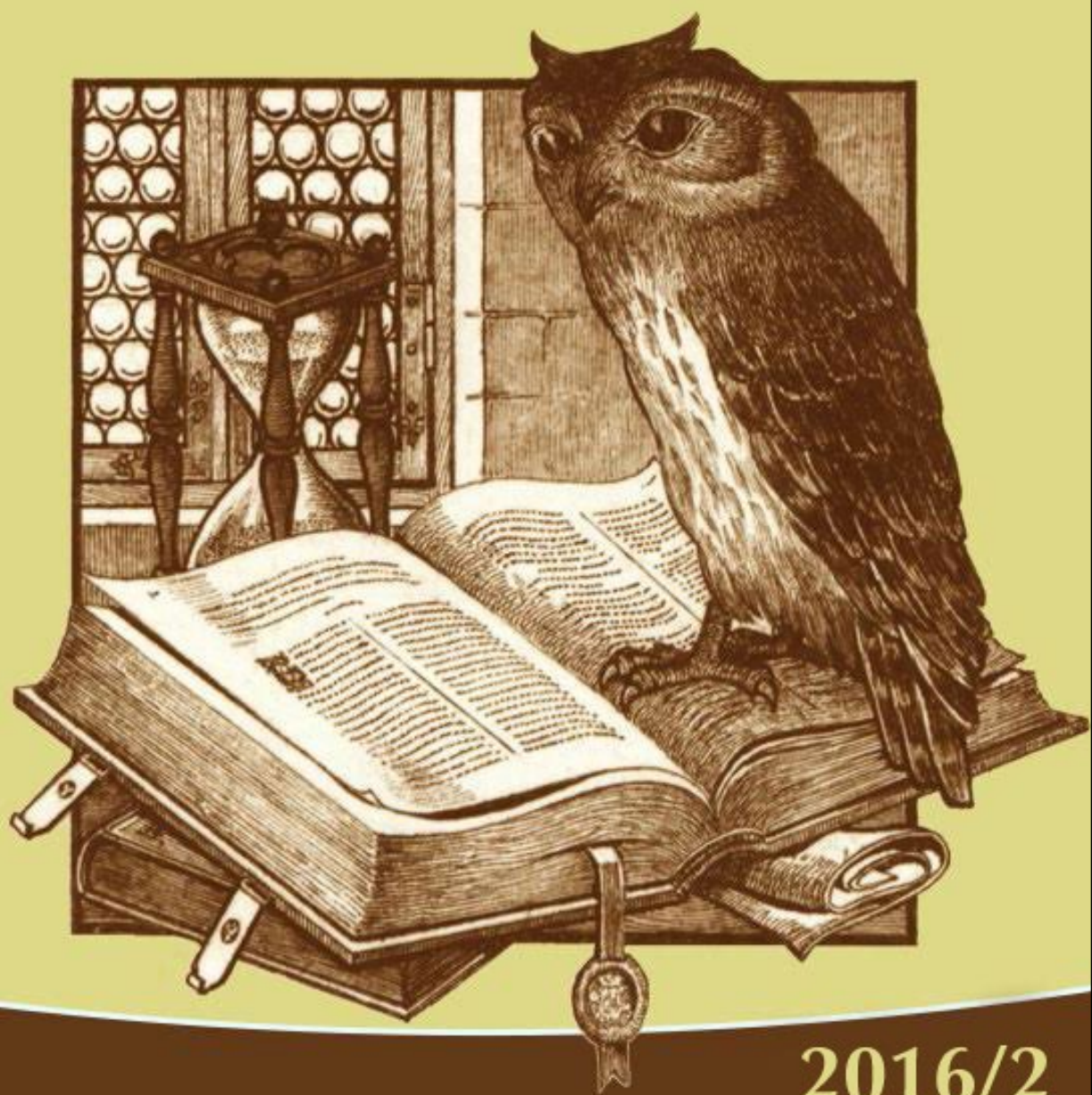

PER ASPERA AD ASTRA

A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei

2016/2

Per Aspera ad Astra

A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei
III. évfolyam, 2016/2. szám

PER ASPERA AD ASTRA

A PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM MŰVELŐDÉS- ÉS EGYETEMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEI

Megjelenik évente kétszer
III. évfolyam, 2016/2. szám

FELELŐS KIADÓ:

Bódis József, a Pécsi Tudományegyetem rektora

SZAKMAI TANÁCSADÓ TESTÜLET:

Ambrusné Kéri Katalin, Font Márta, Jankovits László,
Kajtár István, Kaposi Zoltán, Lénárd László,
Monok István, Szögi László, Vonyó József

FŐSZERKESZTŐ:

F. Dárdai Ágnes

A SZÁMOT SZERKESZTETTE:

Lengvári István

SZERKESZTŐSÉG:

Dezső Krisztina, Lengvári István, Polyák Petra,
Schmelcz-Pohánka Éva, Szeberényi Gábor

LEKTOR:

Vonyó József

AZ ANGOL REZÜMÉKET FORDÍTOTTA:

Molnár Dávid

OLVASÓSZERKESZTŐ:

Szilágyi Mariann, Méreg Martin, Pálmai Dóra

TÖRDELŐSZERKESZTŐ:

Acél Róbert

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Pécsi Egyetemi Könyvtár – Történeti Gyűjtemények Osztálya

7621 Pécs, Szepesy Ignác utca 3.

+36-72/501-600/22651, 22675

adastra-szerketo@lib.pte.hu

<http://per-aspera.pte.hu>

A borítón dr. Strommer György ex librise látható.

ISSN 2064-6038

10.15170/PAAA.2016.03.02

Tartalom

TANULMÁNYOK

Polyák Petra

„Nagy tüzet kiált a tűzoltó”
Az 1956-os forradalommal összefüggő hallgatói fegyelmi eljárások a pécsi jogi
karon és a pedagógiai főiskolán..... 7

Batalka Krisztina

Az 1956-os egyetemi emlékezet formálása a Műegyetemen 38

Halász Imre

A „Zalaegerszegi Fiók Főiskola ügyei”
A Pécsi Tanárképző Főiskola három éve Zalaegerszegen 58

MŰHELY

Méreg Martin

„A tűzre tüzzel válaszolunk”
1956-os plakátok a Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti
Gyűjtemények Osztályán..... 109

VISSZAPILLANTÓ

Interjú Várkonyi Nándor könyvtárosi tevékenységéről (Az interjút készítette:
Hajdú Csilla)..... 126

Interjú Dr. Süle Tamással és Dr. Lázár Gyulával 1956-os emlékeikről
(Az interjút készítette: Méreg Martin)..... 145

„Vonyó, veled az a baj, hogy kívülről nézed a dolgokat!”
Beszélgetés Vonyó Józseffel (Az interjút készítette: Bernáth Miklós
és Eröss Zsolt) 159

Contents

STUDIES

Petra Polyák

„The Fireman calls ‘Huge Fire!’”

Student Disciplinary Procedures related to the Hungarian Revolution of 1956 at the Faculty of Law and the Teacher Training College of Pécs 7

Krisztina Batalka

Shaping the University Remembrance of 1956 at the Technical University..... 38

Imre Halász

The „Affairs of Zalaegerszeg Local College.” The Three-Year Period of the Teacher Training College of Pécs in Zalaegerszeg..... 58

COMMUNICATIONS

Martin Méreg

„The answer for fire is fire”

1956 posters in the Department of History Collections of the Pécs University Library and Knowledge Center..... 109

RETROSPECTIVE

Interview about Nándor Várkonyi as a librarian (by Csilla Hajdú)..... 126

Interview with Tamás Süle and Gyula Lázár on the 1956 Revolution (by Martin Méreg)..... 145

„Vonyó, the problem with you is that you observe things as an outsider” Interview with József Vonyó (by Miklós Bernáth and Zsolt Eröss)..... 159

TANULMÁNYOK

„Nagy tüzet kiált a tűzoltó”¹

Az 1956-os forradalommal összefüggő hallgatói fegyelmi eljárások a pécsi jogi karon és a pedagógiai főiskolán

Az 1956-os forradalom pécsi eseményeinek meghatározó szereplői voltak a három felsőoktatási intézmény – a Pécsi Pedagógiai Főiskola (PPF), a Pécsi Orvostudományi Egyetem (POTE) és a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának – hallgatói. A forradalom pécsi napjait feltáró, bőséges és részletes szakirodalom az események nyitányának tekinti az 1956. október 22-én megtartott Diáksparlamentet,² a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségének (MEFESZ) egyetemi és főiskolai irodáit pedig a megmozdulások egyik fő szellemi és szervező központjaként említi.³

A hallgatók forradalomban való részvétele rendkívül sokrétű volt: nagy számban vonultak ki a városi tömegtüntetésekre, a MEFESZ által delegált küldöttek pedig jelen voltak a megyei forradalmi testületekben és az egyetemi munkástanács ülésein. A hallgatók röplapokon terjesztették a Diáksparlament követeléseit, de üzemetek, bányákat és Pécs környéki településeket felkeresve szóban is ismertették azokat, sok esetben elősegítve ezzel a helyi forradalmi testületek, bizottságok megalakulását és munkáját. Az október 28-án felállított pécsi nemzetőrséget egy bányász zászlóalj mellett két, összesen kb. 500 főből álló egyetemi zászlóalj alkotta, mely fő feladatának a rendfenntartást tekintette, de közreműködtek az ávós tisztek felkutatásában és begyűjtésében, valamint a megyei pártbizottsági székház elfoglalásában is. A város délkeleti, illetve nyugati határterületein védelmi feladatokat ellátó egyetemi zászlóaljakat a szovjet csapatok közeledtének hírére november 3-án visszarendelték, másnap pedig a 48-as téri kollégiumban megjelenő szovjet katonák előtt az orvosegyetemi zászlóalj letette a fegyvert. A joghallgatókból, illetve a pedagógiai főiskolai hallgatókból álló zászlóalj néhány tagja azonban a szovjet csapatokkal szemben fegyveres ellenállást megkísérlő „mecseki láthatatlanokkal” a Pécszet övező hegyekbe húzódott, majd jó részük a következő napokban visszatért a városba. November 4-e után több hallgató Jugoszlávián, illetve Ausztrián keresztül elhagyta az országot, míg a városban

1 A tanulmány elkészítéséhez szükséges kutatás a Pécsi Tudományegyetem Közhasznú Alapítvány 2016. évi pályázati támogatásával valósult meg.

2 A pécsi Diáksparlamentet a korabeli sajtóban és a résztvevők által írott visszaemlékezésekben nagybetűvel írják, és így használja a forradalom 1956-os eseményeinek ismert kutatója, Rozs András is. Tanulmányomban én is e gyakorlatot követem. Lásd Rozs 2009.

3 Rozs 2004. 381. Az 1956. október–novemberi események rövid összefoglalása során Rozs András munkáira hagyatkoztam, aki több tanulmányában is foglalkozott a forradalom pécsi és baranyai történéseivel, ezen belül is kiemelten az egyetemisták és főiskolások részvételével. A téma legrészletesebb kifejtését lásd Rozs 2004. Az egyetemi–főiskolai nemzetőrség tevékenységére lásd továbbá: BÁN 2008. 71–74. A forradalom egykori (főként orvosegyetemista) résztvevőitől számos visszaemlékezés jelent meg. Péter Károly 1997-es összeállítása nemcsak a forradalomról és az azt követő megtorlásról, hanem az érintettek rendszerváltást követő rehabilitációjával összefüggésben is számos értékes forrást közöl, lásd PÉTER 1997. Debreczeni László művei elsősorban a megtorlás időszakával foglalkoznak, lásd például DEBRECZENI 2004.

maradók egy része élelmiszerral, kötszerrel és fegyverekkel próbálta segíteni a Mecseken harcolókat. November folyamán a hallgatók nagy része a kollégiumokban vagy pécsi ismerősöknél talált szállást, majd a közlekedés helyreállításával hazatért. Az itt maradók közül néhányan a hónap végén röplapterjesztéssel igyekeztek támogatni a munkástanácsok sztrájkkezdeményezéseit.

A forradalmat követő megtorlás fokozatosan öltött tömeges jelleget. A statáriális bíráskodás 1956. decemberi bevezetése, az egyre szélesebb körű letartóztatások, az 1957 februárjában kezdődő és hamar kiszélesedő büntetőeljárások mellett tavasszal a felsőoktatási intézmények falain belül is megindult a felelősségre vonás. 1958. január 1-jéig országosan összesen 535 hallgató ellen indítottak fegyelmi eljárást, melyből 522 esetben született elmarasztaló határozat: 103 hallgatót zártak ki az ország összes egyeteméről és főiskolájáról, 38 főt az adott felsőoktatási intézményből távolítottak el, 381 hallgató pedig tanulmányainak hosszabb-rövidebb megszakítására kényszerült vagy megrovásban részesült.⁴

Takács Tibor a budapesti egyetemistákat ért megtorlás kapcsán – a hallgatók nagyarányú forradalmi részvétele és ezzel szemben a megtorlást elszenvedők közötti relatív alulreprezentáltságuk összefüggéseit vizsgálva – részletesen kimutatta, hogy a büntetések nem feltétlenül álltak ok-okozati összefüggésben a megvádoltak forradalom alatti tevékenységével.⁵ A Kádár-kormány ellenforradalmi narratívájában ugyanis a forradalmi eseményekben aktív, de legitimációs szempontból a restaurációhoz nélkülözhetetlen egyetemistáknak (csakúgy mint a munkásoknak) a félrevezetett, de jószándékú és becsületes „októberi tévelygők”⁶ szerepköre jutott.⁷ Ennek megfelelően a hallgatók ügyeit vizsgáló fegyelmi bizottságokat a hivatalos propaganda nem megtorló, hanem elsősorban nevelési eszközként látta, melynek feladata az lett, hogy – ahogy a *Magyar Ifjúság*, a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) lapjának szerzője fogalmazott – azokkal, akik „az ellenforradalom útjára sodródtak”, megértessék, „hol a helyük”.⁸

A Pécsi Pedagógiai Főiskolán és a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán zajló fegyelmi eljárások azonban azt mutatják, hogy a megvádolt hallgatók nagyon is a „helyükön” érezték magukat. A „helyüket” egyelőre épp azok nem találták, akiknek az „utat” kellett volna mutatni.⁹

⁴ MNL OL M-KS 288–33/1958. 9. ő. e. Kimutatás a lefolytatott fegyelmi vizsgálatokról és határozatokról (1958. jan. 1.), d. n. A disszidált hallgatókat (összesen 2 879 főt) szintén kizárták.

⁵ TAKÁCS 2009.

⁶ SZABÓ László: Fegyelmezgetünk? Fegyelmezgetünk? *Népszabadság*, 1957. jún. 12. 5.

⁷ A „megtévesztett” ifjúság ellenforradalmi narratívába illesztésének folyamatára részletesen lásd TAKÁCS 2009. 304–316.

⁸ S. M.: Szigorú emberséggel, az Orvosegyetemi Fegyelmi Bizottság munkájának margójára. *Magyar Ifjúság*, 1957. júl. 13. 2.

⁹ A tanulmányban a hallgatók álláspontjának ismertetéséhez döntően az általuk 1957 tavaszán és nyarán írt fellebbezéseket használtam fel annak érdekében, hogy a megtorlás elszenvedőit ne csak a „hatalom-gyártotta” forrásokon, ti. az eljárások jegyzőkönyvei által szólaltassam meg. Vö. FARKAS 2006. 146. E szemponthoz való ragaszkodás tette szükségessé, hogy a vizsgálatból egyelőre kizárjam a pécsi orvostanhallgatókat, akik a főiskolásokhoz és jogászhallgatókhoz hasonló aktivitással, eredményesen kapcsolódtak be a forradalmi eseményekbe. A pécsi medikusok fellebbezéseit ugyanis mindeztidáig nem sikerült feltárnom. Az 1956-os forradalommal összefüggő fegyelmi eljárások iratai ugyanis a pécsi felsőoktatási intézmények levéltári iratanyagában nem, vagy csak nagyon hiányosan található meg. Az eljárások rekonstrukcióját az tette lehetővé, hogy éppen a fellebbezések miatt a tárgyalások dokumentációját beküldték a Művelődésügyi Minisztériumba.

A fegyelmi eljárások megindulása

Az egyetemeken és a főiskolákon belüli megtorlás kezdetét a téma több kutatója is a Művelődésügyi Minisztérium (MM) 1957. április 19-i utasításában jelöli meg.¹⁰ Ebben Szigeti József miniszterhelyettes, követve a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Ideiglenes Intéző Bizottságának pár nappal korábbi határozatát,¹¹ felszólította a felsőoktatási intézmények vezetőit, hogy fegyelmi eljárás útján vonják felelősségre azokat az oktatókat, dolgozókat és hallgatókat, akik „*az ellenforradalmi felkelés idején hangadó szerepet vittek és ma is káros politikai tevékenységet fejtenek ki*”, illetve „*ellenforradalmi szervezkedésben vagy ellenforradalmi cselekmények végrehajtásában közreműködtek.*”¹² Az utasítás az adminisztratív intézkedések szükségességét azzal indokolta, hogy bár a kormány intézkedései, valamint az MSZMP- és KISZ-szervezetek munkája nyomán az egyetemeken és főiskolákon is megindult a „*politikai kibontakozás*”, az oktatók és hallgatók között „*még mindig található olyan személyek, akik az ellenforradalmi időszakban szerepet játszottak és akiknek jelenléte, magatartása, ellenséges megnyilatkozásai akadályozzák a tisztultabb eszmei-politikai légkör kialakulását.*” Szigeti néhány nappal később, április 27-én az érintett intézményvezetőknek részletes eligazítást is tartott a lebonyolítás menetéről és szempontjairól.¹³ A budapesti, debreceni és szegedi egyetemeken ezt követően rendelték el az eljárások megindítását, a határozatok pedig döntően június–július folyamán születtek meg.¹⁴ A pécsi jogi karon azonban április közepén már javában zajlott a fegyelmi vizsgálat, sőt, a pedagógiai főiskolán le is zárult: a kizárt hallgatók fellebbezéseit a miniszteri utasítás kiadásakor már meg is érkeztek az MM Felsőoktatási Főosztályára.

A pécsi felsőoktatási intézmények február–március folyamán megalakuló MSZMP-alapszervezeteiben ugyanis a felelősségre vonás *igénye* már jóval korábban megjelent, így a pártszervezetek a konkrét központi utasítást megelőzve már márciusban többször kísérletet tettek az eljárások kikényszerítésére.

A forradalmat megelőzően a jogi kari pártalapszervezetnek 59, a pedagógiai főiskolainak 60 tagja volt.¹⁵ A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) hivatalos feloszlásával a pártszervezet mindkét intézményben felbomlott, az egykori tagok közül néhányan november–december folyamán az MSZMP valamelyik területi pártszervezébe kérték felvételüket. Az egyetemi–főiskolai MSZMP-alapszervezetek létrehozásának gondolata 1957. január elejéig nem vetődött fel, 1956 decemberében a kérdés nem is tűnt aktuálisnak. Rendszeres munka, oktatás nem folyt, ráadásul a forradalmi követelések szellemében párbeszéd kezdődött a felsőoktatási intézmények autonómiájáról. Az Oktatásügyi Minisztérium (OM)

¹⁰ UNGVÁRY 1994. 77–78.; BECK – GERMUSKA 1997. 139., 150–151.; SZABÓ 2006. 436.; ARGEJÓ 2010. 139.

¹¹ Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1957. április 16-i ülésének határozata. In: MSZMP IVT III. 110.

¹² PTE EL VIII.205.b. Biz. 9–1956/57. Egyes adminisztratív intézkedések megtétele az egyetemeken és főiskolákon, 1957. ápr. 19.

¹³ BECK – GERMUSKA 1997. 139.; SZABÓ 2006. 436–437.

¹⁴ Lásd pl. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/18/1957. A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem fegyelmi ügyei; 847/855–11/19/1957. A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar és a Természettudományi Kar fegyelmi ügyei; 847/855–11/20/1957. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának fegyelmi ügyei; 847/855–11/22/1957. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi Karának fegyelmi ügyei. UNGVÁRY 1994. 77.; BECK – GERMUSKA 1997. 150–157., 168–181.; SZABÓ 2006. 440–441.; ARGEJÓ 2010. 144–149.

¹⁵ SZÜTS 1978. 89.; SÍKFI 1980. 295.

ugyanis december elején véleményezésre küldte ki az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) rektora, Világhy Miklós által jegyzett autonómiajavaslatot, mely rendkívül széleskörű önkormányzatot biztosított az egyetemeknek,¹⁶ többek között kimondva, hogy az intézmények ügyeit intéző testületekben csak az egyetemi tanároknak és magántanároknak van helye – tehát a párt képviselőjének nincs.¹⁷ 1956 decemberében és januárjában a felsőoktatási intézmények tanácsai a javaslat megvitatásával és kiegészítésével voltak elfoglalva, a POTE tanácsülésén az is felmerült, hogy a törvényerejű rendeletbe expressis verbis kerüljön bele: „*az egyetem politikai párt, vagy pártok befolyásától teljesen függetlenül működő önkormányzattal rendelkező állami intézmény.*”¹⁸ A kormány és a minisztérium korábbi befolyásának helyreállítása és az oktatás megkezdése érdekében januárban valóban a reformok kezdeményezőjének szerepkörében tűnt fel, és több, bár inkább szimbolikus kérdésben engedett, így például az egyetemek visszakapták a doktori cím adományozásának jogát. A Világhy-féle tervezet körbeküldését ugyanakkor a központi pártszervek kezdetől fogva felháborodással fogadták, a budapesti pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztálya pedig úgy fogalmazott, hogy a tervezet „*amelyhez fogható az egész világon nincs, semmibeveszi a magyar törvényeket, lehetővé teszi az egyetemeknek a legreakciósabb ideológia terjesztését és a kommunisták kiszorításának eszközévé válhat. (...) Sok helyütt – bár az autonómia nincs elfogadva, máris egy képzelt autonómia alapján vezetik az egyetem ügyeit.*”¹⁹ Azonban ahogy január folyamán az MSZMP országos és intézményi szintű befolyása is fokozatosan erősödött, az egyetemi autonómiáról folyó viták ellehetetlenültek.²⁰

A pécsi jogi karon a volt MDP-tagok január közepén kezdtek egyeztetni a pártalapszervezet létrehozásáról. Az MSZMP jogi kari alapszervezetét hivatalosan 1957. február 8-án alakították meg. Ideiglenes Intéző Bizottságának elnöke a Pécsi Egyetemi Könyvtár könyvtárosa, Wimmer Imre lett.²¹ A szépirodalmi ambíciókkal is bíró könyvtáros 1957.

16 A tervezet az egyetemi önkormányzat körébe utalta többek között az intézmény szervezetének és tananyagának meghatározását, vezetőinek megválasztását, az oktatók kinevezését, a tudományos fokozatok adományozását és biztosította az egyetemnek önálló gazdálkodását. PTE EL VIII.203.b. 841–30/1957. Törvényjavaslat az egyetemekről, d. n.

17 Vö. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 274/1950. (XI. 23.) MT. sz. rendelete a tudományegyetemek és műszaki egyetemek szervezetének szabályozása tárgyában, 1950. nov. 23. In: DMOT I. 483–489.

18 PTE EL VIII.203.b. 70. d. 841–30/1957. Hozzászólás a „Törvényjavaslat az egyetemekről” című tervezet-höz, d. n.

19 MNL OL M-KS 288–21/1957. 11. ő. e. Helyzetkép az egyetemi év továbbfolytatása előtt, d. n.

20 A Világhy-féle autonómia-tervezetre és sorsára részletesen lásd BECK – GERMUSKA 1997. 133–145.

21 Wimmer Imre, eredeti nevén Wimmer M. Anzelm (1899–1965) 1915-ben lépett a szervita rendbe, 1922-ben szentelték pappá Firenzében. Az 1920–30-as években eljutott többek között Bécsbe, Németországba, Párizsba, Olaszországba és Belgiumba is. Magyarországra 1937-ben tért vissza, ezt követően a rend egyik legaktívabb lelkesítő írója, lapszerkesztő, fordító, az egri rendház főnöke volt. 1946-tól többször tartott előadást a Szociáldemokrata, illetve a Magyar Kommunista Párt felkérésére, ezért 1948-ban kizárták a rendből. (PEK TGYO ETKK MS 1243.I. Cselédek neveltje. Egy viharos élet története. Naplótörredék. 1959.; FEKETE 2009. 125–126., 165–169.) A Pécsi Egyetemi Könyvtárban 1951-től 1959-es nyugdíjazásáig dolgozott. (PTE EL VIII.214. PEK Személyi lapok, Wimmer Imre; illetve Bárdi Ilona, a Pécsi Egyetemi Könyvtár egykori munkatársának közlése.) Továbbra is gyakran publikált, immár a klerikális reakció témakörében a *Dunántúli Napló*-ban. 1963-ban Ausztriába disszidált és visszatért a szervita rendbe. Az alsó-ausztriai gutensteini kolostorban halt meg 1965-ben. (FEKETE 2009. 169.) Cseppet sem szokványos életútja során többször is tervezte önéletrajzáának megírását, az ötvenes években „*Rómától Moszkváig*”, majd „*Cselédek neveltje*” címmel. (PEK TGYO ETKK MS 1243.I.7. Rómától Moszkváig. Visszaemlékezéseim vázlata. Pécs 1955.; MS 1243.I.8.

május végén – vélhetően önszorgalomból – elkészítette a jogi kar „Fehérkönyvé”-t,²² melyben részletesen kitért a pártszervezés körülményeire is. A kéziratot – Wimmer érintettsége okán is – erős forráskritikával kell kezelni, annyi azonban bizonyos: amint felmerült az MDP egykori tagjaiban az MSZMP-alapszervezet létrehozásának gondolata, újjáéledtek régi keletű személyi és ideológiai konfliktusaik is.

A jogi kar hét professzorából 1956 októbere előtt hárman voltak párttagok: a Budapestről lejáró Halász Pál docens, a Pécsi Egyetemi Könyvtár egykori igazgatója²³ és Szamel Lajos professzor,²⁴ valamint az akkori dékán, Kocsis Mihály.²⁵ A „budapestiek” és Kocsis között azonban komoly szakmai, ideológiai és személyi ellentétek feszültek, melyek a párttagságot is két táborra osztották.²⁶ Eleinte úgy tűnt, hogy 1957 januárjában a kari MSZMP-alapszervezet megalakításának folyamatát a „budapestiek” és támogatóik (köztük a Marxizmus-Leninizmus Tanszék több oktatója) irányítja: az első megbeszélésekre Kocsis Mihályt el sem hívták. A január 31-én 22 fővel megalakított alapszervezetet azonban a városi pártbizottság, mely a „budapestiek” és Kocsis konfliktusában már 1956 októbere előtt is egyértelműen az utóbbi mellett foglalt állást,²⁷ nem hagyta jóvá. 1957. február 8-án a döntést tárgyaló alapszervezeti ülésen – Wimmer leírásából következtethetően – botrányos jelenet játszódhatott le: a Marxizmus-Leninizmus Tanszék oktatóinak többségét kizárták az alapszervezetből és eltávolították a teremből.²⁸ A bent maradtak – Wimmer, Baranyai Ferenc, a Marxizmus-Leninizmus Tanszék egyik tanársegédje és öt joghallgató – új vezetőséget választott: az Ideiglenes Intéző Bizottság elnöke Wimmer,

Cselédek neveltje. Egy viharos élet története. Naplótöredék. 1959.). A gutensteini rendházban „*Perbe fogom önmagamat*” címmel írt naplót. (FEKETE 2009. 169.) A Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont kéziratgyűjteményében található, szorosan történelmi-politikai kontextusba ágyazott visszaemlékezéseinek és gazdag irathagyatékának részletes feldolgozása jelenleg is zajlik. PEK TGYO ETKK MS 1243.I–XIII. Wimmer Imre iratai.

²² Wimmer Imre irathagyatékában a „*Jogtudományegyetemi Fehérkönyv*” III. fejezete maradt fenn. Az 1957. május 27-i keltezésű kézirat a szovjetek 1956. november 4-i bevonulásától 1957. február elejéig tárgyalja elsősorban a pártszervezet megalakulásával kapcsolatos eseményeket. PEK TGYO ETKK MS 1243.II.11. *Jogtudományegyetemi Fehérkönyv* III., 1957. máj. 27.

²³ Halász Pál (1914–1963) az állam- és jogtudományok kandidátusa (1957), posztumusz doktora (1967). 1938-tól kapcsolódott be az illegális kommunista mozgalomba. 1951 és 1952 között a Pécsi Egyetemi Könyvtár igazgatója, 1951-től a PTE ÁJK Állam- és Jogelmélet Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense, 1957-től tanszékvezető egyetemi tanár. SZOTÁCZKY 1980. 120–125.; Elbúcsúztatták dr. Halász Pál egyetemi tanárt. *Népszabadság*, 1963. szept. 24. 2.

²⁴ Szamel Lajos (1919–1998) az állam- és jogtudományok kandidátusa (1954), majd doktora (1963). 1945-től a Nemzeti Parasztpárt, 1947-től a Magyar Kommunista Párt, majd az MDP tagja. 1950-től oktatott Pécsen, eleinte párhuzamosan az Alkotmányjogi és az Államigazgatási Jogi Tanszéken. 1956-tól 1958-as nyugdíjazásáig az Államigazgatási Jogi Tanszék vezetője volt. HALASI 1980. 216.; SZAMEL 1980. 254–159.

²⁵ Kocsis Mihály (1899–1970) az állam- és jogtudományok kandidátusa (1954), majd doktora (1968). 1951-től 1956-ig a PTE ÁJK dékánja, 1951-től 1969-es nyugdíjazásáig az Eljárásjogi Tanszék vezetője. 1928-tól különböző igazságszolgálati munkakörökben dolgozott, dékáni kinevezése előtt megyei bírósági elnök volt. VARGHA 1980. 185–186.

²⁶ MNL OL M-KS 276–91/149. ö. e. MDP Pécs Városi Párt-Végrehajtó Bizottságának levele az MDP KV Titkárságának, 1956. júl. 5.; MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Feljegyzés a pécsi városi és egyetemi pártszervek működéséről, 1957. dec. 16.; ROZS 2004. 356.

²⁷ MNL OL M-KS 276–91/149. ö. e. MDP Pécs Városi Párt-Végrehajtó Bizottságának levele az MDP KV Titkárságának, 1956. júl. 5.

²⁸ PEK TGYO ETKK MS 1243.II.11. *Jogtudományegyetemi Fehérkönyv* III., 1957. máj. 27.

titkára Baranyai lett. Az új összeállítású alapszervezetet hamarosan a városi pártbizottság is jóváhagyta. A megalakítás elhúzódsáért Wimmer egyértelműen a „*revizionisták*”-nak bélyegzett budapesti professzorokat és az „*uszályukba került*” marxista oktatókat tette felelőssé, akik – véleménye szerint – a „*Rákosizmus elleni harc*” mögé bújva akadályozták a pártszervezést.²⁹ A rendelkezésre álló források alapján utólag nehéz megállapítani, hogy a konfliktusban a nyilvánvaló személyi ellenszenv valóban öltött-e politikai színezetet, különösen, hogy hosszabb távon a probléma végül a „*revizionisták*” többségének pártszervezetbe való integrálódásával oldódott meg.³⁰

Februárban azonban az alapszervezet csekély létszáma és a professzori tag hiánya miatt még meglehetősen súlytalan volt,³¹ ám pozíciója megszilárdításához március első napjaiban komoly segítséget kapott Balogh Elemér pártfőiskolai tanár, az MSZMP vidéki szervezőjének személyében. Balogh az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztálya megbízásából február utolsó napjaiban érkezett Pécsre, hogy szélesebb körben ismertesse az Ideiglenes Központi Bizottság 1957. február 26-i ülésén elfogadott határozatát, mely a Kádár vezette „keményvonalasok” pártvezetésen belüli győzelmének eredményeként revidálta a forradalmi események 1956. decemberi párthatározaton nyugvó, addigi értelmezését. A határozat árulóként bélyegezte meg a „Nagy–Losonczy-csoportot”, rendkívül kitágítva ezáltal az „ellenforradalminak” minősíthető cselekmények sorát, és egyértelműen jelezte, hogy a párt erőit a „szektás jelenségek” felszámolása helyett a „*revizionizmus*” és „ellenforradalom” elleni küzdelemre kell összpontosítani.³² Balogh több előadást is tartott Pécsen,³³ március 1-jén pedig részt vett a jogi kar pártaktíváján, melyre több pártonkívüli tanszékvezető is meghívást kapott.³⁴ Előadásában kijelentette, hogy a pártszervezet a jogi karon „*félillegálisban*” van, ennek pedig az az oka, hogy „*állami vonalon nem tapasztalni az ellenforradalomban résztvevő tanárokkal, hallgatókkal szembeni határozott intézkedéseket. (Pl. egyetemről eltávolítás, ösztöndíjmegvonás, csökkentés, stb.)*”³⁵ A szemrehányás egyértelműen Kauser Lipót dékánnak³⁶ szólt.

Kauser 1956. december 10-e óta látta el a dékáni feladatokat, Kocsis Mihály lemondása után. Kocsis 1951-től irányította a kart, rendkívül megosztó személyisége, vezetési

29 Az eseménysor Wimmer „*Fehérkönyv*”-be „*A revizionisták akciója*”, illetve a némiképp ironikus „*Lelkesedés tervéz, az éberség végez*” fejezetcímmel került be. Noha a „*Fehérkönyv*”-ben ezt követően Wimmer még néhány mondaton keresztül ecseteli az alapszervezetre váró feladatokat, saját szerepére nem tér ki. PEK TGYO ETKK MS 1243.II.11. Jogtudományegyetemi Fehérkönyv III., 1957. máj. 27.

30 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ő. e. Feljegyzés a március 22-i pécsi vizsgálatról, 1957. ápr. 11.

31 Kocsis Mihály ismeretlen okból február végéig nem kérte felvételét. MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ő. e. Feljegyzés a március 22-i pécsi vizsgálatról, 1957. ápr. 11.

32 A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes Központi Bizottságának ülése. *Népszabadság*, 1957. febr. 28. 1–3. Vö. URBÁN 1993. 12–16.; ZINNER 2001. 200–207.; HUSZÁR 2012. 41–45.

33 Konzolidáció csak kompromisszum nélkül lehetséges. *Dunántúli Napló*, 1957. márc. 6. 1., 3.

34 A Balogh-féle pártaktíváról több feljegyzés is készült: MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ő. e. Zöld János feljegyzése Kónya Albertnek, 1957. márc. 14.; Szamel Lajos feljegyzése a Művelődésügyi Minisztérium tudományegyetemi főosztályának, 1957. márc. 18.; Halász Pál feljegyzése a Művelődésügyi Minisztérium részére, 1957. márc. 19.; Bihari Ottó feljegyzése, 1957. márc. 19.; Feljegyzés a március 22-i pécsi vizsgálatról, 1957. ápr. 11.

35 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ő. e. Zöld János feljegyzése Kónya Albertnek, 1957. márc. 14.

36 Kauser Lipót (1882–1962) az állam- és jogtudományok kandidátusa (1959). 1949-től 1958-as nyugdíjazásáig vezette a Polgári Jogi Tanszéket. 1950 és 1951 között, valamint 1957 januárja és júliusa között a PTE ÁJK dékánja. R[UDOLF] 1963. 398.

stílusa azonban folyamatos vitákat generált a párttag és pártonkívüli oktatók között egyaránt. Eltávolítása már 1956 januárja óta téma volt a központi pártszervekben, ám leváltását ekkor még nem kezdeményezték.³⁷ Kocsis dékáni tisztségéből való elmozdítása azonban a pécsi hallgatók 1956. október 22-i Diákparlamentjének konkrét követelése közé tartozott.³⁸ Mivel a jogi kari tanács október végén kimondta, hogy a hallgatók követeléseivel egyetért, a Marxizmus-Leninizmus Tanszék vezetője azt ajánlotta Kocsisnak, hogy a következő kari tanácsülésen kérjen bizalmi szavazást maga ellen. Kocsis azonban elébe ment az eseményeknek, és október 30-án lemondott. November 4-e után a kari munkástanács feloszlásával visszavette a kar irányítását, ám december 10-én megismételte lemondását.³⁹ Sértettséggel vette ugyanakkor tudomásul, hogy lemondását a kari tanács – egy személyeskedésig fajuló vitát követően – azonnali hatállyal elfogadta, a kar irányítását pedig az új dékán megválasztásáig a prodékánra – azaz a kart Kocsis előtt irányító – Kauser Lipótra bízta.⁴⁰ Noha 1956. december 18-án az OM felszólította a felsőoktatási intézményeket vezetőik újraválasztására, a kari tanács nem választott új dékánt. A minisztérium azonban Kauser kinevezését „nagy ügybuzgalmára” tekintettel enélkül is megerősítette, noha néhány hónappal korábban „teljesen apolitikus magatartása” miatt még a tanszékéről való eltávolítását tervezte.⁴¹ Kauser tevékenységével egyébként mind a kari, mind a városi pártszervezet elégedetlen volt, mivel – ahogy egy későbbi jelentésében a kari pártszervezet fogalmazott – „jobboldali beállítottságánál fogva (...) akadályozta, fékezte a Párt tevékenységét”.⁴² Ráadásul úgy vélték, mindebben Kausert „bizonyos minisztériumi körök” is támogatták. A pécsi pártszerveknek 1956 nyarán már valóban nem volt túl jó híre sem a minisztériumban, sem a központi pártszervekben.⁴³ Viszonyuk az OM-mel még 1956 tavaszán mérgesedett el azt követően, hogy Sulán Béla, a Tudományegyetemi Főosztály vezetője részt vett a pécsi pártszervek egyik taggyűlésén, és arra a megállapításra jutott, hogy „a pártszervek munkájában igen erős a szektás vonás, hiszen az elvtársak még a XX. kongresszussal [ti. az SZKP XX. kongresszusa – P. P.] kapcsolatos kérdésekben sem engedtek fel”.⁴⁴ A dékán-kérdés így a hivatalos kinevezéssel sem jutott nyugvópontra, és pár nappal a Balogh-féle pártaktíva előtt a kari tanács ülésén – a jelenlévő Szamel Lajos beszámolója szerint – „asztalverés”-ig fajuló vitát generált.⁴⁵

³⁷ MNL OL M-KS 276–91/149. ö. e. MDP Pécs Városi Párt-Végrehajtó Bizottságának levele az MDP KV Titkárságának, 1956. júl. 5.; MNL OL XIX-I-2-f. 687. d. 855–P6/2/1957. Jegyzőkönyv a PTE ÁJK 1956. december 10-i kari tanácsüléséről, 1956. dec. 10.

³⁸ 1956. október 22-i pécsi Diákparlament határozata. In: PÉTER 1997. 93.

³⁹ MNL OL XIX-I-2-f. 687. d. 855–P6/2/1957. Jegyzőkönyv a PTE ÁJK 1956. december 10-i kari tanácsüléséről, 1956. dec. 10.

⁴⁰ MNL OL XIX-I-2-f. 687. d. 855–P6/2/1957. Jegyzőkönyv a PTE ÁJK 1956. december 10-i kari tanácsüléséről, 1956. dec. 10.; MNL OL XIX-I-2-f. 421. d. 14/855–K29/5/1956. Dr. Kocsis Mihály kari dékán lemondása, illetve annak tudomásulvétele, 1956. dec. 11.

⁴¹ MNL OL XIX-I-2-f. 421. d. 14/855–K39/1956. Kauser Lipót felmentése, 1956. júl. 24.

⁴² MNL OL M-KS 288–33/1958. 6. ö. e. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar MSzMP Szervezetének jelentése, 1958. jan. 30.

⁴³ MNL OL M-KS 276–91/149. ö. e. Tettamanti Károlyné [az MDP Tudományos és Kulturális Osztálya előadójának] feljegyzése a „Pécsi Jogi Kar problémái”-ról, 1956. aug. 4.

⁴⁴ MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Feljegyzés a pécsi városi és egyetemi pártszervek működéséről, 1957. dec. 16.

⁴⁵ MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Szamel Lajos feljegyzése a Művelődésügyi Minisztérium tudományegyetemi főosztályának, 1957. márc. 18.

A márciusi pártaktíván Balogh Elemér az „ellenforradalmi elemekkel” szemben konkrét és mielőbbi erélyes fellépést sürgetett, majd hozzátette: *„bár az ittlelvő jogász elvtársakra furcsán fog hatni, neki az a véleménye, hogy nem kell olyan sokat bibelődni a törvényességgel”*.⁴⁶ Ezt követően pedig név szerint is megnevezte azokat az oktatókat és dolgozókat – Halász Pált, Szamel Lajost és Miszti László könyvtárigazgatót –, akik ellen fegyelmi eljárás indítását látta szükségnek. De élesen nyilatkozott a Marxizmus-Leninizmus Tanszék dolgozóiról is, akik véleménye szerint *„nagy többségükben belekeveredtek az ellenforradalmi eseményekbe, teljesen lejáratták magukat”*.⁴⁷ Ezt követően pedig kifejtette, hogy Kocsis Mihályt vissza kell helyezni a dékáni tisztségbe, mert *„az ellenforradalom mondatta le és nem dobhatunk oda senkit koncként az ellenforradalomnak”*.⁴⁸

Balogh előadása egyértelműen a jogi kari és a városi pártszervektől kapott információkra épült, noha ezt Wimmer Imre utóbb tagadta Miszti előtt, mondván Balogh a *„magával hozott adatok alapján”* javasolta a könyvtárigazgató leváltását.⁴⁹ A név szerint bírált személyek azonban jól láthatóan a kari pártalapszervezet tagjainak közvetlen környezetéből, régi ellenfelei közül kerültek ki. Bár elképzelhető, hogy valóban értesültek a központi párszervek Miszti „helytelen” káderpolitikájáról, vagy arról, hogy az olvasóteremből eltávolította a párttörténeti irodalmat, az már kevésbé, hogy Balogh a kérdésben ne tájékozódott volna Wimmernél, aki maga is könyvtári dolgozó volt, vagy ne kért volna pontosabb információkat a marxista tanszéki dolgozókra vonatkozó vádakról a pártszervezet egyetlen oktató tagjától, Baranyai Ferencről, a Tanszék tanársegédjétől.⁵⁰ Kocsis dékánságának szóba hozása pedig a Kausserrel elégedetlen városi pártszervezet elképzeléseivel is egybeesett.⁵¹

Azt, hogy Balogh információi döntően a jogi kari pártalapszervezettől származtak, nem sokkal később a helyzet kivizsgálására küldött minisztériumi bizottság is megállapította.⁵² Balogh eljárását ugyanis nemcsak a név szerint megvádoltak és a pártönkívüli oktatók érezték sérelmesnek, de helytelenítette az aktíván szintén jelen lévő Zöld János, az MSZMP Tudományos és Kulturális Osztályának egyik alosztályvezetője is.⁵³ Balogh előadása ugyanis ismételt felhívta a figyelmet a kar kommunista oktatói közötti konfliktusokra, és felelevenítette Kocsisnak a lemondása körülményeiből fakadó sérelmeit. Az indulatok lecsillapítására érkező háromfős minisztériumi bizottság jelentésében megállapította, hogy Balogh túllépte hatáskörét, a jogi kari alapszervezet információit pedig alap-

46 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Zöld János feljegyzése Kónya Albertnek, 1957. márc. 14. Bihari Ottó feljegyzése szerint Balogh itt verésre is utalt. MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Bihari Ottó feljegyzése, 1957. márc. 19.

47 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Zöld János feljegyzése Kónya Albertnek, 1957. márc. 14.

48 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Zöld János feljegyzése Kónya Albertnek, 1957. márc. 14.

49 MNL OL XIX-I-2-f. 425. d. 14/855–M17/1957. Miszti László levele Kállai Gyula művelődésügyi miniszternek, 1957. márc. 5.

50 MNL OL XIX-I-2-f. 425. d. 14/855–M17/1957. Miszti László elleni fegyelmi vizsgálat. Miszti a Balogh-féle pártaktíván elhangzottak miatt vizsgálatot kért önmaga ellen, az MM azonban az ügy kivizsgálása után nem tartotta indokoltnak fegyelmi eljárás indítását, és Misztit április közepén megerősítette könyvtárigazgatói beosztásában.

51 MNL OL M-KS 276–91/149. ö. e. MDP Pécs Városi Párt-Végrehajtó Bizottságának levele az MDP KV Titkárságának, 1956. júl. 5.; MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Zöld János feljegyzése Kónya Albertnek, 1957. márc. 14.

52 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Feljegyzés a március 22-i pécsi vizsgálatról, 1957. ápr. 11.

53 MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Zöld János feljegyzése Kónya Albertnek, 1957. márc. 14.

talán gyanúsítgatásoknak minősítette, melyeket a pártszervezet tagjainak elfogultságával magyarázott. A bizottság ezért javasolta, hogy a megyei és városi pártbizottság vizsgálja felül a kari alapszervezet összetételét, váltsa le Wimmert és kezdeményezze Halász Pál és Szamel Lajos átigazolását. Noha az Agitációs és Propaganda Osztály vezetőhelyettese lapszéli megjegyzésében helytelenítette, hogy egy minisztériumi bizottság pártkérdésben hoz határozatot, Wimmert 1957. április második felében valóban Baranyai Ferenc, a Marxizmus-Leninizmus Tanszék tanársegédje váltotta fel az Intéző Bizottság elnöki pozíciójában.⁵⁴ Ekkorra azonban a jogi kari pártalapszervezetnek a fegyelmi eljárások kikényszerítése érdekében indított második „akciója” már eredményre vezetett.

A Pécsi Pedagógiai Főiskola MSZMP-alapszervezete sok szempontból hasonló helyzetben volt. Elhúzódó szervezési nehézségek közepette március második felében mindössze heten alakították meg: öt hallgató, valamint az Orosz Tanszék egyik főiskolai tanára és a Kémia Tanszék egyik tanársegédje.⁵⁵ Az oktatók bevonása azonban itt is nehézségekbe ütközött: *„Beszéltünk minden volt MDP taggal, számos esetben. De nemet válaszoltak, ingadoztak, nem kívántak belépni a pártba. Csak a fokozódó gazdasági és politikai konszolidáció hatására léptek be, május elseje előtt. Általános óvatosság jellemezte őket. Belépésüket kollektíven szerették volna. Már az első alkalommal külön pártszervezetet akartak az oktatók. A hallgató alapítótágok mellőzésével.”* – számolt be az alapszervezet nagyjából egy évvel későbbi jelentése.⁵⁶ Az alapszervezet megalakulásáról hírt adó, március 22-i *Dunántúli Napló*-cikk azonban egyértelműen jelezte, hogy a főiskolai párttagok céljaik és módszereik tekintetében is követik a jogi kari alapszervezetet. A tagok ugyanis a pártszervezet létrejöttének okaként azt jelölték meg, hogy nem nézhetik tétlenül, hogy az *„ellenforradalom ideológiája – sajnos – több főiskolai hallgatónál, sőt oktatónál is termékeny talajra talált, akik... még ma is felszínen tartják az ellenforradalmi hangulatot.”*⁵⁷ Ezt követően pedig név szerint is megneveztek két-két oktatót és hallgatót, akik véleményük szerint *„aktívan támogatják az ellenforradalmat és ellenforradalmi eszméket terjesztenek”,* ezért *„érdemtelennnek bizonyultak arra, hogy a főiskolán tanuljanak vagy tanítsanak”.* Ám ahogy a jogi kari dékán, úgy a főiskola igazgatója, Wéber Mihály sem mutatkozott eléggé készségesnek az eljárások megindítására.⁵⁸

Pár nappal később azonban az MSZMP Pécs városi pártbizottsága és a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság az egyetemi és főiskolai pártszervezetek segítségére sietett. 1957. március 29-én néhány pécsi üzem MSZMP-szervezetei által delegált tagokból álló, népes küldöttség látogatta meg a három pécsi felsőoktatási intézmény vezetőjét, követelve az „ellenforradalmi elemek” eltávolítását. Átnyújtottak egy névsort is, és közölték: ha

⁵⁴ MNL OL M-KS 288–33/1957. 3. ö. e. Feljegyzés a március 22-i pécsi vizsgálatról, 1957. ápr. 11.

⁵⁵ MNL OL M-KS 288–33/1958. 8. ö. e. A PPF politikai helyzetének felmérése, 1958. febr. 3. Vö. ÁBTLL 3.1.1. B–89071. Beszervezési javaslat, 1957. márc. 16.

⁵⁶ MNL OL M-KS 288–33/1958. 8. ö. e. A PPF politikai helyzetének felmérése, 1958. febr. 3.

⁵⁷ Következésképpen megvalósítjuk pártunk célkitűzéseit. *Dunántúli Napló*, 1957. márc. 23. 3.

⁵⁸ Wéber Mihály (1916–2000) zoológus, 1949-től 1976-os nyugdíjazásáig a PPF Állattani Tanszékének vezetője. 1956 szeptemberétől vette át a főiskola igazgatását, miután az intézményt 1953 óta vezető Szántó Károly lemondott. Amikor az MM 1956 decemberében felszólította a felsőoktatási intézményeket vezetőik újraválasztására, Wéber bejelentette lemondását a Főiskolai Tanácsnak. A Tanács azonban úgy vélte, ha ezt elfogadják, az azt jelentené, hogy kifogásuk van Wéber addigi működése ellen, így újraválasztották. Wébert 1957 nyarán váltották le, a poszton addigi helyettese, Márk Bertalan követte. PTE EL VIII.205.a. PPF Tanácsának 1957. jan. 8-i tanácsülése, 1957. jan. 8.

„nem lesz intézkedés”, legközelebb háromezren jönnek.⁵⁹ A küldöttség megjelenése egyébként is kényszerhelyzetben találta az intézményvezetőket. Ekkorra ugyanis a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányságtól megérkezett az első hivatalos értesítés, mely már konkrét vádakat fogalmazott meg egyes hallgatókkal szemben.

A rendőrség január közepe óta fokozott megfigyelés alatt tartotta a pécsi egyetemistákat és főiskolásokat. Az oktatás mindkét intézményben 1957. január 14-én indult. Kauser 1957 júliusában úgy jellemezte az első napokat-heteket, hogy a „tanfegyelem (...) végig kielégítő volt. Rendzavarás nem fordult elő és általában nem volt ok panaszra. Sőt az előadások újrafelvételének első heteiben a hallgatók szinte kínos pedantériával ügyeltek a rendre.”⁶⁰ A dékán jellemzése azonban inkább a rendkívül küzdelmes félétet maga mögött hagyni kívánó, jótékony „amnéziájának” tudható be, mintsem reális értékelésnek, amivel a problémákról rendszeresen tudósító Kauser is tisztában is volt.

A hallgatókat 1957 első heteiben még élénken foglalkoztatták a forradalmi események és következményeik. Az oktatás megkezdésekor a jogi kari MEFESZ is újjáéledt és programnyilatkozatot készített, melyben a hallgatók októberi követeléseit és az egyetem politikamentessége mellett kötelezte el magát.⁶¹ Diszkreditálása így azonnal megkezdődött,⁶² s hamarosan letartóztatták egy vezetőségi tagját. Január végén ugyanis a MEFESZ a forradalom negyedéves évfordulójára, 1957. január 23-ra tüntetést szervezett a Pécsi Nemzeti Színház *Bánk bán* előadására. A terv az volt, hogy a hallgatók eléneklik a Himnuszt és a Szózatot, Tiborc panasa után vastappsal tüntetnek, majd nemzeti színű zászlókkal kivonulnak az utcára. Belinszky Barnabás, a MEFESZ-bizottság egyik tagja több mint 400 színházjegyet vásárolt fel. Emellett arra buzdították a hallgatókat, hogy aznap fekete, illetve sötét ruhában jelenjenek meg az egyetemi előadásokon. A terv egy ismeretlen bejelentő révén a nyomozó hatóságok tudomására jutott, így a *Bánk bánt* levették a műsorról.⁶³ A szervezkedést a *Dunántúli Napló* provokációnak minősítette,⁶⁴ de pár nappal később Marosán György is kitért az „egyetemen megbúvó fasiszták provokációs szándékú tüntetés-tervé”-re a Pécsi Nemzeti Színházban tartott beszédében, utalva arra, hogy a kormány, ha kell, a „rakoncátlankodók” eltávolításával, de gondoskodni fog arról, hogy rend legyen az egyetemen.⁶⁵ 1957. január 31-én Belinszkyt tiltott demonstráció szervezése miatt előzetes letartóztatásba helyezték, az ezt követő napokban és hetekben pedig tizenhét egyetemistát

59 MNL OL M-KS 288–21/1957. 11. ó. e. Jegyzőkönyv 1957. április 8-án a Lenin Intézetben megtartott egyetemisták értekezletéről [sic!], 1957. ápr. 8. A POTE alapszervezetének egyik vezetőségi tagja a végrehajtott „akcióra” meglehetősen büszke volt. A Lenin Intézetben 1957. április 8-án, a felsőoktatási intézményekben zajló KISZ-szervezés tapasztalatairól tartott megbeszélésen az „ellenséges elemek” eltávolítása miatti nehézségekről panaszkodóknak is figyelmébe ajánlotta a pécsi példát: „A javaslatom, hogy hívjanak meg néhány markos termelészövetkezeti tagot és az majd megmondja nekik a magáét.” (A jegyzőkönyv kontextusából nem derül ki, hogy hozzászóló a „nekik” névmással az „ellenséges elemekre” vagy a vonakodó állami vezetőkre gondolt.)

60 MNL OL XIX-I-2-f. 687. d. 855–P14/1957. Jelentés a Kar 1956–57. tanévi munkájáról, 1957. júl. 26.

61 Rozs 2004. 394.

62 A MEFESZ-nyilatkozat margójára. *Dunántúli Napló*, 1957. jan. 20. 4.

63 ÁBTL V–141513. Határozat nyomozás elrendeléséről, 1957. jan. 31.; Rozs 2004. 394.

64 Meghiúsult provokációk. *Dunántúli Napló*, 1957. jan. 24. 3.

65 Mi fogjuk megünnepelni március 15-ét. Marosán György elvtárs beszéde a Pécsi Nemzeti Színházban. *Dunántúli Napló*, 1957. jan. 29.

hallgattak ki a tüntetéssel kapcsolatban.⁶⁶ A letartóztatás nyugtalanságot keltett a hallgatókban, annak törvényszerűségét Kauser is megkérdőjelezte.⁶⁷

Február elején azonban a rendőrség meglehetősen botrányos körülmények között lefolytatott, összehangolt kollégiumi razzija után még jobban felbolydult a három felsőoktatási intézmény hallgatói és oktatói kara. 1957. február 8-án, délután negyed 7-re a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság megbeszélésre hívta a három intézmény vezetőjét. A lezajlott beszélgetés részleteit Kauser pár nappal későbbi feljegyzéséből ismerjük:

„A rendőrség szóvivője kifejtette, hogy ők – a rendőrség – segíteni kívánnak az egyetemi hatóságoknak a tanulás folyamatosságának biztosításában. Ezt köszönettel tudomásul vettük [ti. a három intézményvezető – P. P.], de kifejeztük ama kétségünket, hogy ez vajon történhetik-e rendőrileg és rendőri eszközökkel, megjegyezvén, hogy a tanítás mindhárom felsőoktatási intézménynél az újraindítás óta rendszeresen és zavartalanul folyik a hallgatóság igen kielégítő részvételével, nincsen tehát szükség semmiféle beavatkozásra. Ezután a rendőrség szóvivője közölte, hogy a rendőrségnek konkrét »adatok« vannak birtokában, amelyek szerint az egyetemi ifjúság jelentékeny mennyiségű fegyvert és lőszert rejteget, valamint röpcédulákat és végül »adat« van arra is, hogy az ifjúság az egyetemet a napokban fel akarja robbantani. Ez utóbbi »adat« szavunkat vette és azt szótlanul, álmélkodva hallgattuk. Végül is a rendőrség szóvivője tudomásunkra hozta, hogy a rendőrség mindhárom diákokotthonban – az orvosi kari 48-as téri (volt Mór-kollégiumban) és Damjanich-utcai diákokotthonban, valamint a pedagógiai főiskola diákokotthonában (volt Pius Kollégium) – egyszerre razziát fog tartani most 7 órakor, tehát 5 perc múlva. A razzia nyomban meg is indult nagyszámú fegyveres és gumibotos rendőrcsapatnak mozgósításával.” [Kiemelések az eredetiben.]⁶⁸

Az este fél 8-tól éjjel negyed 1-ig tartó házkutatás során a rendőrök még a pincében és a kazánban felhalmozott szenet is felforgatták, de fegyvert vagy lőszert nem találtak. A razzia során három hallgatót vettek őrizetbe: két orvostanhallgatót, egyiket egy röplap, másikukat egy tankról készített fénykép miatt. A legnagyobb „fogás” vélhetően egy jogászhallgató lehetett, akinél egy 1956 novemberében írt naplót találtak. A hallgatókat megmotozták, sokuk adatait felírták, és fizikai incidensre is sor került: egy másodévest, akit a rendőrség az épületben való vezetésre szólított fel, egy zárt ajtó előtt kétszer is megpofoztak, mondván, félre akarta vezetni a karhatalmat. Kauser a pár nappal később a minisztériumnak írt zaklatott hangvételeű jelentésében részletesen elemezte az eset hallgatókra gyakorolt pszichés hatásait, jelezve, ha az ilyen „inzultusok” megismétlődnek, valóban robbanásra lehet számítani.⁶⁹

⁶⁶ ÁBTL V–141513. Belinszky Barnabás vizsgálati dossziéja.

⁶⁷ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/1957. Kauser Lipót levele az MM Felsőoktatási Főosztályának a Pécsi Nemzeti Színházba tervezett tüntetésről, 1957. febr. 9.

⁶⁸ MNL OL XIX-I-2-f. 687. d. 855–P5/1957. Kauser Lipót jelentése MM Felsőoktatási Főosztályának az egyetemi oktatást zavaró körülményekről, 1957. febr. 14.

⁶⁹ MNL OL XIX-I-2-f. 687. d. 855–P5/1957. Kauser Lipót jelentése MM Felsőoktatási Főosztályának az egyetemi oktatást zavaró körülményekről, 1957. febr. 14. Az akción némiképp az MM is megbotránkozott, egy osztályvezető a következő megjegyzéssel továbbította Kauser feljegyzését Sulán Bélának, a Felsőoktatási Főosztály vezetőjének: „ez az akció túlzás! (...) Nem a »razzia« ellen van kifogásom, nem is a letartóztatások ellen, hanem ennek a módja, (...) [a] primitív – ha nem provokatív – motiválás [ti. a robbantásra való hivatkozás –

A legnagyobb arányú letartóztatásokra csak ezután került sor, a március 15-i nemzeti ünnep közeledtével, és a hatóság által meglehetősen eltúlzott Márciusban Újra Kezdjük!-szervezkedés elleni fellépéssel összefüggésben.⁷⁰ Március 13-án két orvostanhallgatót, két joghallgatót, és hat pedagógiai főiskolást vettek közbiztonsági őrizetbe,⁷¹ és ezt követően már rendszeresen hívtak be egyetemistákat és főiskolásokat kihallgatásra, melyek alapján a Politikai Nyomozó Osztály újabb és újabb információkra tett szert a hallgatók 1956. októberi és azt követő tevékenységéről. Egyes esetekben ezeket az intézmények vezetőivel is megosztották, másokat visszatartottak, hogy bizonyos hallgatókat kompromittáló adatok alapján ügynöknek szervezzenek be.⁷² Az első hivatalos megkeresés, a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság Igazgatásrendészeti Osztályának értesítése a közbiztonsági őrizetbe helyezett hallgatókkal kapcsolatos vádakról 1957. március 25. körül érkezett be a felsőoktatási intézményekbe azzal a megjegyzéssel, hogy a rendőrség „javasolja” a nevezettek kizárását.⁷³

A kettős nyomás alatt Kauser a pécsi üzemek küldöttségének listáját a jogi kari MSZMP-alapszervezethez továbbította, amely azt kiegészítve másnap javaslatot tett fegyelmi eljárás indítására tizennyolc hallgató, valamint négy oktató (köztük a Marxizmus-Leninizmus Tanszék tanszékvezető docense) és a kar Terv- és Pénzügyi Osztályának vezetője ellen.⁷⁴ A lista nemcsak a neveket, hanem a konkrét vádak is tartalmazta. Ezen

P. P.] ellen kell szót emelni. Ilyen dologgal a valóban komoly és beavatkozást igénylő ügyek bagatellizálását éri el a hatóság. A pofont semmivel sem lehet megmagyarázni. Ezek már szerintem túlhajtásai a szükséges intézkedéseknek és lejáratják azokat és (...) a feszültséget fokozzák.” Pár nappal később Kónya Albert oktatásügyi kormánybiztos levélben fordult Münnich Ferenchez, a fegyveres erők és közbiztonsági ügyek miniszteréhez, jelezve, hogy bár maga is fontosnak tartja az adminisztratív beavatkozásokat, de a pécsi eljárást károsnak ítéli, mivel az ilyen indoklással megrendezett razzia megnehezíti az egyetemi állapotok konszolidálását. MNL OL XIX-I-2-f. 687. d. 855–P5/1957. Kovách Ferenc feljegyzése Sulán Bélának, [1957]. febr. 21.; Kónya Albert levele Münnich Ferencknek, 1957. febr. 22.

⁷⁰ ÁBTL 3.1.1. A–88700. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1957. márc. 7.

⁷¹ PÉTER 1997. 286–287.; ROZS 2004. 395.; DEBRECZENI 2008. 261–262.

⁷² Az 1957 tavaszán beszervezett „Magda”, „Liliom”, „Ibolya”, „Sárdy/Sárdi” és „Toldi” fedőnevű ügynökök pedagógiai főiskolások voltak, kompromittáló adatok alapján szervezték be mindannyiukat. Az első négy főiskolás esetében az 1956-os forradalom alatti tevékenység szolgált a beszervezés alapjául, „Toldi” esetében egy 1957. márciusi, a nyomozó hatóságok által szándékosan eltúlzott fegyelmi vétség. Szintén 1957 tavaszán szerveztek be egy másodéves joghallgatót, „Vasas” fedőnéven, esetében a beszervezés körülményei nem ismeretek. ÁBTL 3.1.2. M–13157. „Magda”; 3.1.1. A–88700. „Liliom”; 3.1.2. M–22532. „Sárdy”/„Sárdi”; 3.1.1. B–94289. „Ibolya”; 3.1.2. M–13155. „Vasas” c. dossziék.

⁷³ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/5/1957. A Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság Igazgatásrendészeti Osztályának értesítései Hajdu László, Kiss Dénes, Magyar László, Nedelykov Milán, Répászky Ernő és Sztítás Emerencia közbiztonsági őrizetbe helyezéséről, 1957. márc. 22.

⁷⁴ MNL OL XIX-I-2-f. 422. d. 14/855–4/6/1957. Eltávolítandók az egyetemről, 1957. márc. 29.; Fegyelmi eljárás alá vonás, 1957. márc. 30. Jelen tanulmány a továbbiakban nem foglalkozik részletesen az oktatók ellen indított fegyelmi eljárásokkal. Minthogy azonban világosan látszik, hogy a jogi kari eljárásokban igen fontos szerepet játszottak az oktatók közötti nézeteltérések, megjegyzendő, hogy az ekkor megvádolt négy oktató közül csak a Marxizmus-Leninizmus Tanszék vezetőjének neve bukkan fel Wimmer Imre, „*Febérekönyvé*”-ben a pártszervezet alakítása körüli konfliktusok kapcsán. Ám esetében a fegyelmi eljárás indítására vonatkozó javaslatot a kari pártszervezet még aznap visszavonta és javasolta, hogy a dékán az eljárás mellőzésével tegyen javaslatot az MM-nél a docens áthelyezésére, melyet Kauser meg is tett, és az oktató távozott a karról. A Terv- és Pénzügyi Osztály vezetője elleni vizsgálatot az MM megszüntette, így eljárás három oktató, Degré Alajos, Gál Gyula és Kislégyi Nagy Dénes ellen indult. Utóbbi ügyét, minthogy tanszékvezető egyetemi tanárról volt szó, az MM vizsgálta, így az intézményen belül ténylegesen két oktató ellen indult fegyelmi eljárás. MNL OL

információk egy része minden bizonnyal a pártalapszervezet számára is új volt: március 26-án ugyanis még kiállítottak egy igazolást az egyik, néhány nappal később azonnali el-távolításra javasolt hallgató számára arról, hogy ellene semmi kifogásuk nincs.⁷⁵

A helyzet mindkét intézményvezetőt lépéskényszerbe hozta: március 30-án – három héttel a központi utasítás előtt – elrendelték a névlistán szereplő személyekkel szemben a fegyelmi eljárások megindítását, és eltiltották a hallgatókat az órák látogatásától.

A fegyelmi tárgyalások

A hatályos szabályzat szerint a fegyelmi bizottságot öt személy alkotta: egy oktató, egy tanulmányi előadó, egy pártszervezet által megbízott oktató, illetve egy, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) által delegált hallgató; míg az elnöki tisztelet egy egyetemi (főiskolai) tanárnak vagy docensnek, kivételes esetben adjunktusnak kellett betöltenie.⁷⁶ A bizottságok összeállítása mindkét intézményben nehézségekbe ütközött, és ebben csak az egyik – és nem is a legjelentősebb – problémát jelentette, hogy a DISZ ekkor már nem létezett. A szabályzat ezen kitételét mindkét intézményben úgy értelmezték, hogy egy tagot a hallgatói ifjúsági szervezetnek kell delegálnia.

A jogi karon ez a KISZ néhány napja működő szervezete volt, mely 1957. március végén alakult meg 17 taggal. A létrejötté körüli nehézségeket a későbbi jelentések és összefoglalások hasonlóképp jellemezték: „a hallgatóságra a teljes passzivitás, közömbösség, a párt és a KISZ iránti bizalmatlanság, teljes ideológiai zűrzavar volt jellemző. A munkát szinte lehetetlenné tette az elszigeteltség. A kommunista hallgatókkal nem álltak szóba, politikai vitákba velük nem bocsátkoztak.”⁷⁷ A szervezet létrejöttében természetesen a pártszervezet hallgatói tagjai is aktívan részt vettek és a KISZ-t kezdettől bevonták az eljárások lebonyolításába: a fegyelmi bizottságba a KISZ egyik főszervezőjét delegálták, a tagok pedig – egy későbbi pártjelentés szerint – „az egyetemi hallgatók előtt ismertették (...), hogy kiket és milyen okok folytán vontak felelősségre.”⁷⁸

A KISZ a pedagógiai főiskolán ekkor még nem szerveződött meg, csak 1957 áprilisában jött létre nyolc párttag hallgató szervezésében.⁷⁹ Így a bizottság egyik hallgató tagját hivatalosan a MEFESZ delegálta. A főiskolai MEFESZ 1957-es ténykedéséről alig rendelkezünk információkkal: a szervezet a Főiskolai Tanács egyik jegyzőkönyve szerint február elején még nem is létezett, vélhetően nem sokkal a fegyelmi eljárások elrendelése előtt hívták életre.⁸⁰ A MEFESZ-szervezet megalakításának kezdeményezője nem ismert, ám gyanítható, hogy megalakítása az orvosegyetemi MEFESZ márciusi „újjáéledésével”

XIX-I-2-f. 422. d. 14/855–4/6/1957. Hallgatók fegyelmi eljárás alá vonása, 1957. márc. 30.; 14/55–25/3. Felhívásra jelentéstétel a Pécsi Jogi Karon a múlt év őszi események miatt indult fegyelmi eljárásokról, 1957. máj. 23.

⁷⁵ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/11/1957. Jegyzőkönyv S. Ferenc fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 16.

⁷⁶ FSZAB 1955. 262.

⁷⁷ VARGA-SABJÁN 1980. 319. Vö. MNL OL M-KS 288–33/1958. 6. ő. e. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar MSzMP Szervezetének jelentése, 1958. jan. 30.

⁷⁸ MNL OL M-KS 288–33/1958. 6. ő. e. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar MSzMP Szervezetének jelentése, 1958. jan. 30.

⁷⁹ MNL OL M-KS 288–33/1958. 8. ő. e. A PPF politikai helyzetének felmérése, 1958. febr. 3.

⁸⁰ PTE EL VIII.205.a. A PPF 1957. febr. 9-i tanácsulése.

hasonló módon ment végbe, melyről a POTE pártbizottságának vezetőségi tagja egy áprilisi budapesti KISZ-értekezleten a következőképp számolt be: elmondása szerint, miután március elején megkezdődött a *Dunántúli Napló*ban az „ellenforradalmár” orvostanhallgatókat leleplező, „*Kik csapták be az egyetemi hallgatókat?*” című cikksorozat, „*jött az egész MEFESZ vezetőség, felkeresték a pártszervezetet és elmondták, hogy tulajdonképpen nincs is MEFESZ. Jó, – gondoltuk mi, akkor majd mi csinálunk! Meg is alakítottuk és kimondtuk, hogy elismerjük a párt vezetését.*”⁸¹ A beszámoló a POTE-n lezajlott eseményeket, a kommunista hallgatók MEFESZ-be való beépülésének és bomlasztásának központilag is támogatott folyamatát írja le,⁸² de hasonló történhetett a pedagógiai főiskolán is, ahol az MSZMP képviselője szintén részt vett a MEFESZ Szervező Bizottságának alakuló ülésén.⁸³ A főiskolai MEFESZ látszatjellegét az is alátámasztja, hogy a fegyelmi bizottsági tag delegálásán kívül semmilyen egyéb tevékenysége sem ismert, ráadásul a MEFESZ-delegált hallgató júniusban már az MSZMP képviselőjeként volt jelen egy hosszabban elhúzóó tárgyaláson.⁸⁴

Egy ifjúsági szervezet fiktív megalkotásánál is nagyobb nehézséget okozott azonban az oktatói tagok kijelölése. A pártonkívüli oktatók mindkét intézményben kifejezetten húzódoztak a feladat elől. „[A]z ellenforradalom aktivistáinak gyakorlati felszámolása”-ban „*csak az alapítótágok vettek részt.*” – számolt be a bizottságok felállításáról a főiskolai pártszervezet egy évvel később. „*A többieknek [ti. a csak április folyamán átigazolt egykori MDP-tagoknak – P. P.] fenntartásaik voltak. Nem akartak ú. n. – »hálátlan« – feladatokat megoldani. Csak kizárólag az alapítótágokra lehetett számítani az ilyen jellegű feladatok megoldásában. (...) Nem párttag oktatóink még a fegyelmi bizottságban sem kívántak résztvenni.*”⁸⁵ Az MSZMP-alapszervezetek oktatói tagjai azonban mindkét intézményben szívesen vállalták a bizottsági tagságot, ám a pártszervezetek alacsony létszáma miatt a kötelezően oktatói helyek betöltése után az MSZMP saját képviseletére már csak egy-egy párttag hallgatót tudott delegálni. Ennek következtében mindkét fegyelmi bizottságban – szabálytalanul – két-két hallgató vett részt. A PPF-n a bizottság elnöke a két főiskolai párttag oktató egyike, Boros Istvánné, az Orosz Tanszék főiskolai tanára lett, a jogi karon az elnöki tisztelet egy pártonkívüli oktató, Vargha László, a Polgári Perjogi Tanszék egyetemi adjunktusa töltötte be.⁸⁶ Április folyamán – főleg a volt MDP-tagok átigazolása május

81 MNL OL M-KS 288–21/1957. 11. ó. e. Jegyzőkönyv 1957. április 8-án a Lenin Intézetben megtartott egyetemisták értekezletéről [sic!], 1957. ápr. 8.

82 A MEFESZ belülről történő bomlasztásának folyamatára lásd GARAMVÖLGYI 1967. 427–432.; BECK – GERMUSKA 1997. 125–126.; VIDA 2007. 40–45.; ARGEJÓ 2010. 135–136. Vö. „*Feladatul adtuk a kommunista fiataloknak, hogy vegyék át a MEFESZ vezetését és kötelesek a MEFESZ-ben politikai tevékenységet kifejteni.*” MNL OL M-KS 288–21/1957. Tájékoztató az egyetemek helyzetéről, 1957. márc. 28.

83 MNL OL XIX-I-2-f. 639. d. 847/855–K29/1957. K. Irén fellebbezése, d. n.

84 MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/5/1957. Jegyzőkönyv Hajdu László, Kiss Dénes, Magyar László, Nedelykov Milán, Répászky Ernő és Sztítás Emerencia fegyelmi bizottsági tárgyalásról, 1957. márc. 30.; MNL OL XIX-I-2-f. 638. d. 847/855–F14/1957. Jegyzőkönyv F. István fegyelmi tárgyalásáról, 1957. jún. 11.

85 MNL OL M-KS 288–33/1958. 8. ó. e. A PPF politikai helyzetének felmérése, 1958. febr. 3.

86 A jogi karon a párttag oktatók között ekkor nem volt olyan, aki a fegyelmi szabályzatnak megfelelően legalább adjunktusi beosztásban dolgozott volna. A bizottság szabálytalan voltára az egyik vádlott joghallgató is rámutatott. Ekkor azt a választ kapta, hogy azért vesz részt két hallgató a bizottságban, mert „*az MSZMP nem tudott professzor tagot biztosítani.*” MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. K. Erika fellebbezése, 1957. jún. 1. A jogi karon ekkor három párttag professzor volt, de – ahogy említettük – egyikük sem volt még a jogi kari alapszervezet tagja. Közülük ketten Budapestről lejáró oktatók voltak, így fegyelmi bizottságba való

1-jei határidejének közeledtével – mindkét intézményben nőtt a pártszervezetbe belépő oktatók száma, a bizottságok összetétele azonban nem változott.⁸⁷

A vádak elsősorban a hallgatók 1956. október végi – november eleji tevékenységét vették alapul. A vádpontok között leggyakrabban az „ellenforradalmi” agitáció, azaz „uszítás” vagy „lázítás” valamilyen formája szerepelt. Ide tartozott az 1956. október 22-i Diákparlamenten vagy az egyetemi munkástanácsban tett felszólalás; a hallgatói követelések ismertetése röplapkészítéssel, vagy az üzemekbe és falvakba kiküldött csoportok tagjaként; „jelszavak kiabálása” a városi tüntetéseken vagy a november végi sztrájkra való „uszítás”. A másik leggyakoribb vádpont a nemzetőrségi tagság volt: ez a férfihallgatók fegyveres őrszolgálatát jelentette, nőhallgatók esetében például jegyzőkönyv-gépelést, a kollégiumi portán ellátott telefonszolgálatot, vagy éppen a nemzetőrség tagjai számára történő tea főzést. Öt hallgatót a november 4-e utáni mecseki harcokban való részvétellel is megvádoltak. A joghallgatók esetében az októberi tevékenységek „hatályát” automatikusan meghosszabbították, így a vádpontok minden joghallgatónál kiegészültek közelmúltbeli eseményekkel is. Szinte mindegyiküket meggyanúsították a januári *Bánk bán*-előadásra tervezett demonstráció szervezésével, két hallgatót pedig azzal, hogy az oktatás januári megkezdésekor „*a jobboldali erők*”-kel való szimpatizálása jelenként szakállt növesztett.⁸⁸ Több hallgató esetében szerepelt vádpontként az alakuló pártszervezetre vagy a kommunista hallgatókra tett lejárató kijelentés, egy hallgatónak pedig azt (is) felrótták, hogy nem viszonzza kommunista hallgatótársai köszönését és másokat is erre buzdít.⁸⁹

A fegyelmi bizottságok első feladata az volt, hogy meggyőződjön arról, a vádpontokban említett események valóban megtörténtek-e. A Baranya Megyei Rendőr-főkapitányságtól érkező információkat a két intézményben különbözőképp kezelték. A főiskola bizottsága ezeket – a vádlott bármilyen tagadása ellenére – tényként kezelte, és a büntetés kiszabásakor súlyosbító tényezőnek vette, hogyha a vádlott ezek közül egyet sem volt hajlandó elismerni.⁹⁰ Ugyanígy elfogadta a közbiztonsági őrizetbe vett hallgatókkal szemben megfogalmazott vádakot, és már a tárgyalások első napján, március 30-án mérlegelés nélkül javaslatot tett a hallgatók összes egyetemről és főiskoláról való kizárására.⁹¹ A jogi kari dékánnak azonban a közbiztonsági őrizetbe vett hallgatókkal szembeni vádak kapcsán fenntartásai voltak: úgy vélte, ezeket, minthogy nem jogerős bírósági ítéleten alapulnak,

jelölésük nem lett volna praktikus. A harmadik párttag professzor, Kocsis Mihály több ügyben is tanúként, illetve vádlóként szerepelt, így elképzelhető, hogy bizottsági elnöki megbízatására a körülötte kialakult feszült helyzet és az ügyekben való érintettsége miatt nem került sor.

⁸⁷ MNL OL M-KS 288–33/1958. 8. ő. e. A PPF politikai helyzetének felmérése, 1958. febr. 3.

⁸⁸ MNL OL XIX-I-2-f. 422. d. 14/855–4/6/1957. Eltávolítandók az egyetemről, 1957. márc. 29. Vö. „*Volt olyan (...) – és ez a többség – aki még mindig hitt – mint egyes fanatikusok 1944 végén – a »csodafegyverben«, a mi esetünkben az ellenforradalom – mégiscsak minden ellenére győzelmében«, a Nyugat, főleg az USA segítségével, és várta, várta tüntető szakállal vagy anélkül konok állhatatossággal az Amerikaiak eljövételét [sic!]*” – jellemezte Wimmer Imre a jogi kar „*Fehérkönyvé*”-ben az oktatás megkezdésének napjait. PEK TGYO ETKK MS 1243. II.11. Jogtudományegyetemi Fehérkönyv III., 1957. máj. 27.

⁸⁹ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/11/1957. Jegyzőkönyv Sz. István fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 24.

⁹⁰ Pl. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/8/1957. Jegyzőkönyv O. Géza fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 1.; 847/855–11/8/1957. Jegyzőkönyv K. Ferenc fegyelmi tárgyalásáról, 1957. márc. 30.

⁹¹ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/5/1957. Jegyzőkönyv Hajdu László, Kiss Dénes, Magyar László, Nedelykov Milán, Répászky Ernő és Szitás Emerencia fegyelmi bizottsági tárgyalásáról, 1957. márc. 30.

nem lehet „*minden további nélkül*” fegyelmi határozat alapjául szolgáló tényállásként elfogadni.⁹² A dékán nem kérdőjelezte meg a vádak valóságtartalmát, de úgy látta, hogy az eljárás a hallgatók jelenléte nélkül nem folytatható le szabályosan, hiszen a hallgatók nem élhetnek a védekezés lehetőségével. Ezért március végén sürgős elvi állásfoglalást kért a minisztériumtól, a közbiztonsági őrizetbe vett hallgatók elleni eljárást pedig felfüggesztette.

A vádak bizonyítására két hallgató esetében tárgyi bizonyíték is rendelkezésre állt, miután a jogi kari fegyelmi bizottság a tanulmányi osztály egyik előadójának az egyetemi munkástanács 1956. november 2-i és 3-i ülésén készített jegyzeteit hitelesítés híján is az ülésről készített jegyzőkönyvnek ismerte el.⁹³ A feljegyzés alapján két joghallgatót vádoltak meg, egyiküket azzal, hogy amikor a munkástanács ülésén szóba került, hogy a hallgatók folytassák-e a tanulást vagy maradjanak-e fegyverben, a hallgató az utóbbit támogatta. Ennek bizonyítéka az volt, hogy neve mellett a jegyzetben a következő tőmondatos megjegyzések szerepeltek: „*Fegyverben kell maradni, hangsúlyozni*”, illetve „*Egység – orosz menjen ki*” [sic!].⁹⁴

A vádpontok többségének bizonyítása csak tanúk kihallgatásával volt lehetséges, illetve lett volna: a főiskolán a mindössze néhány nap alatt lefolytatott vizsgálat során ugyanis egyetlen tanút sem hívtak be. A jogi karon több tanút is meghallgattak, ám kivétel nélkül a vád tanúit. A vádlottak által megnevezett tanúk behívását gyakran elutasították. Ennek következtében többször is előfordult, hogy a vádlott és a tanú(k) ellentmondtak egymásnak, szembesítésük sikertelen volt, ennek ellenére a bizottság – szintén kivétel nélkül – elfogadta a tanú(k) állításait vagy következtetéseit.⁹⁵

Ennek oka egyrészt a tanúk személyében keresendő: jó részük párt- vagy KISZ-tag volt, akiknek szavahihetősége a bizottság számára vitán felül állt. K. Erika joghallgató ügyében például az egyik vád egy párttag hallgató írásos nyilatkozatán alapult, mely szerint K. az egyetemisták egy csoportját arra biztatta, hogy amíg a Diákparlament követeléseit nem teljesítik – köztük a szovjet csapatok kivonását – addig ne kezdjék újra a tanulást. K. Erika ezt tagadta, a bizottság azonban nem látta szükségét annak, hogy az állítólagos csoport tagjait is meghallgassa, akik közül egyébként a tanú egyet sem nevezett meg. A bizottság a vádat egyetlen tanú vallomása alapján is bizonyítottnak látta és belefoglalta a kizárási határozat indoklásába is.⁹⁶

Másrészt a bizottság tagjai több esetben maguk is tanúként vettek részt a tárgyalásokon. Az intézményen belül zajló fegyelmi eljárások során a bizottság tagjai és a vádlott nagy valószínűséggel ismerték egymást. Évfolyamtársak, szaktársak lehettek, de az oktatóknak is kialakulhatott előzetes benyomásuk a vádlottakról az előadásokon, szemináriumokon tanúsított magatartásuk alapján. A bizottság tagjai ugyanúgy jelen lehettek egyes forradalmi eseményeknél, illetve társaik, kollégáik elmondása alapján lehetett azokról

⁹² MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/10/1957. K. Tibor és P. Zoltán joghallgatók közbiztonsági őrizetbe helyezése, 1957. márc. 29.

⁹³ Az egyetemi munkástanács működéséről részletesen lásd Rozs 2004. 382–383.

⁹⁴ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/1957. Jegyzőkönyv Sz. Árpád fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 16.

⁹⁵ Vö. ARGEJÓ 2010. 139.

⁹⁶ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. Jegyzőkönyv K. Erika fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 15.; Határozati javaslat K. Erika fegyelmi ügyében, 1957. ápr. 26.

előzetes ismeretük. A személyes érintettség két joghallgató tárgyalásán nyilvánvaló volt: mindkettőjük esetében ugyanis a fegyelmi bizottság egy-egy hallgató tagjára tett sértő megjegyzés is szerepelt a vádak között. S. Ferencet azzal vádolták, hogy a KISZ-által delegált bizottsági tagról azt mondta, hogy a pártbizottság lefoglalt irataiban a „nem megbízhatók” között tartották nyilván.⁹⁷ B. Erzsébetet pedig azzal, hogy a bizottság MSZMP által delegált hallgatói tagjára „gyűlölködő” megjegyzést tett, amikor – egy KISZ-tag tanúvallomása szerint – azt mondta, hogy „vele nem lehet vitatkozni, hanem fenéken kellene őt rúgni”.⁹⁸ A kijelentéseket mindkét vádlott tagadta.

Mindezek következtében a kifogásolt cselekmények megtörténtét a legtöbb esetben a fegyelmi bizottságok bizonyítottak látták – sok esetben ezt egyébként maguk a vádlottak is elismerték. Ezt követően a bizottságnak azt kellett eldöntenie, hogy az elkövetett cselekményekhez „ellenforradalmi” szándék fűződött-e, vagy a vádlottak esetében megtévedt, megtévesztett hallgatókról van-e szó. Ebbe a két, korántsem egzakt kategóriába való besorolás döntötte el, hogy a megvádolt hallgató súlyosabb vagy enyhébb büntetésben részesült-e. A határozati javaslatok alapján súlyosabb büntetéssel, azaz kizárással vagy bizonyos időre szóló kitiltással azokat sújtották, akiket nem az „ellenforradalmi” események egyszerű résztvevőinek, hanem alakítóinak tekintettek. A főiskolások esetében az „ellenforradalmi” szándék magából a cselekményből következett. A jogi karon ez kiegészült azzal, hogy a bizottság a vádlott októberi eseményeket követő magatartását is vizsgálta, és amennyiben azt elfogadhatatlannak vélte, ez mintegy visszamenőleg igazolta az októberi, „ellenforradalmi” célokat is.⁹⁹ Ennek köszönhető, hogy miközben a tárgyalásokon a megvádolt hallgatók az események megtörténtének jó részét elismerték, a vádakat alapján véve tagadták: elutasították, hogy azok a fegyelmi bizottság által feltételezett „ellenforradalmi” szándékkal történtek volna.¹⁰⁰

A büntetés kiszabásakor enyhítő körülménynek tekintették, ha a hallgató korábban nem részesült fegyelmi büntetésben, de az 1956 előtti gyakorlattal szemben a kiváló tanulmányi eredmény vagy aktív közösségi munka nem javított a vádlottak helyzetén, akik között egykori DISZ-titkár és -csoportvezető is volt. Súlyosbító körülménynek számított egy-egy korábbi fegyelmi határozat, illetve a főiskolásoknál – ahogy láttuk – az, ha egy vádat sem voltak hajlandók elismerni. Egy joghallgató esetében pedig súlyosbító körülménynek vették azt is, hogy szakérettségivel került az egyetemre, mivel ő – a határozat indoklása szerint – az ellen a „rendszer” ellen fordult, amelynek továbbtanulását köszönhette.¹⁰¹

A főiskolán mindössze néhány nap alatt megszülettek a javaslatok, melyeket Wéber Mihály a főiskolai MSZMP-alapszervezettel külön is egyeztetve 1957. április 5-én hagyott jóvá. Amikor Szigeti József miniszterhelyettes április 19-én elrendelte az eljárások megin-

⁹⁷ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/11/1957. Jegyzőkönyv S. Ferenc fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 16.

⁹⁸ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. Jegyzőkönyv B. Erzsébet fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 18.

⁹⁹ A jogi kari tárgyalások során több hallgatónak is tettek fel az aktuális politikai állásfoglalásra vonatkozó kérdést, minden esetben ugyanazt: mi a véleménye a szovjet csapatok itt tartózkodásáról? Pl. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. Jegyzőkönyv T. Anna fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 18.

¹⁰⁰ Vö. BECK – GERMUSKA 1997. 184.

¹⁰¹ MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/1957. Fegyelmi határozat K. László ügyében, 1957. máj. 18. Vö. BECK – GERMUSKA 1997. 184.

dítását, a főiskolai tárgyalások dokumentációja, kilenc hallgató fellebbezésével együtt már a minisztériumban volt. Amikor pedig Szigeti április 27-én az MM-ben tartott értekezleten az illetékes pártszervek jelenlétében eligazította a felsőoktatási intézmények vezetőit – köztük Kausert és Wébert – az eljárások során alkalmazandó szempontokról, már a jogi kar fegyelmi bizottsága is szinte minden hallgató ügyében meghozta javaslatát. Az eljárások elsőfokú lezárásához már csak a dékán határozata hiányzott.

A döntések során az intézményvezetők egyetlen esetben sem írták felül a fegyelmi bizottságok javaslatait.¹⁰² A két pécsi intézményben 1957. április–június folyamán a következő elsőfokú határozatok születtek:

	Kizárás valamennyi egyetemről és főiskoláról		Kizárás az intézményből		Kitiltás az intézményből 2–4 félévre	Megrovás	Össz.
	Fegyelmi eljárás során	Közbizt. őrizet vagy büntetőeljárás miatt	Fegyelmi eljárás során	1957. márc.-ig meg nem jelent hallgatók (disszidáltak)			
PTE ÁJK	3	5	4	11	4	6	33
PPF	1	6	10	15	1	10	43
Össz.	4	11	14	26	5	16	76

A PPF Tanulmányi Osztályának 1957. április végi kimutatásából ismert az érintett főiskolások társadalmi megoszlása is. Eszerint 1956. október 23. után összesen 41 hallgató részesült fegyelmi büntetésben, 63%-uk a munkás- vagy parasztszármazású hallgatók közül került ki. Arányuk a két legsúlyosabb büntetés esetén ennél is magasabb, 71% volt.¹⁰³

A fellebbezések

A fegyelmi büntetésben részesült egyetemi és főiskolai hallgatók 1957 tavaszán–nyarán íródott kérvényei közvetlenül az érintettektől származó információkkal egészítik ki az eljárások körülményeinek vizsgálatát. A jegyzőkönyvek gyakran egyszerűsítő, érveket összemosó, egyes szám 3. személyben elmesélt történetei helyett e beadványokban a hallgatóknak elvben lehetőségük volt arra, hogy „saját hangjukon” szólaljanak meg. A fellebbezéseket mégsem tekinthetjük olyan írásműveknek, melyekben a hallgatók saját „ötvenhatos” történetüket mesélik el. A kérvények ugyanis nem a visszaemlékezés, az eseményeknek az egyéni emlékezetre épülő, lehető legpontosabb rekonstrukciójának céljával készültek.¹⁰⁴ A fellebbező ugyanis egy számára káros döntés megváltoztatását igyekszik ki-

¹⁰²Más volt a helyzet az oktatók elleni eljárásoknál. Kauser ugyanis tudatosan szembe menve a fegyelmi bizottság és pártszervezet javaslatával Degré Alajos és Gál Gyula esetében is enyhébb büntetés mellett döntött. MNL OL XIX-I-2-f. 422. d. 14/855–25/5. Kauser Lipót levele a PTE ÁJK pártszervezetének Intézbizottságához (másolat), 1957. máj. 17.

¹⁰³PTE EL VIII.205.b. 346/1957. Kimutatás a pécsi Pedagógiai Főiskola 1956/57. tanév fegyelmi határozatairól [sic!], 1957. ápr. 20. Az általam közölt összesítés 43 főiskolás adatait tartalmazza, két hallgató esetében ugyanis csak májusban, illetve júniusban fejeződött be az eljárás, kizárással, illetve 3 féléves kitiltással.

¹⁰⁴GYÁNI 2008. 274.

eszközölni, ennek érdekében az eseményeket oly módon beszéli el, hogy az ügyét elbírálókat igazáról meggyőzze.¹⁰⁵ A hallgatók pedig ebben a helyzetben nem tekinthettek el attól, hogy az épp berendezkedő, ügyükben illetékes hatalom az ötvenhatos eseményekről saját, kizárólagosnak tekintett értelmezéssel bír. Sikerre akkor számíthattak, ha szerepvállalásukról maguk is egy, az ellenforradalom központilag meghatározott narratívájába illeszkedő elbeszélést alkotnak meg.¹⁰⁶ Ennek következtében például egyikük sem kérdőjelezte meg, hogy 1956 októberében Magyarországon ellenforradalom zajlott.

A vádak szükségszerűen strukturálták a beadványok tartalmát. A hallgatók döntően ezekre reflektáltak, hiszen újabb események elbeszélésével esetleg újabb vádakot kockáztattak volna. A fellebbezések így módon többnyire meglehetősen szűk kontextusban szólnak az októberi és az azt követő történésekről.¹⁰⁷ A kérvények tartalmának kialakításában mindemellett kiemelt szerepet játszott, hogy a fellebbezéseket a minisztériumnak, tehát egy „kívülállónak” nyújtották be. Ennek megfelelően a hallgatók elbeszélései – a tárgyalásokon tett vallomásokhoz képest – olyan új mozzanatokkal is kiegészültek, melyek azt szolgálták, hogy az eseményeket egy a helyi történésekkel és viszonyokkal tisztában nem lévő szereplő is megértse. Ez a körülmény lehetőséget nyújtott arra, hogy a hallgatók olyan szempontokra is kitérjenek, melyekről a tárgyaláson nem esett szó, vagy azért, mert nem kérdezték, vagy azért, mert annak felemlgetése az intézmény falain belül rontotta volna helyzetüket. Ez nemcsak a konkrét vádakkal kapcsolatos új információk közlését jelentette, hanem olyan körülmények kiemelését is, melyek esetében a korábbi tapasztalatok és a hivatalos propaganda alapján joggal remélhették, hogy ügyüket előre mozdítja, mint például a szociális helyzet (ti. a munkásszámazás) vagy a korábbi jó tanulmányi eredmények, aktív közösségi munka részletezése. Vagyis minden olyan körülmény, melyet a fegyelmi bizottság a fellebbező szerint nem vett figyelembe, pedig kellett volna.

1957 tavaszán-nyarán 23 hallgatónak volt reális lehetősége a művelődésügyi miniszterhez fellebbezni,¹⁰⁸ közülük 18 érintett – 11 főiskolás és 7 joghallgató – összesen 24

¹⁰⁵A kérvény mint társadalomtörténeti forrás elemzésének szempontjairól részletesen lásd FARKAS 2006. 166–171.

¹⁰⁶Vö. TAKÁCS 2008. 361.; SZAKOLCZAI 2014. 7–8. Az 1956-ot követő megtorlás során keletkezett iratok felhasználásának problémáiról lásd továbbá TAKÁCS 2010; SZAKOLCZAI 2011.

¹⁰⁷Ez alól kivételt jelent K. Ferenc főiskolás fellebbezése. K. ugyanis 1956. október 22-én részt vett a Budapesten tartott DISZ-titkári értekezleten, ahol a jelenlévők azt az instrukciót kapták, hogy a DISZ ekkor elfogadott programját képviselve vegyék át a kezdeményezést a helyi események irányításában. K. ezért részletesen beszámolt október végi – november eleji tevékenységéről, hogy bizonyítsa, mindenben a DISZ akkori programját követte. Ezzel kapcsolatban már csak azért is remélhette ügye pozitív elbírálását, mert Kónya Albert, akinek fellebbezését a minisztériumba címezte, maga is jelen volt az októberi értekezleten. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–K27/1957. K. Ferenc levele Kónya Albertnek, 1957. ápr. 8.; K. Ferenc levele Radich Tivadarnak, 1957. ápr. 13.

¹⁰⁸A hatályos fegyelmi szabályzat szerint a hallgatók a szigorú megrovás, a kizárás és a hosszabb-rövidebb idejű kitiltás ellen nyújthattak be fellebbezést. A kutatás során a szigorú megrovás elleni fellebbezéseket a forrásadottságok miatt nem tudtam vizsgálni, ennek elbírálásában ugyanis az intézményvezető volt illetékes. A kitiltás és kizárás elleni fellebbezések esetében a rektor, illetve a több karra nem tagolódó egyetemek (mint a PTE ÁJK) és főiskolák (mint a PPF) esetében azonban a felügyeletet gyakorló miniszter járt el. Az ő hatáskörébe tartozott az összes egyetemről és főiskoláról való kizárás elleni fellebbezés elbírálása is. FSZAB 1955. 263–264. A vizsgálatba tehát a három legsúlyosabb büntetéssel szembeni fellebbezéseket lehetett bevonni. Ez 60 hallgatót érintett, e számból azonban szükséges kivonni a disszidáltakat (26 fő) és a közbiztonsági őrizetben lévőket (11 fő), ők ugyanis nem kívántak, vagy nem tudtak élni a fellebbezés lehetőségével.

kérvényt nyújtott be. Beadványaik elsősorban arról tanúskodnak, hogyan viszonyultak az őket érő vádakhoz és milyen érvelési stratégiát választottak annak érdekében, hogy céljukat, tanulmányaik folytatását elérjék.

A tizennyolc fellebbező hallgató közül mindössze ketten fogadták el a határozat indoklását, vagyis azt, hogy tetteiket valóban lehetséges oly módon értelmezni, hogy az fegyelmi büntetés alapjául szolgáljon. E két hallgató elsősorban a döntéshozó jóindulatára apellált. Az egyetemi-főiskolai nemzetőrség egykori századparancsnoka, P. István, akit emellett a pécsi Borforgalmi Vállalat tetején elhelyezett vörös csillag leverésében való közreműködés miatt zártak ki a PPF-ről, 1957. áprilisi fellebbezésében még csak ki sem tért a vele szemben felmerült vádakra:

„Nem akarok szembehelyezkedni a Párt és az állam határozatával, elismerem, hogy hibáztam, de úgy érzem – és ez erős elhatározásom is – hogy a továbbiakban itt a Főiskolán és az oklevél megszerzése után kint az életben helyre tudnám hozni hibámat, ha ezt lehetővé tennék számomra.”¹⁰⁹

A pozitív döntést – csakúgy, mint főiskolás hallgatótársa¹¹⁰ – a tanári pálya iránti mély elhivatottságának hangsúlyozásával, jövőre vonatkozó ígéreteivel, valamint társadalmi helyzetének (munkásszarmazásának) említésével igyekezett kieszközölni.

A többi tizenhat hallgató azonban részletesen érvelt a büntetés felülvizsgálatának szükségessége mellett, kétségbe vonva, hogy az eljárás során az elsőfokú fegyelmi hatóság helyes döntést hozott. A hallgatók több esetben *tényszerűen tagadták* a büntetés alapjául szolgáló események megtörténtét, így például T. Anna joghallgatónő, akit – egyetlen (párttag) hallgatótársának vallomása alapján – azzal vádoltak, hogy az 1956. október 25-i városi tüntetésen ő kezdte el kiabálni a „*Ruszkik haza!*” jelszót. 1957. júniusi fellebbezésében ő a következőképp érvelt:

„Ez semmi esetre sem igaz. Én az egész felolvasás alatt nem tapsoltam és nem is kiabáltam, ezt tudom bizonyítani évfolyamtársaimmal és a többi egyetemi hallgatókkal. A fegyelmi vizsgálóbizottság egyszerűen elfogadta tényként a bejelentést anélkül, hogy meghallgatta volna a gyűlésen mellettem álló társaimat. (...) Politikai ügyekről egyetemen és máshol nem beszéltem, a határozat indoklása erre nem is tud konkrét példát felhozni.”¹¹¹

Ahogy T. Anna, a vádakat tényszerűen tagadó többi hallgató is számos tanút nevezett meg igazra bizonyítására. Egy főiskolás, akit az „ellenforradalmi roham zászlóaljban” való részvétellel vádoltak, azzal is érvelt, hogy a nemzetőrség megszervezésekor már nem is tartózkodott Pécsen. Ennek bizonyítására a családján kívül olyan tanúkat is megnevezett, akik esetében joggal remélhette, hogy szavahihetőségük a fellebbezést elbírálók számára is megkérdőjelezhetetlen lesz: egy helyi pártbizottsági tagot és egy munkásört.¹¹²

A vádakat tényszerűen tagadó joghallgatók közül néhányan „szakmai” érveket is felhoztak, mondván nem nekik kell bebizonyítani, hogy valamit nem tettek meg. Az események megtörténtét véleményük szerint vádlóiknak kellett volna bizonyítani, ez azonban

¹⁰⁹MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/8/1957. P. István fellebbezése, 1957. ápr. 8

¹¹⁰MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B60/1957. B. Katalin fellebbezése, 1957. júl. 10.

¹¹¹MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. T. Anna fellebbezése, 1957. jún. 2.

¹¹²MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/8/1957. O. Géza fellebbezése, 1957. ápr. 9.

hitelt érdemlően nem történt meg, mivel csak a tanúvallomások kritikátlan elfogadását jelentette: „*ha valaki valakit vádol, neki kötelessége azt bizonyítani, nekem, ha valamit tagadok, mint nemleges tény bizonyítanom nem kell.*” – érvelt K. Erika, akit szintén egyetlen párttag hallgatótárs vallomása alapján zártak ki a PTE ÁJK-ról: „*Nem lehet egy ember vádjai alapján bebizonyított tényekről beszélni.*”¹¹³

A megvádolt hallgatók érvelési stratégiájára azonban leggyakrabban az volt jellemző, hogy a vádak *tényszerűen elismerték*, de elutasították, hogy azokat a fegyelmi bizottság helyesen értelmezte volna akkor, amikor háttérükben „ellenforradalmi” szándékot állapított meg. Ezért többen részletesen elemezték október végi motivációikat, ami által a forradalmi eseményekhez, illetve azok központi értelmezéséhez való viszonyukat is feltárták. Néhányan a MSZMP-nek az egyetemi-főiskolai hallgatók forradalmi szerepvállalására vonatkozó, ekkorra már számos fórumon hangoztatott értelmezését felhasználva, cselekedeteiket azzal magyarázták, hogy őket fiatalságuk, meggondolatlanságuk vagy hiányos ideológiai előképzettségük folytán megtévesztették: mindössze sodródtak az eseményekkel. A kizárt főiskolai hallgató, K. Irén így indokolta, hogy miért vonult fel több társával a Mecsekre 1956. november 3-án éjjel:

„Az októberi események a mi főiskolánk életét megzavarták. Diákgyűlések követték egymást, amelyek hangulata az országos eseményekkel párhuzamosan, azoknak megfelelően változott. Kezdeti, hibákat kijavítani kívánó követeléseinket egyre jobboldalibb jelszavak váltották fel. S ezt, akkor észre sem véve megváltozott az emberek felfogása (...). Megcsalva érezték magukat ott, ahol nem is voltak megcsalva, s helytelen utakon kerestek orvoslást. Ilyen körülmények között, s az események gyors egymásutánja miatt elveszítettem én is bizalmam abban, amiben eddig hittem, s magaménak vallottam a Szovjetunióval kapcsolatban. S azok az elvtársak, akik segíthettek volna, háttérben maradtak, és sodródtam én is a tömeggel. (...) [A]mit tettem, az valóban súlyos véttség a népidemokrácia ellen, ha mai szemmel vizsgáljuk. Azonban ha figyelembe vesszük azt a helyzetet, azt a zűrzavart (...), akkor ez a cselekedet érthető. (...) Elítélem magam mindazért, amit az ellenforradalom oldalán, mint megtévesztett ember tettem (...).” [Kiemelés tőlem – P. P.]¹¹⁴

Többen azzal indokolták a forradalmi eseményekben való részvételüket, hogy az általuk megkérdőjelezhetetlen tekintélynek elfogadott oktatóikat, illetve a felsőbb éves hallgatókat követték: „*Az a tény, hogy a nemzetőrség szervezője, illetve vezetője saját katonai előadótanárom, illetőleg a helyi rendőrség két tisztje volt, törvényes keretet kölcsönzött a dolognak és minket is végre belépésre ösztönzött.*”¹¹⁵ – írta beadványában Cs. Lajos, akinek többek közt azt rótták fel, hogy a nemzetőrség gazdasági jellegű ügyeit intézte.

A megvádolt hallgatók másik része azonban nem fogadta el a „megtévesztett egyetemistákról” szóló, 1957 tavaszán hivatalosan felkínált narratívát. Ők – mintegy elvétve

¹¹³MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. K. Erika fellebbezése, 1957. jún. 1. Néhány joghallgató tárgyalásokon tett vallomása és fellebbezései világosan árulkodtak előképzettségükről: magabiztosan használtak egyes jogi terminusokat és többször is rámutattak eljárásbeli hibákra, logikai ellentmondásokra. Lásd pl. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/11/1957. Jegyzőkönyv S. Ferenc fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 16.; MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. Jegyzőkönyv B. Erzsébet fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 18.

¹¹⁴MNL OL XIX-I-2-f. 639. d. 847/855–K29/1957. K. Irén fellebbezése, d. n.

¹¹⁵MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. Cs. Lajos fellebbezése, [1957. ápr.].

az októberi események értelmezésében 1957 februárjában bekövetkezett ütemváltást – az 1956. decemberi – 1957. januári központi állásfoglalások szellemében bizonyos minőségi különbségekkel szemlélték a forradalom egyes szakaszait, és arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ők (illetve az egyetemi-főiskolai hallgatók általában) semmi rosszat sem tettek. Nem vonták kétségbe, hogy 1956 októberében „ellenforradalom” zajlott, de elutasították, hogy azok a cselekedetek, melyek révén kivették részüket az eseményekből, „ellenforradalmi jellegűek” lettek volna.¹¹⁶ S. Ferenc joghallgató, aki a harmadévesek MEFESZ-képviselőjeként vett részt és szólalt fel az egyetemi munkástanács novemberi ülésin, a következőképp érvelt:

„A forradalom alatt különösebb szerepet nem játszottam, köztudomású a legmérsékeltebb hallgatók kicsiny csoportjához tartoztam. Az egyetem munkástanácsában vitt szerepemben (októberi események során egyetlen ténykedésem) senki kivetnivalót nem talált. Indítványaim: hallgatók káderanyagának közzlése, lakássegély, egyetemi oktatás megindítása minden ellenforradalmi vonást nélkülöztek.”¹¹⁷

Hasonló érvelés jelentkezett több, a nemzetországban való részvétellel vádolt hallgató fellebbezésében, akik hangsúlyozták, hogy a nemzetország felállítása és szerepvállalásuk is a rendfenntartást, illetve éppen az „ellenforradalmi” jelenségek felerősödésének megakadályozását szolgálta. K. László, akit azért zártak ki, mert a nemzetország tagjaként élelmszerszállítmányokat kísért Budapestre, és tíz társával Erdősmecskén, egy Pécs környéki községben tartott gyűlésen „karhatalmi szolgálatot” látott el, így érvelt:

„Pécsett, főként a vidéki hallgatók, akik a diákokotthonban laknak, vagy étkeznek, valamennyien nemzetörök lettek, külön »belépésről« nem beszélhetünk. Ez köztudomású tény, s az is, hogy semmilyen terror cselekményben részt nem vettünk, ilyenre sor sem került, ellenkezőleg a rend fenntartását és az atrocitások megakadályozását elsődleg feladatunknak tekintettük.”¹¹⁸

Mindezek mellett az „ellenforradalmi” szándékot többen azzal az érveléssel tagadták, hogy szociális helyzetüknél, ti. munkásszármazásuknál fogva sem lehetnek a rendszer elenségei, felhasználva a pártállami ideológia egyik alaptételét, mely a politikai elkötelezettséget a „munkásszármazás” egyenes következményének tekintette (illetve remélte).¹¹⁹

A fellebbezést benyújtók természetesen úgy vélték, érveik és magyarázataik kétségtelenül alátámasztják, hogy esetükben a büntetés kiszabásakor helytelen döntés született. Ehhez hozzájárult az a több beadványban is olvasható felismerés, miszerint a terhükre rótt cselekmény nem több, mint amelyet számos más hallgató is elkövetett a „kritikus na-

¹¹⁶A hallgatók a tárgyalások során és fellebbezéseikben is az időszakra leggyakrabban az „októberi események” megfogalmazást használták, ezzel szemben az „ellenforradalom”, „ellenforradalmi” szavak ritkábban fordultak elő, ha mégis, leggyakrabban tagadó mondatban, az elhatárolódás kifejezéséeként, például: „*semmilyen szervezkedésben és ellenforradalmi megmozdulásban nem vettem részt.*” MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. K. Erika fellebbezése, 1957. jún. 1.

¹¹⁷Az idézett szövegrésznél a „forradalom” szó alá utólag rágéptették az „ellen” jelzőt. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/11/1957. S. Ferenc fellebbezése, d. n.

¹¹⁸Pl. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. K. László fellebbezése, 1957. jún. 3.; lásd továbbá: MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. Jegyzőkönyv Sz. Árpád fegyelmi tárgyalásáról, 1957. ápr. 16.

¹¹⁹Lásd pl. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. Sz. Mihály fellebbezése, 1957. ápr. 8.; K. Ferenc levele Kónya Albertnek, 1957. ápr. 8.; I. Tibor fellebbezése, 1957. ápr. 23.

pokban”: „Ha részt vettem az eseményekben, csak annyira vettem részt, mint a Főiskola hallgatóinak 90%-a.”¹²⁰ – írta beadványában a röpcédulázással vádolt főiskolás, Sz. Mihály. Minthogy az 1956. október 28-án létrejött nemzetőrségnek mintegy 4–500 tagja volt, az egykori nemzetőrök közül többen hivatkoztak ugyanerre: „[A] velem szemben megállapítható tények súlyával annál kevésbé áll arányban a reám kiszabott fegyelmi büntetés, mert olyan magatartást, ami terhemre megállapítható, legalább még 50–60 (...) hallgató társam tanúsított”¹²¹ – írta a korábban már említett nemzetőr, K. László, aki azzal is érvelhetett, hogy az Erdősmecskére kivonuló tíz társa közül rajta kívül mindössze egyetlen orvostanhallgató ellen indult fegyelmi eljárás, de ő is enyhébb büntetést kapott.

Mindezek következtében több fellebbező is megpróbált választ keresni arra, vajon miért is éppen ők kerültek a vádlottak padjára. Többen is utaltak beadványukban – ki óvatosabban, ki konkrétan fogalmazva – egy-egy párt- vagy KISZ-tag hallgatóval kapcsolatos, politikai kérdésektől független, korábbi időszakokra visszavezethető személyes konfliktusra, nézeteltérésre. Ennek megléte a fegyelmi bizottsági tagokra tett sértő kijelentésekkel vádolt joghallgatók esetén nyilvánvaló volt.¹²² B. Erzsébet joghallgató, akit a bizottság egyik tagjára tett sértő kijelentés mellett azért zártak ki, mert 1957 januárjában arra buzdította társnőit, hogy kaparják le a jogi karral szembeni épületre felmázolt „*Ki az egyetemről a fasisztákkal! – MSZMP*”-feliratot, beadványában részletesen kitért (nevek említése nélkül) a bizottság egyes tagjaival, illetve párttag hallgatókkal kapcsolatos konfliktusaira, remélve, hogy ügye, immár az intézmény falain kívül, pozitív elbírálásban részesül:

„[A] januárban történt jóhiszemű kijelentésemet a fegyelmi bizottság tagjai és az egyetemi pártszervezet képviselői, hallgatótársaim a régi személyi ellentétek szűrőjén filtrálták át és így adtak értelmezést neki. (...) [R]égi személyi ellentétek robbantak most ki közöttünk, mely ellentétek semmiféle politikai színezettel nem bírtak; de most a harag és a megbízatással járó lehetőség az emberből, az évfolyamtársból nyílt ellenséget csinált és valótlan, hajánál fogva előrerángított vádakkal kiálló vádlóvá tette. (...) Lelkiismeretem tiszta, nem egy ellenséges idegen világ ittmaradó fasiszta sauruszaként óhajtok élni, hanem szocialista államunk új és egészséges haladó tagjaként óhajtok dolgozni. Hogy a fegyelmi mást mondott, ennek oka az emberek közötti egyéni ellenszenv kirobbanása, melynek eredője olyan mélyen, és messze elágazó pszichés okokra vezet vissza, mely nem fér és nem is való hivatalos papírra.”¹²³

A konfliktusok gyökereinek felderítésére forrásaink csak részben alkalmasak, hiszen a beadványok is csak egy résztvevő nézőpontját rögzítik. Állításuk alátámasztására, azaz a magánbeszélgetésekben megnyilvánuló nézeteltérések igazolására az intézményi iratanyagokban fennmaradt dokumentumok elvétele alkalmasak. Egy kizárt hallgató esetében azonban a fellebbezésben említett konfliktus bizonyos részleteit egy főiskolai jelentés is alátámasztja. A kizárt főiskolás, K. Irén az ellene indított eljárást – a tévedés lehetőségét fenntartva – nagy részben a vöröskeresztes ruhasegély 1957. január-februári kiosztása körüli problémákra vezette vissza, köztük egy konkrét esetre, amikor is mint a ruhasegélyt

¹²⁰MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. Sz. Mihály fellebbezése, 1957. ápr. 8.

¹²¹MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. K. László fellebbezése, 1957. jún. 3.

¹²²Vö. UNGVÁRY 1994. 79.; SZABÓ 2006. 43.

¹²³MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. B. Erzsébet fellebbezése, 1957. jún. 4.

kiosztó bizottság egyik hallgatói tagja egy – név szerint meg nem nevezett – „MSZMP-vezető” hallgató nevét kihúzta az igényjogosultak listájáról.¹²⁴ A segély kiosztása körüli nézeteltérésekre – épp a K. Irén által is említett férfikabátok kiosztása kapcsán – a főiskola Vöröskereszt Bizottságának jelentése is utalt.¹²⁵ A hallgatónő szerint ezt követően az „MSZMP-vezető” hallgató személyesen is megkereste őt, és a beszélgetés során kifaggatta arról, hogy mit is csinált a forradalom alatt, és a hallottakat és ebből fakadó következtetéseit utóbb a fegyelmi bizottság előtt is kifejtette.¹²⁶ A PPF-en a vöröskeresztes segélyt kiosztó bizottság körüli konfliktusok fegyelmi eljárásokban játszott szerepét közvetetten alátámasztja az is, hogy K. Irén fellebbezése szerint 1957. március végén a főiskolai MEFESZ-t megalakító ülésen a vöröskeresztes bizottság másik két hallgatói tagját is kritika érte az MSZMP képviselője részéről:¹²⁷ vélhetően azt a két hallgatót, akik ellen K. Irénnel együtt néhány nap múlva eljárás indult. A segélyosztó bizottság négy hallgatói tagja közül tehát hárman is fegyelmi bizottság elé kerültek: K. Irént és Sz. Mihályt áprilisban kizárták, K. Ágnes szigorú megrovásban és ösztöndíj-megvonásban részesült.

A személyi konfliktusokat felvető hallgatók alapvetően megkérdőjelezték, hogy az eljárások során valóban az októberi „ellenforradalmi” tevékenység megtorlása történik, de néhányan ennél is tovább mentek, és arra is utaltak, hogy tulajdonképpen az egyes cselekedetek és kijelentések felnagyításával és szándékos félreértelmezésével tudatos ellenségképzés zajlik. A korábban már idézett joghallgatónő, B. Erzsébet véleményét – vélhetően elővigyázatosságból – a következő hasonlatba burkolta:

„[S]zerintem mi közöttünk nem voltak fasiszták. Legalábbis az októberi események kapcsán a pécsi egyetem ifjúsága öntudatos és kulturált magatartásával – mellyel kihangsúlyozta szocialista államrendünkhöz való jóviszonyát – ennek ellenkezőjéről győzött meg engem és Pécs város lakosságát. (...) Hogy egyesek (...) az én jóhiszemű kijelentésemet és általában a pécsi egyetemi ifjúság viselkedését másként magyarázzák, annak egyik oka szerintem az, hogy katasztrófális nagy tüzet kiált a kéménytűzre a tűzoltó, csak azért, hogy miután eloltotta a semmi-tűzet, magának nagy érdemeket tulajdonítson.”¹²⁸

N. Tamásné ennél is konkrétan fogalmazott, amikor a fegyelmi bizottság állításait beadványában „koholt, hamis vád”-nak nevezte, melyeket előre „[k]i kellett találni”.¹²⁹ Fellebbezését a PPF 1957 augusztusában kinevezett új igazgatója, Márk Bertalan terjesztette fel a minisztériumba, és javasolta annak elutasítását, mondván a bizottság „összetétele túlnyomó többségben alapító M.Sz.M.P.-tag, ebből következően a Bizottság javaslata garancia ahhoz, hogy N. Tamásné ügyét nem személyi kérdésként kezelték.”¹³⁰

¹²⁴MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. K. Irén fellebbezése, 1957. ápr. 7.

¹²⁵PTE EL VIII.205.a. Bernáth Béla főisk. docensnek, a főiskolai Vöröskereszt Bizottságának tagja beszámolója [sic!], [A PPF 1957. február 9-i tanácsüléséről készített jegyzőkönyv melléklete], 1957. febr. 9.

¹²⁶MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. K. Irén fellebbezése, 1957. ápr. 7.

¹²⁷MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. K. Irén fellebbezése, 1957. ápr. 7.

¹²⁸MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/3/1957. B. Erzsébet fellebbezése, 1957. jún. 4.

¹²⁹MNL OL XIX-I-2-f. 639. d. 847/855–N13/1957. N. Tamásné fellebbezése, 1957. júl. 3. Vö. SZABÓ 2006. 442.

¹³⁰MNL OL XIX-I-2-f. 639. d. 847/855–N13/1957. Márk Bertalan levele az MM Felsőoktatási Főosztálynak N. Tamásné fegyelmi ügyének felülvizsgálata tárgyában, 1957. aug. 15.

A fellebbezések sorsa

Az MM Felsőoktatási Főosztálya 1957. április 20-án a főiskolások fellebbezéseinek soron kívüli felülvizsgálatát rendelte el annak érdekében, hogy a kérelmek pozitív elbírálása esetén a gyors döntés lehetővé tegye a hallgatók számára a félév befejezését.¹³¹ Radich Tivadar, az MM Titkárságának helyettes vezetője április 27-én személyesen tárgyalt a minisztériumi értekezletre érkező Wéberrel és az egyik kizárt hallgatóval, ezt követő jelentésében pedig megállapította, hogy *„pusztán a papír forma alapján is megállapítható, hogy a fegyelmi lefolytatása már alaki szempontból is erősen kifogásolható, (a tanúkat nem hallgatták meg, a főiskola igazgatójával konkrét vádakat nem közöltek, a főiskola igazgatója egyik napról a másikra meghozott határozatán változtatott).”*¹³² Így május elején a minisztérium újabb vizsgálatra utasította a Főiskolát, de nem az eljárásbeli hibák miatt. A Felsőoktatási Főosztály álláspontja ugyanis időközben megváltozott. Miközben az ország más felsőoktatási intézményeiben javában zajlottak vagy még el sem kezdődtek a fegyelmi vizsgálatok, a PPF rendkívül gyors eljárása lehetővé tette volna, hogy a szigorú büntetés ellenére a hallgatók más felsőoktatási intézménybe átjelentkezve idővesztés nélkül tegyék le év végi vizsgáikat.¹³³ Így az MM május közepi levelében a büntetés fajtáját, ti. a kizárást kritizálta: *„Tekintettel (...) arra, hogy népi demokrácia ellenes magatartás címén történt a kizárás, nem volna helyes más főiskolára ezeket a hallgatókat felvenni. Így – bár a fegyelmi szabályzat módját ad ilyenfokú büntetés kiszabására – ebben az esetben ilyen fegyelmi határozat meghozatala nem célszerű.”*¹³⁴ Az MM ezért felszólította a Főiskolát, hogy vizsgáltsa felül az ítéleteket, és ha az újabb vizsgálat súlyosbítást indokol, javasolják az ország összes egyeteméről és főiskolájáról való kizárást, ám ha enyhítést, akkor bizonyos időre a főiskoláról tiltsák ki a megvádolt hallgatókat.

Az eljárások így a tanúk kihallgatásával folytatódtak, ám az ítéletek nem változtak. Az ügyben május végén, az ekkor még igazgatóhelyettesként referáló Márk Bertalan jelentése szerint ugyanis a felülvizsgálat semmilyen enyhítő vagy súlyosbító körülményt nem tárt fel, így az ítélet megváltoztatását nem tartották indokoltnak: *„Megjegyezzük – tette hozzá –, hogy nem látjuk akadályát annak, hogy a nevezett hallgatók más főiskolán egy bizonyos idő után tanulmányaikat befejezzék.”*¹³⁵ A kérdésben végül a minisztérium döntött, és június elején hét hallgató büntetését 2 féléves kitiltásra mérsékelte. I. Tibor kizárását, aki

¹³¹MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. Bolló Bertalan feljegyzése Radich Tivadarnak, 1957. ápr. 20.

¹³²MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/8/1957. Radich Tivadar feljegyzése Szigeti Józsefnek, 1957. ápr. 29. Az igazgató P. István kizárási javaslatát változtatta meg. A biológia–testnevelés szakos hallgató kizárása ugyanis, minthogy ilyen szak kizárólag Pécsen volt, tulajdonképpen a hallgató összes egyetemről és főiskoláról való kizárását jelentette volna, így Wéber a vádak fenntartása mellett a kizárást 3 féléves eltiltásra módosította. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. P. István ügyében hozott fegyelmi határozat módosítása, 1957. ápr. 25.

¹³³Ezzel a lehetőséggel az egyik főiskolás hallgató már április elején megpróbált élni és felvételét kérte az egri főiskolára. MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B28/1957. Bolló Bertalan levele az Egri Pedagógiai Főiskola igazgatójának, 1957. ápr. 20.

¹³⁴MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/9/1957. MM válasza N. Tamásné, I. Tibor, Sz. Mihály, L. Gusztávné, K. Ferenc, O. Géza, Cs. Lajos és K. Irén fegyelmi ügyeinek felülvizsgálata tárgyában, 1957. máj. 4.

¹³⁵MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/12/1957. Márk Bertalan levele N. Tamásné, I. Tibor, Sz. Mihály, L. Gusztávné, K. Ferenc, Cs. Lajos és K. Irén fegyelmi ügyének felülvizsgálatáról, 1957. máj. 23.

elismerte, hogy november 3-án egy fegyverekkel megrakott autóval ment fel a Mecsekbe, jóváhagyta.¹³⁶ A fent idézett szövegrészből is kitűnik az a szándék, hogy a PPF végső soron nem akarta megakadályozni, hogy a hallgatók máshol fejezzék be tanulmányaikat, de el kívánta kerülni azt, hogy visszakerüljenek a pécsi intézménybe. Ezt támasztja alá az is, hogy 1957 decemberében Márk ismételten arra kérte a minisztériumot, tegye lehetővé, hogy a kitiltott hallgatók inkább a szegedi vagy az egri főiskolán folytassák tanulmányaikat, mondván „[j]elenlétiük a főiskolán nem kívánatos politikai hangulatot keltene a hallgatóság körében.”¹³⁷ A minisztérium azonban ragaszkodott korábbi döntéséhez és elutasította a kérést.¹³⁸

A jogi karon az elsőfokú határozatok május közepén születtek, így a hallgatók június elején nyújtották be fellebbezéseiket. A minisztériumi felülvizsgálat azonban meglehetősen elhúzódott, a pécsi joghallgatók ügyében csak október-december folyamán született döntés. Ebben szerepet játszott a közbejött nyári szünet, de az is, hogy június elején az MM már az eljárások mielőbbi lezárására szólította fel a felsőoktatási intézmények vezetőit, így június-július folyamán nagymértékben megszorodtak a minisztériumban az ítéletek jóváhagyásával és felülvizsgálatával kapcsolatos feladatok.

Kauser végül nem hozott határozatot a közbiztonsági őrizetben lévő hallgatók ügyében, minden egyetemről és főiskoláról való kizárásukat az MM mondta ki júliusban. Ezzel egyidejűleg a minisztérium három hallgatónő esetében felülvizsgálatot rendelt el, mivel – ahogy fogalmazott – nem látta „a fegyelmi vétség elkövetését megnyugtatóan bebizonyítva”.¹³⁹ Ezzel egyébként az ekkor már Kauser Lipótot váltó új dékán, Bihari Ottó is egyetértett. Az eljárás szeptemberben a vádlottak által többször javasolt tanúk kihallgatásával folytatódott. Az MM ezt követően 1957 októberében, minthogy két esetben továbbra sem látta bizonyítva a vádak, T. Anna kizárását hatálytalanította, B. Erzsébetét pedig 2 féléves kitiltásra mérsékelte. A többi fellebbező joghallgató érveit elutasították.

*

A két pécsi felsőoktatási intézményben zajló fegyelmi eljárások rekonstrukciója alátámasztja, hogy a megtorlás és a restauráció folyamata elválaszthatatlan egymástól.¹⁴⁰ Az intézmények falain belüli megtorlás okai és körülményei (így elsősorban a vádlottak személyének kiválogatása) a pártszervezetek, valamint a kommunista ifjúsági szervezet megalakulásakor fennállt nehézségeivel magyarázhatók. Az egykori párttagok közötti feszültségek, egyesek tartózkodó álláspontja, valamint a hallgatók nagy többségének bizalmatlansága miatt ugyanis 1957 tavaszán mind a pártszervezetek, mind pedig az ifjúsági szervezetek meglehetősen ingatagnak érzékelték intézményen belüli pozíciójukat, melyhez nagyban hozzájárult az a benyomás, hogy nemcsak az „ellenforradalmárokkal”, de az intézményvezetőkkel is meg kell harcolni. A megalakulás első heteiben az MSZMP- és a

¹³⁶MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/12/1957. Határozat I. Tibor, Sz. Mihály, N. Tamásné, L. Gusztávné, K. Ferenc, Cs. Lajos és K. Irén fegyelmi ügyében, 1957. jún. 1.

¹³⁷MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/27/1957. Márk Bertalan levele az MM Felsőoktatási Főosztálynak, 1957. dec. 10.

¹³⁸MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–11/27/1957. Bolló Bertalan levele Márk Bertalannak, 1958. jan. 8.

¹³⁹MNL OL XIX-I-2-f. 637. d. 847/855–B42/1957. Hallgatók fegyelmi ügye, 1957. júl. 31.

¹⁴⁰HUSZÁR 2012. 59–60.

KISZ-szervezetek úgy látták, hogy nem tudják elfoglalni a nekik szánt „helyet” a régi-új struktúrában. A központi állásfoglalást is megelőzve ismerték fel, hogy pozícióik helyreállításához és kiterjesztéséhez a fegyelmi eljárások elsőrangú eszközt jelentenek, s ezt igyekeztek maradéktalanul kihasználni. Mindebben segítségükre jött, hogy a pártonkívüliek e politikai feladatért egyébként sem lelkesedtek. Az eljárások lehetővé tették, hogy megrendszabályozzák egyrészt azokat a hallgatókat és oktatókat, akiknek kezdeti nehézségeiket tulajdonították, másrészt „újraoszthatóvá” váltak a párt- és ifjúsági szervezeten belüli pozíciók is. Az eljárásokban való szinte kizárólagos közreműködés az abból kimaradó hallgatók előtt is a párt visszanyert befolyásáról tanúskodott.

A fegyelmi eljárások utóbb kiemelt helyet nyertek a „párttörténetben”: egy évvel később készült összegző jelentéseiben¹⁴¹ mind a főiskola, mind pedig a jogi kar pártszervezete az eljárásokat az intézményen belüli befolyás megszerzéséért vívott harc első nagy „csatájaként” jelenítette meg, melyet rendkívüli ellenszélben kellett megvívniuk, és amelyben csak elkötelezett tagjaikra számíthattak.

FORRÁSOK

- DMOT I. *Dokumentumok a magyar oktatáspolitikai történetéből I. 1945–1953.* Összeáll. KARDOS József – KORNIDESZ Mihály. Budapest, 1990.
- FSZAB 1955 81/1955. (O. K. 18.) O. M. számú utasítás az egyetemi és főiskolai hallgatók fegyelmi szabályzatáról. *Oktatásügyi Közlöny.* Budapest, 1955. 261–264.
- MSZMP IVT III. *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei, III. 1957. április 5. – 1957. május 17.* Szerk. BARÁTH Magdolna – FEITL István. Budapest, 1993.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 3.1.1. A–88700. „Liliom”
3.1.1. B–89071. „Toldi”
3.1.1. B–94289. „Ibolya”
3.1.2. M–13155. „Vasas”
3.1.2. M–13157. „Magda”
3.1.2. M–22532. „Sárdy”/„Sárdi”
3.1.9. V–141513. Belinszky Barnabás

¹⁴¹MNL OL M-KS 288–33/1958. 6. ő. e. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar MSzMP Szervezetének jelentése, 1958. jan. 30.; 8. ő. e. A PPF politikai helyzetének felmérése, 1958. febr. 3

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

- M-KS 276–91. MDP Központi Vezetősége Tudományos és Kulturális Osztálya iratai (1953–1956)
- M-KS 288–21. MSZMP Központi Vezetősége Párt- és Tömegszervezetek Osztálya (Pártpolitikai Osztálya) (1957–1989)
- M-KS 288-31. MSZMP Központi Vezetősége Tudományos és Kulturális Osztály (1957–1963)
- XIX-I-2-f. Oktatásügyi Minisztérium, Általános iratok (1954–1957)

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár (PTE EL)

- VIII.203. Pécsi Orvostudományi Egyetem iratai (1945, 1950–1999)
- VIII.205. Pécsi Pedagógiai/Tanárképző Főiskola iratai (1948–1982)
- VIII.214. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár iratai (1950–1991)

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya (PEK TGYO)

- ETKK Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárának Kézirattára

Dunántúli Napló, 1957.

Magyar Ifjúság, 1957.

Népszabadság, 1957.

IRODALOM

- ARGEJÓ 2010 ARGEJÓ Éva: Az 1956-os forradalom és megtorlás az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. *Múltunk* 55. (2010):2. 122–149.
- BÁN 2008 BÁN Péter: Pécs és Baranya megye forradalmi testületei. In: *Pécs és Baranya 1956-ban*. Szerk. Rozs András. Pécs, 2008. 55–80. (Baranyai Történelmi Közlemények 3.)
- BECK – GERMUSKA 1997 BECK Tibor – GERMUSKA Pál: *Forradalom a bölcsészkaron*. Budapest, 1997.
- DEBRECZENI 2004 DEBRECZENI László: *Egy orvos barangolásai börtönországban: Börtön-kálváriám stációi, 1957–1959*. Pécs, 2004.
- DEBRECZENI 2008 DEBRECZENI László: Barangolásaim börtönországban – Az 1956-os forradalmat és szabadságharcot követő megtorlás. In: *Pécs és Baranya 1956-ban*. Szerk. Rozs András. Pécs, 2008. 255–267. (Baranyai Történelmi Közlemények 3.)

- FARKAS 2006 FARKAS Gyöngyi: Ügynökjelentések, kihallgatási jegyzőkönyvek, kérvények. (A társadalomtörténet-írás lehetséges forrásai.) *Aetas* 21. (2006):4. 146–171.
- FEKETE 2009 FEKETE József: *A szervita rend magyarországi története 1867-től 1950-ig*. Budapest, 2009. (Doktori disszertáció). (<http://doktori.btk.elte.hu/hist/feketejosef/diss.pdf>) [2016.10.27.]
- HALASI 1980 *Budapesti közéleti névmutató, 1945–1950. I. A budapesti nemzeti bizottságok és népfrentbizottságok tagjai*. Gyűjt. és összeáll. HALASI László. Budapest, 1980. (Budapest Fővárosi Levéltára Kiadványai Levéltári dokumentáció 4.)
- HUSZÁR 2012 HUSZÁR Tibor: *Kádár. A hatalom évei, 1956–1989*. (Második, javított kiadás). Budapest, 2012.
- GARAMVÖLGYI 1967 GARAMVÖLGYI Zoltán: A MEFESz a forradalom második szakaszában. *Új Látóhatár* 10. (1967):5. 399–433.
- GYÁNI 2008 GYÁNI Gábor: A megtorlás és az emlékezet narratívái. In: *Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon*. Szerk. SZEDERJESI Cecília. Salgótarján – Budapest, 2008. 273–280.
- PÉTER 1997 PÉTER Károly: *1956 Baranyában*. Pécs, 1997.
- ROZS 2004 ROZS András: Az 1956-os forradalom diákmozgalmi Pécssett és Baranya megyében. In: *Vidéki diákmozgalmak 1956-ban. (Nagy Imre és kora III)*. Szerk. NÉMETHNÉ DIKÁN Nóra – SZABÓ Róbert – VIDA István. Budapest, 2004. 353–402.
- ROZS 2009 ROZS András: Az 1956-os forradalom és szabadságharc Pécssett. In: *A 2006. és 2007. évi Előadások Pécs történetéből c. konferenciák válogatott előadásai*. Szerk. KAPOSI Zoltán – VONYÓ József. Pécs, 2009. 297–376. (Tanulmányok Pécs történetéből 20.) (<http://www.pecstortene.hu/index.php/95-tanulmanyok/84-rozs-andras-az-1956-os-forradalom-es-szabadsagharc-pecsett-1-resz>) [2016.09.23.]
- R[UDOLF] 1963 R[UDOLF] L[ORÁNT]: Kauser Lipót (1882–1962). *Jogtudományi Közlöny* 18. (1963):7. 398.
- SÍKFŐI 1980 SÍKFŐI Tamás: Az egyetemi pártszervezet. In: *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1980. 289–306.
- SZABÓ 2006 SZABÓ Róbert: Fegyelmi eljárások a Budapesti Orvostudományi Egyetemen, 1957. *Szabolcs-Szatmár-Beregi szemle: társadalom, tudomány, művészet* 41. (2006):4. 443–455.

- SZAKOLCZAI 2011 SZAKOLCZAI Attila: Vas Gál tanúsága. Bevezetés a peres iratok ötvenhat forrásaként való használatához. *Levéltári Szemle* 61. (2011):3. 3–27.
- SZAKOLCZAI 2014 SZAKOLCZAI Attila: *A Tóth Ilona és társai per komplex vizsgálata*. Budapest, 2014. (Doktori disszertáció).
(<http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/szakolczaiattilaphd.pdf>) [2016.10.03.]
- SZAMEL 1980 SZAMEL Lajos: A magyar közigazgatási és pénzügyi jog. In: *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1980. 146–168.
- SZOTÁ CZKY 1980 SZOTÁ CZKY Mihály: Az elméleti tárgyak (Politika, Jogelmélet, Bevezetés az állam- és jogtudományokba és Nemzetközi jog). In: *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1980. 107–176.
- SZÜTS 1978 SZÜTS Emil: A párt szerepe és tevékenysége. In: *A Pécsi Tanárképző Főiskola harminc éve, 1948–1978*. Szerk. KORCSMÁROS Iván. Pécs, 1978. 87–97.
- TAKÁCS 2008 TAKÁCS Tibor: Szövegek, tények, stratégiák. A történelem és forrásai. *Buksz* 20. (2008): 4. 353–362.
- TAKÁCS 2009 TAKÁCS Tibor: A fővárosi egyetemistákat ért megtorlás 1956 után. In: *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban. (Nagy Imre és kora V.)*. Szerk. NÉMETHNÉ DIKÁN Nóra – SZABÓ Róbert – VIDA István. Budapest, 2009. 291–331.
- TAKÁCS 2010 TAKÁCS Tibor: Történész a kihallgatósobában. *Betekintő* (2010):2. (http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2010_2_takacs.pdf)[2016.10.02.]
- URBÁN 1993 URBÁN Károly: Bevezető. In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei II. 1957. január 25. – 1957. április 2.* Szerk. NÉMETHNÉ VÁGYI Karola – URBÁN Károly. Budapest, 1993. 5–24.
- UNGVÁRY 1994 UNGVÁRY Krisztián: Konzolidáció és megtorlás az ELTE Bölcsészkarán (Az 1956 utáni konzolidáció és megtorlás történetéhez). *Valóság* 37. (1994):1. 72–95.
- VARGA-SABJÁN 1980 VARGA-SABJÁN László: Az egyetemi ifjúsági mozgalom. In: *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1980. 314–325.
- VARGHA 1980 VARGHA László: A bűnügyi tudományok. In: *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1980. 177–196.
- ZINNER 2001 ZINNER Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Budapest, 2001.

**„The Fireman calls ‘Huge Fire!’”
Student Disciplinary Procedures related to the Hungarian Revolution
of 1956 at the Faculty of Law and the Teacher Training College of Pécs**

by Petra Polyák

(Summary)

The retaliations following the Hungarian Revolution of October 1956 reached the institutions of higher education at the end of April 1957. However, in Pécs the first disciplinary procedures had been started almost a month ahead of the central executive order, due to university-college party organizations, as well as the initial difficulties surrounding the Young Communist League. The reason behind this is that both the Hungarian Socialist Workers' Party and the Hungarian Young Communist League movements found their position rather precarious in the movement, when they were founded in February-March, 1957. For them, the disciplinary procedures served as the primary tool to restore and expand their influence. While it allowed the regulation of the students and lecturers who opposed the restoration, it also made the old and new positions redistributive within the party and the youth organizations. The records of these disciplinary trials as well as the appeals of the students both confirm and support the historical conclusion that causal relationship between activity during and retribution after the Revolution was not essential. The conscious creation of an Enemy was evident to some of the accused students as well.

Batalka Krisztina

Az 1956-os egyetemi emlékezet formálása a Műegyetemen

„1956. október 22-én a kortársak számára korábban elképzelhetetlen, megdöbbentő, katartikus események zajlottak a budapesti Műegyetem központi épületének aulájában, a kommunista ifjúsági szervezet nagygyűlésén. Olyan események, amelyek a gyűlésen elhatározott másnapi tüntetéssel együtt az 1956-os forradalom kezdetét jelentették. A mérnökhallgatók, együtt a többi egyetemistával és főiskolással, október 23-án a tüntetés kezdetéig a társadalom elégedetlenségének, változások iránti igényének megfogalmazói, a tömegmozgalom katalizátorai voltak.”¹ És bár valóban ők „indították el a lavinát”, a fegyveres harc kitörésével hátrébb

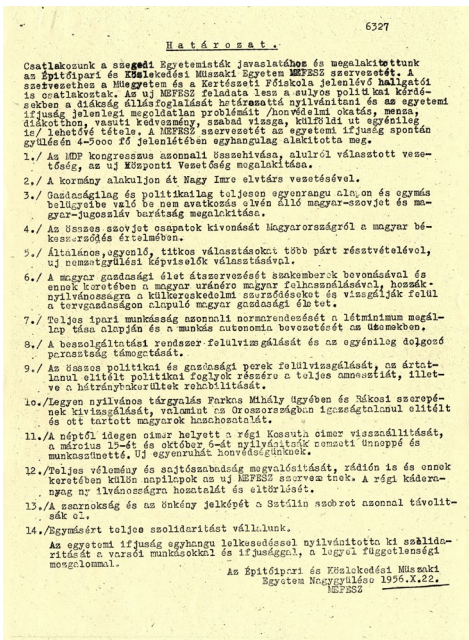
¹ Az október 22–23-i eseményeket megelőző hetekben az egyetemi ifjúság országszerte, így a Műegyetemen is kifejezte elégedetlenségét a hallgatók rossz helyzete és a lassú oktatáspolitikai lépések miatt. Az ott zajló forradalmi események egyik kiindulópontja az október 19-én este, a Hess András téri (ún. vári) Központi Diákszállóban rendezett diákgyűlés volt, ahol elsősorban diákszociális, valamint a mérnökök erkölcsi és anyagi megbecsülését sürgető intézkedéseket követeltek 15 pontos összeállításukban. A másnapi rendkívüli egyetemi tanácsülésen megjelent hallgatók reális követeléseivel az egyetem vezetése is egyetértett, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) szervezetének kérésére pedig október 25-ére ifjúsági nagygyűlés összehívását határozták el. Azonban engedélyezték és támogatták az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem (ÉKME) DISZ-szervezet október 22-i nagygyűlésének megtartását is. Szintén 20-án a Bartók Béla úti, másnap pedig a Bercsényi utcai diákszállókban is gyűléseket tartottak a hallgatók. HORVÁTH 2014. 4.

Október 22-én, a kora délutáni órákban megkezdődtek a nagygyűlés előkészületei. Az előkészítő bizottság 25 pontban fogalmazta meg a beterjesztendő határozati javaslatot. A nagygyűlés 15 órakor kezdődött a központi épület aulájában, amelyen – több forrást is összevetve – 4-5 ezren vehettek részt, és képviseltették magukat más felsőoktatási intézmények is. A gyűlésen felszólalt Cholnoky Tibor rektor, aki az egyetemi tanács támogatásáról biztosította a hallgatóság reális követeléseit, valamint Hajnóczy László oktatási rektorhelyettes, aki Kónya Albert oktatási miniszter egyetértését tolmácsolta. A gyűlésen felszólalt még többek között Kiss Tamás, a szegedi Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségének (MEFESZ) küldöttje, a Nagy Imre köréhez tartozó, esti tagozatos műegyetemi hallgató Szilágyi József, valamint Kuczka Péter költő az Írószövetség részéről és Marián István, a Hadmérnöki Kar oktatója is. A hallgatók kimondták a MEFESZ-hez való csatlakozást, valamint megalakították az ÉKME MEFESZ szervezetét. A részben kifütyült „hivatalos” beszédek után a kora esti órákban a levezető elnökség visszavonult. A hangulat egyre radikalizálódott, miközben követeléseiket pontokba szedték. Az eredetileg 25 pontos határozati javaslatból 14 pontos határozat lett, amelynek 10, 12, 16, illetve 17 pontos változatai is léteznek. A határozatból eltűntek a diákság helyzetének javítását célzó intézkedések és jellegzetesen pártellenzéki, valamint az általános demokratizálódást szolgáló követelések jelentek meg, illetve néhány, a nemzeti függetlenséggel kapcsolatos pont (követelték többek között a szovjet csapatok kivonását és a többpártrendszer újbóli megerősítését).

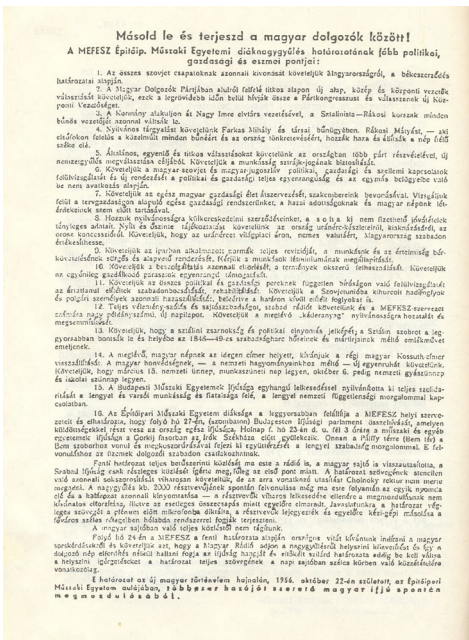
A hallgatók kinyilvánították szolidaritásukat a lengyelországi eseményekkel is. Éjfél felé elhatározták, hogy a lengyelek mellett másnap megrendezendő szolidaritási megmozduláson részt vesznek. A gyűlést követően, késő este megjelent egy küldöttség a műegyetemi újság, a *Jövő Mérnöke* következő számát előkészítő szerkesztőknél, ahol pontjaik kinyomtatását és közlését kérték. Egy másik csoport a Rádióhoz ment, ahol a diákok szintén követelték pontjaik beolvasását. Mivel a teljes program megjelentetésére sem a sajtó, sem a rádió nem vállalkozott, végül maguk kezdték terjeszteni a tilalom ellenére stencilezett röplapjaikat az utcákon osztogatva, falakra ragasztva, de küldöttségeik elvitték a budapesti üzemekbe is.

Október 23-án az egyetemen nem volt rendes tanítás: reggel 8-tól ugyan elkezdődtek az órák, de rektori rendeletre 12-kor befejeződött az oktatás. Délelőtt a két egyetem együttes tanácsulást tartott, amelyen a délutánra tervezett szimpátiatüntetéssel foglalkoztak, a hallgatók pedig megválasztották képviselőiket az előző este megalakult MEFESZ-be. Az oktatók végül úgy döntöttek, hogy amennyiben a hallgatók ragaszkodnak a felvonuláshoz, „a két egyetem tanácsa kéri az ifjúságot, hogy őrizze meg nyugalmát, tartózkodjék minden

szorultak az első vonalból. A Műegyetem azonban jelentős szervező-elosztó központként működött egészen november 4-ig, nemzetőrként tevékenykedő hallgatói pedig rendfenn-tartó szerepet töltek be szerre a városban.

1. kép – Az 1956. október 22-i műegyetemi nagygyűlésen elfogadott 14 pont

2. kép – Az 1956. október 23-án nyomtatásban megjelent elfogadott 16 pont

Alapvetően jó szándékú, de felizgatott, félrevezetett, ám mégis fegyelmetlenül cselekvő hallgatók a háttérben uszító ellenforradalmárokkal – ezt a képet alakította ki a párt-

hangos megnyilvánulástól és rendbontástól, a legnagyobb rendben, fegyelmetlenül vonuljon fel és koszorúzza meg az emlékművet.” A készülő tüntetés a Belügyminisztérium nem engedélyezte, csak délután 2 óra körül, amelyet Kopácsi Sándor budapesti rendőrfőkapitány és Fekete Károly belügyminiszter-helyettes jelentett be az egyetem udvarán Piros László belügyminiszter megbízásából, a Magyar Rádió pedig mindez közleményben ismertette. Így délután fél három–három óra körül indult a felvonulás a Műegyetem udvaráról a Budafoki úti kapu keresztül. A délelőtti műszakból érkező munkások tömegesen csatlakoztak a fiatalokhoz, így az egyetemisták kezdetben zárt, 10–12-es sorokból álló rendje egyre bővült, miközben az ablakokból és az utcákon tömeg kísérte őket. A menet élén a diákbizottság koszorúját vitték, utközben pedig végig szotogatták röplapjaikat. A menet némán, jelszavak nélkül vonult a Bem térig, ahová megérkezett a pesti oldalról többek között az Eötvös Loránd Tudományegyetemről (ELTE) induló felvonulók menete is. A műegyetemista hallgatók nagy része szervezeten visszavonult a Műegyetemre, majd diákszállóikba, de voltak, akik a Parlamenthez mentek, a Rádiónál vagy a Városligetben maradtak, köztük az egyetem első áldozata, Bartók József villamosmérnök hallgató is, aki a Rádiónál az esti harcok során vesztette életét.

Fontos megjegyezni, hogy két műszaki egyetemről beszélünk. A Budapesti Műszaki Egyetem (BME) Mérnöki és Építésmérnöki Kara 1952-ben önállósult Építőipari Műszaki Egyetem (ÉME) néven. Egy évvel korábban Közlekedési Műszaki Egyetemet létesítettek Szegeden, amely 1952-ben Szolnokra költözött, majd 1955-ben Budapestre helyezték, és Közlekedési Üzemmérnöki Karként beolvastották az ÉME-be, létrehozva az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemet. Az újraegyesítés kérdése az 1956-os forradalom és szabadságharc idején komolyan felmerült az oktatók által létrehozott Forradalmi Bizottságban, ám csak 1967-ben valósult meg. BATALKA 2007. 71–101.

irodalom a műegyetemistákról.² Más „lelkes, nagyvonalú, vidám, bizakodó, öntevékeny, alkotó, befogadó, szolidáris, dinamikus” jelzőkkel illetett időszakként említi, amely az egyetemi polgárok számára „egyszerre személyes és közösségi élmény” volt. „Egyszerre éltük át a szabadságot, az egyenlőséget és a testvériséget. Egyszerre volt annyira ünnepi, mint egy esküvő (...), s egyszerre volt annyira izgalmas, mint egy kalandregény, amelyben a következő pillanatban bármi megtörténhet.”³ „Hátborzongatóan izgalmas, de felemelő érzés.”⁴ „Ahogy visszaemlékszem erre a nagygyűlésre (...) nem a rendszer megdöntése volt a szándék és a program. Sokkal inkább a szép szándékok és szavak eltorzulása ellen lázadt fel elemi erővel a fiatalság, és követelt rendet, tisztaságot, ami pontokban meg is fogalmazódott.”⁵ „Ha azt kérdezik tőlem, milyen volt ez a diákgyűlés, egy szóval felelek: csodálatos (...) Nemcsak azért volt csodálatos, mert a csip-csup egyetemi problémákból kiindulva – estére kelve – már a szovjet csapatok távozását követelte. Nemcsak azért volt csodálatos, mert a műegyetemisták 16 pontba foglalt követeléseire a többi egyetem képviselői egy emberként csatlakoztak. Hanem azért volt csodálatos, mert ez a diákgyűlés bebizonyította, hogy a sztálini diktatúra 10 év alatt sem tudta megtörni ennek a generációnak a gerincét és szabadságszeretétét.”⁶ „Nagyon szép lenne, ha azt tudnám mondani, hogy tiszta hazafiságból vettem részt az 56-os eseményekben. De hát egy 19-20-21 éves fiatalnak nemcsak a hazafiság volt a hajtóerő. Volt abban egy kis kalandvágy is, volt abban a saját életének a tapasztalata, az ötvenes évek szegénysége, suttogása; nem lehetett rádiót hallgatnia, külföldre utaznia. A pontokban nagyon szépen benne van minden”⁷ – olvasható néhány résztvevő visszaemlékezésében.

Az élményt átélők 60 év elteltével is minden esztendőben eljönnek, és együtt emlékeznek az események kiinduló helyszínén, a Műegyetem központi épületének aulájában. Az, hogy ennek az ünnepségnek a hagyománya kialakulhatott, a Műegyetem 1956 Alapítványnak (a továbbiakban: Alapítvány) köszönhető, amely 1992 óta működik azzal a céllal, hogy ápolja a forradalom és szabadságharc emlékét, megismertesse a Műegyetem polgárainak a forradalomban betöltött szerepét, valamint segítse az intézmény hagyományos, a rendszerváltozás óta megtartott ’56-os ünnepségének megvalósulását. Az Alapítványt a Műegyetem 1956-os „történelmi évfolyamainak” hallgatói (1992-ben közülük többen az egyetem oktatói), vagyis az események szemtanúi, résztvevői vagy éppen elszenvetői hozták létre.⁸ Működésük fontos eredménye volt az 1990-es évek első felében a vonatkozó, addig ismeretlen dokumentumok felkutatása és közreadása, illetve az eseményeket megelőző, alakító egykori hallgatók, oktatók emlékeinek rögzítése és megjelentetése.⁹

2 Amint arra Horváth Zsolt is rámutatott, 1990 előtt egyáltalán nem született a Műegyetem és hallgatóinak 1956-os történetét tárgyaló szakmunka, kivéve egy egyetemi doktori disszertációt az ELTE-n (MIHALCSÓ 1971.).

3 FRIVALDSZKY 2008. 8. Frivaldszky János (1956-ban másodéves építőmérnök hallgató) egy évtizede kutatja és – egykorú szemtanúként, résztvevőként, tudományos igénnyel – kiadványokban dolgozza fel azokat a forrásokat, visszaemlékezéseket, amelyek a műegyetemisták tetteivel, későbbi sorsukkal kapcsolatosak. Mindenképpen igyekszik választ találni arra is, mi mozgatta és hatotta át ezt a tömeget, mi „ötvenhat lelke”.

4 Dr. Szilassy Kálmán mérnök visszaemlékezése. SZILASSY Kálmán: Emlékeim 1956 forradalmáról. *MŰ* 13. (2006):10. 13.

5 Részlet dr. Nagy Sándor ny. műegyetemi docensnek a 2001. október 22-i ünnepségen tartott beszédéből. NAGY Sándor: Egy csodálatos diákgyűlés. *MŰ* 13. (2006):10. 45.

6 Interjú Hofer Miklóssal, 1994. máj. 12. In: POGÁNY III. 3.

7 Interjú Gerely Péterrel, 1994. okt. 17. In: POGÁNY III. 28.

8 A 75 tagú Alapítók Kollégiumának névsora itt olvasható: <http://muegyetem1956.hu/alapitok.htm> [2016.09.30.]

9 POGÁNY I–IV.; PEDRONI 1994; PÖCZ 1996.

Az Alapítvány tevékenységének egyik legérdekesebb eleme azonban az, ahogyan felidéztek és „kialakították” az aulai nagygyűlés „kultuszát”, és immár negyedszázada továbbviszik azt. Jelen publikáció célja az emlékezet-rekonstrukció kezdetének, illetve hivatalos ünnepi forгатókönyvben történő „intézményesülésének” bemutatása. Ehhez elsősorban az alapítók személyes emlékeit, illetve az Alapítványnak a BME Levéltárban őrzött iratanyagát hívtam segítségül.

Az 1956-ot követő évtizedekben a hatalom komoly erőfeszítéseket tett, hogy a forradalom és szabadságharc emléke eltűnjön. Bár 1989-ig a nyilvánosságot az „ellenforradalom kádári kánonja” uralta, az események végigkísérték, nyomasztották a pártvezetést.¹⁰ Emellett a forradalom hagyománya továbbra is létezett a társadalomban, és a műegyetemi oktatók, dolgozók és végzett hallgatók sokaságában tovább élt a forradalom öröksége. (Az utolsó évfolyam, amely a Műegyetemen élte át a forradalmi eseményeket, 1961 nyarán diplomázott és távozott az intézményből.)

Tanulságos röviden felidézni a forradalom és szabadságharc leverése utáni „visszarendeződés” időszakát, amely jól mutatja, milyen hangulat uralkodott el az egyetem falai között.¹¹ 1957 szeptemberében – a felelősségre vonásokat, valamint az egyetemi párt-, ifjúsági és szakszervezetek újjászervezését követően – a műszaki egyetemek új vezetése „*a forradalom még megmaradt utolsó emlékeinek eltüntetéséhez*” fogott.¹² Az új tanévben az oktatók számára a kádári hatalom melletti hűségnyilatkozat készült (az ENSZ magyar ügyet vizsgáló ötös bizottságának jelentése elleni, központilag megszervezett tiltakozó akcióval, azaz aláíró ívek közrebocsátásával).¹³ Mivel pedig a hallgatók „*megfélemlítésből fakadó passzivitását*” a párt- és KISZ-vezetés már nem tartotta elegendőnek, megkezdődött „*az ideológiai azonosulás megkövetelésének programja.*”¹⁴ Ennek ellenére csupán „fásultság és

¹⁰ RAINER M. 2003. 206.

¹¹ E témát a rendelkezésre álló forrásanyag segítségével korábban Horváth Zsolt publikációban, majd doktori disszertációjában is feldolgozta. A téma fontos műegyetemi vonatkozása, hogy Hollós Ervin, aki 1956-tól állambiztonsági tisztként a forradalmat követő megtorlások egyik irányítója, majd a politikai rendőrségen belül a belső reakció elleni harc osztályának vezetője és kommunista pártállami propagandaanyagok szerzője volt, a BME-n a politikai gazdaságtan és a tudományos szocializmus egyetemi docenseként, majd tanárként működött az 1960-as évek elejétől.

¹² HORVÁTH 2014. 189. A forradalmi tanév két rektorát, Cholnoky Tibort és Gillemot Lászlót – bár 1957. március 15-én mindketten Kossuth-díjat kaptak (szakmai munkásságuk elismeréseképpen) – a tanév végén leváltották rektori tisztségükből. A két új vezető Rados Kornél és Csűrös Zoltán lett.

¹³ „*Műszaki értelmiségünk és hallgatóink – habár egy részüket a szervezett imperialista ügymkök és szekértolók az ellenforradalom idején félvezették – világosan látják, hogy a magyar gazdasági és politikai élet konszolidálása a magyar nép érdekeinek megfelelően csak a munkás-paraszt kormány és a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetésével történhet. Ebhez az egyetem oktatói, dolgozói munkájukkal, hallgatói pedig jövő műszaki feladataikra való felkészülésükkel járulnak hozzá. Tiltakozunk minden olyan kísérlet ellen, mely a nép jólétét előmozdító szocializmus építését hazánkban gátolni vagy megakadályozni igyekszik.*” BMEL 21/b. 3. d.

Az ÉKME rektori értekezletének határozatai, 1957. szept. 4. Idézi: HORVÁTH 2014. 189. A történet arra is felhívja a figyelmet, hogy ekkor még nem telt el egy év azóta, hogy a műegyetemi oktatók a szabadságáért és függetlenségéért küzdő ország nevében a nemzetközi közvélemény támogatását kérő levelet, egy másik nyilatkozatot szövegeztek.

¹⁴ Ennek keretében az ismét bevezetett marxizmusoktatás mellett kötelező előadás-sorozatot indítottak az „ellenforradalmi” események „helyes” értékeléséről, az egyéves évfordulóra pedig a Munkásmozgalmi Intézet segítségével – a fegyelmi tárgyalások jegyzőkönyveit felhasználva – kiállítást szerveztek az egyetem aulájában. HORVÁTH 2014. 185.

Ebbe a sorba illeszkedett a *Jövő Mérnöke* című, 1953. február 13-án indult egyetemi újságnak a restauráció szellemében közölt 16 részes cikksorozata:

közömbösség” vett erőt az aulát 1956. október 22-én zsúfolásig megtöltő fiatalokon. „A kiábrándultság hatása az egyszerű passzivitástól kezdve a politikai kérdésektől való irtózásig minden válfajában fellelhető. A tanév elején tartott politikai foglalkozásokon többen ki is fejtették, hogy nem akarnak politizálni, mert ezzel már megégették a kezüket. Előbb Rákosi-éknak hittek – mondják – de kiderült, hogy hibás politikát folytattak. Majd »tisztá szívvel« harcba indultak a hibák kijavításáért, és ennek is rossz vége lett. Sokan jelentik ki ilyen gondolatmenet után, hogy nem érdemes politizálni, hogy csak szakemberek akarnak lenni.”¹⁵

A különböző ankétok és vitaestek, a vezető politikusok gyakori látogatásai és nagygyűlései (Marosán György például 1957 szeptemberében, a tanévkezdéskor és október 23-án, az egyéves évfordulón is eljött az egyetemre), valamint az egyetemi pártszervezetnek – az ideológiai nevelés érdekében kialakított – „mindenkivel mindenről nyíltan kell beszélni” álláspontja ellenére még 1958 tavaszára sem sikerült elérni, hogy minden tankörben legyen legalább egy KISZ-tag.

3–4. kép – Marosán György a Müegyetemen, 1957. szeptember 23.

Nem is csoda, hiszen a KISZ „lelkiismeretesen” gondoskodott a végzős hallgatók álláslehetőségeit befolyásoló jellemzésekhez szükséges adatgyűjtésről. „Ha bármi politikailag gyanús mozzanat merült fel – és ez többnyire az 1956-os szerepvállalással függött össze –, az illető lakóhelyének, esetleg korábbi munkahelyének párt- vagy állami szerveihez fordultak információért, sőt, olykor az érintett családjára is kiterjesztették az érdeklődést. Azaz a müegyetemi KISZ-szervezetek forradalom utáni politikai gyakorlatában egyszerre volt jelen a diákok megnyerésére és a feltételezett ellenség leleplezésére irányuló szándék.”¹⁶

Az ellenforradalom napjai a műszaki egyetemeken. JM 5 (1958):2. 2.; JM 5 (1958):3. 2.; JM 5 (1958):4. 2.; JM 5 (1958):5. 2.; JM 5 (1958):6. 2.; JM 5 (1958):7. 2.; JM 5 (1958):8. 2.; JM 5 (1958):9. 2.; JM 5 (1958):10. 2.; JM 5 (1958):11. 2.; JM 5 (1958):12. 2.; JM 6 (1959):1. 2-3.; JM 6 (1959):2. 2.; JM 6 (1959):3. 2.; JM 6 (1959):4. 2.; JM 6 (1959):5. 2.

¹⁵ BMEL 6/c. 102. d. Jelentés az ÉKME tanulmányi és politikai helyzetéről, 1958. jan. 25. Kiemelés az eredetiben. Idézi: HORVÁTH 2014. 186.

¹⁶ „Jó néhány olyan elem van még az egyetemeken, akikre ugyan nem lehet rábizonyítani konkrét bírósági vagy rendőrségi hatáskörbe tartozó bűncselekményt – de politikailag nem kívánatos személyek a hallgatók között. (...) A dolog lényege az, hogy a kommunista közösség sohasem az adminisztratív megoldást helyezze előtérbe, de ne is hagyja azokat mellőzni. (...) [J]ó politikai érzékkel ügyesen szigeteljük el ezeket az elemeket úgy, hogy a hallgatók tömegeinek szimpátiája a kommunista közösség mellett legyen ebben a harcban. (...) Közismert mondással: a nyulat

A nyugalomért el kellett felejteni a forradalom emlékét – vonta le a végkövetkeztetést Horváth Zsolt. *„A felejthetetlen időszak nem szakítható ki az ember lelkéből, és az elmúlt 3 és fél évtized egy-egy pillanata is mélyen gyökerezik, amikor a megbonthatatlan tízes sorok egy-egy felvonulójáról vagy közös ismerősről sikerült halkan és őszintén szót váltani.”*¹⁷ *„Kiszabadulása után is tartották a kapcsolatot, csak vele mert beszélgetni az egyetemen történekről.”*¹⁸ *„Ezt az érzést őrizgettük, mint valami gyémántot 35 évig. Ezért sem jutott eszembe a diszsidálás. A forradalomra kent gyalázatot tűrnünk kellett. Apróságokkal vigasztalódtunk, az ellenforradalom szót például soha nem mondtam ki 56-tal kapcsolatban. A feldolgozatlan, az élmények rejtése egy mozaikszerű emléksorozatot tartott csak bennem életben.”*¹⁹ *„Nem felejtették el a megtorlást és a kivégzéseket sem, éppen erre emlékezni jöttek el az ünnepségre”*²⁰ – idézték fel később az egykori résztvevők.

Ugyanakkor az emigrációban élők, köztük volt műegyetemisták is „nagy erővel, szellemi energiával” tartották ébren a forradalmi hagyományt.²¹ A Nyugatra menekült hallgatók 1957-ben *Szabad Magyar Egyetemisták Szövetsége* (majd 1961-től MEFESZ) néven alapítottak szervezetet, amely több mint egy évtizeden át aktívan működött. Történetüket egykori elnöke, a Műegyetem 1956-ban másodéves építőmérnök hallgatója, Várallyai Gyula foglalta össze a rendszerváltozást követően.²² A diákmozgalom elsősorban a befogadó országok egyetemének diákszervezeteire és rajtuk keresztül a nemzetközi diákpolitikára gyakorolhatott hatást. Tevékenységük segítette az emigrált magyar fiatalok és általában a magyar diaszpóra kapcsolattartását, magyar hagyományaik ápolását, együtt a magyar szellemi élet akkor már külföldön élő tagjaival.

„Ebből az évfolyamból, azt hiszem, sokan kerültek külföldre. A húsz éves korú generációk ősz hajú (vagy kopasz), ötvenes korúakká váltunk [sic!]. De akiket legalábbis én ismerek, lelkükben megtartották 1956 októbere reménységét és eltörölhetetlen emlékét. Ha 1956 októbere megvalósult volna, nem vesztettünk volna 34 évet. De mi az a 34 év a magyar történelemmel összehasonlítva? A fontos az, fiúk, lányok, hogy tartozzunk össze! Belföldi és külföldi magyarok, ilyen meg olyan pártbeliek. Mert 56-ban sem értett mindenki egyet, kivéve azt, hogy szabadságot és demokráciát akartunk. Úgy tűnik ma, hogy a 14 pont követeléseit békésen és vérfolyás nélkül kezdenek megvalósulni. Egyedi eset a magyar történelemben! Kívánságom az, hogy ne tékozzunk el ezt a tallért, hanem kamatoztassuk” – írta 1990 októberében Genfből Szerdahelyi Dénes, aki 1956-ban negyedéves építőmérnök hallgató volt.²³

Sokat számított az '56-os emlékezet ápolásában az is, hogy az időközben külföldön ipari vagy akadémiai pályát befutó egykori műegyetemisták az alma mater-rel később

ne a bokorban verjék agyon, ugrassák ki előbb onnan; de miután kiugratták, ne hagyják elfutni, hanem valóban verjék is agyon.” BMEL 21/b. 3. d. A KISZ-szervezetek helyzete, problémái és feladatai a budapesti egyetemen és főiskolákon. Az 1958. április 13-i budapesti egyetemi aktíván elhangzott referátum rövidített változata, 1958. ápr. 28. Idézi: HORVÁTH 2014. 186–187.

17 Ficker Ferenc 1990. október 6-i levele. In: POGÁNY I. 37.

18 Interjú Ládonyi Judittal. In: FRIVALDSZKY 2010a.

19 A forradalom reális lehetőségekre épített. Beszélgetés dr. Sámsondi-Kiss Györggyel, 1992. okt. 30. In: POGÁNY II. 60.

20 DR. GRESCHIK GYULA: Október 22-e a magyar mérnökök történelmi ünnepe az aulában. *MŰ* 13. (2006):10. 46–47. A szerző a Műegyetem 1956 Alapítványt létrehozó ún. Alapítók Kollégiumának tagja.

21 RAINER M. 2003. 207.

22 VÁRALLYAI 1992

23 Szerdahelyi Dénes levele az Újra Kedd Bizottságnak. In: POGÁNY I. 81.

akár hivatalossá is váló szakmai kapcsolatokat alakíthattak ki. Természetesen ezeknek a kapcsolatoknak jelentős emberi vonatkozása is van, amelynek egyik szép példája a műegyetemi Forradalmi Bizottság két egykori tagjának a BME Levéltárban található levelezése.²⁴ Taky Ferenc gépészkarri professzor, a bizottság elnöke volt, tanársegédje, Fekete Tamás pedig a bizottság titkáráként tevékenykedett. Előbbit 1957-ben elbocsátották az egyetemről, egykori tanítványa pedig Kanadába ment, ahol sikeres szakmai pályát futott be, a rendszerváltozást követően pedig több alkalommal is visszatért az egyetem 1956-os ünnepeire. Taky professzor 1967-ben bekövetkezett haláláig leveleztek, ám a levelekben használt 1956-os eseményekre és azok következményeire történő utalások elemzése még várat magára.

1986. október 23-án a hazai demokratikus ellenzék Nagy Jenő filozófus lakásán emlékezett meg a forradalom 30. évfordulójáról. Magyar, keletnémet, cseh, szlovák és lengyel ellenzéki személyiségek (köztük Göncz Árpád és Václav Havel) nyilatkozatot adtak ki, amelyben közös örökségnek nyilvánították az 1956-os forradalom hagyományát. Néhány héttel ezt követően, december 5-6-án pedig 1956-os konferenciát tartottak Eörsi István író, költő, műfordító lakásán mintegy 60 meghívott jelenlétében. Itt többek között az egykori műegyetemista Mécs Imre is előadást tartott *Alulról jövő és spontán mozgalmak a forradalomban* címmel.²⁵ A műegyetemi hivatalos sajtóban ebben az évben két cikk jelent meg 1956-tal kapcsolatban.²⁶

1988–1989 fordulóján az „októberi sajnálatos események” újraértékelése már a napi politika és a szimbolikus politizálás kiemelt jelentőségű elemévé vált,²⁷ s ezzel együtt megindult a hajdani '56-osok „igazságkeresése”, illetve 1990-től az egyetemi rehabilitációs tevékenység is.²⁸

²⁴ A levelezést Fekete Tamás adományozta a BME Levéltárnak, jelzete: BMEL 411/61.

²⁵ Mécs Imre 1952-ben nyert felvételt a BME Villamosmérnöki Karára. 1957 nyarán abszolválta, majd júniusban letartóztatták. 1958. május 22-én „a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetéséért” halálra ítélték. Az ítéletet 1959. februárban életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. 1963 márciusában az általános amnesztia keretében szabadult.

²⁶ DR. BÁN ERVIN: Ahogy egy tanár látta 1956-ban. *JM* 33. (1986):24. 5.; SALGÓ RÓZSA: Bennünket az élet nem igazolt. *JM* 33. (1986):24. 5. Bán Ervin írásában a „kisember” szemszögéből elmélkedett arról, mik voltak 1956 emberi vonatkozásai, illetve tette fel a „*kik és miért?*” kérdését (a szerző a BME Nyelvi Intézete óraadó nyugdíjas nyelvtanára volt). Salgó Rózsa, a lap felelős szerkesztője pedig 1956-os emlékeit és összeza-varodottságát idézte fel, amikor a BME másodéves DISZ-titkár hallgatója volt.

²⁷ A szimbolikus politizálás egyik, eddig kevésbé feltárt eleme, hogy a BME-n a *Reformpárti Esték* című rendezvénysorozatot is szervező Műegyetemi Mozgalom a Modern Magyarorszáért (4M) nevű politikai ifjúsági szervezet 1989-ben felhívással fordult az ország valamennyi felsőoktatási intézményének polgáraihoz, amelyben azt kérték, hogy június 16-án, Nagy Imre és társai újratemetésének napján tűzzék ki az egyetemi, főiskolai épületekre a nemzeti színű zászlót és a gyász fekete lobogóját, valamint a kollégiumi szobák ablakaiban helyezzenek el égő gyertyát naplemente után. Kezdeményezték azt is, hogy ezen a napon minden, nemzeti megbékélést óhajtó egyetemi polgár tűzzön ki fekete szalaggal átfont kokárdát a forradalom egyetemista mártírjainak emlékére. A pekingi Tienanmen téren 1989 áprilisában történt eseményekre is utalva pedig 1956 történelmi tanulságaként mutattak rá arra, hogy politikai konfliktusokat nem fegyverekkel kell eldönteni. „*Ahogy az 1956. október 23-án békés tüntetésre induló műegyetemi fiatalok, úgy mi is valljuk, hogy Magyarország politikai és gazdasági rendszere gyökeres változtatásra szorul.*” „Október 23 = Erőszakmentesség?” *JM* 36. (1989):20. 6.

²⁸ 1988 tavaszán megalakult a Történelmi Igazságtétel Bizottság (TIB) a kivégzettek méltó eltemetése, a rehabilitáció és 1956 történetének megismertetése és újraértékelése érdekében. A Műegyetemen 1990-ben

1989. október 23-át a rektori tanács rektori szünetté nyilvánította, hangsúlyozva, hogy az intézkedésnek nem a hallgatók intézményből történő eltávolítása a célja.²⁹ Hivatalos egyetemi ünnepséget ebben az évben még nem tartottak. A központi épület előtti területen azonban sor került egy ünnepi megemlékezésre, amelyről az egyetemi újság meglehetősen érdekes hangnemben számolt be.³⁰ Ugyanebben az évben – nem egyetemi kezdeményezésre – helyezték el az első 1956-os emléktáblát is az intézményben, bár a kapukon kívül.³¹

1990 őszén a TIB „Újra Kedd” Bizottsága felhívást tett közzé mindazokhoz, akik 1956-ban egyetemi hallgatók és tanárok voltak a Müegyetemen.³²

jött létre a Rehabilitációs Bizottság, amely „az elmúlt több mint 40 év során az Egyetem dolgozóit ért méltánytalanságok, sérelmek, erkölcsi vagy anyagi károk kivizsgálására hivatott.” Az Egyetemi Tanács a bizottság munkájáról készített jelentés alapján az alább közölt elvi állásfoglalást fogadta el, amelyet az Egyetemi Értesítőben is közzétettek, valamint a sajtóban is megjelent.

„A Budapesti Műszaki Egyetem Tanácsa az általa kiküldött Rehabilitációs Bizottság jelentése alapján megállapította, hogy: – Az elmúlt több mint 40 év során több olyan esemény, akció zajlott le, amelyek során egyetemi oktatókat-kutatókat méltánytalanság, igazságtalanság, sérelem, erkölcsi, esetenként anyagi kár ért.

– Ezeknek a zöme az ötvenes évek elejére esett. Az akciók az 1956 utáni megtorlásokkal folytatódtak, 1974-ben és esetenként később is előfordultak.

– Minden egyes esemény részletes feltárása, dokumentált tisztázása – tekintettel az eltelt időre és az eljárások természetére – nem lehetséges.

– A politikai okokból hátrányt szenvedettek nagy része sajnos már nem él.

– Az elszennvedett méltánytalanságok a legtöbb esetben – elsősorban – erkölcsi elégtételt kívánnak.

– Az Egyetem és az egyes karok is – saját kezdeményezéssel – már korábban is számos esetben kerestek és találtak olyan gesztus értékű megnyilvánulásokat, amelyek a sértettek erkölcsi rehabilitálását szolgálták.

Mindezek alapján az Egyetemi Tanács úgy határozott, hogy az elmúlt évtizedek politikai légkörében elkövetett – az Egyetem dolgozóit ért – igazságtalanságoktól elhatárolja magát. Kifejezi sajnálkozását a történetek miatt. A politikai okokból hátrányt szenvedett dolgozóit a maga részéről megköveti és erkölcsi jogaiba visszaállítja. Ezt a döntését hivatalos formában nyilvánosságra hozza.

Kinyilvánítja azon készségét, hogy az egyedi sérelmeket a jövőben is lelkiismeretesen megvizsgálja és jóvátételük érdekében a lehetséges lépéseket megteszi.

A méltánytalanságok hallgatókat is érintettek. Ezek esetükben a további életpályájukra is kihatással lehetnek. Ezek felkutatására – a történések és következményeik rekonstrukciója – ennyi idő elteltével megbízhatóan nincs esély. Az Egyetemi Tanács méltányosnak érzi, hogy az erkölcsi rehabilitációs szándékába őket is beleértse.” BMEL 5/a. Az Egyetemi Tanács 1990. június 25-i ülésének jegyzőkönyve.

²⁹ „Október 23. – Rektori szünet?”. JM 36. (1989):22. 2.

³⁰ „A központi épület évtizedes falai közönyösen figyelték az október 23-i ünnepségre érkező ezreket: ők már annyi forradalmat és ellenforradalmat láttak, hogy eggyel több már meg sem kottyant nekik. Hogy a transzparensen »Soha többé kommunizmust« és »Dicsőséges forradalom 1956« feliratok virítottak és a volt BME-s Marián István és Mécs Imre tartottak beszédet. Hát istenem, ültek eleget börtönben ahhoz, hogy legalább ennyi megadassék nekik, és különben is: egyik szónoklat hatására sem omlottak falak, nyílt meg a föld, folyt visszafelé a Duna – legfeljebb a taxin érkező japán turisták néztek értetlenül egymásra: mi ez a taps, mi ez a könny, mi ez a meghatottság?” „Ünnepeljük-e október 23-át?” JM 36. (1989):25. 1.

³¹ Az emléktábla elhelyezésének tervével a Magyar Demokrata Fórum kereste meg az egyetem vezetését. Az engedélyezés kérdésében heves vita bontakozott ki a vezető testületben, amelyről a *Jövő Mérnöke* is beszámolt. Az emléktáblát végül felavatták, de a hivatalos egyetemi megemlékezéseknek a legutóbbi időig nem képezte részét. „Pro Patria, 1956? Egyelőre se tábla, se döntés”. JM 36. (1989):22. 2.

³² A névválasztás oka, hogy ebben az évben október 23-a, akárcsak 1956-ban, ismét keddre esett. Szintén az ő szervezésükben november 4-én történeti visszaemlékezést tartottak az Aulában többek között Rainer M. János, Litván György és Varga László történészek részvételével.

FELHÍVÁS

Mindazokhoz, akik 1956-ban egyetemi hallgatók és tanárok voltak a Budapesti Műszaki Egyetemeken.

Az idén, akárcsak 1956-ban, a történelmi október 23-a ismét kedre esik. Végre nemcsak szabadon, de a szívünkhöz legközelebb álló nemzeti ünnepként élhetjük meg.

Szeretnénk a forradalom elindulásának egyik színhelyén, az Egyetemünk udvarán és aulájában méltóan ünnepelni és emlékezni. Ezért választotta az Előkészítő Bizottság az ünnepség számára az "Október 23-a újra kedd" nevet.

Várjuk az egykori hallgatókat és tanárokat, de várjuk azokat az ifjúmunkásokat, katonaiskolásokat, szimpatizánsokat, akik résztvettek a felvonuláson, akik résztvettek a forradalomban.

Várjuk az egyetemi nemzetőrségek jelentkezését!

Várjuk a hazánkban élőket és az idegenbe szakadtakat!

Várjuk a mostani hallgatók, oktatók, barátok, érdeklődők csatlakozását ünneplő visszaemlékezésünkhöz.

Megemlékezzünk hőseinkről, mártírjainkról, az áldozatokról, nevüket az igazságtalan feledés homályából visszapereljük, arcukat, személyiségüket felidézünk.

Ehhez segítséget várunk a kortársaktól, rokonoktól, barátoktól.

Kérjük juttassák el sürgősen adataikat, dokumentumaikat a feltüntetett címre. Jó lenne, ha személyes visszaemlékezéseket is kapnánk.

Kérjük azok nevét is, akik internálást vagy börtönt szenvedtek a szabadságért!

Jelentkezési cím:

Történelmi Igazságtétel Bizottság "ÚJRA KEDD"
1054 Budapest, Zoltán u. (Belioanisz u.) 16.
Minden hétfőn: 12-17 óráig
Telefon: 11-29-837

Barátaink, társaink gyertek, Jelentkeztek!

Márián István Mécs Imre

5. kép – Felhívás

Október 18-án az Építőmérnöki Kar nyilvános kari tanácsülésen emlékezett meg a forradalom után méltánytalanságot szenvedett (kari) oktatókról és hallgatókról.³³

Október 23-án 14 órakor az egyetem aulájában és udvarán a TIB-bel közösen szervezett ünnepség zajlott le, ahol megemlékeztek a tüntetést előkészítő, majd a forradalomban tevékenyen részt vállaló egyetemi ifjúságról. Darvas Iván színművész, országgyűlési képviselő a Magyar Rádió 1956. november 4-én elhangzott utolsó felhívását, valamint Bibó István ugyancsak ekkor született felhívását olvasta fel. A szónokok egyike Mécs Imre országgyűlési képviselő, 1956-ban ötödéves műegyetemi hallgató volt. A megemlékezés után a résztvevők – az 1956. október 23-i menet nyomán – átvonultak a Bem szoborhoz, vagyis az ünnepség „forgatókönyvének” néhány eleme már ekkor megszületett.³⁴

A Gépészmérnöki Karon 1990 őszén dékánná választott Vajna Zoltán professzor emeritus személyes közlése, valamint az Építészmérnöki Karon akkor szintén vezetőként tevékenykedő Hofer Miklós korábbi interjúja szerint 1991 októberére felé közeledve vetődött fel a saját ünnepség tartásának gondolata.³⁵ Az Egyetemi Tanács ekkor hozta létre az Alapítványt, amelynek elsődleges feladatául jelölte meg az 1956-os műegyetemi ünne-

³³ Ebben az időszakban került sor az 1956-os forradalmi bizottsági tevékenysége miatt a karról elbocsátott Kollár Lajos építőmérnök, egyetemi tanári kinevezésére, illetve annak kezdeményezésére, hogy a szintén elbocsátott és később emigrált Mosonyi Emil építőmérnök számára díszdoktori címet adományozzanak. BMEL 5/a. Az Egyetemi Tanács 1990. október 3-i ülésének jegyzőkönyve. Mosonyi végül – a szintén 1956-os forradalmi bizottsági tag Simonyi Károly villamosmérnök professzorral, valamint Teller Ede atomfizikussal együtt – 1991-ben lett a BME tiszteletbeli doktora.

³⁴ Az 1990. május 2-án összeülő, szabadon választott parlament az elsőként elfogadott törvényében (az 1990. évi XXVIII. tv.) az 1956-os forradalom és szabadságharc kezdetének, valamint a köztársaság 1989. október 23-i kikiáltásának emlékére nemzeti ünnepé nyilvánította október 23-át, így az első Műegyetemen tartott ünnepség időpontja is ez a nap volt, nem az aulai nagygyűlésre emlékező október 22-e.

³⁵ Interjú Prof. dr. Vajna Zoltán gépészmérnökkel, a Műegyetem 1956 Alapítvány második elnökével, a BME professzor emeritusával, 2016. szept. 16. Készítette: Batalka Krisztina.

Az egyetemi ünnepségek kezdetére Hofer Miklós így emlékezett vissza: „Egy rektori megbeszélésen felvettem, hogy valaminek itt az egyetemen történnie kellene. Azt válaszolta Fodor Lajos rektor úr, hogy mit akarok, már egy

ségek megrendezését, illetve az ebben való közreműködést. Az 1991. december 9-én kelt alapító okirat beadását követően a Fővárosi Bíróság 1992. március 9-én vette nyilvántartásba a szervezetet.

ALAPÍTÓ OKIRAT

amelyben az alapítók kinyilvánítják azon elhatározásukat, hogy jogi személyként működő alapítványt hoznak létre.

1.§. Az alapítvány neve és székhelye
 Az alapítvány neve: "Müegyetem 1956" Alapítvány
 Az alapítvány székhelye: Budapesti Műszaki Egyetem
 1521 Budapest. Müegyetem rkp.3-4.

2.§. Az alapítvány célja:

- 1./ Az 1956-os forradalom és szabadságharc szellemiségének folyamatos ápolása, az akkori tanárok és diákok - a Történelmi évfolyamok - szerepének megismertetése a mai fiatalsággal és ezen túlmenően az egész magyar közvéleménnyel.
- 2./ Az 1956-os forradalomban résztvevő tanárok és diákok erkölcsi és anyagi rehabilitálásának előmozdítása.
- 3./ Az 1956-os forradalom és szabadságharc, valamint az azt követő időszaknak a Müegyetemmel kapcsolatos események tudományos történelmi feldolgozása az összes még feltehető verbális, írásos és vizuális dokumentumok összegyűjtése és megjelentetése.
- 4./ A feltárt dokumentumok alapján a Müegyetemen időszaki történelmi kiállítás létrehozása, összhangban az Egyetem vezetésével.
- 5./ Máványtábla elhelyezése a Müegyetemen a Történelmi évfolyamok forradalmár tanár és diák résztvevőinek névsorával.
- 6./ A mindenkori egyetemi Október 23-i ünnepélyek megrendezésének támogatása, illetőleg ennek megszervezésében való részvétel.
- 7./ Az 56-os szellem ébrentartása és a müegyetemi hallgatókkal való megismertetés céljából szimpóziumok, kerekasztalbeszélgetések és más összejövetelek szervezése és megjelenítés a tömegtájékoztatási eszközökben.

6. kép – Részlet a Müegyetem 1956 Alapítvány alapító okiratából

7. kép – Címlap

Az 1991. október 23-i ünnepségről az időközben már átalakított szerkesztőbizottsággal működő egyetemi újság is beszámolt.

„Ünnepeltünk. Talán csendesebben, mint 35 évvel ezelőtt, de immár végérvényen fölemelt fővel. Azokra emlékeztünk az elmúlt hetekben, akik megalázottságukból feltámadva »valami nagy-nagy tüzet« raktak '56 fagyos októberének végén. Akkor tüzet, hogy annak lángjai évtizedekig melengették az emberek szívét. És nemcsak őket ünnepeltük most, hanem megvalósult reménységüket is: köztársaságunk második évfordulóját. Igaz, a Müegyetemhez talán méltóságteljesebb ceremónia illett volna (...)”³⁶

bét sincs hátra. És akkor én azt mondtam, ha akarjuk, a megemlékezést meg lehet szervezni.” Interjú Hofer Miklós egykori müegyetemi dékánnal, az Alapítók Kollégiuma egyik tagjával, 1994. máj. 12. In: POGÁNY III. 3–7.)

36 JM 38. (1991):18. 2.

8. kép – Az 1991. október 23-i ünnepség

1992-ben csendes '56-os megemlékezést szervezett az egyetem, immár október 22-én, „meghitt hangulatú, gyertyafényes, minden formalitástól és tirádás politikai beszéd nélkül mentes házi ünnepséget. Ezúttal a megemlékezés valóban '56 szellemiségét szeretné megidézni azt a szellemet, amely társadalmi, politikai és vallási hovatartozásra tekintet nélkül közös elszánással vezette az embereket a forradalomba az ország függetlenségéért, a géppuskák és a tankok ellenében.”³⁷ Az ünnepségen, amelyre ezúttal nem szónokként, hanem vendégként hívtak meg több állami vezetőt, Sinkovits Imre szavalta el a *Szózatot*. A rendezvényen Beke Tibor egykori mérnökhallgató tartott személyes hangvétellű visszaemlékezést, illetve 16 egykori forradalmárnak adtak át '56-os emlékérmeket a köztársasági elnök nevében.³⁸ Ebben az évben mutatták be elsőként az egyetemi és nagyközönségnek a forradalom műegyetemi eseményeivel kapcsolatos levéltári dokumentumokat is.

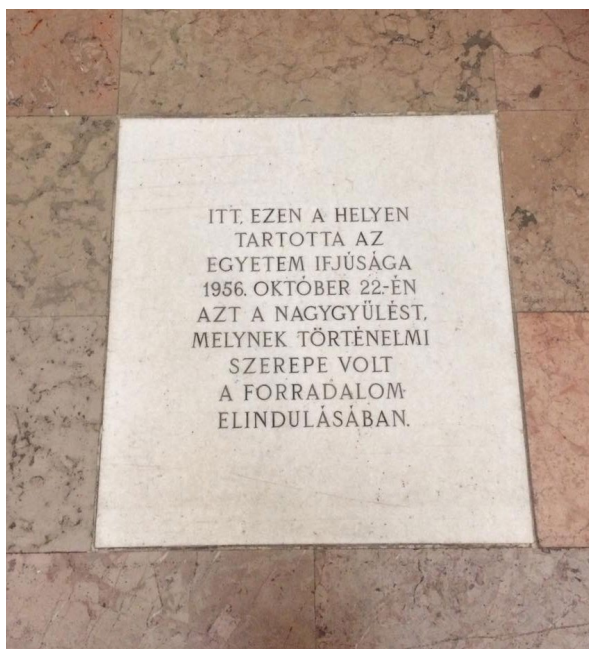
Az Alapítvány az első néhány évben – elegendő saját anyagi forrás híján – egyetemi, illetve kultuszminiszteri támogatással rendezte meg az ünnepségeket. Ezekben az években határozták meg az ünnepség programelemeinek sorrendjét, illeszkedve a többi állami program időpontjához (pl. felvonulás a Bem térig, forradalom lángjának meggyújtása a Kossuth téren, esti operaházi díszelőadás). Így 1993-ban még október 22-én este 6 órakor kezdődött a megemlékezés az aulában, amely másnap délben állami szónok beszédével folytatódott, egy évvel később azonban már október 22-én délután 3-kor kezdődött a műegyetemi ünnepség (már október 23-i egyetemi program nélkül), ahogyan azóta is minden évben.

³⁷ „Ünnepi előzetes”. *JM* 39. (1992):25. 2.

³⁸ Abban az évben a március 15-i nemzeti ünnep alkalmával már közel 100 oktató és hallgató vehette át ezt a kitüntetést. Névsorukat a *Jövő Mérnöke* 1992. március 26-i száma is közölte. *JM* 39. (1992):9. 12.

A műsort az Alapítvány elnöke tervezte meg (beszédok, „kultúrműsor”³⁹ és koszorúzás), ez a forгатókönyv gyakorlatilag a mai napig szinte változtatás nélkül megmaradt. A szervezésben, illetve a műsorok tartalmában azonban az egyetem és az állam szerepe és feladatai – főként a kerek évfordulókra tekintettel – többször módosultak az elmúlt 25 évben.⁴⁰ Az ünnepi megemlékezések lebonyolításában természetesen az egyetemi apparátus is segítséget nyújtott és nyújt (meghívók kiküldése, helyszín biztosítása, berendezése, technikai segítség stb.).

Az 1990-es években készültek el az első egyetemi emléktáblák is. Az aula padlózatába illesztett emléktábla az első „benti” ünnepségre készült el rohamtempóban. „A szövegét igyekeztem olyan mérsékeltten és tapintatosan megfogalmazni, hogy ne legyen irritáló azoknak, akik egészen másképp gondolkoznak 56-ról” emlékezett Hofer Miklós, az Építészmérnöki Kar akkori dékánja.⁴¹

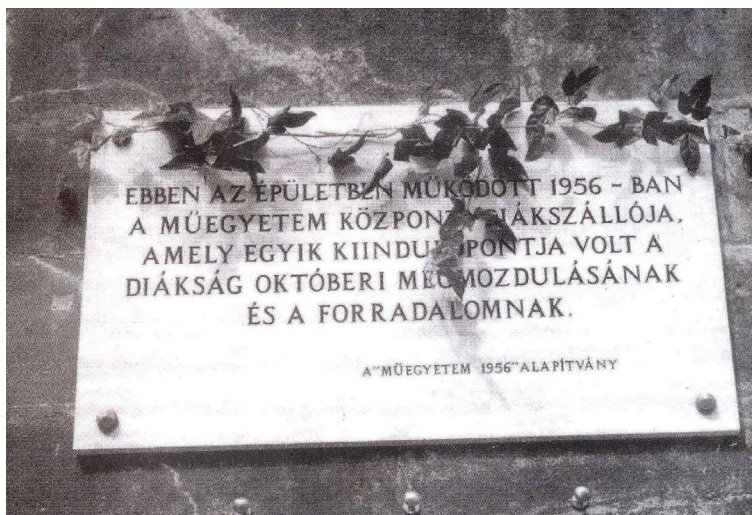
9. kép – Emléktábla az aula padlózatában

Emléktáblát készítettek a Szentháromság (Hess András) téri egykori Központi Diákszálló (vári kollégium) falára is, ahol a műegyetemisták megfogalmazták az első, akkor még szinte kizárólag diákszociális követeléseket az 1956. október 22. előtti napokban.

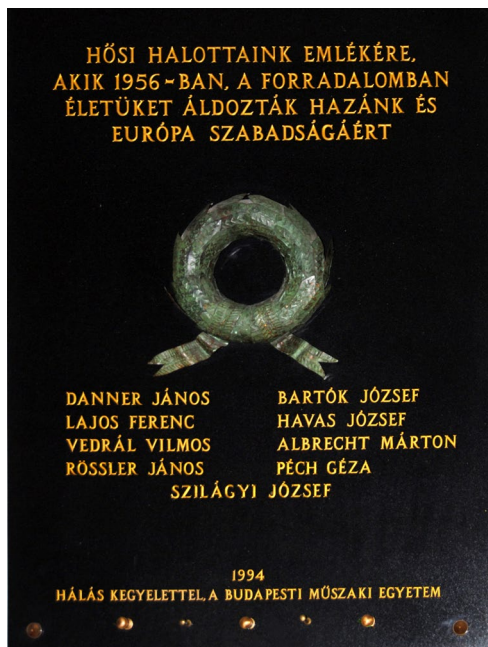
³⁹ A kulturális műsorban erőteljes szerepe van a Műegyetemi Szimfonikus Zenekarnak, de lépett már fel az említett Darvas Iván és Sinkovits Imre, Bródy János vagy legutóbb Szirtes Edina „Mókus” is.

⁴⁰ A későbbiekben érdekes elemzés tárgya lehet a kormányzati-állami szereplők itt elmondott beszédeinek szövegelemzése annak áttekintésével, hogy mikor, hogyan és milyen aktuálpolitikai tartalom jelent meg bennük az – Alapítvány elképzelése és kérése szerint csak a forradalom műegyetemi szellemiségét felidéző – ünnepi rendezvényeken.

⁴¹ Interjú Hofer Miklóssal (1994. máj. 12.). In: POGÁNY III., 7. Az emléktábla szövege az alábbi: „Itt ezen a helyen tartotta az egyetem ifjúsága 1956. október 22-én azt a nagygyűlést, melynek történelmi szerepe volt a forradalom elindulásában.”

10. kép – A vári központi diákothton falán elhelyezett emléktábla

11. kép – A Műegyetem hősi halottainak emléktáblája az egyetem központi épületének aulájában

1956 műegyetemi hősi halottai emlékének gondozását is az Alapítvány végzi. 1992-ben készült el az a fekete márványtábla, amelyen a forradalom és szabadságharc alatt vagy a megtorlások következtében meghalt műegyetemisták nevei olvashatók.⁴² A központi épület aulájának egyik falán található tábla megkoszorúzása negyedszázada minden évben az ünnepség része. Ennek során az egyetem vezetője és a meghívott magas rangú vendégek, valamint az Alapítvány elnöke Beethoven Egmont-nyitányának dallamai alatt a táblához vonul, főhajtással és koszorúval emlékezve az egykori hallgatók áldozatvállalására.⁴³

A műegyetemi program hivatalos állami ünnepséggé nyilvánítása 1998-ban történt meg. Orbán Viktor már a parlamenti választások előtt levélben jelezte az Alapítványnak, amely ezt a műegyetemi ünnepség súlyának

⁴² Az emléktábláról az Egyetemi Tanács 1992. szeptember 28-i ülésén döntött. 1999-ben kutatták fel Péch Géza, az 1958-ban kivégzett, levelező gépészmérnök-hallgató rokonait, így az azévi ünnepségen – nyolcadik hősi halottként – az ő neve is felkerült az aulában lévő márványtáblára. Szintén ebben az évben iktatták be a műegyetemi megemlékezések programjai közé november 4-én a 301-es parcellában történő koszorúzást is (Péch Géza sírjánál). 2001-ben pedig Szilágyi József neve is az emléktáblára került. A Műegyetem 1956-os hősi halottjainak életéről és haláláról legutóbb Frivaldszky János összegezte a fellelhető információkat, ld. FRIVALDSZKY 2010b.

⁴³ Az Egmont-nyitány azon darabok egyike volt, amelyet a Magyar Rádió az 1956-os forradalom napjaiban a legtöbbet játszott.

növelése érdekében korábban kezdeményezte: ha ő lesz a miniszterelnök, az egyetemi 1956-os ünnepség az állami ünnepség részévé válik.⁴⁴

12. kép – Az 1998. október 22-i emlékünnség

A továbbiakban 2006-ig az ünnepségek általában a szokott rendben zajlottak: az október 23-i állami ünnepségek nyitányaként október 22-én délután a mindenkori kormány miniszteri rangú ünnepi szónokkal képviseltette magát, de volt, hogy személyesen a köztársasági elnök mondott beszédet. Az ünnepséget ettől kezdve élő egyenesben közvetítette a Duna Televízió és/vagy valamelyik közszolgálati csatorna, nemcsak a Kárpát-medencében, hanem szerte a világon. Vajna Zoltán kuratóriumi elnökként éppen ezért tartotta fontosnak minden ünnepségen röviden összefoglalni az 1956. október 22-én a Műegyetemen történeteket.

Az 50. évfordulós ünnepség azonban az addigi hagyományoktól eltérően zajlott le: az aulában kiállítás készült, az alapítványi megemlékezésre és koszorúzásra pedig a központi épületen kívül, az intézmény előtt került sor.⁴⁵ Ebben az évben avatták fel a Műegyetem rakparton található nagyszabású forradalmi emlékművet, az egyetem kertjében felállított térplasztikát, amely az oktatók forradalmi szerepvállalásának, illetve az egyetemisták 1956. október 23-i néma felvonulásának állít emléket, emellett az egyetem kiadásában egy kismonográfia is megjelent az 1956/57-es forradalmi tanév történetéről. A 60. évforduló idei műegyetemi megemlékezését a kormányzat kiemelt állami ünnepséggé nyilvánította, az egyetemet kormányhatározatban a nemzeti történelmi emlékhelyek sorába

⁴⁴ Mivel az 1998. évi tavaszi parlamenti választásokat követően a Fiatal Demokraták Szövetsége alakíthatott kormányt, az október 22-i műegyetemi ünnepségen Göncz Árpád köztársasági elnök és Jerzy Buzek lengyel miniszterelnök mellett Orbán Viktor kormányfő is részt vett. A Göncz Árpádot követő köztársasági elnökök közül Mádl Ferenc és Sólyom László több alkalommal is részt vettek az egyetemi állami ünnepségen.

⁴⁵ Ennek okairól a korabeli sajtóban rengeteg információ található, valamint az egyetem vezetője is hivatalos közleményt adott ki. Tekintettel az események időbeli közelségére is, jelen publikáció nem kíván ezzel részletesebben foglalkozni.

emelte, valamint az 1956-os Emlékbizottság pályázati támogatással biztosította a BME részére ünnepi programjának megvalósítását, amely szintén az egyetemi emlékezet ápolását tűzte ki célul.⁴⁶

13. kép – Térplasztika avatása a Műgyetem kertjében 2006. október 22-én

A megemlékezéseknek két kulcsmomentumát érdemes még kiemelni. Az egyik az 1956-ban a Műgyetemre járt „történelmi évfolyamok”, a másik pedig a mindenkori műgyetemisták részvételének biztosítása. Az első ünnepségekre történő meghívás nehéz feladat elé állította az Alapítványt, ahogyan Vajna Zoltán fogalmazott: „*vért izzadtunk*”.⁴⁷ A kuratóriumi tagok összeállították egykori évfolyamtársaik névjegyzékét, újságokban hirdettek, szórólapokat készítettek, amelyeket mindenfelé terjesztettek. Sokan reagáltak írásban is a TIB és az Alapítvány hirdetéseire: „*Felhívásukra nehéz fontolgatás után jelentkezem.*”⁴⁸ „*A felhívást őszinte örömmel olvastam. A jelzett kedden szeretnék ott lenni, még akkor is, ha az lelkiekben megvisel, mert elégtétel lehet azokért, akik nálam többet áldoz-*

⁴⁶ A pályázati program szerint az eltelt negyedszázad tapasztalatai két fontos szempontot vetettek fel: a hagyományok megtartása melletti megújulás, illetve a fiatalok, mostani hallgatók bevonása. Többek között ezekre kívánt választ találni az intézmény a 2016-os programsorozattal. Az október 22-i nagygyűlés felidézésének több mint 25 éve ápolta hagyományát méltó módon megtartva, új elemekkel is gazdagodott az ünnepség (új kiadványok, beltéri tablók, utcai molinók, emlékérem, interaktív tartalmak, közösségi médiafelület). A jubileumi programsorozatba e mellett minden korábbinál erőteljesebben bevonták a fiatalokat, az intézmény jelenlegi hallgatóit is, akik dokumentumfilm, illetve mobiltelefonos játékapplikáció készítésével mutatták meg, mit jelent az ő számukra elődeik 1956-os története. A KKETTKK-56P-06-0031 azonosítószámú pályázati program elemei, valamint a 313/2016. (X. 19.) Korm. rendelet alapján elkészült emlékhely adatai itt tekinthetők meg: <https://www.bme.hu/1956>.

⁴⁷ Interjú Prof. dr. Vajna Zoltánnal, a Műgyetem 1956 Alapítvány második elnökével, a BME professzor emeritusával, 2016. szept. 16. Készítette: Batalka Krisztina.

⁴⁸ Takács Ferenc 1990. októberi levele a TIB Újra Kedd felhívására. In: POGÁNY I. 36.

*tak, vesztek, szenvedtek a 34 évben.*⁴⁹ A „hírlánc” végül beindult, így évről-évre egyre többen jöttek el, azóta pedig címekkel, telefonszámokkal, illetve e-mail-es elérhetőségekkel bővített névjegyzékek állnak a műegyetemi szervezők rendelkezésére. Sajnos az idő múlásával az ünnepeken részt vevő egykori műegyetemisták száma egyre kevesebb, ennek ellenére még a 60. évforduló idei jubileumi ünnepségére készülve is érkeztek tőlük újabb dokumentum- és tárgyfelajánlások, illetve „kerültek képbe” olyanok, akikkel korábban még nem készült interjú 1956-os szerepvállalásukról.

Az Alapítványnak megalakulásától kezdődően fontos célja volt 1956 szellemiségének megismertetése a műegyetemi fiatalsággal is. Az 1992-es első saját ünnepség kapcsán „gyér közönség”-ről írt az egyetemi sajtó: „*Csalódottnak tűntek az idős, megfáradt ötvenhatosok, akik nagy többségükben a közönséget alkották.*”⁵⁰ A fiatalok aktívabb részvételének előmozdítására az Alapítvány 1995-ben ifjúsági irodalmi pályázatot írt ki. A nyertes prózai és verses műveiket tartalmazó, *Az utolsó lövés* című kiadvány 2000 szeptemberében jelent meg az Alapítvány kiadásában. 1998-ban a Kuratórium egy ifjú zeneszerzőt, Németh Norbertet kért fel arra, hogy az ’56-os ünnepségen rendszeresen közreműködő Műegyetemi Szimfonikus Zenekar részére komponáljon egy darabot. A *Sirályok a szabadság egén* című kompozíció ősbemutatója az 1998. október 22-i ünnepségen volt (azóta a darab CD-n is megjelent). Emellett a Műegyetem mindenkor hallgatói önkormányzati vezetője minden évben beszédet mond az ünnepségen. A műegyetemi ifjúságnak az ünnepségre való tömeges behozatalát ugyanakkor „teljes csőd”-nek minősítette az elmúlt negyedszázadra most visszatekintő Vajna Zoltán.⁵¹

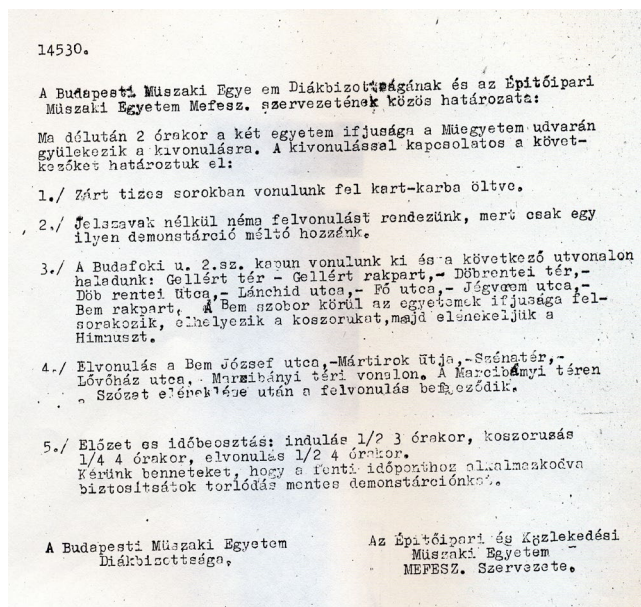
A szervezet ugyanakkor az első évektől kezdve kapcsolatban állt a Halzl József által vezetett Rákóczi Szövetséggel, így 800–2000 főnyi határon túli fiatal számára is lehetőség nyílt és nyílik a műegyetemi megemlékezésen való részvételre, különös tekintettel az ünnepséget követő fáklás felvonulásra a Bem térig, követve az egykori műegyetemisták menetének 1956. október 23-i útvonalát.⁵²

49 Ficker Ferenc 1990. október 6-i levele a TIB Újra Kedd felhívására. In: POGÁNY I. 37.

50 *JM* 39. (1992):25. 2.

51 Az Alapítvány második elnöke felidézte azt az időszakot, amikor a Gépészmérnöki Kar dékánjaként személyesen ment be minden előadóba október 22-ét megelőzően. Elmondta a hallgatóknak, hogy mi történt a Műegyetemen 1956-ban, és meghívta őket az ünnepségre – nagyrészt hiába. Példaként említette azt is, hogy az elnöksége alatti ünnepeken zászlókat tartó és a koszorúkat vivő fiatalok biztosítása is nehézségekbe ütközött. A kuratóriumi tagok saját tanítványaik közül beszéltek rá erre hallgatókat (ma a műegyetemi iskolaszövetkezet biztosítja ezen feladatok ellátását, bár már csupán az egyetemi jogar és a koszorúk maradtak). Az okok fejtegetése itt is messzebbre vinne, így e helyen ettől eltekintünk, de talán az egyik meghatározó ok lehetett, hogy az 1990-es évek első felében egyetemista fiatalok – legalábbis hivatalos formában – milyen ismereteket szereztek 1956-ról középiskolai történelemóráikon. Ehhez kapcsolódó kiegészítés, hogy a BME Társadalom- és Gazdaságtudományi Intézet 1991/92-es tanévi tantárgyprogramjában már szerepelt az 1956-os tematika, a Politikaelméleti és Történeti Tanszék két speciális kollégiumot is hirdetett e témában: *1918., 1945., 1956., 1990. Alakították-e az egyetemisták a magyar történelmet?* (Dr. Molnár István egyetemi docens), valamint *1956 megítélése a dokumentumok tükrében* (Dr. Palasik Mária egyetemi adjunktus). BMEL 5/a. Az Egyetemi Tanács 1991. június 24-i ülésének jegyzőkönyve, 842.

52 Az 1934-ben született Halzl József szintén műegyetemista volt, 1957-ben szerzett gépészmérnöki oklevelet. Az Alapítványt létrehozó Alapítók Kollégiumának is tagja, 1991 óta pedig a Rákóczi Szövetség elnöke. A Szövetség szervezi a Gloria Victis nevű történelmi vetélkedőt a határon túli fiatalok számára, amelyben az 1956-os eseményekkel kapcsolatos tudásukról adhatnak számot. A legjobb eredményt elérők térítésmentesen utazhatnak Budapestre az október 22–23-i ünnepségekre.

14. kép – A műegyetemisták 1956. október 23-i felvonulásának útvonala

*műegyetemi történésekre visszaemlékezők szinte kivétel nélkül akkori diákok. Az eseményekre, amelyekről személyes tapasztalatot szereztek egykor, minden résztvevő – természetes módon – másként emlékszik, más mozzanatot tart fontosnak. Szövegeikben, interjúikban, vallomásaikban gyakori alaphelyzet, hogy reflektálnak az azóta eltelt idő során megismert tényekre és interpretációkra; teszik mindezt az »igazságkeresés« szándékával. (...) Aki átélte a forradalmat, annak saját, személyes emléke a hiteles kép, (...) még akkor is, ha ez a kép az eltelt időn és az azóta megszerzett élettapasztalaton, tárgyi ismereteken átszűrődve átalakult és elbeszélésmóddal, mítoszokkal telítődött. Ebben az értelemben tehát elsősorban a történelmi emlékezet forrása.*⁵³ Ezt az egykori résztvevők már a megemlékezések kezdetétől tudták: „A megszólalók emlékezete is megkopott az elmúlt évtizedek folyamán. A közösen átélt eseményeket is ki-ki másként látta és őrizte meg emlékezetében. Egyvalami azonban közös, valamennyiükben elevenen él a forradalom csodálatos embertformáló élménye. Ez az élmény egy életen át elkísért minket” – hangsúlyozta a Műegyetem egykori nemzetőr parancsnoka 1992-ben.⁵⁴ Ez a forrásanyag nagyban segítette az 1956-os műegyetemi szellemiség ápolását, az aulai naggyűlés emlékének megőrzését és évről-évre történő megünneplését.

Jelenleg az Alapítvány helyzetének megnyugtató rendezése van napirenden, mivel az alapítók közül már csak kevesen vannak köztünk, és életkoruk vagy lehetőségeik miatt sem működtethető tovább ez a jogi konstrukció. Az egyetem 1956-os Emlékbizottság néven tervezi újraszervezni, „átmenteni” ezt a negyedszázados tevékenységet és hagyományörzést. Mindezzel kapcsolatban felmerül még egy fontos, a jövőbe mutató kérdés, amelyet Papp István történész tett fel: „Ahogy távolodunk az időben, egyre nehezebb megtalálni és megerősíteni '56-hoz fűződő érzelmeinket. Akadnak tipikus és jellegzetes ünnepi

53 HORVÁTH 2014. 31–32.

54 Marián István: Utószó. POGÁNY I. 82.

beszéddek, amelyek kötelező panelek ismételtetésével róják le az elvégzendő feladatot. (...) De nem járunk-e végzetesen tévúton, ha ebben az irányban tapogatózunk? Fenntartható lesz-e ily módon a forradalom emléke, ha már nem lesznek közöttünk az őszbe csavarodott fejek, az elcsukló hangon emlékező, hajdanán börtönbe zárt emberek, akik számára őszinte megrendülést tartogat minden egyes évben ez az október nap? Alighanem ez a legnagyobb veszély, amellyel ma '56 emléke kapcsán szembe kell néznünk, s amire valami okos, szép megoldást kellene találnunk."⁵⁵

KÉPJEGYZÉK

1. kép BMEL 33. fond
2. kép BMEL 33. fond
3. kép BMEL 98/b. *A szocializmus híveinek harca a konszolidációért a Budapesti Műszaki Egyetemen és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen* című fotóalbum
4. kép BMEL 98/b. uo.
5. kép *JM* 37 (1990):22.; BME OMIKK F 10.020
6. kép BMEL 33. fond
7. kép *JM* 38 (1991):18.; BME OMIKK F 10.020
8. kép *JM* 38 (1991):18.; BME OMIKK F 10.020
9. kép Fotó: Philip János
10. kép POGÁNY IV. hátoldala
11. kép Fotó: Philip János
12. kép Rendelkezésre bocsátotta: Prof. dr. Vajna Zoltán
13. kép Fotó: Philip János
14. kép BMEL 33. fond

FORRÁSOK

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Levéltára (BMEL)

5/a. 64. kötet	BME Egyetemi Tanács ülései (1989/90. tanév)
5/a. 65. kötet	BME Egyetemi Tanács ülései (1990/91. tanév)
6/c. 102. doboz	ÉKME Rektori Hivatal bizalmasan kezelt iratok (1956–1958)
21/b. 3. doboz	KISZ vegyes iratok (1957–1959)
33.	A Műegyetem 1956 Alapítvány iratai (1992–2015)
98/b.	Egyetemi rendezvények fotói (1957–1989)
411/61.	Fekete Tamás levelezése (1957–1967)
JM	<i>A jövő mérnöke. A Budapesti Műszaki Egyetem lapja. 1958, 1986, 1989–1992.</i>
Mérnök Újság	<i>Mérnök Újság, 2006.</i>

⁵⁵ Papp István történész közösségi médiabejegyzése:

<https://www.facebook.com/istvan.papp.7140/posts/1516533198603367> [2016. okt. 1.]

IRODALOM

- BATALKA 2007 BATALKA Krisztina: Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei a Budapesti Műszaki Egyetemen és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen. In: *Magyarországi világi felsőoktatási intézmények az 1956-os forradalomban és szabadságharcban*. Szerk.: OSVÁTH Zsolt – ZSIDI Vilmos. Budapest, 2007. 71–101. (A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség kiadványai 3.)
- FRIVALDSZKY 2008 ID. FRIVALDSZKY János: *Ötvenhat lelke*. Budapest, 2008.
- FRIVALDSZKY 2010a ID. FRIVALDSZKY János: Egy mérnöklány a forradalomban. Találkozás Csikósné Ládonyi Judittal. In: *A céh: az Összmagyar Testület havi folyóirata*, 2010. ősz, 29-30.
- FRIVALDSZKY 2010b ID. FRIVALDSZKY János: A Műegyetem ötvenhatos hősi halottjai. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 123. (2010):3. 666–669.
- HORVÁTH 2014 HORVÁTH Zsolt: *Az 1956-os forradalom és a restauráció a Műegyetemen*. Doktori értekezés, [kézirat]. ELTE, Budapest 2014.
- MIHALCSÓ 1971 MIHALCSÓ Miklós: *Az ellenforradalmi események a Budapesti Műszaki Egyetemen és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség helyi szervezetének megalakulása és kezdeti tevékenysége, Budapest, 1956. október–1957. október*. Doktori értekezés, [kézirat]. ELTE, Budapest, 1971.
- PEDRONI 1994 *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban*. 1–2. kötet. Szerk. PEDRONI Emma Anna. Budapest, 1994.
- POGÁNY I–IV POGÁNY Mária: *Amiről kevés szó esett... [I]–IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Budapest, 1992, 1993, 1995, 1996.
- PÖCZ 1996 PÖCZ Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Budapest, 1996.
- RAINER M. 2003 RAINER M. János: *Ötvenhat után*. Budapest, 2003.
- VÁRALLYAI 1992 VÁRALLYAI Gyula: *„Tanulmányúton”. Az emigráns magyar diákmozgalom 1956 után*. Budapest, 1992.

Shaping the University Remembrance of 1956 at the Technical University

by Krisztina Batalka

(Summary)

In 1992 a Foundation was established at the Technical University with the aim to preserve the memory of 1956 by explaining the role of the university's citizens in the revolution and to assist with the institution's traditional joint festivity organized by the government and the university, held on 22 October since the change of regime. The Foundation, whose archives and records are kept at the Budapest University of Technology and Economics Archives, was created by the "historic" university classes of 1956 and those former students of the Technical University who witnessed and participated in the events. One of the first results of their operation in the early 1990's was the research and publication of previously unknown university documents from 1956, as well as recording the recollections of those academics and former students who experienced the historical events. However, the most interesting part of the Foundation's work was establishing the "cult" of the Assembly Hall rally, which was continued for the next 25 years. With the help of relatively subjective records, the present study introduces this activity by recalling the steps of the remembrance-reconstruction of 1956.

Halász Imre

A „Zalaegerszegi Fiók Főiskola ügyei” A Pécsi Tanárképző Főiskola három éve Zalaegerszegen

Bevezetés

A felsőoktatást illetően Zala megye helyzete mindig sajátos volt.¹ Tradicionális felsőoktatási intézménye tulajdonképpen egy volt és van, ez a Festetics György gróf által Keszthelyen 1797-ben létrehozott Georgikon,² mely az alapítás évében, július 1-jén egyetlen hallgatóval kezdte meg az első tanévét. Ezzel nemcsak Magyarország, hanem Európa első mezőgazdasági felsőfokú tanintézete jött létre, mely több mint két évszázados fennállása során volt gazdasági tanintézet, akadémia, főiskola és egyetemi kar.

Az elmúlt fél évszázadban számos kísérlet történt Zala megyében a felsőoktatás különböző intézményeinek meghonosítására. Több fővárosi intézmény vagy dunántúli egyetem létesített valamilyen szervezeti formában (kampusz, kihelyezett tagozat, intézet, képzési hely, kar) oktatási egységet, ám szervezésükből adódóan ezek egyike sem volt önálló, viszont tevékenységük saját területükön, illetve létrehozásuk időszakában minden esetben eredményesnek értékelhető. Ezen kísérletek egyike volt a három tanévet megélt zalaegerszegi tanárképzés, melynek iratanyagát fedő egyik dosszién szerepel a címben említett „fiók főiskola” elnevezés.³

A tagozat létrejötte

Kiss Gyula elnökhelyettes a megelőző tárgyalások eredményeként a következő előterjesztést készítette el Zala megye Tanácsa Végrehajtó Bizottságának (VB) 1964. május 29-én tartott ülésére: „A Művelődésügyi Minisztérium előzetes hozzájárulást adott – Nyugat-Dunántúlról és különösen Zala megye általános iskolai szakos nevelő hiányait és Zalaegerszeg adottságait figyelembe véve – 1964. szeptemberétől kihelyezett Tanárképző Főiskolai Tagozatnak Zalaegerszegen történő létesítésére.”⁴

Több ok vezetett ahhoz, hogy a tagozat létesítését megelőző államigazgatási eljárás elinduljon. Az egyik sürgető ok a demográfiai hullámban keresendő, annak ellenére, hogy – mint a statisztikai adatokból látni fogjuk – évről évre csökkent a megyében tanuló általános iskolások száma. A másik ok a krónikus szaktanárhiány volt: az aprófalvas telepü-

1 HALÁSZ 2001. 337–341.

2 Rövid összefoglalása: KURUCZ 2001. 128–132.; részletesen: KURUCZ – FEHÉR – ZSIDI 1996.

3 PTE EL VIII.205.b. 376/1964. Zalaegerszegi Fiók Főiskola ügyei.

4 MNL ZML XXIII.2.a. 142/1964. Zala megye Tanácsa VB 1964. május 29-i ülésének jegyzőkönyve, 7. napirendi pont. (Az előterjesztés teljes szövegét lásd a 4. sz. mellékletben.) Összesen két azonos szövegű – a végrehajtó bizottsági és a tanácsi – határozat lelhető fel a megyei tanács levéltárba került irataiban. A városi tanácsi fórumok elé nem került az ügy. Káli Csaba főlevéltáros, igazgatóhelyettes tájékoztatása, szíves segítségét ezúton köszönöm meg.

lésszerkezetű Zala megye számos általános iskolájában alacsony volt a szaktanárok aránya. Emellett és éppen ezért magas volt továbbá a – statisztikai évkönyvekben „pedagógiai oklevéllel nem rendelkező” terminus technicussal jelzett, a mindennapokban pedig csak „képesítés nélküli nevelők”-nek hívott – csak érettségivel rendelkező, de tanítói vagy általános iskolai tanári munkakört betöltők száma. *Zala megye Statisztikai Évkönyve* a tárgyalt időszakról a következő adatokat tette közzé a zalai általános iskolákról:

Tanévek		1964/65	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70
Általános iskolák	száma	290	290	287	286	279	265
Osztálytermek		1 047	1 056	1 044	1 056	1 070	1 060
Tanulók		39 372	38 613	38 035	36 963	35 299	33 113
Tanerők	Tanár (középiszkolai is)	436	470	555	656	753	798
	Szaktanító	35	28	39	43	29	26
	Tanító	959	945	947	890	861	852
	Pedagógiai oklevéllel nem rendelkező	285	281	181	155	135	98
	Összesen	1 715	1 725 ⁵	1 722	1 744	1 778	1 774
	Ebből nő	1 194	1 225	1 217	1 245	1 279	1 291

1. táblázat – Zala megye általános iskoláinak összefoglaló adatai⁶

Kovács Lajos 1980-as évek elején megjelent könyvében – az akkor használatos besorolást alkalmazva – az 500 fő alatti lakónépességű települést nevezte aprófalunak.⁷ Zala megye 244 helységéből 1960-ban 87, 1970-ben 100, 1975-ben 116 volt aprófalu, melyekben a megye népességének 11–13%-a élt,⁸ emellett magas volt az 500–1000 lakos közötti lélekszámú falvak aránya is, melyekben Zala lakosságának közel egynegyede lakott.⁹ Kovács konklúziója szerint „[a]z egy községre jutó átlagnépesség két és félszer kisebb az országos átlagnál.”¹⁰

Hiába tette kötelezővé valamennyi korabeli jogszabály az általános iskolákban a szakrendszerű oktatást, ennek feltételei a falvakban egyáltalán nem voltak adottak. Az 1950 szeptemberében bevezetett általános iskolai tanterv ugyan előírta a szakosan leadott órá-

5 Egyedül ebben az évben szerepel a tanerőknél az „*államvizsgálóval nem rendelkező tanár*” kategória, ebből egy volt Zala megyében.

6 STATADAT 1964. 254–257.; ZM STATÉVK 1965. 240–243.; 1966. 264–267.; 1967. 296–299.; 1968. 238–240.

7 Kovács 1982. 24.

8 Kovács 1982. 25.

9 Kovács 1982. 25.

10 Kovács 1982. 25.

kat, a művelődésügyi kormányzat biztosított is erre forrásokat, ám ezeket az aprófalvas területeken – természetesen nem csak Zala megyében – elvonták a tankötelezettségi mutató javítására tett iskolalétesítő intézkedések, melyek eredményeképpen számos külterületen, nemegyszer akár pár tucat iskolaköteles gyerek számára is létrehoztak iskolákat. Voltak olyan, ekkor létesített általános iskolák is, melyek teljesen összevont 1–8. osztályokkal működtek.¹¹ A hatvanas évek elején ezeknek az iskoláknak nagy része egyik napról a másikra elnéptelenedett.¹² Az általános iskolák létrehozását a külterületi lakott helyeken egyrészt az akkor jelentős számban helyben lakó, mezőgazdasággal foglalkozó népesség állandó lakóhelye, másrészt a korabeli közlekedési viszonyok – az autóbusz-közlekedés ritkasága – indokolta. A csak néhány tanuló által látogatott külterületi tagiskolák létrehozása és működtetése sem oktatás-szakmai, sem gazdasági szempontból nem volt racionális, ám a 6–8, esetleg 10 kilométer távolságra történő rendszeres iskolába járás akkor még megoldhatatlan volt.¹³ Ezek a külterületi iskolák később részint az autóbusz-közlekedés javulása, részint az onnan elköltöző népesség miatt szinte önmaguktól és nagyon rövid idő alatt megszűntek.

Amikor elkezdődött a városba áramlás, átalakítva a dunántúli vidék településszerkezetét és társadalmát, az 1958-ban bevezetett általános iskolai tantervben már erősebben megfogalmazódott az oktatás minőségének és hatékonyságának növelése. Ennek érdekében alapvető cél volt a szakrendszerű oktatás teljessé tétele, a szaktanár által leadott órák arányának növelése. Zala megye 292 általános iskolájából 58 volt osztott (19,86%), ebbe járt a tanulók 53,35%-a, 79 részben osztott iskola volt (27,05%), ezt az általános iskolai korosztály 29,21%-a látogatta, míg a kislétszámú iskolákba a tanulók 17,42%-a járt. A kényszerűségből működtetett alsófokú oktatási intézményekből 13 iskola három tanulócsoporthoz (4,45%), 68 két tanulócsoporthoz (23,28%), 74 iskola pedig egy tanulócsoporthoz volt (25,34%). Az intézményhálózat széttagoltságánál csak a szakosan leadott órák aránya – mindössze 37,3% – volt riasztóbb.¹⁴

Tovább árnyalja, ugyanakkor sötétíti a megye alsófokú oktatásának helyzetéről alkotott képet a Művelődésügyi Minisztérium (MM) statisztikája:

11 KOTNYEK 2001. 321–322. A szerző felsorol néhány ekkor létrehozott zalai iskolát: Jankapuszta, Petendpuszta, Lentihegy, Bak-Hannamajor, Pókaszeptk-Taszilópuszta, Pölöske-Barnakpuszta, Salomvár-Kurtamajor, Angélamajor, Gurgatómajor, Vaspör-Velencepuszta. A hatvanas évek közepének legrészletesebb minisztériumi statisztikája szerint 1966/67. tanévben 75 körzeti és 125 tagiskola működött Zalában. Az előző tanév során kettőt megszüntettek, de még így is két villanyvilágítással nem rendelkező általános iskola volt a megyében. Ez utóbbi tekintetében Zala – Nógrád és Győr-Sopron megyékkel együtt – Heves kivételével valamennyi megyét megelőzte. Érdekes, hogy Debrecen megyei jogú városnak 14, míg a szintén megyei jogú város Szegednek is volt egy villanyvilágítással nem rendelkező általános iskolája, minden bizonnyal külterületen. MNL ZML XXIII.22.e. MM Tervfőosztályának statisztikái, 1966/67. 36.

12 KOTNYEK 2001. 322.

13 A fára-fília probléma végigkíséri Zala megye alsófokú oktatásának több évszázados történetét.

14 KOTNYEK 2001. 322.

Tanévek		1963/64	1964/65	1965/66	1966/67
5–8 osztályos tanulók száma	fő	18 432	18 846	19 410	19 978
Szakrendszerű oktatásban részesül	fő	13 855	14 635	15 443	16 522
	%	75,2	77,7	79,6	82,0
Szakképzett tanárok által szakosan leadott órák száma	%	45,9	41,6	52,4	52,1
Zala megye helye a megyék sorrendjében (a főváros és a megyei jogú városok nélkül)		19	19	18 ²	16 ³
Szakos tanári képesítésű	fő	461	471	499	594
Pedagógusképesítés nélküli	fő	264	285	281	181
Tanerőhiánnyal működő általános iskolák száma	db	60	56	51	41
	%	20,6	19,3	17,6	14,3

2. táblázat – Zala megye általános iskoláinak adatai a Művelődésügyi Minisztérium Tervfőosztályának statisztikájában¹⁷

Ezekben az évtizedekben – hiszen a körzeti központi általános iskolák kialakítása, mindennapos szóhasználatban a „körzetesítés” kezdetén vagyunk – tehát számos általános iskola működött a megyében kevés tanulóval, kevés pedagógussal, és ahogy a statisztikai adatokból láttuk, nem voltak ritkák az összevont osztályok sem, a szaktanárhiány miatt pedig számos falu általános iskolájában tanítói végzettséggel oktattak tantárgyakat a felső tagozatban. Mindemellett a pedagógusoknak kötelező volt az úttörőmozgalomban való részvétel, elvárták tőlük, hogy részt vegyenek a falvak közéletében ismeretterjesztő előadásokkal,¹⁸ számos esetben rájuk bízta a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP), a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) vagy a Hazafias Népfront keretében szervezett, kötelező tömegpolitikai oktatásokat is, függetlenül attól, hogy tagjai voltak az előadók az MSZMP-nek vagy sem. A testnevelőtanárnak (vagy a testnevelést tanító tanítónak) szinte kötelező volt a kistéleplés sportéletében való részvétel, számtalan esetben edzőként és játékosként egyaránt. Mindemellett Zala megye nem volt vonzó a felsőfokú végzettségűek számára,¹⁹ melynek magyarázata a megye akkori helyzetében keresendő, hiszen az 1950. évi közigazgatási átszervezéssel Keszthelyt és a keszthelyi járást – a sok átszervezést megért Georgikkal – Veszprém megyéhez csatolta a kormányzat, és a tanítóképző intézetet

¹⁵ Egyedül Nógrád megyében rosszabb a helyzet.

¹⁶ Zala megye ekkor már megelőzi Nógrád, Hajdú-Bihar és Bács-Kiskun megyéket.

¹⁷ MNL ZML XXIII.22.e. MM Tervfőosztályának statisztikái, 1963/64. 45–60., 1964/65. 62–76.; 1965/66. 50–60., 1966/67. 35–56. A fenti statisztikához két kiegészítés kívánkozik. Kizárólag az 1964/65. tanévi statisztika közli tantárgyi bontásban a szakosan leadott órák számát, ez valamennyi tárgy átlagában 50,1% volt. Továbbá egyedül az 1966/67. tanévi statisztika szolgáltat adatokat a továbbtanuló pedagógusok számáról: eszerint 67 tanítónak és szaktanítónak, valamint 188 képesítés nélküli nevelőnek volt ekkor levelező tagozatos hallgatói jogviszonya.

¹⁸ Ebben nagy szerepe volt a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) megyei szervezeteinek, melyek számos ismeretterjesztő előadásorozatot szerveztek a falvakban alkalmazott (tanár, orvos, agrárszakember, stb.) értelmiségiek bevonásával.

¹⁹ Lepsényi Imre visszaemlékezése. (A tanulmány készítése során felhasznált visszaemlékezések adatközlőire vonatkozóan lásd a forrásjegyzéket.)

sem sikerült megtartani Zalaegerszegen. A megyei felsőoktatást ekkor a nagykanizsai Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum jelentette, az 1964/65. tanévben 206 hallgatójának majdnem fele (101 hallgató) volt levelező tagozatos.²⁰

A második világháborút követő évek a pedagógusképzés átalakítását (is) hozták, ennek egyik eredménye a tanítóképzés felsőoktatásba történő beillesztése volt. Zalaegerszegen 1929-től működött tanítóképző, de ez – az akkori oktatásügyi rendeletek szerint – középfokú tanítóképző intézet volt, melyben a végzetek a gyakorlóévet követő képesítő vizsga letétele után tanítói állást nyerhettek el az általános iskola 1–4. osztályát jelentő alsó tagozatában. Fél évtizeddel a második világháború befejezése után az 1950. november 12-én kelt 43. számú törvényerejű rendelet szabályozta az állami tanítóképzés szerkezetét és rendszerét. Ez a tanítóképzés is középfokú volt még, ugyanis pedagógiai tárgyakat a középiskolák tantervébe illesztették bele. A képzést öt évben határozták meg, ebből négy év volt a középiskola, egy pedig az azt követő gyakorlóév, melynek végeztével lehetett letenni a képesítő vizsgát.²¹ Tehát érettségi után a maturáns három lehetőség közül választhatott: érettségivel próbált a munkaerőpiacon (nem pedagógus) munkahelyet találni, esetleg jelentkezett a felsőoktatás valamelyik intézményébe, vagy a tanítói pályát választotta. Utóbbi esetben (ugyanúgy, mint korábban) egy tanévet, a gyakorlóévet tanítással egy általános iskolában kellett tiszteletdíjasként töltenie, és csak az ezt követő sikeres képesítő vizsga után kapta meg tanítói oklevelét. A tanítóképzők megyei beiskolázásúak voltak, ahol egyrészt a tanulók életkoruk, másrészt a tanulmányi idő hossza miatt korlátozott mértékben és főleg mélységben részesültek szélesebb körű elméleti ismeretekben, ugyanakkor különös súlyt fektettek az oktatás során a gyakorlatra. A módszertani ismeretek tekintetében kifejezetten magas színvonalú képzésben részesültek a képesítő vizsgát tett tanulók, melynek garanciája a döntően a második világháború előtt végzett oktatói kar volt.²²

Jóllehet korábbra datálhatók, de 1954-től felerősödtek azok a törekvések, melyek célja a középfokú tanítóképzés felsőfokúvá fejlesztése volt. Ennek a folyamatnak az eredménye az 1958. évi 26. sz. törvényerejű rendelet lett, mely 11 – előzőleg kétévesre tervezett, végül – hároméves felsőfokú tanítóképző és 2 kétéves óvónőképző intézetet hozott létre, melyek szervezése azonnal, még 1958 nyarán meg is kezdődött.²³ A Nyugat-Dunántúl két addig jól működő középfokú tanítóképzője, a zalaegerszegi és a kőszegi azonban nem kapták meg a felsőoktatási minősítést. Szombathely, az addig felsőoktatási intézmény nélküli, de a politikai mellett szakmai lobbyerejét kiválóan érvényesítő vasi megyeszékhely viszont megkapta a lehetőséget egy pedagógusképző intézmény létrehozására, melynek bázisául az egykori, ám a második világháború után üresen álló Faludi Ferenc Gimnázium épületét jelölték ki, és viharos gyorsasággal használható állapotba hozták. A két vesztesnek nevezhető városból, Kőszegről a tanítóképző két utolsó osztályát (egy harmadikast és egy negyedikast) a szombathelyi tanítóképző intézetbe helyezték át, de erre a sorsra jutott a zala-

²⁰ ZM STATÉVK 1964. 265. A hallgatói létszám a következő évben nagyjából azonos volt, 1965/66. tanévben 112 nappali és 108 levelező tagozatos járt az intézménybe. Az 1966/67. tanévtől előbb a levelező tagozaton jelentős (114 nappalis mellett 60 levelező hallgató), majd a nappali tagozaton is lassú csökkenés indult meg: 1967/68. tanévben 97 nappali és 45 levelező tagozatos hallgatója volt a nagykanizsai felsőfokú technikumnak. ZM STATÉVK 1967. 306.

²¹ KATONA 2010. 9.

²² KATONA 2010. 9.

²³ MOLNÁR 2009. 132. A folyamatot részletesen ismerteti: KATONA 2010. 10–11.

egerszegi tanítóképző utolsó, végzős lányosztálya is. A kőszegi és zalaegerszegi hallgatókon kívül hat székesfehérvári tanítóképzős fiú is Szombathelyen folytathatta tanulmányait. 1959-ben ezzel a hallgatói állománnyal kezdte meg működését a Szombathelyi Felsőfokú Tanítóképző Intézet, mely elsősorban Vas és Zala megyék számára képzett tanítókat.

Minden átalakulásnak vannak nyertesei és vesztesei. Ezúttal a nyertes Szombathely lett, mellette a Dunántúlon Esztergomban, Kaposváron és Győrben jött létre az új típusú pedagógusképző intézmény. Az átalakulás egyértelmű vesztese az ekkor megszüntetett pápai, kőszegi és zalaegerszegi tanítóképzés volt,²⁴ hiszen a felsőfokú oktatás helyett ezekben a városokban legfeljebb középfokú intézmények maradtak, ami az értelmiségképzés és az adott város kulturális közéleté szempontjából attól függetlenül veszteséget jelentett, hogy a régi tanítóképzők jó minőségű, színvonalas, de mégiscsak középfokú oktatási intézményekként működtek tovább. A Vas megyei vezetők lobbyereje – mint már említettük – komoly súllyal esett latba a döntéselőkészítés során, míg Zala megye akkori vezetésének jóval szerényebb intellektuális képessége és a folyamatokat befolyásolni nem akaró, vagy nem tudó szándéka elsősorban a mezőgazdaság, illetve a könnyűipar²⁵ fejlesztését tartotta szem előtt.

Másfél évtizeddel a második világháború után – ahogy a statisztikai adatokból láttuk – még mindig rendkívüli mértékű volt az általános iskolák, de még a középiskolák szaktanárhiánya is. Középiskolai tanárokat a három nagy egyetem – a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE), a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem, valamint a szegedi József Attila Tudományegyetem (JATE) – bocsátott ki, mellettük ezekben az években a Dunántúlon kizárólag egy helyen, Pécsen képeztek az általános iskolák számára szaktanárokat, de a kereslethez viszonyítottan itt is keveset. A bekerüléshez szükséges pontszámok minden évben magasak voltak, ennek ellenére az intézményeknek sorozatosan, évről évre óriási túljelentkezéssel kellett megküzdeni. Ez viszont azt jelentette, hogy a rögzített felvételi keretszám miatt relatíve magas pontszámmal kerültek be a hallgatók a pedagógusképző intézményekbe. A nagy meritési lehetőség mind az egyetemeken, mind a Pécsi Tanárképző Főiskolán (PTF) – hasonlóan Magyarország többi tanárképző főiskolájához – jótékonyan hatott, és tulajdonképpen elitképzést tett lehetővé. Ebből az is következett, hogy nem sikerült annyi végzett általános iskolai tanárt kibocsátani, hogy belátható időn belül – ha nem is tudják megszüntetni, de legalább – mérsékeljék az aprófalvas településszerkezetű Dunántúl számos általános iskolájában uralkodó szaktanárhiányt. Csak részben jelentett megoldást a felfutása elején tartó levelező tagozatos oktatás, és tovább bonyolította a munkaerőgondokat, hogy az általános iskolai tanári végzettségüket frissen megszerzők nem ritkán olyan vidéki középiskolákba kerültek, ahol nem találtak megfelelő végzettségű középiskolai tanárt, vagy ahol a pályázó valamilyen szempontból (például a politikai okokból vagy a szülők kapcsolatrendszerének köszönhetően) előnyben részesült. Kevés volt a természettudományi karokról érkező szaktanár, és a létesített álláshelyekhez képest a kötelezővé tett orosz nyelvet tanító tanárok száma sem volt magas. A létszámgazdálkodás nehézségeivel elsősorban a megyei tanácsok művelődésügyi osztályainak kellett megküzdeni. Számukra, ha nem is bevallottan, de elsősorban a középiskolák, illetve a lakosság városba áramlása miatt növekvő lélekszámú városok általános iskoláinak

²⁴ KATONA 2010. 12.

²⁵ A könnyűipar fejlesztése mindenképpen indokolt volt, mert meg kellett oldani a lakosságszámában egyre növekvő városban (és környékén) a női munkaerő foglalkoztatását.

létszámigényei jelentették a prioritást. A falusi iskoláknak pedig egyetlen lehetőségük maradt: a „képesítés nélküli nevelők” foglalkoztatása. Határozott idejű munkaszerződéssel, és – ahogy már említettük – mindössze érettségivel rendelkezőkkel töltötték be számos, eredetileg felsőfokú végzettséghez kötött munkakört: tanítóit, napközis nevelőit, sőt, felső tagozatos tanárit is. Ők döntő többségükben levelező tagozaton végezték el a tanárképző főiskolát, és két sikeres év után szaktanítói besorolást kaptak. Ekkor a fizetésük is növekedett, továbbá számos esetben véglegesítették őket, a kinevezési határozatba belefoglalva, hogy milyen határidőig kell a tanári oklevelet megszerezniük.²⁶

Mindezen okok a megoldás keresésére sarkallták Zala megye ezekben az években megújuló, életkorában is megfiatalított, diplomás, már más szemléletű, nagyobb távlatokban is gondolkodó vezetését. A megoldás egy főiskolai kihelyezett tagozat létesítésében körvonalazódott. Ez hivatalosan a problémák rövid távú orvoslását jelentette, de a megyei egyeztető fórumokon többször felvetődött, hogy amennyiben a kihelyezett tagozat sikeres lesz, ez csírája lehet egy önálló felsőoktatási intézmény létrehozásának is.

A kihelyezett tagozat előzménye: gimnáziumból általános iskolai katedrára

A kihelyezett tagozat létrehozását – egy-két visszaemlékező²⁷ szerint – megelőzte a Kiss Gyula²⁸ nevéhez fűződő kísérlet. A megyei művelődésügyi vezetők az 1961/62. tanévben felkeresték két Zala megyei város egy-egy gimnáziumát, Nagykanizsán a Landler Jenő Gimnáziumot, Zalaegerszegen a Zrínyi Miklós Gimnáziumot, és pedagógus elkötelezettségű, utolsó éves gimnazistákat toboroztak. A jelölteket az osztályfőnökök és a szaktanárok javaslata alapján választották ki. Akik vállalkoztak arra, hogy érettségi és sikeres levelező tagozatos felvételi vizsga után falvak általános iskoláiban vállalnak képesítés nélküli nevelői állást, középiskolai tanulmányaik utolsó félévében 2x3 órás pedagógiai alapképzésben vettek részt, majd érettségi után jelentkeztek a Pécsi Tanárképző Főiskola levelező tagozatára. A jelentkezőknek a gimnáziumi órák után, fél évig heti két alkalommal pedagógiai alapismereteket, valamint szakmódszertant oktattak. Emellett kötelező volt számukra az óralátogatás és választott tárgyaiknak megfelelően mindössze egy-egy óra (!) gyakorló tanítás. Tulajdonképpen a fél évtizeddel azelőtt megszüntetett tanítóképzés gyakorlatát vették át, képzési időben, szűkített formában. Nagykanizsán a Landler Jenő Gimnáziumban egy harmincfős, kémia–matematika „szakos” – bár szerencsésebb ez esetben a szakos helyett az „irányultságú” szó használata –, Zalaegerszegen pedig egy magyar–orosz és egy matematika–fizika irányultságú csoport készült az érettségire, a felvételre és korán elkötelezett hivatására.²⁹ A toborzás kiterjedt Vas megyére is, és onnan is érkeztek érdeklődő középiskolások. További kutatásnak kellene feltárni, hogy ez egy elszigetelt kísérlet volt, vagy

26 Ezt Horváth Béla, Lepsényi Imre és Nemes Ferenc is egyaránt említi visszaemlékezésében.

27 Horváth Béla és Nemes Ferenc közlése.

28 Kiss Gyula a Zala megye Tanácsa VB Művelődésügyi Osztályának vezetője (1953–1962), majd a megyei tanács elnökhelyettese (1962–1970) volt.

29 Horváth Béla és Nemes Ferenc közlése. Mindkét visszaemlékező az 1961/62. tanévben, matematika–fizika csoportban végzett. Nemes Ferenc szerint volt még egy biológia–földrajz és egy magyar–történelem csoport is. Ennek a képzési formának a dokumentumai mindeddig nem kerültek elő.

más megyében is volt hasonló program. Mindeddig folytatásáról is csak egy adatunk van: a következő tanévben is indult csoport a zalaegerszegi Zrínyi Miklós Gimnáziumban.³⁰

Azokat, akiknek sikerült a felvételi vizsgája, azonnal kihelyezték valamelyik falu általános iskolájába, és képzésük nélküli nevelőként alkalmazták. Az állomáshelyet a megyei tanács művelődésügyi osztályán működő Elhelyezési Bizottság határozta meg, a munkavállalónak ebbe beleszólása nem volt, ennek ellenére néhány alkalommal figyelembe vettek egyéni kéréseket, természetesen abban az esetben, ha az adott településen volt üres hely. A frissen alkalmazott nevelők munkába állásuk után nyáron már dolgoztak is az úttörőtáborokban, szeptembertől pedig ellátták az általános iskolákban a tanári munkaköröket. Heti egy alkalommal kötelező konzultáción vettek részt Zalaegerszegen, ezért órarendjüket – a tömegközlekedés adta lehetőségeket figyelembe véve – úgy kellett összeállítani, hogy eljuthassanak a konzultációra. (Ekkor még hatnapos munkahét volt Magyarországon. A hétvégi szabadidő szombaton délután egy órakor kezdődött.) A konzultációkat általában a szakfelügyelők tartották (a matematika–fizika szakosoknak Kovács Lajos, Horváth Vilmos és Simon Ferenc), a „közös” tárgyak közül a lélektan és a pedagógiát Koplár Lajos, a politikai gazdaságtant pedig Tóth Endre.³¹

A nevelők a félévi vizsgákat a nappali és a levelező tagozatos hallgatókkal együtt Pécsen, a főiskola tanszékein tették le. A gyakorlati jegyeket a konzultációk oktatói javasolták, amelyeket a főiskola oktatói szinte minden esetben elfogadtak, de ezek az ő aláírásukkal kerültek be az indexbe.³² A levelező tagozatok akkori gyakorlatának megfelelően a hallgatók két évig végeztek egy szakot, majd részállamvizsgát tettek. Ekkor szaktanítói besorolást kaptak, és fizetésük is emelkedett, majd a következő két évben a másik szakjuk szaktárgyaiból vizsgáztak le, a végén szintén részállamvizsgával. Sikeres vizsgájuk végzetével megkapták oklevelüket, ez jelentette az általános iskolai tanári besorolást, ami ismételt fizetésemeléssel járt.³³

Számos fiatal kezdte el e program keretében a pedagógusmunkát Zala falvaiban, csökkentve ezzel a rendkívüli tanárhiányt. A fent közölt statisztikában már ők is szerepelnek, és ne feledjük azt sem, hogy miután egyik szakjukat két év alatt – az érvényes tantervnek megfelelően – elvégezték, a szaktanítókat „teljes jogú” szakembereknek tekintette a korabeli pedagógustársadalom. Tény, hogy ez a projekt csökkentette a szakemberhiányt, ráadásul a konzultációkat vezető oktatóknak felsőoktatási gyakorlatot jelentett, melynek a kihelyezett tagozat létesítésénél lesz majd jelentősége.

³⁰ Nemes Ferenc közlése.

³¹ Tóth Endre a zalaegerszegi Csány László Közgazdasági Szakközépiskola tanára, majd igazgatója (1953–1971) volt.

³² Horváth Béla matematika–fizika szakon végzett, leckekönyvében a következő tárgyak szerepelnek: 1962/63. tanév I. félévében Filozófiatörténet, Általános lélektan, Analízis, Analitikus geometria; a II. félévben Dialektikus materializmus, Általános- és gyermeklélektan, Matematika, Gyakorlati számítások. A II. tanév (1963/64.) I. félévében Történelmi materializmus, Elemi geometria, Matematikai feladatok, Lélektan–Logika; a II. félévben Kapitalizmus politikai gazdaságtana, Didaktika, Matematika [tanításának] módszertana. A III. tanév (1964/65.) I. félévében Szocializmus politikai gazdaságtana, Didaktika, Mechanika I–II., Fizikai feladatok, Fizika gyakorlat; a II. félévben Tudományos szocializmus I., Neveléslélektan, Mechanika, Hőtan és elektromosság, Fizikai mérés, Fizikai feladatok. A IV. tanév (1965/66.) I. félévében Tudományos szocializmus II., Neveléstörténet, Optika, Elektromosság, Módszertan, Fizikai feladatok, Fizika gyakorlat; a II. félévben Tudományos szocializmus, Neveléstörténet, Atomfizika, Fizikai gyakorlat.

³³ Horváth Béla és Nemes Ferenc közlése.

A nappali tagozat megszervezése

Már főiskolások voltak a „Kiss Gyula-kísérlet” résztvevői, amikor számos egyeztető tárgyalás vette kezdetét a tanítóképző bezárása utáni szűk fél évtizedben. Ennek egyik iránya a Művelődésügyi Minisztérium illetékes fórumainak meggyőzése, másik iránya pedig a Pécsi Tanárképző Főiskola vezetésével történő kapcsolatfelvétel volt, melynek alapjait az előbb említett kísérlettel már lerakták. Nem maradhattak ki ezekből az egyeztetésekből az MSZMP különböző (országos, megyei, városi) szintű fórumai sem, és egyaránt meg kellett teremteni a tagozat létesítésének infrastrukturális és személyi feltételeit.

Ma már nem bizonyítható, ám a visszaemlékezők egymástól függetlenül ugyanazokat a szubjektív tényezőket említették, melyek a folyamatokat – ezúttal pozitívan – befolyásolták. Az egyik, hogy az alapítási törekvések nem nélkülözték az 1962-ben a megyei tanács elnökhelyettesi székéből művelődési miniszterhelyettesé avanszált, egyébként szombathelyi születésű, később a Zala megyei Tanács VB népművelési osztályvezetőjeként, majd tanácselnök-helyetteseként dolgozó, magyar–latin szakos tanárból lett kultúrpolitikus, Hadnagy László (1921–1963)³⁴ informális támogatását, továbbá szívélyesen fogadta a zalai tárgyalókat a pályáját Nagykanizsán kezdő Márk Bertalan (1915–2006), a Pécsi Tanárképző Főiskola igazgatója is. Mindemellett jelen volt a két zalai város, Nagykanizsa és Zalaegerszeg közötti, akkor már egy évszázadra visszatekintő vetélkedés is.³⁵

Már nyomdában volt a *Művelődésügyi Közlöny* augusztus közepi száma, melyben közétették a kihelyezett tagozatok engedélyezését,³⁶ amikor 1964. augusztus 3-án az MM-ben értekezletet hívtak össze a tagozatok létesítésével és működésével kapcsolatban. A Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltárában fennmaradt az értekezleten résztvevő, vezető beosztású munkatárs – minden bizonnyal Bolla Ferenc tanulmányi osztályvezető, később igazgatói hivatalvezető – hatoldalas, egyéni rövidítésekkel készített kézíratos jegyzete. Ennek alapján próbáljuk meg rekonstruálni az összejövetelel elhangzott operatív feladatokat.³⁷

Ezen a minisztériumi értekezleten hangzott el először hivatalosan, hogy az MM Gazdasági Bizottsága engedélyezte a kihelyezett nappali tagozatok indítását Békéscsabán és Zalaegerszegen. Itt már számmal, pontosan megjelölték a szűk két hét múlva megjelenő rendeletet és a három legfontosabb feladatot: a keretszámok és az ehhez kapcsolódó felvételi eljárás megtervezését, a tantervek átvételét és a működési szabályzat megalkotását. A pótfelvételekről már az értekezletet megelőző napon megjelent egy cikk, tulajdonképpen a minisztérium sajtóközleménye³⁸ a *Népszabadság* augusztus 2-i számában, erre hivatkozva

³⁴ Hadnagy László Zala megyei kezdeményezései közül számos halála után teljesedett ki. Meghatározó volt szerepe a Göcseji Falumúzeum létrehozásában, a Zalai Együttes alapításában, a földrajzi nevek gyűjtésében és számos más kezdeményezésben is. Miniszterhelyettesként – az elsők között használva ki a Kádár-kor politikai nyitását – elindította az egyházi muzeális gyűjtemények megmentését. ZÉK 95. (A *Zalai Életrajzi Lexikon* Hadnagy Lászlóról szóló bejegyzése elérhető az interneten: <http://zalai.dfmk.hu/zalaiak?p=373> [2016.11.01.]

³⁵ Horváth Béla, Lepsényi Imre, Németh József és Nemes Ferenc közlése.

³⁶ A minisztériumi utasítás teljes szövegét lásd az 1. számú mellékletben.

³⁷ A tagozat megszervezésével kapcsolatos iktatott iratok és nem iktatott feljegyzések a – tanulmány címében is idézett – „Zalaegerszegi Fiók Főiskola ügyei” feliratú dossziében található. Ebben vannak a stencilezett tantervek és a szabályzatok is. PTE EL VIII.205.b. 376/1964. Zalaegerszegi Fiók Főiskola ügyei.

³⁸ Pótfelvétel a tudományegyetemen és a tanárképző főiskolákon. *Népszabadság*, 1964. aug. 2. 8. Az ELTE budapesti székhelyén kívül Sopronban létesített kihelyezett tagozatot, esti tagozaton orosz és angol nyelvtá-

további feladatként kapták a főiskolák képviselői a megyei lapokban történő hirdetésüket. A *Népszabadság*ban közreadott sajtóközleményben jelent meg először, hogy „a pécsi Tanárképző Főiskola zalaegerszegi kihelyezett nappali tagozata orosz–rajz, orosz–magyar, orosz–ének-zene, matematika–fizika, testnevelési [sic!]-földrajz és testnevelési [sic!]-történelem szakokra” hirdet pótfelvételt, valamint, hogy a kihelyezett tagozaton „a tanulmányi idő két év; ezt követően a hallgatókat pedagógus-munkakörben helyezik el. A hallgatók ezután tanulmányaikat további két év alatt levelező úton fejezik be.”³⁹

A felvétellel kapcsolatos hírek rövidesen a helyi sajtóban is megjelentek, a *Dunántúli Napló*ban például Bolla Ferenc tanulmányi osztályvezetővel közöltek interjút.⁴⁰ A nyolcoldalas *Zalai Hírlap* negyedik oldalán – a sportrovat mellett és az apróhirdetések felett (minden bizonnyal a legolvasottabb oldalon) – *Pótfelvétel a Pécsi Tanárképző Főiskola zalaegerszegi tagozatára* címmel jelent meg sajtóközlemény.⁴¹

Az augusztus 3-i minisztériumi értekezleten volt először szó az oktatói és a nem oktatói állomány létszámáról, besorolásáról, valamint ennek megfelelően a bérezéséről. A tagozatvezetőt félállású adjunktusi besorolásban (ahogy a jegyzetben szerepel: „Részfoglalkozású [sic!] tiszteletdíj! Adjunktusi 1/2 + 600 Ft tiszteletdíj”⁴²) alkalmazták, ezért a vezetési feladatok mellett 2–3 órát kellett tartania. Kinevezését a főigazgató adta át. A tagozatvezető mellé 1964. augusztus 1-jével egy főállású adminisztrátort alkalmaztak. A minisztérium előírta, hogy gazdasági vezetőnek „KÁLÁSZ⁴³ vizsgája legyen”.⁴⁴ A negyedik alkalmazott a négyórás részfoglalkozású tanulmányi előadó volt, ám mivel Zalaegerszegen 80 fős hallgatói létszámot terveztek, a félállású státuszt főállássá fejlesztették, és az augusztus 1-jével kinevezett előadót 1 700 Ft-os havi bérrel véglegesítették.

A rendkívül gondos és minden részletkérdésre kiterjedő tervezés időszakában ugyanakkor még nem dönt el, hogy lesz-e főállású oktatója a Zalaegerszegen létrejövő szervezetnek. A főállású státuszok létrehozása abban az esetben lett volna indokolt, ha úgy a minisztérium, mint a PTF hosszabb távú működtetéssel számol, vagy a megszűnés után az ezen a státuszon lévő munkatársat a főiskola saját telephelyén tovább foglalkoztatja. Ám az augusztus 3-i értekezleten az hangzott el, hogy valamennyi oktató részfoglalkozású adjunktus I., illetve II. besorolással kerül alkalmazásra. Az elhangzott kitétel, miszerint

nári képzést hirdetett. Ugyanezt az esti tagozatos képzést indította a szegedi JATE Bölcsészettudományi Kara Pécsen, a PTF tanárainak közreműködésével. Ezzel a kihelyezett, egyszakos képzéssel kezdődött a középiskolai tanárképzés Pécsen. Látható, hogy az egyetemektől sem állt távol a kihelyezett tagozat létesítése, mely ugyanúgy, ahogy a főiskoláké, időleges volt.

³⁹ Pótfelvétel a tudományegyetemen és a tanárképző főiskolákon. *Népszabadság*, 1964. aug. 2. 8.

⁴⁰ Közül öt ezer hallgatója lesz a Pécsi Tanárképző Főiskolának. *Dunántúli Napló*, 1964. aug. 9. 4.

⁴¹ Pótfelvétel a Pécsi Tanárképző Főiskola zalaegerszegi tagozatára. *Zalai Hírlap*, 1964. aug. 6. 4.

⁴² PTE EL VIII.205.b. 376/1964. Jegyzet az MM-ben, 1964. augusztus 3-án tartott értekezletről. [Budapest, 1964. aug. 3].

⁴³ Az 1947-től alkalmazott számlatükör, a Kötelező Általános Államháztartási Számlakeret rövidítése. Eszerint kellett könyvelni. Gazdasági vezető csak az lehetett, aki rendelkezett az adott ágazatra (ipari, mezőgazdasági, államháztartási stb.) vonatkozó felsőfokú szakvizsgával, függetlenül az illető – akár közgazdasági – felsőfokú végzettségétől. Rendkívül szigorúan szabályozott rendszer volt, melyen az 1968-ban bevezetett új gazdasági mechanizmus enyhített. Ekkor az elnevezése is változott, de lényegében az 1991-ben bevezetett számviteli törvényig használatban maradt.

⁴⁴ PTE EL VIII.205.b. 376/1964. Jegyzet az MM-ben, 1964. augusztus 3-án tartott értekezletről. [Budapest, 1964. aug. 3].

„Főfoglalkozású oktató nincs!”⁴⁵ azt is jelentette, hogy a minisztérium a kihelyezett tagozat hosszabb működtetésével semmiképpen sem számol. Zalaegerszegen 20 fős személyzeti keretet és egy tagozatvezetőt engedélyezett, Békéscsaba 16 fős keretet kapott, Szolnok mellett üresen maradt a papír.

Zalaegerszegen a tagozatot létrehozó személyzet (tagozatvezető, függetlenített tanulmányi vezető, adminisztrátor és pénzügyi vezető) augusztus 15-ével került alkalmazásra, és ettől az időponttól engedélyezték az oktatókkal való szerződéskötést is. Ugyanettől az időponttól kezdődött meg lépcsőzetesen a technikai személyzet felvétele. Az augusztus eleji értekezleten megtervezték a nem orosz szakosok kötelező orosz nyelvi oktatásának anyagi hátterét, a részfoglalkozású kollégiumi nevelőtanár bérét, továbbá a kötelező testnevelés órákat és a légtalmi oktatást tartók óradíját is.⁴⁶

A pótfelvételi vizsgákkal kapcsolatban az értekezleten külön hangsúlyozták, hogy a tagozat céljának megfelelően – és itt idézzük ismét a résztvevő egyéni rövidítéses jegyzetét – „[e]lsősorban megyei jelentkezést fogadjanak el! Jelentkezőket értesíteni, hogy felv[étel]i esetén a megye által kijelölt munkakörben kell 2 év után lev[elező]. hallgatóként [dolgozni] (MM. jogkör lesz csak a fellebbezésnél!)”⁴⁷ A mondat vége egyértelművé tette, hogy a kétlépcsős fellebbezési gyakorlat ebben az esetben egylépcsős lesz. A felsőoktatási intézmények felvételi eljárásánál évtizedekig az volt a gyakorlat, hogy aki a hozott és a felvételi vizsgákon elért pontszámát illetően megfelelt ugyan a felvételi vizsgán, de a keretszám betöltésével „helyhiány miatt” elutasították, megfellebbezhetette a döntést elsőfokon a felsőoktatási intézmény vezetőjénél, akinek külön létszámkerete volt a fellebbezések betöltésére, illetve – az általa is elutasítottak számára – volt egy további, másodfokú fellebbezési fórum is, ez minden esetben a miniszter volt.

A kihelyezett tagozatok céljával összhangban a felvételi vizsgákon valamennyi megjelent hallgatóval alá kellett írni a következő szövegű nyilatkozatot, mellyel a pályázó tudomásul vette, felvétele esetén milyen elkötelezettséggel kell számolnia:

„Nyilatkozat. Alulírott, tudomásul veszem, hogy a Pécsi Tanárképző Főiskola Zalaegerszegi tagozatára való felvételem esetén a nappali tagozaton folytatott két éves tanulmányok után a Főiskola levelező tagozatára kell átiratkoznom. Egyben kötelezem magamat, hogy másodéves tanulmányaim befejeztekor Zala megye (esetleg Vas,

⁴⁵ PTE EL VIII.205.b. 376/1964. Jegyzet az MM-ben, 1964. augusztus 3-án tartott értekezletről. [Budapest, 1964. aug. 3].

⁴⁶ A felsoroláshoz magyarázatként hozzá kell fűzni, hogy az ötvenes években valamennyi felsőoktatási intézményben voltak katonai tanszékek, melyek óraterv szerint oktatták a védekezés – később a polgári védelemnek nevezett – „tudományát”, ami inkább egy alapszintű katasztrófavédelmi (ki)képzésnek minősíthető. A hetvenes évek elejéig valamennyi munkahelyen rendszeresen volt légo[ltalmi] oktatás, ez nagyjából egy évtized múlva a felsőoktatásban kötelező honvédelmi oktatássá, később polgári védelmi oktatássá változott, ahol arról tartottak előadásokat, hogy mit kell tenni katasztrófa helyzetben. Az ekkor alkalmazott kiképzés tematikája feltételezhetően valamennyi tanárképző intézményben – így pécsi főiskolán és a zalaegerszegi tagozaton is – azonos volt. Az *Általános Kiképzési* [sic!] *terv a felsőoktatási intézmények hallgatóinak polgári védelmi kiképzéséhez* címet viselő tematika 13 előadást sorol fel, melyet 22 óras órakeretben kellett előadni. PTE EL VIII.205.b. Zalaegerszegi Kihelyezett Tagozat iratai, 1964–1967. (A továbbiakban: PTE EL ZKT) 49/1966. Általános kiképzési terv a felsőoktatási intézmények hallgatóinak polgári védelmi kiképzéséhez, d. n.

⁴⁷ PTE EL VIII.205.b. 376/1964. Jegyzet az MM-ben, 1964. augusztus 3-án tartott értekezletről. [Budapest, 1964. aug. 3].

*Veszprém, vagy Somogy megye) valamelyik általános iskolájában állok munkába.
Dátum, aláírás, lakcím.”⁴⁸*

A megyei tanácsok művelődésügyi osztályain működő elhelyezési bizottságok az állások betöltésével, áthelyezésekkel, egyszóval a létszámgazdálkodással foglalkoztak. Ahogy korábban a zalai kísérlet során, ebben az esetben is két évet végzett a kihelyezett tagozaton, ezt követően részállamvizsgát tett, és levelező tagozaton folytatta tanulmányait. A kísérlet – ahogy említettük – lényegében a középfokú tanítóképző intézetek meghaladott képzési gyakorlatát időben szűkített formában ötvözte a levelező tagozatos pedagógusképzés akkori gyakorlatával. Ezt a félig nappali, félig levelező tagozatos képzési struktúrát vezették be – hozzátehetjük: kényszerből – a kihelyezett tagozatokon. A „félkész” tanár munkahelyi besorolása is a már említettek szerint történt. A szaktanítói besorolású pedagógus pályafutása ettől kezdve nagymértékben ezen személyi döntések által meghatározott módon alakult. További graduális képzésre történő jelentkezés (egyetemen történő továbbtanulás, illetve főiskolán harmadik szak megszerzése) is a közvetlen munkáltató–igazgató mellett a megyei tanácsok művelődésügyi osztályainak javaslatától (ezt nyugodtan nevezhetjük engedélynek is) függött, melyek továbbtanulást kizárólag a középiskolában általános iskolai végzettséggel oktató tanároknak engedélyeztek. Ez alól kevés kivétel volt.⁴⁹

A szervezeti és működési szabályzat szerint a képzés színvonaláért, a mindennapi működésért, a teljes és pontos adminisztrációért a főiskola volt a felelős. A tagozatvezetőknek az összes főiskolai tanácsülésen részt kellett venni („csak a speciálisról maradhat távol!”⁵⁰), továbbá a tanácsot havonta tájékoztatni kellett a tagozaton folyó munkákról, az aktuális eseményekről, valamint az oktatóknak félénként meg kellett jelenni a tanszékeken.

A tanterveket a főiskola bocsátotta a tagozat rendelkezésére, és ugyancsak neki kellett gondoskodni a hallgatók jegyzetellátásáról is. A gyakorlati tanításokkal kapcsolatos valamennyi rendelkezést, elvárást, útmutatást a tanszékeknek kellett kiadniuk. Előírták, hogy a „tanszékevezető instruálja az előadókat (előadás, szeminárium, stb.) a tennivalóikról!”⁵¹ A gyakorlóiskolai feladatokat külső szakvezetőkkel kellett megoldani, külön kiemelve, hogy ennek fedezetét a „jövő évre költségvetésben a megyei tanács biztosítsa!”⁵²

Az oktatók személyére a megyei tanács művelődésügyi osztálya tett javaslatot, míg a kinevező a főiskola igazgatója volt. A további feltételeket illetően a kollégiumi elhelyezést, valamint a menzai étkeztetést kellett biztosítani. Jóllehet az előkészítés során már voltak személyi egyeztetések, és provizórikusan voltak elképzelések a szervezeti és intézményi

48 PTE EL VIII.205.b. 376/1964. Felvételi vizsgára behívás. Pécs, 1964. aug. 26.

49 Horváth Béla és Nemes Ferenc közlése. Tudunk olyan esetről, hogy német szakon (már) végzett szaktanítót azért tanácsolt el igazgatója – még a második szak (történelem) befejezése előtt –, mert az orosz nyelv kötelező oktatása miatt az illető német nyelvtanári ismereteit nem tudta használni, s a szaktanító nem akart más – magyar vagy orosz – szakra felvételizni.

50 PTE EL VIII.205.b. 376/1964. Jegyzet az MM-ben, 1964. augusztus 3-án tartott értekezletről. [Budapest, 1964. aug. 3].

51 PTE EL VIII.205.b. 376/1964. Jegyzet az MM-ben, 1964. augusztus 3-án tartott értekezletről. [Budapest, 1964. aug. 3].

52 PTE EL VIII.205.b. 376/1964. Jegyzet az MM-ben, 1964. augusztus 3-án tartott értekezletről. [Budapest, 1964. aug. 3].

háttér megteremtésére, de ebben a hét-nyolc hétben nem sokat pihenhetett a kinevezett tagozatvezető, Kovács Lajos és legszűkebb stábjá, szabadságról pedig szó sem lehetett.⁵³

A kihelyezett tagozat mint szervezeti forma eddig ismeretlen volt a magyar felsőoktatásban. Ezért nemcsak a szervezeti kereteket kellett kidolgozni, hanem el kellett készíteni azokat a szabályzatokat is, melyek alapján az újonnan létrejött szervezeti egységek működni fognak. Itt is érvényesült a jogszabályok hierarchiájának elve, mely szerint alacsonyabb rendű jogszabály magasabb rendű jogszabállyal nem ütközhet. Az MM rendeletnek megfelelően módosítani kellett a főiskolák szervezeti és működési szabályzatát (ez akkor a központi szabályozás miatt viszonylag könnyen ment), és meg kellett alkotni a kihelyezett tagozatok szervezeti és működési szabályzatát is. Minderre egy hónap állt rendelkezésre.

A szabályzat elkészítését megelőzte a Művelődésügyi Minisztérium által kiadott *A kihelyezett főiskolai nappali tagozatok tanulmányi rendje* címet viselő, két és fél oldalas dokumentum, mely – összhangban valamennyi érvényben lévő rendelkezéssel – hat pontban szabályozta a tagozaton folyó oktatással kapcsolatos valamennyi kérdést, miután a kihelyezett tagozatok esetében az oktatásszervezési sajátosságok eltértek az anyaintézményétől: a nappali tagozaton folytatott, de jobbára a levelező tagozatos tanterv szerinti oktatás struktúráját kellett a jogszabályban megalkotni.⁵⁴

Zalaegerszegen 1964. augusztus 25-én tartották meg a tagozat indulásával kapcsolatos értekezletet. Ekkor már ismert volt a jelentkezők száma: orosz szakra 172-en jelentkeztek (ennek szakpárok szerinti megoszlása: orosz–magyar 133, orosz–ének 18, orosz–rajz 21 jelentkező), matematika–fizika szakra 64, míg testnevelés szakra 193 fő jelentkezett (ebből testnevelés–történelem párosításra 119, míg testnevelés–földrajz szakra 74 fő aspirált), így összesen 429 jelentkezőből kellett kiválasztani a Pécsen szeptember 2. és 7. között megszervezett felvételi vizsgákon az első zalaegerszegi évfolyamot.⁵⁵ Meg kell azt is jegyezni, hogy a kifejezetten Zalaegerszegrre jelentkezettek száma ennél jóval kevesebb, mindössze 108 fő volt: orosz–rajz szakra 6, orosz–magyar szakra 45, orosz–ének-zene szakra 8, matematika–fizika szakra 15, testnevelés–földrajz szakra 24, testnevelés–történelem szakra 33 fő jelentkezett, továbbá 17 jelentkező neve mellett a „szak nélkül” megjegyzés szerepelt.⁵⁶

A felvételi vizsgák

A leendő zalaegerszegi hallgatókat a Pécsi Tanárképző Főiskolán tartott rendes felvételi eljárás,⁵⁷ továbbá a pótfelvételekre jelentkezettek közül a főiskola felvételi bizottságai vá-

53 Lepsényi Imre közlése.

54 PTE EL VIII.205.b. 376/1964. A kihelyezett főiskolai nappali tagozatok tanulmányi rendje (49331/1964. MM. számú rendelet), 1964. júl. 31. A rendelet teljes szövegét lásd a 3. számú mellékletben.

55 PTE EL VIII.205.b. 376/1964. Jegyzet az 1964. augusztus 25-én tartott értekezletről. Zalaegerszeg, [1964. aug. 25].

56 Ez azt jelentette, hogy az illető jelentkezésekor nem jelölt meg szakpárt. PTE EL VIII.205.b. 376/1964. Feljegyzés, d. n.

57 A júniusi felvételek során 23-an kérték a zalaegerszegi tagozatra való jelentkezést. Egyetlen jelentés vagy tájékoztató sem tartalmazza, hogy a júniusi felvételi során lehetett-e közvetlenül Zalaegerszegrre jelentkezni. Feltehetőleg nem, mert augusztusban jelent csak meg a kihelyezett tagozatok szervezésének jogszabályi alapja. Így a júniusban felvételt nyert 23 hallgató esetében csak átirányításról vagy átjelentkezésről lehet szó.

lasztották ki. Ma már nehezen értelmezhető a felvételi rend végére kézzel írt megjegyzés: „Aki szakpárt nem jelölt meg, az első napra kell behívni.”⁵⁸ Több mint négyszeres volt a túljelentkezés, tehát ez esetben is bizonyítottanak látjuk a korábban említett szelekciót.⁵⁹ Ennek következtében ugyanis a júniusi, 14 pontos felvételi küszöböt átlagosan 16 pontra lehetett emelni a 20 pontos skálán.

A felvételi eljárás és a beiratkozás közötti időszakban is volt létszámmozgás. A pótfelvételin felvettekhez létszámfelemelés címén még 4, miniszteri fellebbezés alapján további 10 fő csatlakozhatott, így elvileg 92 fővel kezdhetne volna a tanévet az első zalaegerszegi évfolyam. Szeptemberre végül 85 fős induló létszám alakult ki – ebből 13 volt a minisztérium által felvett hallgató. Az orosz szak 31, a matematika 29, a testnevelés 25 hallgatóval várta a tanévkezdést, ám a kiértésített, sikeresen felvételizők közül ketten nem iratkoztak be. Végül 83 elsőéves nappali tagozatos hallgató kezdte meg tanulmányait Zalaegerszezen. Az első év végére a lemorzsolódások után 30 orosz, 27 matematika és 25 testnevelés szakos hallgatója maradt a tagozatnak.⁶⁰

A pótfelvételre történő felhívás és a döntés között számos megkeresést kapott Márk Bertalan igazgató levélben, személyesen vagy telefonon. Márk ezeket – ha nem is mindet – a hivatalos, illetve félhivatalos levelezése között megőrizte, ezek közül jó néhány a tagozat iratanyagával együtt a levéltárba került. Egy olyan levélből idézünk most néhány sort, ami minden bizonnyal nem volt egyedi:

„Kedves Berci! Bizonyára meglepődsz leveleimen. Az elmúlt 30 évből jelentkezik egy régi iskolatárs. Mind a budai képzőből, mind pedig a szegedi Tanárképző Főiskoláról. – Az utóbbi években többször halottam Rólad. Úgy értesültem, hogy a Pécsi Pedagógiai Főiskola igazgatója vagy. Balatonfüreden H. Erzszi emlékezett vissza Rád kedvesen, itt Pesten B. Jóska referált munkásságodról, majd nemrégiben D. Karcsi beszélt Rólad. De sok, most végző kollégától is hallottam merre élsz. (...) Három nagy gyermekem van. Ezek közül T. Mariann 21 éves (...) most olvasott egy pályázati felhívást a Pécsi Ped. Főiskola zalaegerszegi kihelyezett tagozatáról. (...) [T]egnap, aug. 11-én elküldte a pótfelvételi kérelmét Egerszegre, az orosz–magyar szakra. (...) A régi kedves barátság és jóviszony alapján arra kérlek (...)”⁶¹

Ne akadjunk most fenn azon, hogy hol volt a régi barát kerek három évtizedig, s hogy csak akkor jelent meg ismét a minden bizonnyal befolyásos igazgató életében, amikor be kellett juttatni a főiskolára négy éve érettségizett lányát. Egy másik kézzel írt cetlin azt olvashatjuk, hogy az ELTE orosz–magyar szakára felvételizett lányt ajánlott valaki, feltehetőleg telefonon. Neve mellett nyomatékként szerepel: „(Apja alezredes Kaposvárott!).”⁶² Azt nem tudjuk, hogy katona volt vagy rendőr. Néhány mondat egy másik levélből: „Kedves

58 PTE EL VIII.205.b. 376/1964. A Pécsi Tanárképző F. Zalaegerszegi Tagozatának pótfelvételi rendje. Kézzel írt kiegészítés, d. n.

59 PTE EL VIII.205.b. 295/1965. A pótfelvételi vizsgákat szeptember 2. és 7. között tartották a főiskolán. A bizottság, melynek Zalaegerszegről Kovács Lajos tagozatvezető is tagja volt, 7. és 9. között hozta meg döntését. Ülésére Márk Bertalan főiskolai igazgató Kiss Gyulát, a Zala megyei Tanács VB akkori elnökhelyettesét is meghívta.

60 PTE EL VIII.205.b. 84/1965. Jelentés a Főiskola Zalaegerszegi Tagozatának 1964/65. évi munkájáról. Zalaegerszeg, 1965. ápr. 8.

61 PTE EL VIII.205.b. 376/1964. T. Géza levele Márk Bertalannak, 1964. aug. 12.

62 PTE EL VIII.205.b. 376/1964. Feljegyzés, d. n.

*Barátom! Kivételesen igen komoly, szívügy-kéréssel [aláhúzva] kereslek meg. Egyik nagyszerű munkatársam rokona felvételét kérem főiskoládra.*⁶³ És így tovább, még számtalan kérés.

Az oktatók behívását (értsd: első értekezletét) szeptember 17–18-ra tűzték ki, itt jelentették be az első félév oktatói stábját is. Az óraadókat szeptember 15-tel, a technikai személyzetet szeptember 1-jével alkalmazták. A tagozat 1964. szeptember 21-én, délután öt órakor a Szakszervezetek Művelődési Háza színháztermében⁶⁴ tartott ünnepélyes megnyitóval kezdte meg működését, melyet már címlapon hozott a *Zalai Hírlap* is.⁶⁵ A megnyitó vendégeit, akik között jelen voltak a megye párt, állami és társadalmi szervezeteinek vezetői,⁶⁶ valamint az oktatókat és a hallgatókat Kiss Gyula köszöntötte, ezt követően Molnár János művelődésügyi miniszterhelyettes „méltatta a tagozat létesítésének jelentőségét és köszönetet mondott a megye áldozatkészségéért, mellyel az induláshoz szükséges anyagi eszközöket biztosította, majd a minisztérium nevében átadta a megye második felsőoktatási intézményét.”⁶⁷ A miniszterhelyettes avatóbeszéde után a megyei tanács elnöke, a PTF igazgatója és a főiskola KISZ-titkára (az egyébként zalai származású Takács Géza) üdvözölte az első évfolyamot. A beszédekét követően az úttörők virággal köszöntötték a leendő pedagógusokat, majd a Zalai Együttes tánckara adott ünnepi műsort. A tudósítás így fejeződik be: „A főiskola három szakán – orosz–magyar, matematika–fizika és testnevelés–történelem szakon – ma reggel már meg is kezdődött a tanítás.”⁶⁸

Az épület⁶⁹

A zalaegerszegi Jánka-hegy oldalában a két világháború között emelt épületegyüttes fennállása óta számos oktatási intézménynek adott otthont. A városi képviselőtestület 1926. június 30-i ülésén vetődött fel egy zárdaiskola létesítése Zalaegerszegen, az egykori lóvásártér helyén. A Notre Dame tanítórend zárdájának és a rend által fenntartott iskoláknak készülő komplexum építését 1929 júliusában fejezték be, nyáron átköltözött a rend Törökbalintról, és szeptember 1-jén megindult a tanítás is.

A második világháború után az épületben tovább folyt az oktatás. Az iskolát 1948-ban államosították, a rendet 1950-ben feloszlatták. A középfokú tanítóképző az államosítás után is tovább működött,⁷⁰ majd megszűnése után a Ságvári Endre (napjainkban Kölcsey Ferenc) nevét viselő gimnáziummá alakult át. Itt kezdte meg a működését a Deák Ferenc Szakközépiskola is. Mindeközben az épületben továbbra is működött kollégium, valamint megalakulásától székházának felépítéséig itt kapott elhelyezést a Számítástech-

63 PTE EL VIII.205.b. 376/1964. Levél Márk Bertalannak, 1964. aug. 1.

64 Ma Hevesi Sándor Színház.

65 Ünnepélyes tanévnyitó a Tanárképző Főiskola zalaegerszegi tagozatán. *Zalai Hírlap*, 1964. szept. 22. 1.

66 Külön kiemelve: Varga Gyula (MSZMP Zala megyei Bizottsága első titkára), Török Lajos (Zala megye Tanácsa vb. elnöke), Pohánka József (MSZMP Zala megyei Bizottsága titkára), Gászó Sándor rendőrezredes, országgyűlési képviselő, Kiss Gyula (Zala megye Tanácsa VB elnökhelyettese) és Márk Bertalan (a PTF igazgatója).

67 Ünnepélyes tanévnyitó a Tanárképző Főiskola zalaegerszegi tagozatán. *Zalai Hírlap*, 1964. szept. 22. 1.

68 Ünnepélyes tanévnyitó a Tanárképző Főiskola zalaegerszegi tagozatán. *Zalai Hírlap*, 1964. szept. 22. 1.

69 A témáról részletesen lásd HALÁSZ 1986. 329–346.

70 Ez került 1959-ben Szombathelyre.

nikai és Ügyvitelszervező Vállalat. Ebben az épületben voltak a PTF levelező tagozatának konzultációi, majd ebben az épületben kapott helyet kihelyezett tagozata is.⁷¹

Az oktatói kar

A vezetői, illetve oktatói állomány félállásban – ma úgy mondanánk: másodállású főiskolai adjunktus vagy másodállású főiskolai tanársegéd – besorolásban került állományba. Az első tanévben 19 félállású, 2 óraadó oktató és egy kollégiumi nevelőtanár dolgozott az intézményben.⁷² Ennek megfelelően kapták a fizetésüket is: 950, illetve 1 000 Ft-ot havonta,⁷³ melyhez a Zalaegerszegre Nagykanizsáról bejáróknak 100, a közelebről érkezőknek 50 Ft járt. Fél évszázaddal a tagozat alapítása, illetve megszűnte után nyugodtan kijelenthetjük, hogy az államigazgatásból vagy a közoktatásból felkért előadók megfelelőek hivatásuk és a főiskola oktatókkal szemben támasztott követelményeinek.

Kovács Lajos elsősorban a két zalai városból kérte fel az előadókat, ugyanakkor a gyakorlati képzés szempontjából az is kézenfekvő volt – és ez összhangban is állt a kihelyezett tagozatokra vonatkozó érvényes szabályzatokkal –, hogy helyből alkalmazott gyakorlatvezetőket. Amennyiben a megye két városában nem talált megfelelő szakembert, a Szombathelyi Tanítóképző Intézethez fordult segítségért. Elsősorban a pedagógiai órákat és az orosz szakon oktandó néhány tárgyat kellett zalai szakember hiányában a szombathelyieknek ellátni, ahonnan Kovács végül négy vendégelőadót szerződtetett. Eredetileg ruszisztikára Dr. Bariska Mihályt, az orosz nyelvtan oktatására pedig Kocsis Gyula tanítóképző intézeti tanárt kérték fel. Kocsis röviddel a második félév megkezdése előtt bejelentette, hogy 1965. március 15-től nem tudja vállalni az órákat, miután egyik kollégája megbetegedett, és át kellett venni az óráit. Egyben kifejezte reményét, hogy amennyiben kollégája felépül, szeptembertől ismét vállalhatja a zalaegerszegi óraadást. Az orosz irodalomtörténetet előadó és két csoportot szeminarizáló szombathelyi oktató ezen kívül további két órában a nem orosz szakosok kötelező orosz nyelvi oktatását is ellátta. Kocsis maga helyett az akkori középiskolai szakfelügyelőt, a német–francia–orosz szakos Bogár Lászlót ajánlotta. „[M]int egyetlen lehetőséget el kell fogadnunk, mert sem Zalaegerszegről, sem Szombathelyről, sem Nagykanizsáról egyéb számbajöhető személyt nem tudok megnevezni”⁷⁴ – írta Márk Bertalan főigazgatónak Kovács Lajos tagozatvezető. Kovácsnak ekkor kellett először szembenéznie a nem egyetemi városban létrehozandó felsőoktatási intézmény máig ható legsúlyosabb problémájával, a megfelelő vagy megfelelő számú szakember hiányával.⁷⁵ Bogár szerződését végül egy félévre, 1965. július 15-ig kötötték meg,

71 KÁRÁSZNÉ 2011. 10–29. 1971-től ez az épület adott otthont a Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Tagozatának, majd intézetének. Az egyházi reprivatizáció során a rend 1993-ban visszakapta az épület déli részét, melyet a főiskola kollégiumnak használt, és 1993 szeptemberében újra indult előbb az általános iskolai, majd 1999-től a gimnáziumi oktatás. A Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézete 2000-ben költözött ki végleg, és adta át a rendnek a patinás épületet.

72 PTE EL ZKT 129/1964. Jelentés a főiskolai tagozat munkájáról. Zalaegerszeg, 1964. dec. 1.

73 Összehasonlításképpen: egy pályakezdő képesítés nélküli nevelő havi 1 000, egy szaktanító 1 100 Ft-ot keresett. Figyelembe kell venni azt is, hogy 4 órás állásról volt szó, így a kezdő adjunktusi besorolás teljes állásban havi 1 900 Ft-os bért jelentett. Ekkor a nettó bérezés miatt csekély levonás terhelte csak a béreket. Nem tekinthetjük tehát rossz jövedelemnek a PTF által folyósított fizetéseket.

74 PTE EL ZKT 105/1965. Bogár László szakfelügyelő szerződése, 1965. márc. 19.

75 PTE EL ZKT 105/1965. Bogár László szakfelügyelő szerződése, 1965. márc. 19.

havi 1 000 Ft-os megbízással. Azt ma már a visszaemlékezők sem tudják, hogy miért nem fordul elő neve a későbbi óraterhelésekben.

Kovács – a pécsi példát követve – zalaegerszegi tanárokkal oldotta meg a hallgatók gyakorlati képzését is. Hosszabb gyakorlati idő állt már valamennyi általános iskolai tanár mögött, akiket – munkahelyi vezetőjünkkel és a városi művelődésügyi vezetéssel egyeztetve – szakvezetőnek kért fel, és ugyancsak az egyes általános iskolák úttörővezetői oktatták az akkor kötelező, tanórán kívüli tevékenység módszereit, illetve felügyeletükkel végezték a gyakorlati tanítást a leendő tanárok. A szakvezető tanárokat a Pécsi Tanárképző Főiskola megbízásával egyidejűleg Zalaegerszeg Város Tanácsa VB Művelődésügyi Osztálya nevezte ki, és mint fenntartók gondoskodtak a pótlékokról, valamint a megbízottak órakedvezményéről. Ez is elsősorban gazdasági kérdés volt, mert az órakedvezményben részesültek óráit kollégáiknak kellett túlórában ellátni, ennek a fedezetét pedig biztosítani kellett az iskolák költségvetésében. Miután a kihelyezett tagozaton főállású oktatói státuszokat nem engedélyeztek, a megbízottnak (és munkáltatójának) mindenképpen azzal kellett számolnia, hogy belátható időn belül a munkatárs teljes munkaidőben visszatér az iskolába, tehát a megbízott státuszát nem lehetett felszabadítani, és más munkavállalóval betölteni. A szakvezető tanárookra elsősorban a gyakorlati képzés várt, heti 6 óra kötelező órással. Ennyivel kellett mentesíteni terhelésüket munkahelyükön. Majdnem valamennyi szakvezető a Pécsi Tanárképző Főiskolán diplomázott, így – ha rövid ideig is, de – egykori alma materük oktatói lehettek, ami nem kis presztízst jelentett tanárnak, iskolának egyaránt.

Szakcsoport	Oktató neve	Főállású munkaköre	Félévek száma	Oktatott tárgyak az évfolyamok megjelölésével	Tanulócsoport száma
orosz	Rózsás György	szakfelügyelő	1	Orosz nyelv tanításának módszertana II.	2
	Kocsis Gyula	intézeti tanár (Szombathely)	2	Orosz irodalomtörténet Kötelező orosz nyelv I.	2 1
	Dr. Betlehem Józsefné	tanár	4	Leíró orosz nyelvtan II. Kötelező orosz nyelv I.	2 2
	Becze Lászlóné	tanár	4	Nyelv és stílusgyakorlat II.	2
	Farkas Gyula	tanár	4	Nyelv és stílusgyakorlat II.	2
	Erdélyi Antal	tanár	3	Leíró orosz nyelvtan II. Kötelező orosz nyelv I.	2 1
	Raposa Istvánné	tanár	3	Orosz irodalomtörténet II.	2
	Biskopics Márton	tanár		Orosz irodalomtörténet Kötelező orosz nyelv I.	
	Kutasi Antalné	tanár	2	Orosz irodalomtörténet II Kötelező orosz nyelv I.	1
	Kovács Lajosné	tanár	1		

mate- matika	Kovács Lajos	szakfelügyelő	6	Gyakorlati számolás II. Geometria II.	2 2
	Koller Nándor	igazgató- helyettes	6	Algebra és számelmélet II. Ábrázoló geometria II.	2
	Vadvári Tibor	tanár, középisko- lai előadó	4	Geometria II.	2
	Gyarmati Elek	szakfelügyelő	2	Számтан és mértan taní- tásának módszertana II.	2
	Gulyás Mihály	tanár	2	Analízis I.	2
	Fazekas Gábor	tanár, középisko- lai előadó	4	Analízis I.	2
	Sorosi Miklós	igazgató- helyettes	2	Analitikus geometria és lineáris algebra I.	2
	Kovács József	igazgató	4	Analitikus geometria és lineáris algebra I.	2
test- nevelés	Holes István	szakfelügyelő	4	Férfi torna II. Testnevelési játék II.	2 1
	Sipos Imre	tanár	2	Sportszervezés II. Testnevelés módszertan II. Kötelező testnevelés I.	1 2 1
	Marth Béla	szakfelügyelő	4	Atlétika II.	2
	Dr. Bogár Lászlóné Kocsis Erika	tanár	4	Női torna II. Kötelező testnevelés I.	3
	Raffai Imre	tanár	4	Kosárlabda II. Kötelező testnevelés I.	2 1
	PüNKÖSTHY Csaba	intézeti tanár (Szombat- hely)	1		
	Dr. Babiczky László	orvos, egészségügyi osztályvezető	1	Testnevelés élet- tan (anatómia)	

magyar	Dr. Ördög Ferenc	igazgató-helyettes	4	Leíró magyar nyelvtan I.	2
	Márkus Ferenc	szakfelügyelő	4	Leíró magyar nyelvtan I. Nyelvművelés I.	2 1
	Németh József	tanár, népművelési csoportvezető	4	Irodalomelmélet I. Eszztétika II.	2 1
	Pék Józsefné	tanár	1	Magyar nyelvtan és a magyar irodalom tanításának módszertana	
	Kovács Lajos	igazgató (tagozatvezető)	6	Irodalomtörténet I.	2
pedagógia	Koplár Lajos	pedagógia szakos tanár, művelődési ház igazgatója	4	Általános és fejlődéslélektan I.	1
	Hollósy Tibor	intézeti tanár (Szombathely)	5	Logika I. Iskolaszerveztetan II.	4 1
	Hakani Hisenné	intézeti taná (Szombathely)	1	Neveléstudomány	4
	Németh István	intézeti tanár (Szombathely)	4	Általános és fejlődéslélektan I.	3
marxizmus-leninizmus	Tóth Endre	közgazdász, igazgató-helyettes	4	Politikai gazdaságtan I.	4
	Dr. Hazai Tibor	megyei főügyész	4	Filozófia II.	3
	Koller József	tanár	4	Filozófia II.	1

Szak	Szakvezető tanárok	Beosztása	Félévek száma
matematika	Fehér Ilona	tanár	2
	Kovács Erzsébet	tanár	2
	Babos Tiborné	tanár	4
orosz	Domján Béláné	tanár	2
	Cuba Béláné	tanár	1
	Lang Jánosné	tanár	1
testnevelés	Varga Imre	tanár	1
	Panác Antal	tanár	1
magyar	Zalai Gabriella	tanár	1
	Horváth Imréné	tanár	1
	Pék Józsefné	tanár	2
úttörővezetők	Mihályi Jánosné	úttörővezető	2
	Török Lászlóné	tanár	1
	Janzsó Éva	tanár	2
	Dr. Boldogh Józsefné	tanár	1
	Farkas Gyuláné	tanár	2
	Kontra Lászlóné	tanár	2
kollégiumi nevelőtanár	Szóllósi Ibolya	tanár	2
	Fekete Istvánné	tanító	4
tanulmányi vezető	Lepsényi Imre		4
tanulmányi adminisztrátor, majd tanulmányi vezető	Dr. Szekeres Józsefné		6

3. táblázat – A kihelyezett tagozat oktatói állománya⁷⁶

A tagozatvezető kiválasztása – túlzás nélkül állíthatjuk – főnyeremény volt. A zalai születésű Kovács Lajos (1930–1987) a falusi tehetségmentő akció ösztöníjásaként került a nagykanizsai gimnáziumba, onnan útja a szegedi egyetemre vezetett, itt kapott 1955-ben magyar nyelv és irodalom szakos tanári oklevelet. Visszatérve szülőföldjére pedagógus pályáját kollégiumi nevelőként kezdte, mellette óraadó tanár volt a Zrínyi Miklós Gimnáziumban. Négy év múlva már megyei szakfelügyelő, mellette számos tanulmányt és cikket publikált elsősorban a *Magyartanításban*, emellett az iskolarádióknak is készített műsorokat. Munkái közül kiemelkedik a gimnáziumok első osztálya számára készített, 1965-ben megjelent irodalomtankönyv,⁷⁷ mely aztán számos utánnomást megért, és az új tanterv

⁷⁶ PTE EL ZKT 171/1967. A tagozati oktatók névsora, 1967. júl. 12. Az utolsó félévben készített, összesített oktatói lista nem minden esetben fedi le a félévenként készített óraterhelés adatait. Az oktatókon és a tanulmányi vezetőn kívül még két gazdasági előadó (Unger János és Dr. Sáfár Árpád), egy könyvtáros (Daday László), egy adminisztrátor (Tóth Endréné), négy takarító, egy konyhalány, egy kapus és három mosónő volt alkalmazásban, közülük négyen a kezdetektől a megszűnésig.

⁷⁷ Kovács 1975.

bevezetéséig az egész országban belőle ismerték meg generációk az irodalomtörténet alapjait. Később a megyei tanács művelődésügyi osztályának előadójaként a hálózatfejlesztést dolgozta ki és irányította, majd 1965–1969 között a Deák Ferenc Szakközépiskola igazgatója, 1970-től a megyei művelődési osztály vezetője volt. A közoktatás irányításában szerzett tapasztalatait tudományos alapossggal foglalta össze, ezzel a disszertációval doktorált pedagógiából a szegedi egyetemen 1978-ban. Doktori értekezésének szakkönyvvé fejlesztett változata *Nehéz hűség* címmel 1982-ben jelent meg.⁷⁸ Pedagógusi pályáját 1982-től a Szombathelyi Tanárképző Főiskola főigazgató-helyetteseként folytatta. 1987-ben sikeres szívműtétet hajtottak végre rajta, ám a műtét közben kapott „*vér akkor még ismeretlen halálos kórral fertőzte meg*”.⁷⁹

A hallgatók

Az első tanévben az alábbiak szerint alakult az 1964-ben felvettek száma:

Szakpár	júniusi	szeptemberi
	felvételi vizsgán felvettek száma	
oroszmagyar	5	20
testnevelés–történelem	4	5
testnevelés–földrajz	3	7
matematika–fizika	7	22
oroszének	3	2
Összesen	22	56

4. táblázat – A PTF Zalaegerszegi Kihelyezett tagozatának felvételi eredményei (1964)⁸⁰

A tagozat hároméves működésének második évében, az 1965/66. tanévben magyar nyelv és irodalomból, valamint matematikából indult szak, a felvételi vizsgákat ez évben is a Pécsi Tanárképző Főiskolán tartották. A kihelyezett tagozat működése során ebben az egyetlen tanévben fordult elő, hogy egyszerre két évfolyam képzése zajlott.

⁷⁸ Kovács 1982. Egyik közleményét ugyanezzel a címmel jelentette meg: *Köznevelés*, 1978. ápr. 14. 3.

⁷⁹ ZÉK 130.; továbbá <http://pedagogiai-tarsasag.hu/wp-content/uploads/2014/05/KovacsL.pdf> [2016.11.10.] Itt jegyezzük meg, hogy a tagozaton két Kovács Lajos tanított, a másik a matematika szakszoportot vezető középiskolai tanár volt.

⁸⁰ PTF Évk 1964/65. 48–49.

Szak	II. évfolyam	I. évfolyam	Összesen
Matematika	27	26	53
Orosz nyelv	30	–	30
Testnevelés	25	–	25
Magyar nyelv és irodalom	–	32	32
Összesen	82	58	140 ⁸¹

5. táblázat – A PTF Zalaegerszegi Kihelyezett Tagozatának létszámadatai 1965/66. tanévben⁸²

A harmadik tanév (1966/67) statisztikája már nagyon szűkszavú: nappali tagozaton 58 másodéves hallgató van, 32 fő magyar, 26 pedig matematika szakos.⁸³ Tehát a három év alatt egy évfolyam végzett orosz nyelvből, testnevelésből, magyar nyelv és irodalomból, kettő pedig matematikából.

A felvételi statisztikát tekintve a tagozat országos beiskolázású volt. Az első, 1964/65. tanév szeptemberi pótfelvételi vizsgáján 56 hallgató (köztük 26 nő) nyert felvételt Zala megyéből – Zalaegerszegről 16, Nagykanizsáról 7 – így mondhatjuk, hogy a zalai hallgatók preferálása megtörtént. Rajtuk kívül a fővárosból 3, a megyei jogú városok közül Pécsről 4, a környező megyék közül Veszprémből 6 (Balatonyörök, Ajka, Tapolca, Hévíz, Balatonfüred, Városlód), Vasból 15 (Szombathely, Celldömölk, Ják, Pecöl, Répcelak, Szentgotthárd, Kám, Táplánszentkereszt), Somogyból 6 (Kaposvár, Böhönye, Igal, Ádánd), a többi dunántúli megyéből Tolnából 1 (Paks), Győr-Sopronból 11 (Győr, Gyirmót), Fejérből 4 (Székesfehérvár), míg távolabbról Bács-Kiskunból 2 (Kecskemét), Borsod-Abaúj-Zemplénből 4 (Sárospatak), Szolnok megyéből 1 (Jászárokszállás), Pest megyéből pedig 4 (Tura, Érd, Nagymaros) hallgató érkezett Zalaegerszegre.⁸⁴

A zalaiak számára a megyei tanács művelődési osztálya öt társadalmi tanulmányi ösztöndíjat folyósított két tanulmányi évre, a Művelődésügyi Minisztérium külön engedélye alapján állami költségvetés terhére, a nappali tagozatos képzés végéig.⁸⁵ Az ösztöndíj folyósításához a főiskolának is hozzá kellett járulni. A folyósított havi ösztöndíj összege nem szerepel a szerződésben, mely a hallgató kötelezettségei között a következőket kötötte ki:

„a) Köteles tanulmányi és vizsgakötelezettségeinek idejében eleget tenni és erkölcsileg-politikailag kifogástalan magatartást tanúsítani;

b) Köteles tanulmányainak befejezését követően az adományozó 30 napon belül közölt felhívására képzésének megfelelő munkakörben Zala megye területén ké-

81 A lemorzsolódás előtti legmagasabb hallgatói létszám 142 volt.

82 PTF Évk 1965/66. 47–48.

83 PTE EL ZKT Ikt. szám nélkül. Kimutatás a kihelyezett tagozatok szakonkénti hallgatólétszámáról az 1966/67. tanévben. (1966. október 15-i állapot.) A Művelődésügyi Minisztérium Tervfőosztály Statisztikai Osztály számára félévenként készítendő hivatalos statisztikai jelentés.

84 A hallgatók személyi anyaga hiányában semmit sem sikerült kideríteni az évfolyamok szociológiai összetételéről. PTE EL ZKT 147/1964. Hallgatói névsor, 1964. dec. 15.

85 PTE EL ZKT 158/1964. Állami költségvetésből adott társadalmi tanulmányi ösztöndíj folyósításának engedélyezése, 1964. nov. 17.

*pesítés szerint általános, illetve középiskolában kettő évig tartó munkaviszonyba lépni.*⁸⁶

Zala megye két-két orosz–magyar és matematika–fizika szakos, illetve egy testnevelés–történelem szakos hallgatóval kötött tanulmányi szerződést.

Tantárgyak, szakcsoportok

A magyar nyelv és irodalom szakcsoport Dr. Ördög Ferenc vezetésével működött. A Pécssett nyolc félév alatt oktatott szaktárgyakat négy félév alatt kellett Zalaegerszegen teljesíteni. Ennek összevont óratervét Dr. Temesi Mihály tanszékvezető főiskolai tanár a következőkben állapította meg:

Évf.	Fél- év	Tárgy	Vizsgakö- vetelmény ⁸⁷	Heti óra- szám	Oktató
I.	1	Bevezetés a nyelvtudományba			
		Leíró magyar nyelvtan	koll.	6	
		Leíró magyar nyelvtan gyakorlatok	gyj.	3+3	
	2	Leíró magyar nyelvtan	szig.	5	
		Leíró magyar nyelvtan gyakorlatok	gyj.	3+3	
		Nyelvművelés	gyj.	1+1	
II.	1	Magyar nyelvtanítási módszertan	ai.	2	
		Nyelvművelés	gyj.	4+4	Márkus Ferenc
		Magyar nyelv fejlődéstörténete I.	koll.	2+0	Ördög Ferenc
		Magyar nyelvtörténet gyakorlat	gyj.	1+1	Ördög Ferenc
	2	Magyar nyelv fejlődéstörténete I.	ai., koll.	2+0	Ördög Ferenc
		Magyar nyelvtörténet gyakorlat	gyj.		Ördög Ferenc
		Az általános nyelvészet főbb kérdései	ai., koll.	2+0	Márkus Ferenc
		Általános nyelvészeti szeminárium	gyj.	1+1	Ördög Ferenc
		Nyelvművelés	gyj. vagy koll.	2+2	Márkus Ferenc

6. táblázat – A magyar nyelv és irodalom szakcsoport összevont óraterve

Temesi javasolta azt is, hogy a magyar nyelvből szakdolgozatot készítőik számára Ördög Ferenc egyórás speciálkollégiumot hirdethessen, amit az órarendbe iktassanak be.⁸⁸ Ez indokolt volt, mert a névtan jeles kutatója szinte minden nyelvészeti szakdolgozatot konzultált. 1967. június 28-án a Magyar Nyelvi Tanszéknek átadott 13 nyelvészeti szak-

⁸⁶ PTE EL ZKT 158/1964. Szerződés, 1964. szept. 24.

⁸⁷ A rövidítések feloldása – koll.: kollokvium; gyj.: gyakorlati jegy; ai.: aláírás.

⁸⁸ PTE EL ZKT 24/1966. Temesi Mihály, a Magyar Nyelvi Tanszék vezetőjének levele a tagozatvezetőhöz. Pécs, 1966. szept. 12.

dolgozatból⁸⁹ egy kivétellel valamennyi névtanból íródott. Települési személynévanyagot három (Zalabesenyő,⁹⁰ Attala, Balatonberény), települések földrajzi neveit szintén három (Farád, Tapolca, valamint Hegyháthodász, Halastó és Nádasd) szakdolgozat dolgozta fel, hat község (Miklósfá,⁹¹ Zalaháshágy, Zalakoppány, Bucсутa, Pölöske, Gellénháza) esetében a szántás-vetéshez, a paraszti munkához kapcsolódóan végeztetett azonos szempontok és módszertan alapján végzett gyűjtést a konzulens, mindezek szervelesen kapcsolódtak Ördög folyamatban lévő kutatásaihoz.

Németh József témavezetésével három olyan Zala megye irodalmi múltját érintő szakdolgozat készült (*Zala megyei magyar és délszláv népköltészet kölcsönhatása, A kanizsai énekköltészet a XVII. század utolsó kétharmadában, A zalaegerszegi szabadkőműves páholy irodalmi munkássága és irodalomtörténeti szerepe*), melyek a későbbiekben a helytörténeti kutatásokban is felhasználhatók voltak, és az alap kutatások későbbi tudományos kutatásokban is hasznosultak.

Maradt fenn adatunk a magyar szakosok egyik szakmai kirándulásáról is. Németh József irodalomtörténész oktató vezetésével 1966. május 14–15-én tartalmas, kétnapos tanulmányi kiránduláson vett részt 31 elsőéves magyar szakos hallgató a fővárosban. Az első nap szakmai programja a Petőfi Irodalmi Múzeumban kezdődött, ahol először Lengyel Dénes mutatta be az intézményt, majd a Móricz Zsigmond-, aztán a József Attila-kiállítást tekintették meg, este pedig a Thália Színházban Mrožek darabját nézték meg. Másnap a Nemzeti Galéria kiállításai megtekintésével folytatódott a program, melybe még egy délutáni „Bp. irodalmi és történelmi emlékeinek látogatása” is belefért.⁹² Napjainkban az ismeretszerzés motiválta kulturális turizmus mindennapos jelenség, ám ez a hatvanas években nem volt így. Ezért jóval nagyobb jelentőséggel bírtak a felsőoktatásban is rendszeresen szervezett, többnapos tanulmányi kirándulások, mint napjainkban.

A Kovács Lajos által irányított *matematika szakcsoport* működéséről alig maradt fenn dokumentum. Egy alkalommal került sor a matematika szak tantervének kisebb módosítására, miután a projektív geometriai anyag feldolgozására a szemeszter végéig nyolc órával több idő jutott, s az előadásokat feszített ütemben ugyan, de megnyugtatóan sikerült teljesíteni. A tagozatvezető és Székely Jenő tanszékvezető személyesen egyeztetett először szóban, majd írásban is. Ennek megfelelően egy órával csökkentették a matematikatörténet óraszámát, a geometria előadásokét pedig eggyel megnövelték.⁹³

Az első tanév

Az 1965. március 15-i állapot szerint tehát 83 elsőéves hallgatója volt a tagozatnak. Közülük 56 fő lakott diákokthonban, hat fő részesült – a főiskola költségvetéséből – társadal-

⁸⁹ PTE EL ZKT 164/1967. Nyelvészeti szakdolgozatok átadása, 1967. jún. 28. Az egyetlen kivétel a Márkus Ferenc témavezetésével készült *Főnevesült névszók Ady Endre költészetében* című dolgozat volt.

⁹⁰ Ma Zalaegerszeg városrésze.

⁹¹ Ma Nagykanizsa városrésze.

⁹² PTE EL ZKT 262/1966. Program a Pécsi Tanárképző Főiskola Zalaegerszegi Tagozatának I. éves magyar szakos hallgatóinak tanulmányi kirándulásához. Zalaegerszeg, 1966. máj. 13.; Tanulmányi kirándulás költségeinek elszámolása. Zalaegerszeg, 1966. máj. 18. A kirándulás összköltsége 4 286 Ft volt. Ma már kuriózum, hogy egy színházjegy 16 Ft-ba került.

⁹³ PTE EL ZKT 106/1967. Kovács Lajos tagozatvezetőnek a Matematika Tanszék vezetőjéhez írt levele a matematika tanterv módosítása tárgyában. Zalaegerszeg, 1967. márc. 8.

mi tanulmányi ösztöndíjban, ez márciusi kifizetéssel összesen 3 550 Ft volt. Valamennyi hallgató részesült valamilyen rendszeres állami támogatásban,⁹⁴ ez lehetett állami tanulmányi ösztöndíj vagy rendszeres pénzbeli támogatás. A tandíjfizetésre kötelezettek száma 39 volt.⁹⁵

Az első tanévben oktatott tárgyakról és a vizsgakövetelményekről egyelőre csak ez az összesítés áll rendelkezésünkre:⁹⁶

Félév	Szigorlati és kollokviumi tárgyak	Gyakorlatok
I.	Általános- és fejlődéslélektan (szigorlat) Politikai gazdaságtan Logika	
	Bevezetés a nyelvtudományokba Ruszisztika Leíró orosz nyelvtan	Nyelvművelés Orosz nyelv Leíró orosz nyelvtan
	Torna Labdarúgás Testnevelés élettan	Atlétika Kézilabda
	Politikai gazdaságtan Neveléslélektan Nevelésmélelet Didaktika	
II.	Leíró magyar nyelvtan Leíró orosz nyelvtan	Leíró orosz nyelvtan Orosz irodalomtörténet
	Analízis (szigorlat) Algebra	Analízis Algebra
	Testnevelés (szigorlat) Atlétika	Kosárlabda Kézilabda Torna

7. táblázat – Az első tanévben oktatott tárgyak

⁹⁴ A rendszeres szociális támogatás korabeli formái a következők voltak: diákkotthon, általános tanulmányi, társadalmi tanulmányi, párt-, kiemelt állami, honvédelmi vagy külföldi ösztöndíj, Népköztársasági Tanulmányi Ösztöndíj, kedvezményes étkezés, illetve rendszeres pénzbeli támogatás.

⁹⁵ PTE EL ZKT 95/1965. Jelentés a felsőoktatási intézmények félévi hallgatólétszámáról és a szociális juttatásokról, 1964/65. tanév (1965. március 15-i állapot). Zalaegerszeg, 1965. márc. 15. Egy adalék az akkori jövedelmi viszonyokhoz: az állami tanulmányi ösztöndíjban részesült hallgatók közül 35 fő kapott 150 Ft, három 250 és egy 300 Ft-os ösztöndíjat. A 74 pénzbeli támogatásban részesülő hallgató közül 100 Ft-ot 5, 200-at 15, 250-et 1, 300-at 44, 350-et 9 hallgató kapott. Összehasonlításképp: egy havi átlagfizetés 1 000 és 2 000 Ft között volt, ennyi volt az oktatói havi fizetés is. Zalaegerszegen a másodállásban foglalkoztatottak havi 950 Ft-ot kaptak. Hogy teljes legyen a képünk: a tandíjfizetésre kötelezett 39 hallgató közül tanulmányi eredménye és szociális helyzete függvényében 31 fő 150, míg 8 hallgató 250 Ft-ot fizetett.

⁹⁶ PTF Évk 1964/65. 50–51.

A kihelyezett tagozat speciális tanterve szerinti oktatás nehézségei már a kezdetektől megmutatkoztak: „Kétségtelen nehézséget okoz (...) az a körülmény, hogy a legfontosabb tárgyakból is a 4 éves nappali tagozathoz képest csökkentett az előadások és a gyakorlatok száma, ez fokozott igénybevételt jelent a gyakorlattal nem rendelkező és igen nehéz körülmények között felkészülő oktatóknak, és a hallgatóságnak is” – írta a minisztériumnak a tagozatvezető egy 1964. decemberi jelentésében.⁹⁷

Az első félévi vizsgaidőszak után Kovács Lajos tagozatvezető és a tanulmányi vezető négyoldalas jelentésben foglalta össze a tapasztalatokat, mely Székely Jenő igazgatóhelyettes láttatásával került a főiskola tanácsa elé. Ebben részletesen ismertette az előkészítés, a lebonyolítás fázisait, és javaslatokat is tett a továbbiakat illetően.

„A Pécsi tanárképző Főiskola megadott utasításai és mintája alapján készítettük el a tanév első félévének vizsgabeosztását.” – kezdte beszámolóját Kovács.⁹⁸ Ekkor alakult ki az a gyakorlat, hogy először a közös (az ideológiai és a pedagógia) tárgyak vizsgáinak időpontjait jelölték ki, és ehhez igazították a szaktárgyak vizsgáit, minden esetben figyelembe véve a hallgatók felkészüléssel kapcsolatos, jogosnak vagy praktikusnak tartott igényeit. Természetesen minden igényt nem lehetett teljesíteni, a szakcsoportokban vizsgázó hallgatóknak néha időtorlódással kellett számolniuk. Így az orosz szakosok hét vizsgájának összehangolása a közös tárgyak vizsgáival nem kis gondot jelentett, és tovább nehezítette a szervezést, hogy a másodállású, elsősorban a közoktatásban dolgozó oktatóknak délelőttönként munkahelyükön kellett helyállniuk. (Ez vonatkozott az akkor hatnapos munkahéten a szombatra is.) Ugyanebbe a problémába ütköztek a matematika szakosok analízis vizsgáinál. Hasonló gond volt a lélektan szigorlatot megelőző anatómia vizsgával is, itt is viszonylag kevés idő maradt a két különösen nehéznek minősített vizsga között. A hallgatókkal már a félév során ismertették a „sajátságos helyzetükből fakadó nehézségeket”.⁹⁹ Kovács Lajos – minden alkalommal a pécsi munkatársak segítségével – készítette fel a vizsgára a szakcsoportokat. Először a vezetőkkel tisztázták a vizsgaformák tartalmi és formai követelményeit, majd a szakcsoportvezetőknek kellett gondoskodni arról, hogy az egyes vizsgáztatókkal egyeztetve határozzák meg az eljárások egységesítését és a követelmények azonosságát. A vizsgára készülés során az osztálytermek használatát éjfélig engedélyezték. A felkészüléshez biztosítani kellett a segédeszközöket, például az anatómia vizsga előtt az anatómia atlaszokat és a csontvázakat. A vizsgaidőpontokat természetesen jelteni kellett Pécsre, amit a főiskola apparátusa ellenőrzött.¹⁰⁰

⁹⁷ PTE EL ZKT 129/1964. Jelentés a Főiskolai Tagozat munkájáról. Zalaegerszeg, 1964. dec. 1.

⁹⁸ PTE EL ZKT 44/1965. Jelentés a Zalaegerszegi Kihelyezett Nappali Tagozat 1964/65-ös tanév első félévének vizsgaidőszakáról. Zalaegerszeg, 1965. jan. 26.

⁹⁹ PTE EL ZKT 44/1965. Jelentés a Zalaegerszegi Kihelyezett Nappali Tagozat 1964/65-ös tanév első félévének vizsgaidőszakáról. Zalaegerszeg, 1965. jan. 26. Ennek ellenére, mivel kevés volt az idő a felkészülésre, három hallgató kérte, hogy az utóvizsga-időszakban tehesse le a szigorlatát. Miután ezt Kovács megtagadta, közölték, hogy orvosi igazolással fogják igazolni távolmaradásukat, és haza is utaztak. Kettőt sikerült jobb belátásra bírni, hogy az így szerzett igazolás hamisítás, ezért megjelentek a vizsgán. Mindössze egy budapesti hallgató érkezett vissza a vizsgaidőpont után, igazolását bemutatva. Mindhármukat fegyelmileg vonták felelősségre.

¹⁰⁰ A zalaegerszegi hallgatók otthon, a többiek a kollégiumban készültek a vizsgára. Ma már megmosolyogtató, a fegyelem lazulásáról írott néhány sor: „A vizsgaidőszak a fegyelem észrevehető lazulásával járt. Ez több fajta módon nyilatkozott meg. Egyrészt a már kialakult párok viszonya túlságosan bizalmasá vált, és a vizsgadrukk folyosói bizalmaskodásokra vezetett. Ez elég kevés és átmeneti eredménnyel többszöri figyelmeztetést tett szükségessé.

A félévi jelentésben olvashatjuk a csoportok első értékelését is:

„A felvett emberanyagnak megfelelően alakult az eredmény is: legjobbak az orosz szakosok, megfelelő a matematikusok eredménye és jóval gyengébb a testnevelőké. Náluk az elmélettől való idegenkedés a gyakorlati felkészülés elhanyagolásával és fégyelmeztelenséggel párosul. Ez intő jel arra, hogy jóval keményebben kell ezt a csoportot kezelni. (...) A vizsgáztatók megállapítása szerint általános benyomás, hogy a mennyiségileg elsajátított anyag az esetek zömében rendszeres munkát és tisztességes erőfeszítést mutat. Megfelelő az elméleti és gyakorlati eredményesség is. Oroszból a kifejezőkészség, geometriából a térszemlélet, analízisből a szélsőérték számítási feladatok megoldása, testnevelésből az elméleti alapgfogalmak ismerete, lélektanból ezek alkalmazása a jövőben különös gondot követel. A mennyiségileg elsajátított anyag nem mindig párosul a lényeges dolgok összefüggő ismeretével. Anatómiából és nyelvészetből pedig a gyakorlat hiánya mutatkozik meg.”¹⁰¹

A tagozat további működésére vonatkozó javaslatok túlnyomó része a vizsgaszervezést érintette. *Leíró magyar nyelvtanból* például annak engedélyezését kérte a tagozatvezető, hogy miután a „gyakorlatok nélkül az elméleti képzés nem járhat megfelelő eredménnyel”, a tárgy óráinak 33%-át a tananyaggal szorosan összefüggő elemzési gyakorlatokra fordíthassák.¹⁰²

Az első vizsgaidőszak végén a tagozat tanulmányi átlaga 3,62 volt, és 20 elégtelen osztályzat született, 16 hallgató halasztott vizsgát. A legtöbb bukás (kilenc) lélektan szigorlaton volt, öten ebből a tárgyból halasztottak is. A másik „buktatós” tárgy a testnevelés szakosok *Testnevelés élettan* tárgya volt, a 25 fős csoportban hét elégtelen született. A testnevelő hallgatóknál négy elégtelen született tornából is. Rajtuk kívül két analízis és három *politikai gazdaságtan* sikertelen vizsga „avatta hallgatóvá a hallgatót” – a főiskolai szleng szerint.

1965 októberében kezdődtek meg a pedagógiai tárgyakhoz kapcsolódó hospitálások, iskolalátogatások. A megfigyelések szempontjait és a feladatokat a főiskola tanszéke bocsátotta a tagozat rendelkezésére.¹⁰³ Az első félévben tíz óra egyéni és öt óra csoportos hospitálási kötelezettségük volt a hallgatóknak, ezt maradéktalanul teljesítették. A második félévben három csoportos látogatáson vettek részt, valamint öt órában nevelésméleti

Másrészt az éjszakai fennmaradók hangoskodásában jelentkezett. Felügyeletet eddig csak 10 óráig tudunk biztosítani. A hátralévő időben az ellenőrzés nélkül maradt hallgatók többször rendetlenkedtek. Ezt csak azzal sikerült megakadályozni, hogy több hallgatónak kilátásba helyeztük a kollégiumból való kitételét. Végleges megoldást azonban csak a bennlakó nevelő jelenthet. És végül a fegyelem lazulása mutatkozott meg a testnevelők magatartásában.” Nem valószínű, hogy a tagozatvezető csodálkozott volna a hallgatók – „életkori sajátosságából” fakadó – viselkedésén, inkább azt gyaníthatjuk, hogy ezzel akarta siettetni a kollégiumi nevelő státuszának engedélyezését. PTE EL ZKT 44/1965. Jelentés a Zalaegerszegi Kihelyezett Nappali Tagozat 1964/65-ös tanév első félévének vizsgaidőszakáról. Zalaegerszeg, 1965. jan. 26.

¹⁰¹ PTE EL ZKT 44/1965. Jelentés a Zalaegerszegi Kihelyezett Nappali Tagozat 1964/65-ös tanév első félévének vizsgaidőszakáról. Zalaegerszeg, 1965. jan. 26.

¹⁰² PTE EL ZKT 44/1965. Jelentés a Zalaegerszegi Kihelyezett Nappali Tagozat 1964/65-ös tanév első félévének vizsgaidőszakáról. Zalaegerszeg, 1965. jan. 26.

¹⁰³ PTE EL ZKT 147/1966. Útmutató a IV. éves főiskolai hallgatók vidéki gyakorló tanításainak előkészítéséhez és értékeléséhez. Pécs, 1965. okt.

és nevelés-lélektani megfigyeléseket végeztek, ezután két óra csoportos didaktikai és öt óra egyéni látogatás szerepelt még a gyakorlatok között.

Az első tanévben egy komolyabb fegyelmi ügy¹⁰⁴ adódott, ugyanis az egyik hallgató társaitól több alkalommal kisebb pénzüsszeget tulajdonított el. Miután mentsége egyedül a beismerő vallomás volt, a fegyelmi bizottság javaslata alapján a főiskola igazgatója a tanulmányok folytatásától négy félévre eltiltotta.¹⁰⁵

A tagozat létrejöttékor természetesen az ifjúsági szervezetet is létre kellett hozni, hiszen a KISZ-alapszervezetnek komoly szervezési és nevelési feladatokat szántak, ugyanakkor jelentős érdekvédelmi és javaslattevő szerepe is volt. A KISZ-bizottság titkára valamennyi döntési fórum résztvevőjeként befolyásolhatta az ott meghozott határozatokat. A tagozaton szakonként hoztak létre KISZ-alapszervezeteket, ezeket KISZ tanácsadó tanárok segítették.¹⁰⁶ Megbízásuk szerint feladatuk a hallgatókkal és az alapszervezet vezetőjével való kapcsolattartás volt, emellett a hallgatók kéréseit, problémáit, javaslatait kellett továbbítaniuk a tagozatvezetőnek.¹⁰⁷ Tulajdonképpen csoportvezető¹⁰⁸ tanári feladatokat láttak el, és nem egyszerűen „KISZ-segítő” tanárok voltak. A KISZ-szervezet tevékenysége kezdetben formális volt, később azonban jelentősebb szervezési és rendezési feladatokkal is egyre sikeresebben birkóztak meg, a politikai, állami ünnepek megrendezésében, a szabadidős tevékenységben egyaránt.

A szabadidős rendezvények száma (sportdélutánok, vetélkedők, előadások, Mikulás-est, gólyabál stb.) folyamatosan növekedett, egyre tartalmasabbá, színesebbé vált a főiskolás élet. A hároméves működés egyetlen jelentős, oktatáson kívüli rendezvényére a „felszabadulás” 20. évfordulóján került sor. 1965 áprilisában egész napos rendezvénysorozattal emlékeztek tanárok, hallgatók az évfordulóra: az orosz szakosoknak orosz állampolgárokkal kellett találkozókat szervezni, emellett „*Ki mit tud a Szovjetunióról oroszul?*” címmel szerveztek vetélkedőt. A magyar szakosok szavalóversenye nem csak a szakot érintette, a matematika szakosok feladatmegoldó versenyt, míg a testnevelés szakosok – talán nem megfelelő módon – sportdélután szerveztek.¹⁰⁹

A pécsi főiskola apparátusa nem hagyta magára a tagozatot, a kapcsolattartás formálisan és informálisan is folyamatos volt, ám mindenekelőtt a tagozatvezetőre, illetve a főiskola igazgatói hivatalának vezetőjére, Bolla Ferencre hárult, aki már az előkészület időszakában, augusztusban két alkalommal is ellátogatott Zalaegerszegrre. A két vezető szakmai és emberi tulajdonságai egyaránt megkönnyítették a munkát, és ez igaz a tanszékek és a tagozat szakcsoportjai közötti kapcsolatra is. A főiskola vezetői és a tanszékvezetők vagy megbízottaik több alkalommal jártak Zalaegerszegen, 1964. novemberében, valamint 1965. márciusában és júniusában komplex látogatásra is sor került.¹¹⁰ Rész vettek a félévi vizsgák egy részén is, és hasznos gyakorlati tanácsokkal látták el zalaegerszegi kollégáikat.

¹⁰⁴ A fegyelmi bizottság elnöke Koller Nándor volt.

¹⁰⁵ PTE EL VIII.205.b. 84/1965. Jelentés a Főiskola Zalaegerszegi Tagozatának 1964/65. évi munkájáról. Zalaegerszeg, 1965. ápr. 8.

¹⁰⁶ PTE EL ZKT 101/1964. KISZ tanácsadói megbízások. Zalaegerszeg, 1964. okt. 14. KISZ tanácsadói megbízást kaptak: Szöllösi Ibolya a kollégiumi alapszervezethez, Fazekas Gábor a matematika szakos, Kocsis Erika a testnevelés szakos és Dr. Betlehem Józsefné az orosz szakos hallgatók szervezeteihez.

¹⁰⁷ PTE EL ZKT 101/1964. KISZ tanácsadói megbízások. Zalaegerszeg, 1964. okt. 14.

¹⁰⁸ Más felsőoktatási intézményben *csoportnevelő* volt az elnevezésük.

¹⁰⁹ PTF Évk 1964/65. 51.

¹¹⁰ PTF Évk 1964/65. 52.

Segítőkéss hozzáállásuk, a későbbi kölcsönös látogatások és a közös cél nagyon rövid idő alatt kiváló kapcsolatot teremtett a főiskola valamennyi érintett vezetőjével és oktatójával. Ez a kölcsönös elismerésen alapuló kapcsolat a tagozat megszűnése után is megmaradt.

Az első félév végére tehát kialakult a tagozat szervezete, egyre kevesebb volt a kezdeti nehézségekből adódó probléma, lassan kezdett az oktatási egység „főiskolává válni”, és úgy is működni.

A tárgyi feltételek

A tárgyi feltételeket Zala megye Tanácsa VB Művelődésügyi Osztálya „megnyugtató módon” biztosította.¹¹¹ A „zárdában” két emeletet foglalt el a főiskolai tagozat. Három előadó, három szemináriumi terem, négy tanári szoba állt rendelkezésre. Ehhez a tagozat még két további termet kapott. Az igazgatás és az adminisztráció részére további négy helyiséget biztosítottak. A testnevelésórákat a város négy tornatermében és három rendelkezésre bocsátott sportpályán tartották meg. A kollégiumi elhelyezést hat háló biztosította, itt még két betegszoba, egy könyvtár és olvasó, KISZ-iroda, személyzeti és vendégszoba állt rendelkezésre. „A megrendelt, de meg nem érkezett berendezési tárgyakat az iskolától, és a Kollégiumoktól kölcsönrel biztosítottuk” – olvashatjuk a kezdeti nehézségekről beszámoló tagozatvezetőnek a minisztérium Egyetemi-Főiskolai Osztályára küldött jelentésében.¹¹² A kollégiumban volt lemezjátszó, televízió, rádió és magnó, emellett az oktatáshoz tanzalagokat és lemezeket is beszereztek. A bútorokat (tanári asztal, csövázás iskolai szék, könyvszekerény, csövázás tanulóasztal, állófogas stb.) a főiskola rendelte meg és egyenlített ki a számlát. A tagozat folyamatos felszámolásával ezeket a leltári tárgyakat 1967-ben fokozatosan vették vissza a „főiskolai leltári kezelésbe”.¹¹³

Nem kis feladatnak bizonyult – főleg a magyar szak beindulása előtt – a könyvtár létesítése. 73 000 Ft állt e célból rendelkezésre, amiből csak 30 000 forintot biztosított a Művelődésügyi Minisztérium, a többit Zala megye Tanácsának kellett előteremtenie.¹¹⁴ A hallgatói könyvtári állomány egy részét az Országos Pedagógiai Könyvtár biztosította, később a Zala megyei Tanács VB is hozzájárult 40 000 Ft-tal a könyvtár gyarapításához. Ha figyelembe vesszük, hogy akkoriban 10 Ft körüli áron lehetett könyvet venni, ez az összeg igazán jelentős szerzeményezést tett lehetővé. A hallgatói könyvtár állományának döntő részét a két irodalomoktató, Kovács Lajos és Németh József válogatta az Országos Széchényi Könyvtár fölőspéldány-állományából.¹¹⁵

¹¹¹ PTE EL VIII.205.b. 84/1965. Jelentés a Főiskola Zalaegerszegi Tagozatának 1964/65. évi munkájáról. Zalaegerszeg, 1965. ápr. 8.; PTE EL ZKT 129/1964. Jelentés a főiskolai tagozat munkájáról. Zalaegerszeg, 1964. dec. 1.

¹¹² PTE EL VIII.205.b. 84/1965. Jelentés a Főiskola Zalaegerszegi Tagozatának 1964/65. évi munkájáról. Zalaegerszeg, 1965. ápr. 8.

¹¹³ PTE EL ZKT 46/1966. Dr. Melczer Tibor gazdasági igazgató által aláírt kimutatás [PTF 40–14/1966.]. Pécs, 1966. okt. 13.

¹¹⁴ PTF Évk 1964/65. 51. A könyvtár állománya a három szak kötelező irodalmából, pedagógiából, marxizmusból, valamint „némi szépirodalomból” állt. PTE EL ZKT 295/1965. Összefoglaló a Pécsi Tanárképző Főiskola Zalaegerszegi tagozatának 1964/65-ös tanévéről, 1965. júl. 10.

¹¹⁵ Dr. Németh József közlése. Az Országos Széchényi Könyvtár törzsanyagában már megfelelő számban meglevő műveken felüli példányokból a kisebb könyvtárak külön térítés nélkül válogathattak. Ezt a lehetőséget is kihasználták a könyvtár gyarapítására az irodalomelmélet és irodalomtörténet oktatói.

A tagozat 1967. első negyedévi költségvetési előirányzata 265 ezer forint volt, illetve ennyi ellátmányt utaltak ki. Ebben szerepel minden könyvelési tétel, így a főfoglalkozásúak munkabére (15 000 Ft), részfoglalkozásúak munkabére (45 000 Ft), óradíj, vizsgadíj (1 000 Ft), ösztöndíj (29 000 Ft) és a diákjóléti kiadások (130 000 Ft) is.¹¹⁶

Diákjólét

A Diákjóléti Bizottságnak,¹¹⁷ ahogy évtizedek óta minden felsőoktatási intézményben, elsősorban a kollégiumi helyek, a menzakeret, valamint a segítők elosztásában, véleményezésében volt szerepe. A bizottság az alábbi kontingenssel rendelkezett:

Tanév	Kollégiumi férőhelyek száma
1964/65.	56
1965/66.	96
1966/67.	40

8. táblázat – A PTF Zalaegerszegi Kihelyezett tagozata kollégiumi férőhelyeinek száma¹¹⁸

Az első évben 53 hallgató kapott kollégiumi elhelyezést.¹¹⁹ A kollégiumi felvételi kérelmek indokai között legtöbbször a távoli állandó lakóhely, a testvérek száma és az egyéni élethelyzet szerepelt. Az első tanév első félévében 58, a másodikban 39 hallgató részesült tanulmányi ösztöndíjban, továbbá 5 hallgató Zala megyétől kapott társadalmi ösztöndíjat.¹²⁰

A különböző juttatásokkal kapcsolatos kérelmekből azért érdemes – a teljesség igénye nélkül – idézni jellemző szövegeket, mert nemcsak a hallgatók szociális helyzetéről adnak információt, hanem a korabeli általános viszonyok több eleméről is: „Édesapám 1956 óta rokkantsági nyugdíjban részesül, az alacsony nyugdíja nem tudná biztosítani az albérleti lakást” (nő – a kollégiumi elhelyezést megkapta). „Csak egyszobás lakásunk van, és így a nyugodt tanulásra nem lenne lehetőségem” (nő – a kollégiumi elhelyezést megkapta). „350 Ft-ot fizetek szállásért és fűtésért. Mivel otthon önálló keresettel nem rendelkező hugom van, azért az én tanulásom nagy anyagi megterhelést jelent” (nő – a kollégiumi elhelyezést megkapta). „Albérleti lakást szintén nem tudok igényelni, mert szüleim anyagi helyzete ezt körülményessé teszi” (nő – a kollégiumi elhelyezést megkapta). „Albérletbe [sic!] lakom, amiért 300 Ft-ot fizetek. Szüleimnek ez eléggé nagy anyagi megterhelés, mivel a családban egy főre 844 Ft jut.

¹¹⁶ PTE EL ZKT 81/1967. Dr. Melczer Tibor A gazdasági igazgató értesítése az 1967 évi első negyedévi ellátmány kiutalásáról [PTF 50–1/1967.] Pécs, 1966. dec. 28. A második negyedévi 75%-os hitelkeret 213 000 forint volt. PTE EL ZKT 128/1967. 197. II. negyedévi 75%-os hitel [PTF 50–1/1967.]. Pécs, 1967. ápr. 11.

¹¹⁷ PTE EL ZKT 32/1965. Jegyzőkönyv a Diákjóléti Bizottság 1965. szeptember 24-i üléséről. Zalaegerszeg, 1965. szept. 24. Elnöke, Koplár Lajos, titkára Lepsényi Imre tanulmányi vezető, a KISZ-titkár (Balogh Miklós), a szervező titkár (Varjasi Annamária), a kollégiumi titkár (Benkó Magdolna) voltak, az ülésen jelen volt még a kollégiumi nevelő (Fekete Istvánné) és a tagozat adminisztrátora, mint állandó jegyzőkönyvvezető (Dr. Szekeres Józsefné).

¹¹⁸ PTF Évk 1966/67. 48.

¹¹⁹ PTE EL ZKT 82/1964. A PTF Zalaegerszegi kollégiumában lakó hallgatók névsora. Zalaegerszeg, 1964. okt. 1.

¹²⁰ PTF Évk 1964/65. 51.

Tanulási lehetőségek az albérletben elég rosszak” (nő). „Székesfehérváron lakom és jelenleg szüleim akarátára, kollégiumi kérelem elutasítása miatt, nagynénémhez kellett költözni. Rokonaimnak egy 1 éves és egy 7 éves kisgyermekük van, és az egy szoba konyhás lakásban mellettük semmi lehetőség sincs a tanulásra” (nő). „A főiskolára Kisbucsról autóbusszal járok. Hetente háromszor kénytelen vagyok éjjel a Zalaegerszegről 23,20-kor induló autóbusszal utazni haza. Ez nagyon fárasztó, mert este 7-től 11-ig a most már hideg váróteremben kell az időt eltölteni” (nő).¹²¹ Volt, aki csak menzát kért, mivel sem kollégiumot, sem állami támogatást nem kapott.

Voltak azonban más esetek is. Az egyik egykori hallgató szerint a megyei tanács „saját gyermekének” tekintette a tagozatot és igyekezett a hallgatókat egyszeri támogatásokkal is segíteni. Ekkor megindulhatott a kérések áradata, ezeknek a kérelmeknek a valóságtartalmát általában nem vizsgálták.¹²² Azt, hogy melyik kérelem melyik kategóriába sorolható (értsd: valós-e a kérelemben jelzett indok, vagy a kérelemben foglaltak a pályázó kreativitásának bizonyítéka), már a tagozat történetének jótékony homályába vész, és csak a beadvány írója tudná a valóságtartalmát igazolni. A kérelmekben a hallgatók döntő többségében ruházkodásra kértek pénzt, különböző indokokkal. Álljon itt egy csokor az 1966-ban benyújtott kérelmekből:¹²³ „Egy öltöny sötét ruhát szeretnék venni, de mivel nyáron a szakdolgozati témám gyűjtése és írása, valamint szüleim háztáji gazdaságában való segítség miatt nem tudok elmenni dolgozni, így a vásárlás lehetetlen lenne. Szüleim betegeskedése és szerény anyagi helyzete nem teszi lehetővé, hogy tanulmányaim folytatásához szükséges anyagi támogatás mellett egyéb közhasználatú cikk vásárlását eszközölhessem” (férfi). „Édesapám alkoholista és sajnos nem dolgozik. Most is elvonókúra kezelésen van. Édesanyám állandóan beteg, nem szabad dolgoznia. Tehát otthonról sajnos nem tudnak segíteni. Most ami nagyon kellene, szeretnék venni magamnak ruhát és cipőt” (nő). „A remélhetőleg beköszöntő jobb időre szeretnék valamilyen tavaszi időben hordható cipőt venni” (férfi). „Cipőt és legszükségesebb ruhaneműt szeretnék vásárolni” (nő). „Egyedül édesanyám keresetéből kell eltartani nagymamám és süketnéma nagynénémét is, mert mindkettő kereséktelen” (nő). „A bátyám keresetéből élünk négyen (...), ruhát és cipőt szeretnék venni” (nő). „[Ö]zvegy édesanyámnak kevéske nyugdíja van (460 Ft), ezért fordulok Önökhöz segítségül. Egy I. éves, a Gépipari Technikum tanulójának korrepetálásával sikerült 200 Ft-ot összegyűjtögetni, így az Önök segítségével kicserélhetném a nekem már eléggé kicsi ált. isk. VIII. oszt.-ban kapott ballonkabátomat egy célszerűnek mutatkozó orkánkabátra. Ha ez nem sikerülne, akkor nagyon szeretnék egy kis tavaszi bevásárlást rendezni” (férfi). „Ösztöndíjam 350 Ft, s (...) tavaszi kabátot szeretnék venni, amelyhez még 350 Ft-ra lenne szükségem” (nő). „Tavaszi öltönyt szeretnék vásárolni” (férfi). További két tucat kérelem is ruházkodáshoz kér támogatást. A szociális helyzetről sötét képet festő kérvények sokaságában üdítő kivétel az egyik államvizsga előtt álló hallgató lakonikus tömörségű kérelme: „Tisztelt Diákjóléti bizottság! Az alábbiakban kéréssel fordulok Önökhöz. Számomra szociális segílyt biztosítani szíveskedjenek. Indokaim

¹²¹ PTE EL ZKT 32/1965. Jegyzőkönyv a Diákjóléti Bizottság 1965. szeptember 24-i üléséről. Zalaegerszeg, 1965. szept. 24. Valamennyi idézett kérelem ezen az iktatószámon található. Négy – fél, vagy teljesen árva – hallgató kapott továbbá 400–400 Ft rendkívüli segílyt. Összesen öt fő kapott kollégiumi elhelyezést, 37 hallgató pedig étkezési támogatásban részesült.

¹²² Jóna András visszaemlékezése.

¹²³ PTE EL ZKT 256/1966. Rendkívüli segíly kérelmek c. dosszié. A bekezdésben idézett valamennyi kérelem ezen az iktatószámon található.

a következők: 1. Szakdolgozat elkészítése 200 Ft (gépelés), kötése 75 Ft, géppapír 88 Ft. 2. Utazási költség (Pécs)” (férfi). Ennek valóságában senki nem kételkedik – ugyanakkor azt is megtudjuk belőle, hogy mennyibe került a szakdolgozat technikai kivitelezése. Még néhány érdekesség – ismét a teljesség igénye nélkül –: „Szüleim tsz-ben dolgoznak, és aránylag keveset keresnek (...). Zárszámadás óta, mely január végén volt, a tsz-ből még nem kaptunk pénzt”. (Megjegyzendő, a kérelmeket április 22. és 21-i kelettel adták be...) Egy másik eset: „Férjem havi keresete egyre csökkenő, hónapok óta alig haladja meg a 6–700 forintot. Ebből havonta 400 Ft lakbért fizetünk. A fennmaradó összegből megélhetésünket nehezen fogjuk biztosítani. Azonkívül 11 hónapos gyermekünk ellátásáról is – éppen ezen okok miatt – csak részben tudunk gondoskodni. Ebben szüleim segítenek. Az esetleges segélyből ágyneműt és gyermekünknek ruhát szándékozunk vásárolni” (nő). Majd egy férj, aki az albérlet és a menzadíj, valamint a felvett kölcsönök után azt írja: „Feleségemnek egy nyári cipőre lenne szüksége, mivel egyetlen pár rendes cipője sincs” (férfi). Talán elfelejtette beleírni, hogy a feleség, az egyik ifjúságmozgalmi vezető, tagja volt az elbíráló bizottságnak. Végül két kérelem egészségügyi indoklással: „Hosszabb idő óta májgyulladás miatt orvosi kezelésben részesülök. Betegségem miatt a menzát nem vehetem igénybe és a diétás étkezés többlet kiadás[t] jelent. Miután édesapám is állandó külön orvosi kezelés alatt áll, anyagilag érezzük a külön kiadásokat” (nő). „Lábam már 4 hete gipszben van és ez költséggel járt. Pl. hazautazás, bot, stb.” (férfi).

A hallgatók személyi anyagai nem állnak rendelkezésünkre, így szociális háttérükre nincs további adatunk. Feltételezhető, hogy a kollégiumi elhelyezést és étkezési támogatást kérők indokai döntő többségében valóságosak voltak, de – mint már említettük – ma már nem tudjuk eldönteni a rendkívüli szociális segínyt igénylők indokainak valóságtartalmát. Minden bizonnyal döntő többségükben az ott olvasható indokok is valóságosak, kár, hogy az elbírálásról készült jegyzőkönyvet nem találtuk meg...

Államvizsgák

A kihelyezett tagozat működésének második és harmadik évében került sor a másodévesek részállamvizsgálóira:

Szak	1965/66. tanév	1966/67. tanév	Összesen
Orosz nyelv	30	–	30
Matematika	29	26	55
Testnevelés	23	–	23
Magyar nyelv és irodalom	–	31	31
Összesen	82	57	139

9. táblázat – A PTF Zalaegerszegi Kihelyezett tagozatán részállamvizsgát tettek száma¹²⁴

Az első végzős hallgatók számára a megyék összesen 153 álláshelyet hirdettek meg. Mind a 82 hallgató elhelyezkedett, a végzetek fele Zala megyében.¹²⁵ A második felvett évfolyam államvizsgája 1967. június 26-án és 27-én volt. A hallgatók két tárgyból tettek

¹²⁴ PTF Évk 1966/67. 47–48.

¹²⁵ PTF Évk 1966/67. 47–48.

tudásukról tanúbizonyosságot: az első minden esetben a tantárgy tanításának – így a *Szám-tan és mértan tanításának*, illetve a *Magyar nyelv és irodalom tanításának módszertana* volt, míg a másik a *Pedagógia, neveléstudomány didaktika* hármas vizsgatárgy volt. A csoportok beosztását és az időbeosztást az determinálta, hogy pedagógiából egy vizsgáztató volt, Hollós Tibor, a Szombathelyi Tanítóképző Intézet oktatója. A magyar szakosok államvizsga-bizottságába Dr. Ördög Ferenc és Németh József, a matematikáéba Vadvári Tibor és Kovács Lajos kapott felkérést. Szakmódszertanból két gyakorlott általános iskolai tanár, Pék Józsefné (Petőfi Sándor Általános Iskola, Zalaegerszeg) és Gyarmati Elek (matematika szakfelügyelő; Általános Iskola, Bak) vizsgáztatók. A vizsgázó 58 hallgatóból 26 matematika, 31 pedig magyar szakon végzett, egy magyarszakos hallgató bukott meg pedagógiából.¹²⁶ Az eredmények a szokásos szóródást mutatják: matematikából a tantárgyi átlag 3,71, magyar szakon 3,94 volt. Az utolsó vizsganapot követően, június 28-án 18 órakor került sor a végzett hallgatók ünnepélyes búcsúztatására, majd a következő héten a hallgatók személyi anyagát elküldték Pécsre.¹²⁷

A főiskola a végzett hallgatókat már részállamvizsgájukat megelőzően igyekezett a kihelyezni. Az Elosztási Bizottság 1967. május 4-én ülésezett, melyen a főiskola részéről a bizottság elnöke, Dr. Wéber Mihály vett részt. Erre a tagozatvezető meghívta valamenyny érdekelte megye művelődésügyi osztályának képviselőit is.¹²⁸ A részállamvizsgát követő héten a végzett hallgatók felkeresték leendő álláshelyüket, ahol szaktanítói besorolásban állományba vették őket. Az egykori évfolyamtársak döntő többsége általános iskolai tanári állást töltött be, egyikük napközis nevelőként kezdte. A második, 1967-ben részállamvizsgát tett csoportból 36 hallgatót helyezett el Zala megyében az Elosztási Bizottság. Három hallgató került Zalaszentgrótra, egyikük a település röviddel azelőtt megnyitott második általános iskolájába, három Andrásfidára,¹²⁹ három esetben két-két hallgatót (Borsfán, Egervár III. kerületében és Zalacsányban) vettek fel, míg 24 általános iskolában¹³⁰ egy-egy Zalaegerszegen részállamvizsgázott hallgatót alkalmaztak.¹³¹ Andrásfida ma már Zalaegerszeg városrésze, Zalaszentgrót akkor járási székhely, napjainkban már város, ahogy Pacsa is, továbbá az itt felsorolt iskolák többsége a körzetesítés folyamán „körzeti központi általános iskola” státuszú lett, tehát a város melletti és nagyobb lélekszámú, ezzel együtt nagyobb tanulósámú községek iskoláiba sikerült a szaktanítókkal a szakosan leadott órák számát jelentősen növelni.¹³² A többi betöltendő álláshelyet máshol kellett meghirdetni. A kielégítetlen igények között szerepelt tíz matematika–fizika szakos állás Fejér megyében és

¹²⁶ PTE EL ZKT 153/1967. Államvizsga-beosztás. Zalaegerszeg, 1967. jún. 5.; 165/1967. Kimutatás az Államvizsga eredményéről. Zalaegerszeg, 1967. jún. 28.

¹²⁷ PTE EL ZKT 164/1967. Személyi okmányok átadása. Zalaegerszeg, 1967. júl. 18. A levél 58 nevet tartalmaz, ugyanannyit, mint az államvizsgázó hallgatók száma.

¹²⁸ PTE EL ZKT 126/1967. Bolla Ferenc igazgatói hivatalvezető Kovács Lajos tagozatvezetőhöz írt levele. Pécs, 1967. ápr. 18.

¹²⁹ Ma Zalaegerszeg városrésze.

¹³⁰ Babosdöbrétén, Bagodvitenyeden (ma Bagod), Bakon, Becsehelyen, Becsvölgyén, Bucsuszentlászlón, Gelsén, Gutorföldén, Hahóton, Hosszúvölgyön, Kehidán, Komárvárosban, Lentiben, Nemeshetésen, Nován, Pacsán, Pókaszeptken, Pölöskén, Rédicson, Semjénházán, Szentgyörgyvölgyön, Zalalövön, Zalaszentivánon és Zalatárnokon.

¹³¹ PTE EL ZKT 140/1964. Álláshelyek betöltése. Zalaegerszeg, 1967. máj. 4.

¹³² PTE EL ZKT 140/1967. Álláshelyek betöltése. Zalaegerszeg, 1967. máj. 4. A tanulmányi vezető 1967. június 29-i levelével küldött meg minden félév végi – szigorlati és államvizsga – eredményt, a végzett hallga-

nyolc állás Vas megyében, minden elképzelhető szakvariációban. A végzettek végül Győr-Sopron, Somogy, Vas, Veszprém és Zala megyékben helyezkedtek el, az első részállamvizsgáló évfolyam hallgatóinak 45%-át, a második évfolyamon végzettek 70%-át Zala megyei iskolák alkalmazták, ezzel az általános iskolák szakos ellátottsága jelentősen megjavult.¹³³

A tanárképzés ezzel befejeződött Zalaegerszegen. A főiskola igazgatója 1967. augusztus 28-án Török Lajoshoz, Zala megyei Tanács VB. elnökéhez küldött levelében megköszönte a megyei tanács szerepvállalását:

„Engedje meg Török Elvtárs, hogy a Főiskolánk Tanácsa és a magam nevében őszinte köszönetünket fejezzük ki Zala megye Tanácsa Végrehajtó Bizottságának azért az erkölcsi és anyagi támogatásért, mivel a Tagozat létrehozásában segítségünkre volt és a Tagozat működését támogatta. Külön köszönetet kell mondunk [sic!] a hallgatók részére nyújtott 40.000.- Ft-os könyveszerzésért, ami a hallgatók szakképzettségének és olvasottságának elmélyítését szolgálta.

Kérem Elnök Elvtársat, szíveskedjék őszinte köszönetünket nyilvánítani Zala megye Tanácsa VB-nek azért a baráti segítségért és megértésért, amiben szíves volt Főiskolánkat a működés ideje alatt részesíteni. Kérjük őszinte köszönetünk nyilvánítását Kiss Gyula elnökhelyettes elvtárs részére is fáradhatatlan és áldozatos munkásságáért, amit a Tagozat érdekében kifejtett.

Elnök Elvtárs szíves tudomására kívánjuk hozni, hogy Kovács Lajos volt tagozatvezetőt kiemelkedő munkájáért jegyzőkönyvi dicséretben részesítette Tanácsunk és a Művelődésügyi Minisztériumhoz munkássága elismeréséül dicséret adományozására terjesztettük fel.”¹³⁴

Eredményes volt-e a zalaegerszegi három év? Kivételesen mindenki igennel felelt erre a kérdésre. Az eredményesség egyik – korántsem egyedüli – fokmérője a statisztika. A hatvanas évek végén, amikor levelező tagozaton a tanulmányaikat Zalaegerszegen kezdő hallgatók második szakjukat is megszerezték, 251 általános iskola volt (egy évtizede még 292). A szakos tanárok által leadott órák száma a korábbi 37,3%-ról 71,40%-ra növekedett, ez 33,7%-os növekedés egy évtized alatt.¹³⁵

A kihelyezett tagozat egyben a levelező tagozat konzultációs központjaként is működött. A Baranyai Sándor vezette Zala megye Tanácsa VB Művelődésügyi Osztálya szervezte meg a konzultációkat részben a kihelyezett tagozat épületében, ám miután ott nem volt elég terem, a zalaegerszegi fiúkollégium Landorhegyi úti épületében. A fiúkollégiumban a IV. évfolyamos magyar nyelv és irodalom szakos csoport összesen hét alkalommal, naponta 8 tanítási órán vett részt. Két alkalommal, összesen 8 órában Baranyai Sándor neveléstörténetet, míg Pék Józsefné „magyar”-t oktatott nekik, minden bizonnyal módszer-tant.¹³⁶ A III. évfolyamos magyar szakos csoport az ideológiai tárgyak közül tudományos

tók névsorával a PTF igazgatói hivatala vezetőjének. PTE EL ZKT 165/1967. A II. félévi vizsgaeredmény és államvizsga eredmény megküldése. Zalaegerszeg, 1967. jún. 29.

¹³³ PTF Évk 1966/67. 48.

¹³⁴ PTE EL VIII.205.b. 602/1967. A PTF igazgatójának levele Zala megye Tanácsa VB. elnökéhez. Pécs, 1967. aug. 28.

¹³⁵ KOTNYEK 2001. 322.

¹³⁶ PTE EL ZKT 92/1967. A levelező hallgatók konzultációs foglalkozásának ütemezése. Zalaegerszeg, 1967. jan. 20.

szocializmust hallgatott Lázár Tibor előadásában, illetve nyolc napon keresztül (8-tól 17 óráig), egyszer pedig délelőtt Kovács Lajos magyar óráit hallgatták.¹³⁷

Mi lett velük?

A zalaegerszegi (?) vagy pécsi (?) tanárképzőket ezerfelé sodorta az idő. Többnyire általános iskolában tanítottak, többen lettek iskolájuk igazgatói (Zalaegerszegen hárman), néhányan elvégezték az egyetemet, egyetemi doktori címet, tudományos fokozatot szereztek, középiskolai, szakmunkásképző, majd szakközépiskolai tanárok lettek, mások az oktatásigazgatás területén végezték munkájukat. Döntő többségük nem lett pályaelhagyó, évtizedekig szolgálták a magyar oktatásügyet.

A fiatal és pályája kezdetén lévő, rendkívül motivált, számos esetben első generációs értelmiségi, jól felkészült oktatógárda egy része később egyetemi doktori címet, tudományos fokozatot szerzett, és a közép-, illetve a felsőoktatásban, valamint a kulturális élet területén alkotott maradandót.

Nem törekedhetünk teljességre, de néhány egyéni példával szolgálhatunk: a tagozatvezető, Dr. Kovács Lajos később a megyei tanács Művelődési Osztályának vezetője lett, majd a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola főigazgató-helyettese Szombathelyen.¹³⁸ A *politikai gazdaságtan* oktatója, Dr. Tóth Endre alapító igazgatója lett egy másik tagozatnak (a Pénzügyi és Számviteli Főiskola 1971-ben induló zalaegerszegi tagozatának), majd tanszéki osztályvezetőként főiskolai tanári rangban vonult nyugalomba. Dr. Németh József a Művelődésügyi Osztályon eltöltött évek után a Zala Megyei Múzeumok Igazgatóságának igazgatójaként és történészként is maradandót alkotott. Dr. Ördög Ferenc (1933–2015), az MTA doktora, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem docenseként és az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársaként nagy ívű tudományos pályát futott be, ezt megelőzően hosszú évekig óraadó tanára volt az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékének is.¹³⁹ Dr. Márkus Ferenc Nagykanizsán tanított gimnáziumban és hosszabb ideig szakfelügyelő volt. Dr. Lepsényi Imre tanulmányi vezető a Csány László Szakközépiskola igazgatójaként vonult nyugalomba.

A kihelyezett tagozat és a konzultációs központ többi oktatója is eredményes középiskolai, illetve általános iskolai tanári pályát futott be. Nagy energiával szervezve, a napi munka mellett végzett oktatómunkával és a folytatás – soha ki nem mondott, de mindvégig érződő – reményével kezdték és végezték feladatukat, minden terhe ellenére örömmel, hozzáértéssel és nagy felelősségtudattal. Fél évszázad múltával az egykori hallgatók lassan aranydiplomájukat kérvényezhetik, egykori, még élő oktatóik már birtokolják ezt az elismerést.

A visszatekintő történész a három tanév számbavétele végén egyben tiszteleg is az egykori oktatók, hallgatók, az őket segítő és útjukat egyengető megyei és városi vezetők

¹³⁷ PTE EL ZKT 92/1967. A levelező hallgatók konzultációs foglalkozásának ütemezése. Zalaegerszeg, 1964. jan. 18.; A levelező hallgatók konzultációs foglalkozásának ütemezése. Zalaegerszeg, 1967. jan. 20.; A főiskolai konz. foglalkozások időpontja. Zalaegerszeg, 1967. jan. 23. A konzultációk egy része tanítási szünetben került megszervezésre.

¹³⁸ Nevét viseli a Zala Megyei Művelődési és Pedagógiai Intézet Szakkönyvtára. <http://archivum.zalamedia.hu/egerszeg/050125/c.html> (2016.11.01.)

¹³⁹ GERSTNER 2003; FARKAS 2016.

előtt, a kihelyezett tagozat fél évszázados és az anyaintézmény, Magyarország első egyeteme alapításának 650. évfordulóján.

Fél évtized alatt a két pedagógusképző intézmény közül egyik sem tudott meggyökeresedni a zalai dombok városában: a tanítóképző után a jól startoló tanárképzés is kiköltözött a zalai megyeszékhelyről, és régiókban a tanítóképző után a tanárképzés is Szombathelyen teljesedhetett ki.¹⁴⁰ Az egykori tagozat – számos ok miatt – nem lett naggyá, mert nem lehetett...

Melléklet

Eddigi ismereteink szerint a tanárképző főiskolák „fiók főiskoláival” kezdődött a kihelyezett tagozatok létesítése és a szervezeti keretek megteremtése. Ez a gyakorlat a későbbiekben gyakoribbá válva behálózta szinte az egész országot, számos pedagógusképző, műszaki, illetve mezőgazdasági felsőoktatási intézmény részegységét hozva létre. Ezek az egységek¹⁴¹ a későbbiek folyamán kari, majd főiskolai státuszt kaptak, vagy egyetemi karrá fejlődtek.¹⁴²

A tagozatok létrehozásakor meg kellett alkotni azokat a jogszabályokat, melyek működésüket meghatározták. A melléklet négy, a főiskolai működéssel kapcsolatos dokumentumot tartalmaz. Így a kihelyezett tagozat működésének engedélyezését, illetve a szervezeti és működési szabályzatot, melynek összhangban kellett lennie a tanárképző főiskolák szervezeti és működési szabályzataival. Az előbbit természetesen az MM illetékes főosztályai készítették el és a miniszteri értekezlet döntése nyomán vált hatályossá, utóbbi – a minisztérium felügyeletével – a Szegedi Tanárképző Főiskolán készült el, de érvényes volt valamennyi tanárképző főiskola kihelyezett tagozatára. A harmadik dokumentum az MM által készített tanulmányi rendet ismerteti. E két utóbbi szabályzat jellegéből fakadóan szoros átfedésben van a főiskolák hasonló – itt nem közölhető – szabályzataival, és mindenképpen az összes kihelyezett tagozat működésének alapidokumentumát jelenti. A negyedik dokumentum Zala megye Tanácsa VB határozata, melynek közlése azért szükséges, mivel valamennyi közvetett és közvetlen támogatásnak – elsősorban azoknak, melyeknek pénzügyi vonzata volt – ez a határozat volt az alapja. Ennek hiányában nem történhetett semmilyen, a tagozat felé irányuló pénzmozgás, vagy fenntartást, illetve működést segítő átutalás. Ezeknek a főiskola költségvetésén kívüli, közvetlen támogatások (például könyvbeszerzés, kollégiumi elhelyezések biztosítása, ösztöndíjak folyósítása, kis értékű tárgyi eszközök beszerzése, óraadók főállású munkahelyéről munkaidőben történő távolmaradás, ennek finanszírozása, továbbá elsősorban a testnevelés szakon nélkülözhe-

¹⁴⁰ KATONA 2010. 54. 36.793/1971. VI. számú MM rendelet a Pécsi Tanárképző Főiskola szombathelyi kihelyezett tagozatról.

¹⁴¹ Nevezzük mi is így, miután számos jogszabály szerint nem voltak „oktatási szervezeti egységek”, mivel ez szint a kari szervezetet jelölte.

¹⁴² Minden bizonnyal a legsajátosabb kihelyezett tagozati státusza az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola (ma Eszterházy Károly Egyetem) 1975/1976. tanévben, Budapesten létesített kihelyezett tagozatának volt, mely 1983. január 1-jétől az 1001/1983. (I. 29.) sz. minisztertanácsi határozat értelmében az ELTE Általános Iskolai Tanárképző Főiskolai Karaként működött tovább. A kar történetének rövid leírása az ELTE Egyetemi Levéltár honlapján: http://leveltar.elte.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=351 [2016.12.08.]

retlen létesítmények, mint a tornaterem vagy a sportpálya folyamatos igénybevétele) esetén volt jelentősége. Minden bizonnyal így jártak el az alföldi városok esetében is, különbség csak a támogatás mértékében, esetleg egyedi sajátosságok esetén lehetett.

1.

A művelődésügyi miniszter 143/1964. (M. K. 16.) M. M. számú utasítása kihelyezett tanárképző főiskolai nappali tagozatok létesítéséről¹⁴³

1. Az általános iskolai szaktanárhiány mielőbbi csökkentése, illetve megszüntetése érdekében Békéscsabán, Szolnokon és Zalaegerszegen – amennyiben az illetékes megyei tanács a megfelelő feltételeket biztosítja – ideiglenes jelleggel és a szükségletnek megfelelő létszámmal, kihelyezett tanárképző főiskolai nappali tagozatos képzést kell megszervezni.

2. A kihelyezett tagozatok (továbbiakban: Tagozat) közül a békéscsabai és a szolnoki tagozat a Szegedi Tanárképző Főiskola, a zalaegerszegi tagozat pedig a Pécsi Tanárképző Főiskola szervezetébe tartozik, létesítésükről az illetékes tanárképző főiskola (a továbbiakban: Főiskola) igazgatója gondoskodik.

3. A Tagozatok elnevezése:

- a) a Szegedi Tanárképző Főiskola Békéscsabai Tagozata,
- b) a Szegedi Tanárképző Főiskola Szolnoki Tagozata,
- c) a Pécsi Tanárképző Főiskola Zalaegerszegi Tagozata.

4. A Tagozaton folyó képzés induló szakcsoportjait és a felveendő hallgatók számát – az illetékes művelődésügyi osztály és a Főiskola együttes javaslatára – a Művelődésügyi Minisztérium évenként határozza meg.

5. A Tagozaton a Főiskolához közvetlenül eljuttatott átmeneti tanterv (óra- és vizsgaterv) szerint folyik a képzés.

6. A Tagozatra felvett hallgatók 4 éves, kétszakos tanulmányokat folytatnak.

7. A hallgatók gyakorlati képzését a 27310/1962. számú külön közölt utasításban foglalt elvek alapján kell megszervezni és lebonyolítani.

8. A Tagozat szervezeti és működési szabályzatát a Főiskola igazgatója készíteti el és hagyja jóvá.

9. A jelen utasítás a közzététel napján lép hatályba.

Molnár János s. k.,
miniszterhelyettes

¹⁴³ MKöZL 1964. 361–362.

2.

A Tanárképző Főiskola Kihelyezett Tagozatainak Szervezeti és Működési Szabályzata¹⁴⁴

I. rész

A Tanárképző főiskolák kihelyezett tagozata a területileg illetékes Tanárképző Főiskola szerves része. Működésének időtartamát a Művelődésügyi Minisztérium határozza meg. Jellege ideiglenes.

I. fejezet

A tagozat célja és feladata megegyezik a tanárképző főiskolák céljával és feladatával.

1.§

A tagozatok szervezete

- (1) A tagozathoz főiskolai részleg, gyakorló általános iskola, és kollégium tartozik.
- (2) A tagozat kötelékébe tartoznak:
 - a) a tagozatvezető igazgatóhelyettes
 - b) a félállású tanárok
 - c) a kollégiumi nevelőtanár
 - d) a gyakorló általános iskolai igazgató
 - e) a gyakorló általános iskolai szakvezető tanárok
 - f) az igazgatási és technikai dolgozók
 - g) a tagozat hallgatói
 - h) a gyakorló általános iskola növendékei.

2.§

A tagozat felügyelete

Az egységes művelődéspolitikai szempontok érvényesítésének biztosítása érdekében a tagozat irányítását és felügyeletét a területileg illetékes főiskola látja el.

¹⁴⁴ PTE EL VIII.205.b. 376/1964. A Tanárképző Főiskola Kihelyezett Tagozatainak Szervezeti és Működési Szabályzata, d. n.

II. fejezet A tagozat vezetése

1.§

(1) A tagozat vezetője a Művelődésügyi Minisztérium által kinevezett docens, aki feladatát igazgatóhelyettesi rangban látja el, és a főiskola igazgatójának van alárendelve.

2.§ A tagozat vezetője

- (1) Egyszemélyben felelős a tagozat vezetéséért.
- (2) Képviseli a tagozatot a párt, az állami és a társadalmi szervek, valamint magánszemélyek előtt.
- (3) A tagozatvezető az MSZMP politikájának szellemében és a felsőbb állami szervek rendelkezései alapján az alábbi főfeladatokat látja el:
 - a) gondoskodik a tagozat munkatervének elkészítéséről, biztosítja és ellenőrzi annak végrehajtását, jóváhagyja a tagozatban készített egyéb munkaterveket;
 - b) biztosítja a tantervek és programok szellemében történő oktatást és ellenőrzi azok végrehajtását;
 - c) megszervezi, irányítja és ellenőrzi a tagozat oktató-nevelő munkáját, figyelemmel kíséri az oktató-nevelő munka tartalmának, módszereinek és eredményeinek alakulását, gondoskodik az oktatás tartalmának állandó fejlesztéséről, a tanulmányi eredmény és a nevelőmunka, különösen pedig a politikai eredményességének fokozásáról és a tanári hivatástudat kialakításáról;
 - d) az évi oktató-nevelő munkáról jelentést tesz a főiskola igazgatójának;
 - e) irányítja és ellenőrzi a közvetlen hatáskörébe utalt kollégium munkáját, a gyakorló általános iskolai igazgató útján a gyakorló általános iskolát, a tanulmányi és gazdasági előadót;
 - f) irányítja és ellenőrzi a tagozat dolgozói körében folyó kádermunkát, különösen
 - figyelemmel kíséri és előmozdítja a tagozat politikai és szakmai fejlődését,
 - részt vesz a főiskola havonkénti tanácsulésein és az elhangzottakról a nevelő testületének beszámol,
 - óraadói megbízásokat ad,
 - javaslatot tesz a Tanárképző Főiskola igazgatójának a félállású oktatók, a gazdasági előadó, a tanulmányi előadó, a kollégiumi nevelőtanár, a gyakorló iskolai igazgató, a szakvezető tanárok kinevezésére,
 - javaslatot tesz a jutalmazásokra, a rendkívüli előléptetésekre, a Tanárképző Főiskola igazgatójának, fegyelmi jogkört gyakorol a kinevezési jogkörébe tartozók ügyeiben, javaslatot tesz olyan fegyelmi ügyekben, amelyeknek eldöntése a Tanárképző Főiskola igazgatója hatáskörébe tartozik;

- g) a gyakorló általános iskola tekintetében felügyeleti és rendelkezési jogot gyakorol, gondoskodik a szakvezető tanárok, az igazgató politikai és szakmai továbbképzéséről, a gyakorló általános iskolát érintő rendelkezések és utasítások végrehajtásáról, mint másodfokú tanügyi hatóság határoz a gyakorló általános iskola ügyeiben;
- h) figyelemmel kíséri a tanulmányi fegyelem alakulását, megteszi a szükséges intézkedéseket annak fokozására, a fegyelmi szabályzatban megállapított jogkört gyakorolja a hallgatók fegyelmi ügyeiben;
- i) irányítja és ellenőrzi a hallgatók felvételét az idevonatkozó rendelkezések szellemében, irányítja a végző hallgatók munkába állításának előkészítését;
- j) indokolt esetekben engedélyt ad a hallgatóknak félévenként legfeljebb 6 napig tartó szabadságra, tanulmányaik egy évre való megszakítására, más főiskolába való átlépésre, főiskolai tagozaton kívül kulturális és sportmunkában való részvételre;
- k) illetékes szervein keresztül – a vonatkozó rendelkezések betartásával – megállapítja a hallgatók tanulmányi és szociális ösztöndíját, tandíját;
- l) segíti a KISZ munkáját;
- m) intézkedik, határoz azokban a vizsgaügyekben, amelyeket a hatályos vizsgaszabályzat hatáskörébe utal;
- n) a felsőbb rendelkezések korlátai között megállapítja a tagozat belső rendjére és ügyvitelére vonatkozó szabályokat, irányítja és ellenőrzi a tagozat ügyviteli szerveinek munkáját;
- o) gondoskodik a Tanárképző Főiskola Gazdasági Hivatalának megadott szempontjai szerint, gazdasági előadója útján a tagozat költségvetésének elkészítéséről, a hitelnek célszerű felhasználásáról, a gazdasági nyilvántartások előírászerű vezetéséről;
- p) felelős a gazdasági tervek realitásáért, azok törvényes végrehajtásáért, a tagozat gazdaságos működéséért, a társadalmi tulajdon megőrzéséért, a gazdasági előadó munkájának ellenőrzéséért;
- r) köteles a gazdasági előadót a tagozat gazdasági helyzetéről rendszeresen beszámoltatni és utasítani a Tanárképző Főiskola gazdasági igazgatójával való harmonikus kapcsolatra és időnkénti beszámolásra, a Tanárképző Főiskola gazdasági igazgatójának ügyvitelt szabályozó rendelkezése betartására;
- s) elkészítteti a tagozat órarendjét;
- sz) időnként megfelelő témával az oktatók részére értekezletet tart;
- t) megszervezi a hallgatók kötelező gyakorlatait;
- ty) a tanulmányi előadót rendszeres időközönként beszámoltatja;
- u) a kollégiumi nevelőtanárt és a gyakorló iskolai igazgatót a szükségesnek tartott időben munkájáról beszámoltatja.

III. fejezet

A tagozat ügyvitele, gazdálkodása, gondozása

1.§

A tanulmányi előadó

- (1) A tanulmányi előadót a főiskola tanulmányi osztálya segíti tanácsaival, látogatásaival.
- (2) A tagozat igazgatásával, oktató-nevelő munka szervezésével, irányításával és ellenőrzésével kapcsolatos ügyviteli munka végzése a tanulmányi előadó feladata.
- (3) A tanulmányi előadó feladatkörébe tartozik: a tagozat iratkezelése, a tagozat igazgatásával, az oktató-nevelő munkával, a hallgatók nyilvántartásával kapcsolatos szervezési és adminisztratív feladatok (anyakönyvek, leckekönyvek, tanulmányi eredmények nyilvántartása, statisztikai adatok szolgáltatása, stb.) végzése.
- (4) Az adminisztrátor feladata az igazgatással kapcsolatos gépelési és adminisztratív munkák végzése.

2.§

A gazdasági előadó

- (1) A gazdasági előadó felelős a tagozat anyagi ügyeinek a fennálló rendelkezések értelmében történő intézéséért.
- (2) A gazdasági előadó munkáját a Tanárképző Főiskola Gazdasági Hivatala segíti.
- (3) A gazdasági előadó munkáját a törvényes rendelkezések szellemében összeállított és a Tanárképző Főiskola Gazdasági Hivatalának igazgatója által kiadott belső ügyviteli szabályzat szerint köteles végezni.

3.§

A technikai személyzet

- (1) A tagozati munkarenddel, igazgatással kapcsolatos technikai feladatok végzése, a tagozat őrzése, karbantartása, tisztántartása, fűtése, világítása, a kollégiumi hallgatók ellátásának megoldása a technikai személyzet feladata.
- (2) A technikai személyzet munkakörét, a gazdasági előadó javaslata alapján, a tagozatvezető állapítja meg. A technikai személyzet munkáját a gazdasági előadó irányítja és ellenőrzi.
- (3) A technikai személyzetet, a költségvetési keretek között, a gazdasági előadó javaslata alapján, a tagozatvezető alkalmazza és nevezi ki.

II. rész

I. fejezet Általános rendelkezések

1.§

A félállású oktatókat az illetékes tanszékek segítik munkájukban.

2.§

Az oktatók munkájukat az érvényes tantervek és programok alapján az illetékes tanszékek segítségével igénylésével főiskolai szinten kötelesek végezni.

3.§

A gyakorlati kiképzés munkáját a tagozatvezető által kijelölt oktató irányítja és szervezi. A Tanárképző Főiskola vezető metodikusa a szükséges segítséget megadja.

4. §

A vizsgákat a tagozat oktatói bonyolítják le.

II. fejezet Az oktató-nevelő munka

1.§

- (1) A tagozat tanulmányi idejét és a sajátos tanulmányi rendet a Művelődésügyi Minisztérium határozza meg.
- (2) A tanév időbeosztását a Művelődésügyi Minisztérium által megadott keretekben a tagozat vezetője határozza meg.
- (3) A tagozatvezető félévenként két nap szünetet engedélyezhet.
- (4) A felvétel és beiratkozás időpontját és rendjét a tagozatvezető állapítja meg.

2.§

Az órarend

- (1) Az órarendet, a tanulmányi rendnek megfelelően, a tagozat vezetője készítteti el.
- (2) Az órarendet, ami tartalmazza az előadások, szemináriumok és gyakorlatok időbeosztását, megfelelő időben a hallgatók tudomására kell hozni.

3.§
Az oktatás formái

(1) Az oktató-nevelő munka fő formáira vonatkozó rendelkezések a tantervben és a tanulmányi szabályzatban vannak meghatározva. A tagozatra is ezek vonatkoznak.

4.§
Oktatói értekezletek

(1) A tagozaton az érvényes rendelkezések szerinti oktatói értekezleteket kell tartani.

III. rész

I. fejezet
A gyakorló iskola

1.§

(1) A gyakorló iskolára vonatkozó szervezeti szabályzatot az 1965/66. tanévre kell elkészíteni.

IV. rész
A kollégium

I. fejezet

1.§
A kollégium feladata

A kollégiumnak az a feladata, hogy hathatós segítséget nyújtson a főiskola alapvető célkitűzéseinek – a művelt, hivatásukat értő és szerető, marxista-leninista világnézetű tanárok képzésének megvalósításához.

Otthont adjon a tagozat székhelyén kívül lakó, arra érdemes hallgatóknak.

2.§
A kollégium szervezése, vezetése

- (1) A kollégium a tagozat szerves része, annak intézménye.
- (2) A kollégium vezetője a tagozatvezető, aki a kollégiumot a nevelőtanárról irányítja.
- (3) A kollégium életét, munkáját a kiadott kollégiumi típuszabályzat szerint kell megszervezni.

V. rész
A tagozat és a Művelődésügyi Minisztérium kapcsolata

A tagozat valamennyi Művelődésügyi Minisztériummal kapcsolatos ügyét a Tanárképző Főiskolán keresztül intézi. Közvetlen érintkezése a Művelődésügyi Minisztériummal olyan mértékben van meg, mint a tanárképző főiskola tanszékeinek.

3.

MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM

Budapest, V. Szalay u. 10–14.

49331/1964.

A kihelyezett főiskolai nappali tagozatok tanulmányi rendje¹⁴⁵

1964

A 142/1964. (M.K.16.) M.M.sz. utasítással létesített kihelyezett főiskolai nappali tagozatok (a továbbiakban: Tagozat) tanulmányi rendjével kapcsolatos kérdéseket az alábbiakban szabályozom:

1. A hallgatók a képzési idő négy évéből két évet töltenek a Tagozaton. E két év alatt az egyik szakjukból, valamint a mellékelt átmeneti tantervben (óra- és vizsgatervben) előírt egyéb tárgyakból folytatnak tanulmányokat és részállamvizsgát tesznek.

A hallgatók a két év befejezése után kötelesek a Főiskola levelező tagozatára átiratkozni és valamelyik kijelölt általános iskolában – szaktanítói besorolással – munkába állni. A második szakos és a tanterv szerint a második két évre eső egyéb tanulmányaikat – a kiegészítő szakos képzés rendjének értelemszerű alkalmazásával – levelező hallgatóként folytatják. Tanulmányaikat a negyedik év végén sorra kerülő második részállamvizsga sikeres letételével fejezik be.

2. A hallgatók a Tagozaton folytatott tanulmányaik során – szaktárgyukból vagy pedagógiából – szakdolgozatot kötelesek készíteni. A szakdolgozat témáját a II. félév végén kell az illetékes tanszék jóváhagyásával kiválasztani. A kész szakdolgozatot a IV. félévben, április 15-ig kell a tanszéknek átadni. A szakdolgozattal kapcsolatos egyéb kérdésekben a 48719/1964. (M.M.sz.) utasítás 9. és 11. pontjában foglaltak szerint kell eljárni.
3. Részállamvizsgára az a hallgató bocsátható, akinek a szakdolgozatát az illetékes tanszék elfogadta és a négy, illetve a nyolc félévet sikeresen befejezte.
4. A szakmai (pedagógiai) gyakorlatok időkerete a következő:
 - a) A lélektani és a pedagógiai tárgyakkal kapcsolatos megfigyelések az I. félévben 15 óra; ebből 5 óra csoportos megfigyelés a lélektani és a logikai gyakorlati órák keretében; 10 óra (2 délelőtt) egyéni lélektani megfigyelés; a II. félévben 15 óra; ebből 5 óra csoportos megfigyelés a pedagógiai gyakorlati órák keretében; 10 óra egyéni pedagógiai megfigyelés.
 - b) A csoportos hospitálások és gyakorló tanítások időkeretét a tanterv ismerteti.
 - c) Az egyéni hospitálás és gyakorló tanítás időkerete: 1 hét, a IV. félévben.

¹⁴⁵ PTE EL VIII.205.b. 376/1964. A kihelyezett főiskolai nappali tagozatok tanulmányi rendje (49331/1964. MM. számú rendelet), 1964. július 31.

A csoportos és az egyéni gyakorló tanítások során minden hallgató legalább 10 órát köteles tartani.

A hallgatók zárótanítását a IV. félévben kell tartani.

5. A tanulmányok és a tanári munka során nélkülözhetetlen anyanyelvi műveltség kialakításához valamennyi nem nyelv szakos hallgató köteles az I. vagy a II. félévben – a tanterv szerint az I. félévre heti egy órában beállított – „Nyelvművelés” c. kollégiumot felvenni. A kollégiumot gyakorlati jeggyel kell lezárni. Az a hallgató, aki az I. vagy II. félévben gyakorlati jegyet nem szerez, köteles e kollégiumot a gyakorlati jegy megszerzéséig újra felvenni.
6. A fegyelmi és az itt nem szabályozott tanulmányi kérdésekben a hatályos jogszabályokat kell alkalmazni.

Budapest, 1964. július 31.

Ladányi Andor s.k.
mb. oszt. vez.

A kiadmány hiteles
(olvashatatlan aláírás)
irodavezető

4.

Előterjesztés a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának 1964. május hó 29-i ülésére¹⁴⁶

Tárgy: Kihelyezett Tanárképző Főiskolai Tagozat létesítése.

Előadó: Kiss Gyula vb. elnökhelyettes

Kiss Gyula: A Művelődésügyi Minisztérium előzetes hozzájárulást adott – Nyugat-Dunántúl és különösen Zala megye általános iskolai szakos nevelő hiányait és Zalaegerszeg adottságait figyelembe véve – 1964. szeptemberétől kihelyezett Tanárképző Főiskolai Tagozatnak Zalaegerszegen történő létesítésére. A kihelyezett főiskolai tagozat a Nyíregyházi Tanárképző Főiskolához hasonlóan működne. Hallgatói két év alatt egy szakot végeznének el és utána szaktanítóként levelező úton folytatnák egy másik szakból tanulmányaikat. A megye szakos nevelői ellátottságát figyelembe véve a következő szakcsoportosításban tartjuk szükségesnek tanulmányi csoportok szervezését: magyar–orosz, matematika–fizika, ének–testnevelés.

¹⁴⁶ MNL ZML XXIII.2.a. 142/1964. sz. Zala megye Tanácsa VB 1964. május 29-i ülésének jegyzőkönyve, 7. napirendi pont.

Az említett szakpárosításból nappali tagozatos hallgatóként a főiskolai hallgatók azon tárgyakat végezték el, amelyekből a legjobb feltételeket biztosíthatjuk a beinduláskor.

Határozati javaslat:

1.) A végrehajtó bizottság kéri a Művelődésügyi Minisztériumot, hogy a kihelyezett főiskolai tagozat költségvetési kereteit biztosítsa. A végrehajtó bizottság kötelezi magát arra, hogy 1964. szeptemberében a kihelyezett tagozat számára 7 előadó termet, 1 szemináriumi helyiséget, 1 nagyelőadó termet, 2 irodahelyiséget és 1 szertári helyiséget biztosít. 1965. szeptemberétől pedig a fiúdiákotthon jelenlegi épületét egészen főiskolai célokra engedi át.

2.) A végrehajtó bizottság kéri a Művelődésügyi Minisztériumot, gondoskodjék a főiskolai hallgatók diákszociális költségvetésének biztosításáról. A megyei tanács végrehajtó bizottsága kötelezettséget vállal, hogy a főiskolai hallgatók 70%-ának kollégiumi elhelyezést biztosít. Egyúttal biztosítja a hallgatók menzai étkeztetését a kollégiumokban, vagy egyéb közétkeztetési intézményben.

3.) A végrehajtó bizottság javasolja, hogy a Művelődésügyi Minisztérium a kihelyezett tagozat vezetőjét, a tanulmányi vezetőt és a gondnokot a megyei tanács vb. javaslata alapján nevezze ki és vegye saját státusába. A végrehajtó bizottság kötelezettséget vállal, hogy a tagozat megszűnése esetén a tagozat vezetőjét, a tanulmányi vezetőt és a gondnokot saját státusába átveszi és megfelelő munkakörben alkalmazza. A végrehajtó bizottság tudomásul veszi, hogy a kihelyezett tagozat előadóit, szemináriumi és gyakorlati foglalkozási vezetőit a művelődésügyi osztály és a kijelölt tagozatvezető javaslata alapján a Művelődésügyi Minisztérium bízta meg. A Megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya biztosítsa a főiskola által kívánt előadóknak óraadóként, vagy másodállásban történő alkalmazását. A főiskola kinevezett előadói részére a végrehajtó bizottság a zalaegerszegi városi tanács VB. útján – szükséghez mérten – lakást biztosít.

4.) A végrehajtó bizottság megállapítja, hogy a megye általános iskolai szakos nevelő-el látásának megjavítására a kihelyezett tagozat gyors és alapos alkalmat ad. Két éven belül jelentős számú – csak a megyében elhelyezkedő – szakos nevelőképzést tesz lehetővé a legnagyobb hiányt jelentő szakokon. Ezért a művelődésügyi osztály tegye meg a szükséges intézkedéseket a tanárképző főiskolára jelentkezett zalai tanulók körében a kihelyezett Tanárképző Főiskolára történő beiskolázás biztosítására.

Határidő: 1964. VIII. 20. és folyamatos

Felelős: Kiss Gyula vb. elnökhelyettes

Nátrán János Zalaegerszeg városi tanács vb. elnöke

Baranyai Sándor művelődésügyi osztályvezető

Kmft.

Kiss Gyula s.k.

VB. elnökh.

FORRÁSOK

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár (PTE EL)

VIII.205.b. Pécsi Pedagógiai/Tanárképző Főiskola iktatott iratai (1948–1982)

Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára (MNL ZML)

XXIII.22.a. Zala Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága iratai, Ülésjegyzőkönyvek (1950–1990)

XXIII.22.e. Zala Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztály iratai, Statisztikák (1951–1990)

MKöZL 1964 *Művelődésügyi Közlöny: a Művelődésügyi Minisztérium hivatalos lapja.* Budapest, 1964.

PTF ÉVK 1964/65 1964/65-ös tanévről. Összefoglaló a Pécsi Tanárképző Főiskola Zalaegerszegi Tagozatának 1964/65-ös tanévről. In: *A Pécsi Tanárképző Főiskola Évkönyve, 1964–65.* Pécs, 1965. 48–52.

PTF ÉVK 1965/66 1965/66. tanévről. A Pécsi Tanárképző Főiskola Zalaegerszegi tagozatának 1965/66. tanévi munkájáról. In: *A Pécsi Tanárképző Főiskola Évkönyve, 1965–66.* Pécs, 1966. 47–48.

PTF ÉVK 1966/67 1966/67. tanévről. A Pécsi Tanárképző Főiskola Zalaegerszegi tagozatának munkájáról. In: *A Pécsi Tanárképző Főiskola Évkönyve, 1966–67.* Pécs, 1967. 47–48.

STATADAT 1964 *Zala megye fontosabb statisztikai adatai, 1964.* KSH Zala megyei Igazgatósága, Zalaegerszeg, 1965.

ZM STATÉVK *Zala megye Statisztikai Évkönyve.* KSH Zala Megyei Igazgatósága, Zalaegerszeg, 1965–1970.

Dunántúli Napló, 1964.

Népszabadság, 1964.

Zalai Hírlap, 1964.

SZÓBELI ADATKÖZLŐK

- Horváth Béla (1944), az 1962-ben indult „középiskolából általános iskolába” program matematika–fizika szakos résztvevője Nagykanizsán, ezen a szakpáron végzett a PTF-en, majd matematika szakon az ELTE-n. A Deák Ferenc Szakközépiskola igazgatóhelyettese, majd tíz évig, nyugdíjba vonulásáig (2004) igazgatója.
- Jóna András (1946), magyar–oroszl szakon végzett Zalaegerszegen, majd Pécssett. A zalaegerszegi Dózsa György Általános Iskola tanáraként ment nyugdíjba (2003).
- Lepsényi Imre dr. (1937), magyar–történelem szakon végzett a PTF-en, majd az ELTE-n. Tanulmányi vezetőként alapító tagja volt a kihelyezett tagozatnak, a zalaegerszegi Csány László Közgazdasági Szakközépiskola igazgatójaként ment nyugdíjba (1997).
- Nemes Ferenc (1944), az 1962-ben indult „középiskolából általános iskolába” program matematika–fizika szakos résztvevője Zalaegerszegen. Ezen a szakon végezte el a PTF-et is. Később egyetemi végzettséget szerzett, a zalaegerszegi Apáczai Csere János ÁMK és Gimnázium igazgatójaként vonult nyugalomba (2004).
- Németh József dr. (1934), magyar–történelem szakos középiskolai tanár (ELTE, 1956), középiskolai tanár Zalaegerszegen, majd a Zala Megyei Tanács Művelődési Osztálya csoportvezetője (1960–1972), később a Zala Megyei Múzeumok Igazgatóságának igazgatója (1972–1992), 1994-től nyugdíjas. A zalaegerszegi nappali tagozaton, illetve a PTF zalaegerszegi konzultációs központjában a levelező tagozatos hallgatóknak irodalomtörténetet és irodalomelméletet tanított.

Segítségükért ezúton mondok köszönetet.

IRODALOM

- FARKAS 2016 FARKAS Tamás: Végső búcsú Ördög Ferencről. *Magyar Nyelv*, 112. (2016): 1. 115–117.
- GERSTNER 2003 GERSTNER Károly: Ördög Ferenc 70 éves. *Magyar Nyelv*, 99. (2003): 2. 251–253.
- HALÁSZ 1986 HALÁSZ Imre: Adatok a zalaegerszegi felsőoktatás előtörténetéhez. In: *A Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézetének Évkönyve II.* Zalaegerszeg, 1986. 329–346.

- HALÁSZ 2001 HALÁSZ Imre: A felsőoktatás Zalában. In: *Zala megye ezer éve. Tanulmányok a magyar államalapítás millenniumának tiszteletére*. Főszerk.: VÁNDOR László. Zalaegerszeg, 2001. 337–341.
- KÁRÁSZNÉ 2011 KÁRÁSZNÉ RÁ CZ LÍDIA: A „Számviteli” – Zalaegerszegen. In: *A közgazdász-képzés 40 éve. A zalaegerszegi „Számviteli Főiskola” (1971–2011)*. Zalaegerszeg, 2011. 10–29.
- KATONA 2010 KATONA Attila: „Óh a szárnyas idő...” In: *A szárnyas idő. 50 éves a felsőfokú képzés Szombathelyen*. Szerk. BARTÁK Balázs et al. Sopron–Szombathely, 2010. 8–57.
- KOTNYEK 2001 KOTNYEK István: Az alsófokú oktatás Zala megyében. In: *Zala megye ezer éve. Tanulmányok a magyar államalapítás millenniumának tiszteletére*. Főszerk.: VÁNDOR László. Zalaegerszeg, 2001. 317–327.
- KOVÁCS 1975 KOVÁCS Lajos: *Irodalmi olvasókönyv a középiskola 1. osztálya számára*. Budapest, 1975.
- KOVÁCS 1982 KOVÁCS Lajos: *Nehéz hűség – A megyei oktatásirányítás korszerűsítésének problémái*. Budapest, 1982.
- KURUCZ 2001 KURUCZ György: Festetics György és a magyarországi művelődés. In: *Zala megye ezer éve. Tanulmányok a magyar államalapítás millenniumának tiszteletére*. Főszerk.: VÁNDOR László. Zalaegerszeg, 2001. 128–132.
- KURUCZ – FEHÉR – ZSIDI 1996 KURUCZ György – FEHÉR György – ZSIDI Vilmos: *Georgikon 200. I. Emlékkönyv a Georgikon alapításának 200. évfordulójára*. Keszthely, 1996.
- MOLNÁR 2009 MOLNÁR Béla: Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ. In: *A felsőfokú tanító- és óvóképzés első 50 éve. 1959–2009*. Szerk. FUSZ György. Szekszárd, 2009. 131–142.
- ZÉK *Zalai életrajzi kislexikon*. Szerk.: GYIMESI Endre. Zalaegerszeg, 1994.

The „Affairs of Zalaegerszeg Local College.” The Three-Year Period of the Teacher Training College of Pécs in Zalaegerszeg

by Imre Halász

(Summary)

To mitigate the extensive teacher shortage after the Second World War, the Teacher Training College of Pécs established an off-site full-time training institute in Zalaegerszeg in 1964 for two consecutive years. The first academic year introduced training in Russian language, Mathematics and Physical Education, while the second academic year had training in Mathematics and Hungarian Language and Literature. The establishment of the training was preceded by a programme from 1962, whereby secondary students who were committed to teaching were placed into rural primary schools after some minimal basic training. After a successful entrance exam, these students could continue their studies in correspondence training at the Teacher Training College of Pécs. As a result of these two programmes, particularly the establishment of an off-site full-time training institute, the number of specialised lessons held at public schools increased. This was also a matter of prestige for the ever-renewing county government, which, in contrast with the previous leaderships, had long term perspectives, a part of which was the continued support of the off-site full-time training programmes.

In addition to Pécs, the teacher training colleges of Szeged, and later Eger also established off-site trainings. As a result, this practice, hitherto unknown in the Hungarian higher education, spread to the fields of economic, technical and agricultural education.

MŰHELY

Méreg Martin

„A tüzre tüzzel válaszolunk”¹
1956-os plakátok a Pécsi Egyetemi Könyvtár és
Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztályán

Bevezetés

2016 októberében tizenkét darab, 1956-ból származó plakát került elő a Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztályán. A plakátok jelzet nélküliek, nincsenek katalogizálva, könyvtárba kerülésük körülményei nem ismertek. Valószínűsíthető, hogy Móró Mária Anna, a Pécsi Egyetemi Könyvtár főkönyvtárosa az irattár rendezése közben gyűjtötte egy iratcsomóba a plakátokat. Mivel a plakátok esetlegesen maradtak fenn, jelen tanulmánynak nem célja az 1956-os pécsi és baranyai események részletes ismertetése, csupán a plakátok bemutatására és történeti kontextusba helyezésére vállalkozunk.

A tizenkét plakát szerzőjét és kiadóját tekintve megállapítható, hogy hét példány a megyei pártbizottságtól, öt példány pedig Pécs szovjet katonai parancsnokától származik. Ezek a források tehát a forradalommal ellenséges hatalom perspektívájából tekintenek 1956 pécsi és baranyai eseményeire. A várost elfoglaló szovjet csapatok a Mór Kollégium, a *Dunántúli Napló* szerkesztősége, a posta és a rádió mellett a Szikra Nyomdát is megszállták. Pécs szovjet katonai parancsnokának, Kornyusin őrnagynak november 4-én, plakát formában is fennmaradt parancsát már itt adták ki.

A plakátok megjelenése kronológiailag a pécsi és az országos események menetét követi. A szovjet intervenció előtti időszakból egy, a városi tanács által kiadott, rendkívüli állapot kihirdetéséről szóló plakát van a gyűjteményben, míg a többi tizenegy plakát november 4. után keletkezett. A plakátok áttekintését az 1. táblázat könnyíti meg.

A november 4. és 14. közötti négy plakátot a város szovjet katonai parancsnoka adta ki párhuzamosan a város megszállásával és a mecseki szabadságharcosok küzdelmével. November 24-én egy hat plakátból álló sorozat jelent meg a megyei pártbizottság kiadásában, amely különböző foglalkozási csoportokat megszólítva a sztrájk beszüntetését követeli. A plakátsorozat a pécsi és baranyai munkástanácsok utóvédharcaihoz köthető. Végül, december 7-én a szovjet katonai parancsnok által megjelentetett 5. számú parancs a forradalom hófordulóján kibontakozó országos és megyei tüntetéssorozatra adott reakcióként értelmezhető.

¹ Ezen a címen jelent meg a pécsi Szovjet Katonai Parancsnokság felhívását tartalmazó plakát a *Dunántúli Napló* 1956. november 7-i számában, a címlapon.

	A megjelenés dátuma	Cím/Tartalom	Kiadó	További példányok²
1.	1956. 10. 24.	Pécs város és Baranya megye dolgozói! Rendkívüli állapot és gyülekezési tilalom elrendelése.	Pécs városi Tanács és a Baranya Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága	JPM 80.30 PKSZ.1956/129
2.	1956. 11. 04.	A szovjet katonai parancsnok parancsa Kijárási és gyülekezési tilalom, a fegyverek leadása.	Kornyusin őrnagy, Pécs szovjet katonai parancsnoka	JPM 71.2256 PKSZ.1956/128
3.	1956. 11. 07.	Pécs város polgárai! A lakosság felhívása az ellenállás befejezésére, a tovább harcolók feladására.	Szovjet Katonai Parancsnokság	JPM 71.1469 JPM 71.2260/1-2 JPM 71.22.70 JPM 80.29/1-2 JPM R/3
4.	1956. 11. 08.	Szovjet városparancsnok 2. sz. parancsa A városparancsnokság átvétele. A fekete zászlók betiltása. Gyülekezési tilalom. Fegyverek leadása.	Bojcof ³ gárdaezredes, Szovjet Katonai Parancsnokság	JPM 71.2257.2
5.	1956. 11. 14.	4. számú parancs A város rendjének megváltoztatása. Kijárási és gyülekezési tilalom, intézmények vezetői igazolványukat kötelesek bemutatni.	Bojcov gárdaezredes, Szovjet Katonai Parancsnokság	JPM 80.28 JPM 71.2258/1-2
6.	1956. 11. 24.	Bányászok! Munkások! Parasztok! Családanyák! Fiatalok! Magyar Hazafiak! A sztrájk beszüntetésére felszólító plakát.	MSZMP Baranya Megyei Intéző Bizottsága	JPM 71.1478/1-2 JPM 71.2255 JPM 80.261 JPM 80.262

² JPM: Janus Pannonius Múzeum Várostartörténeti Múzeum 1956. okt. 23. – 1957. március jelzetű iratcsomó. PKSZ: Az Országos Széchényi Könyvtár Kisnyomtatványtárának 1956-os különgyűjteménye.

³ A Kornysin őrnagyot váltó szovjet katonai parancsnok neve Bojcof és Bojcov változatban is előfordult a plakátokon.

7.	1956. 11. 24.	Bányászok! Régi hő- sök és fiatalok! A sztrájk beszüntetésé- re felszólító plakát.	MSZMP Baranya Megyei Inté- ző Bizottsága	JPM 80.34
8.	1956. 11. 24.	Munkások! Dolgozók! A sztrájk beszüntetésé- re felszólító plakát.	MSZMP Baranya Megyei Inté- ző Bizottsága	JPM 80.33
9.	1956. 11. 24.	Közlekedési dolgo- zók! Vasutasok! A sztrájk beszüntetésé- re felszólító plakát.	MSZMP Baranya Megyei Inté- ző Bizottsága	JPM 80.31/1-2
10.	1956. 11. 24.	Anyák! Gondokkal küzdő háziasszonyok! Magyar nők! A sztrájk beszüntetésé- re felszólító plakát.	MSZMP Baranya Megyei Inté- ző Bizottsága	JPM 80.32
11.	1956. 11. 24.	Bányászok, Bányászasszonyok! A sztrájk beszüntetésé- re felszólító plakát.	MSZMP Baranya Megyei Inté- ző Bizottsága	
12.	1956. 12. 07.	Pécs város szovjet ka- tonai parancsnokának 5. számú parancsa A tüntetések, gyűlések, fel- vonulások betiltása, a kijárási tilalom szigorú betartása.	Bojcov gárdaezredes, Pécs város szovjet katonai parancsnoka	JPM 80.27 JPM 71.2259 PKSZ.1956/127

1. táblázat – Az 1956-os plakátok áttekintő táblázata,
Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya.

A plakátok további példányai a Janus Pannonius Múzeum Várostörténeti Múzeumában, illetve az Országos Széchényi Könyvtár Kisnyomtatványtárában⁴ található meg. A Várostörténeti Múzeum példányai közül többet Borsy Károly, a Pécsi Szikra Nyomda könyvtermelési vezetője, a pécsi nyomdászat történetének kutatója adományozott 1964-ben a gyűjteménynek. A további példányok lelőhelyét és jelzetét az 1. táblázat utolsó oszlopában adtuk meg.

⁴ <http://www.mek.oszk.hu/04000/04056/html/index.html> (2016.10.15)

A plakátok bemutatása

1. plakát

Pécs város és Baranya megye dolgozói!

Tekintettel a reakciós provokációk lehetőségére, Pécs városában és az egész megyében rendkívüli állapotot rendelék el!

Felhívom városunk és megyénk minden dolgozóját, hogy tartózkodjék a csoportosulásoktól, gyülekezéstől. Elrendelem a szesztilalmat, a színház és filmszínházak szüneteltetését. (...)

Felhívom a lakosság figyelmét, hogy őrizze meg nyugalmát, tartózkodjék minden rendezvarástól, hogy az üzemekben, hivatalokban és üzletekben a munka és a lakosság ellátása zavartalanul folyjék.

Pécs, 1956. október 24.

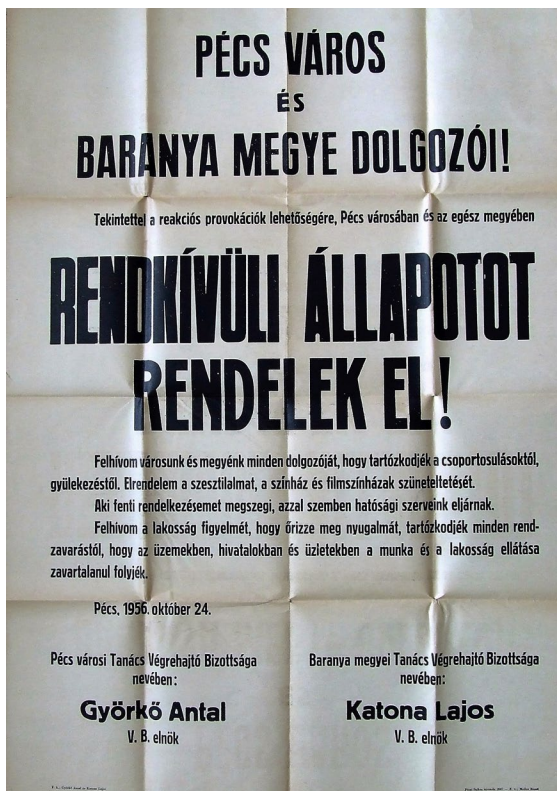
Pécs városi Tanács Végrehajtó Bizottsága nevében: Györkö Antal V. B. elnök

Baranya megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága nevében: Katona Lajos V.B elnök

Méret: 71 x 100 cm, 1 példány; kiadó: Györkö Antal és Katona Lajos, Pécsi Szikra Nyomda

Október 23-án és 24-én Pécssett nem került sor nagyobb szervezett megmozdulásokra. A MEFESZ⁵ vezetői bíztak a tárgyalások sikerében, ezért tudatosan kerültek a provokációkat. A *Dunántúli Napló* beszámolója szerint október 24-én két-háromszáz fiatal tüntetett a városháza, majd a színház és a rádió épülete előtt. A tüntetést a karhatalom feloszlatta a tüntetők közé keveredett „huligán és munkakerülő” elemekre hivatkozva. Ugyanakkor a diákszövetség pontjait tartalmazó röplapok terjesztése miatt négy főiskolás ellen intézkedett az ÁVH.⁶

Ezek alapján arra következtethetünk, hogy a rendkívüli állapot kihirdetését a pécsi események önmagukban nem indokolták, inkább a budapesti események hatására, elővigyázatosságból, esetleg felsőbb utasításra hozhatták meg a döntést. Ezt támasztja alá, hogy a felhívást a *Dunántúli Napló* 1956. október 24-i száma⁷ csak a 3. oldalon, kis méretben közölte. A címlapon Gerő Ernő rádióbeszéde szerepelt.

⁵ Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége. Szegeden jött létre, amikor 1956. október 16-án az egyetemisták kiváltak a hivatalos kommunista ifjúsági szervezetből. Október 22-én csatlakoztak a MEFESZ-hez a budapesti, a miskolci, a pécsi és a soproni diákgyűlések.

⁶ BÀN–ROZS 2006. 31–32.

⁷ *Dunántúli Napló*, 1956. okt. 24. 3.

2. plakát

A szovjet katonai parancsnok parancsa

A mai naptól megkezdte működését Pécs szovjet katonai parancsnoka.

Megparancsolom:

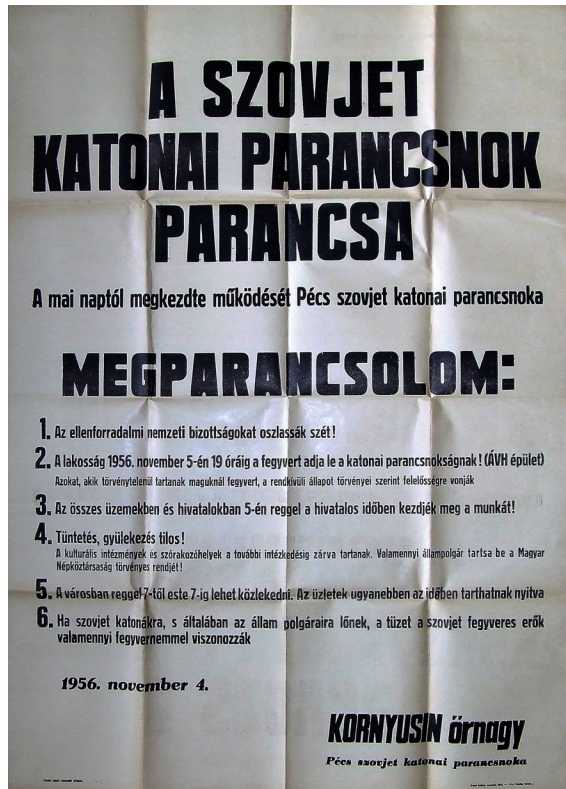
1. Az ellenforradalmi nemzeti bizottságokat oszlassák fel!
 2. A lakosság 1956. november 5-én 19 óráig a fegyvert adja le a katonai parancsnokságnak. (ÁVH épület) Azokat, akik törvénytelenül tartanak maguknál fegyvert, a rendkívüli állapot törvényei szerint felelőségre vonják.
 3. Az összes üzemekben és hivatalokban 5-én reggel a hivatalos időben kezdjék meg a munkát!
 4. Tüntetés, gyülekezés, tilos! A kulturális intézmények és szórakozóhelyek a további intézkedésig zárva tartanak. Valamennyi állampolgár tartsa be a Magyar Népköztársaság törvényes rendjét!
 5. A városban reggel 7-től este 7-ig lehet közlekedni. Az üzletek ugyanebben az időben tarthatnak nyitva.
 6. Ha szovjet katonákra, s általában az állam polgáira lönek, a tüzet a szovjet fegyveres erők valamennyi fegyvernemmel viszonzják.
1956. november 4.

Kornjusin őrnagy

Pécs szovjet katonai parancsnoka

Méret: 70,5 x 100 cm, 1 példány; kiadó: Jelenszki Márton, Pécsi Szikra Nyomda

A forradalom napjaiban Pécsen nem bontakoztak ki a budapestihez hasonló, nagyobb fegyveres összetűzések. A Katona Tanács Csikor Kálmán vezetésével megszervezte az egyetemi és bányász zászlóaljából álló nemzetőrséget, amely a rendőrséggel közösen biztosította a közbiztonságot a városban. A Katona Tanács felelősége volt eldönteni, hogy a közeledő szovjet csapatokkal felvegyék-e a harcot. A szovjet páncélos hadosztály közeledésének hírére Csikor Kálmán a felesleges vérontás elkerülése érdekében a tárgyalások mellett döntött, és a védelmi vonalakra kivezényelt egységeinek egy részét visszavonta. A tárgyalások végül eredménytelenek maradtak, a szovjet csapatok november 4-én hajnalban ellenállás nélkül vonultak be a városba.⁸ A parancs a *Dunántúli Napló* 1956. november 5-i számában a címlapon is megjelent.⁹

⁸ BÁN–ROZS 2006. 48–54.

⁹ *Dunántúli Napló*, 1956. nov. 5. 1. (A november 4-i számot a szovjet katonai parancsnok lefoglaltatta.)

3. plakát

Pécs város polgárai!

Az ellenforradalmi elemek tovább folytatják az értelmetlen ellenállást, támadják és tüzelnek a szovjet csapatokra.

A szovjet hadsereg harckocsijai és tüzérsége kénytelenek válaszolni tüzzel a tüzre, mégha azok padlásokról és ablakokból is jönnek. (...)

A szovjet hadseregnek nincs más feladata, mint baráti segítséget nyújtani a magyar népnek a szocialista eredmények megvédésében, az ellenforradalom szétzúzásában és a fasiszta veszély újjáéledése veszélyének felszámolásában. (...)

A szovjet csapatok továbbra is valamennyi fegyvernem tüzével válaszolnak a provokációkra és a terrorista tevékenységekre, melyeket az ellenforradalmi elemek végeznek.

Pécs város polgárai!

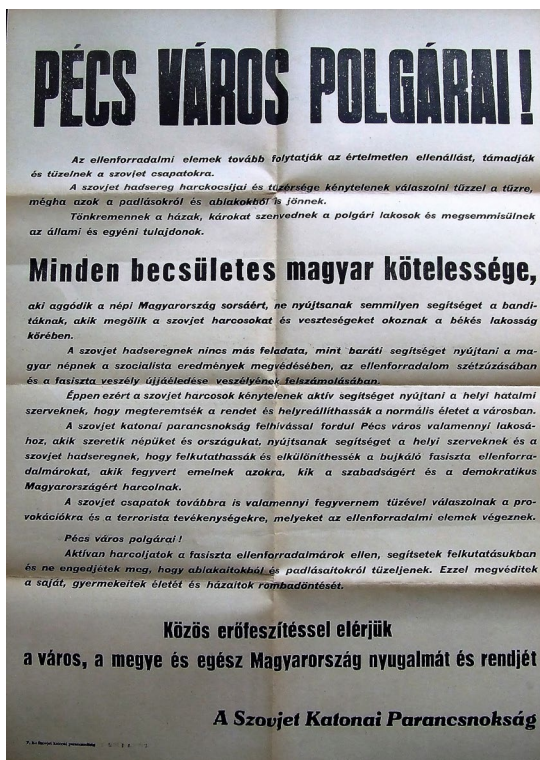
Aktívan harcoljatok a fasiszta ellenforradalmárok ellen, segítetek felkutatásukban és ne engedjétek meg, hogy ablakaitokból és padlásaitokról tüzeljenek. Ezzel megvédtétek a saját és gyermekeitek életét és házaitek rombadöntését. (...)

A Szovjet Katonai Parancsnokság

Méret: 50 x 70 cm, 2 példány; 15,4 x 20,3 cm, 2 példány; kiadó: Szovjet Katonai Parancsnokság, Pécsi Szikra Nyomda

A plakáton a megjelenés dátumát nem tüntették fel. Ugyanakkor a *Dunántúli Napló* 1956. november 7-i számában a címlapon szerepel a szovjet katonai parancsnokság felhívása *A tüzre tüzzel válaszolunk* címmel. A szöveg egy-két kisebb eltéréstől eltekintve megegyezik a plakát szövegével, ennek alapján a plakát megjelenését november 6-ra vagy 7-re tehetjük. A felhívást a „Mecseki Láthatatlanok” utóvédharcára adott reakcióként értelmezhetjük.

A szovjet csapatok bevonulása után leszerelt kiskatonákból, bányászszázaljakból, diákokból és nemzetőrökből fegyveres ellenállás szerveződött a Mecsekben. A hiányos felszerelésű, de jó helyismerettel rendelkező csapatok november 4. és 6. között több rajtaütést hajtottak végre a szovjet alakulatokon.¹⁰ Később Vágotpusztáról és Kisújbanyról kiindulva indítottak támadásokat a szovjet csapatok és a szerveződő karhatalom ellen. Céljaik közé tartozott, hogy folytassák az ellenállást az ENSZ kedvező döntéséig, és megcáfolják az „ellenforradalom” felszámolását hirdető kádári propagandát. November 16-án belátva a további ellenállás kilátástalanságát feloszlatták az egységeket. Az ellenállók maradéka november 22. után Jugoszlávia felé próbálta elhagyni az országot.¹¹

¹⁰ A *Dunántúli Napló* 1956. november 8-i címlapján közölt felhívás értelmében, ha a Mecseken harcolók 8 óra utáni két órás elvonulási időben sem teszik le a fegyvert, a szovjet parancsnokság légiertővel és nehéztüzérséggel megsemmisíti őket. Nem tudjuk, a felhívást plakát formájában is közzétették-e.

¹¹ BÁN–ROZS 2006. 77–82.

4. plakát

Szovjet városparancsnok 2. sz. parancsa

Pécs, 1956. évi november hó 8.

A mai napon átvettem a városparancsnokságot. A város rendjéért és a biztonságért a felelősség teljes mértékben reám hárul. (...)

Javaslom a város lakosságának, hogy úgy a középületekről, mint a lakóházakról a fekete zászlót 1956. november 9-én 12 óráig vegyék le. Jelen esetben a fekete zászló a felkelők és provokátorok szimbólumát képezi. Mindazon személyeket, akik a fekete zászlót továbbra is kint hagyják, a felkelők támogatóinak tekintjük.

Esetleges provokációk megakadályozása érdekében ismételten megtiltom a tereken és más helyeken való csoportosulást.

A további vérontás megakadályozása érdekében Pécs város párt-és állami szervei, valamint a Szovjet Parancsnokság utoljára felhívja azon személyeket, akik még fegyverüket nem adták le, hogy azt haladéktalanul adják le, vegyék fel a munkát és kezdjék meg az új békés életet.

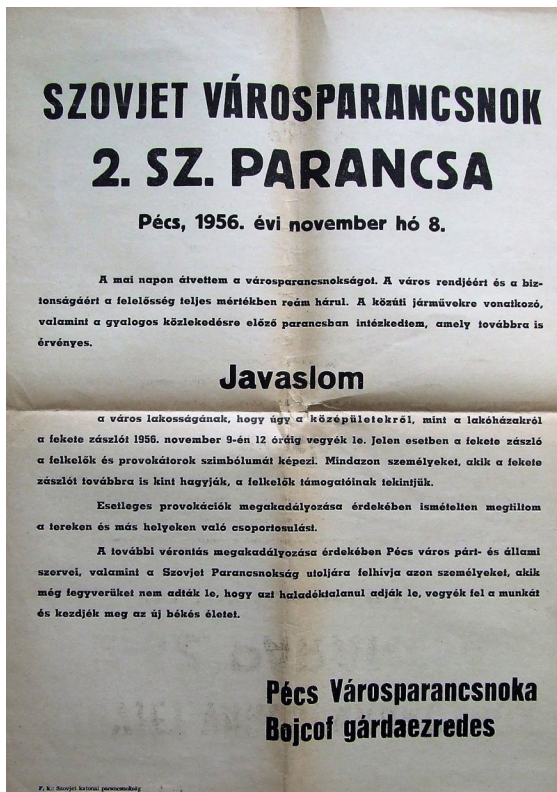
Pécs Városparancsnoka

Bojcof gárdaezredes

Méret: 35 x 50 cm, 1 példány; kiadó: Szovjet Katonai Parancsnokság, Pécsi Szikra Nyomda

A parancs a *Dunántúli Napló* 1956. november 10-i számában, a 2. oldalon is megjelent *A csoportosulás továbbra is tilos; Mindenki kezdje meg a munkát!* címmel. A parancsot a kijárási tilalomra vonatkozó információ egészíti ki, amely egy órát rövidülve este 8-tól reggel 6 óráig tart.

A városparancsnokság átvételével kapcsolatban elterjedt, hogy Kornyusin őrnagyot a mecseki harcok során lelőtték. Bojcov gárdaezredes november 10-én a *Dunántúli Napló* hasábjain cáfolta a hírt. Elmondása szerint elődje csak ideiglenesen vezette a katonai parancsnokságot, él és tovább irányítja saját egységét.¹² Ezzel szemben a szakirodalomban több szerző is tényként közli a városparancsnok lelövését.¹³ Rózsa András szerint nem bizonyított, hogy Kornyusin őrnagy meghalt, illetve, hogy a szabadságharcosok lőtték le, ugyanis szovjet katonai források nem állnak rendelkezésünkre az ügyel kapcsolatban.¹⁴

¹² *Dunántúli Napló*, 1956. nov. 10. 2.

¹³ SZAKOLCZAI 2010. 76.; PÉTER 1997. 254.

¹⁴ ROZS 2009.

5. plakát

4. számú parancs¹⁵

Pécs, 1956. évi november hó 14. (...)

1. A kijárási tilalom helyi idő szerint este 7 órától reggel 7 óráig tart.

2. Szigorúan megtiltom az utcákon a gyülekezést, 3-5 embernél több ne csoportosuljon.

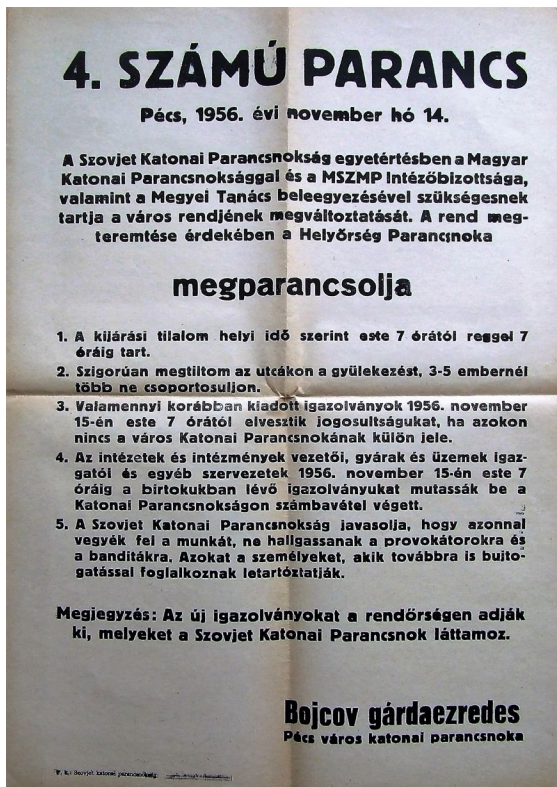
3. Valamennyi korábban kiadott igazolványok 1956. november 15-én este 7 órától elvesztik jogosultságukat, ha azokon nincs a város Katonai Parancsnokának külön jele. (...)

5. A Szovjet Katonai Parancsnokság javasolja, hogy azonnal vegyék fel a munkát, ne hallgassanak a provokátorokra és a banditákra. Azokat a személyeket, akik továbbra is bujtogatással foglalkoznak letartóztatják. (...)

Bojcov gárdaezredes

Pécs város katonai parancsnoka

Méret: 35 x 50 cm, 1 példány; kiadó: Szovjet Katonai Parancsnokság, Pécsi Szikra Nyomda

A Szovjet Katonai Parancsnokság november közepi bőséges plakáttermésének háttérében a pécsi és baranyai utóvédharcok intenzitása áll. A „Mecseki Láthatatlanok” fegyveres ellenállása egészen november 16-ig tartott. A nem fegyveres ellenállás központjai, a munkástanácsok december első feléig képviselték a forradalom célkitűzéseit. November 7-én a pécsi üzemek és bányák küldötteinek Sopiana Gépgyárban tartott nagygyűlésén központi sztrájkbizottságot hoztak létre. A munkabeszüntetések fenntartását többek között a szovjet csapatok kivonulásáig és a sztrájkjog törvénybe iktatásáig tervezték. November 16-án új megyei központi munkástanácsot választottak.¹⁶

¹⁵ A 4. számú parancs megjelent a *Dunántúli Napló* november 15-i számában a címlapon „*Kimenési tilalom: este 7-től reggel 7-ig*” címmel.

¹⁶ Rozs 2008. 174–175.

6–11. plakát

A hat darabból álló plakátsorozatot az MSZMP Baranya Megyei Intéző Bizottsága adta ki november 24-én. A plakátok a sztrájk beszüntetésére szólítanak fel, személyre szabottan mindegyik más és más foglalkozáscsoportot szólít meg. A szövegeket erőteljes, érzelmekre ható retorika, szóképek használata, gyakori ismétlések és megszólítások jellemzik.

Bányászok! Munkások! Parasztok! Családanyák! Fiatalok! Magyar Hazafiak! (6. plakát)¹⁷

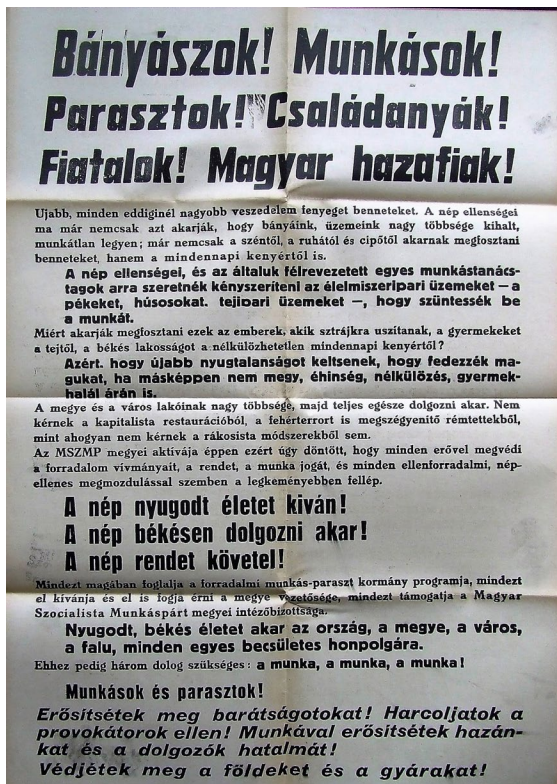
(...) *A nép ellenségei és az általuk félrevezetett egyes munkástanács-tagok arra szeretnék kényszeríteni az élelmiszeripari üzemeket – a pékeket, húsosokat, tejipari üzemeket –, hogy szüntessék be a munkát. (...)*

(...) *hogy újabb nyugtalanságot keltsenek, hogy fedezzék magukat, ha másképpen nem megy, éhínség, nélkülözés, gyermekhalál árán is.*

A megye és a város lakóinak nagy többsége, majd teljes egésze dolgozni akar. Nem kérnek a kapitalista restaurációból, a fehérterrort is megszegyénítő rémtettekből, mint ahogyan nem kérnek a rákosista módszerekből sem.

Az MSZMP megyei aktívája éppen ezért úgy döntött, hogy minden erővel megvédi a forradalom vívmányait, a rendet, a munka jogát, és minden ellenforradalmi, népellenes megmozdulással szemben a legkeményebben fellép.

Méret: 45,5 x 59,6 cm, 2 példány; 15,4 X 20,3 cm, 2 példány; kiadó: MSZMP Baranya Megyei Intéző Bizottsága, Pécsi Szikra Nyomda

¹⁷ A többi plakát külön-külön szólítja meg az itt felsorolt társadalmi csoportokat.

Bányászok! Régi hősök és fiatalok! (7. plakát)

Ti voltatok és ti vagytok a munkásság derékhadá. Sok dicső sztrájkossal írtátok be neveteket hazánk történelmébe, sok hűséges társatok meghalt addig, míg munkásoké lett nálunk a hatalom. A mai sztrájk már nem a Ti sztrájkotok! Most nem a DGT¹⁸ urai ellen, a csertetői gyilkos csendőrök!¹⁹ ellen, hanem magatok ellen sztrájkoltok!

Ha nem lesz szén, nem indulnak a vonatok. Ha nem lesz szén, nem lesz áram, nem dolgozhatnak a ruhagyárak, cipőgyárak, élelmiszerüzemek, gyógyszergyárak, dohánygyárak! (...) Ezt nem akarhatjátok! Szenet az országnak!

Méret: 15,4 x 20,3 cm, 2 példány; kiadó: MSZMP Baranya Megyei Intéző Bizottsága, Pécsi Szikra Nyomda

Munkások! Dolgozók! (8. plakát)

(...) A ti asszonyaitok, a ti gyermekeitek várják otthon a cipőt, ruhát, játékot, szenet, a ti asszonyaitok sorakoznak az üresedő üzletek előtt kétségbeesetten, hogy haza tudják-e vinni mindazt a családnak, amire szüksége van. (...)

A nép ellen, saját magatok ellen, hazátok ellen sztrájkoltok!

Vegyétek hát fel a munkát! (...)

Méret: 15,4 x 20,3 cm, 1 példány; kiadó: MSZMP Baranya Megyei Intéző Bizottsága, Pécsi Szikra Nyomda

Bányászok! Régi hősök és fiatalok!

Ti voltatok és Ti vagytok a munkásság derékhadá. Sok dicső sztrájkossal írtátok be neveteket hazánk történelmébe, sok hűséges társatok meghalt addig, míg munkásoké lett nálunk a hatalom. A mai sztrájk már nem a Ti sztrájkotok! Most nem a DGT urai ellen, a csertetői gyilkos csendőrök ellen, hanem

magatok ellen sztrájkoltok!

Ha nem lesz szén, nem indulnak a vonatok.
Ha nem lesz szén, nem lesz áram, nem dolgozhatnak a ruhagyárak, cipőgyárak, élelmiszerüzemek, gyógyszergyárak, dohánygyárak!
Meghal, kihül és tönkremegy az oly drágán felépített és oly sokszor megnéklülő duna-pentelei kohó — sötétség és némaság borul a városra

EZT NEM AKARHATJÁTOK!
NEM LEHETÜNK ÖNMAGUNK GYILKOSAI ÉS ROSSZAKARÓI!

ÖREG BÁNYÁSZOKI FIATALOK! Alljátok munkába. Térdadjék fel újra az igaz bányászbeszűlet. Ne hagyjátok, hogy félrevezessenek benneket!

A kormány ismeri végyaitokat, jobban meg akarja beosillni nehéz munkátokat. Mindent megtenni csak akkor tudja, ha dolgozok!

Szenete sokat szenvedett országnak!

SZENET!

SZENET!

SZENET!

Munkások! Dolgozók!

Az üzemekben, gyárakban napok óta hallgatnak a gépek. Sztrájkot hirdettek néktek azok, akik nem látják annak következményeit — és ti sztrájkoltok — saját magatok ellen, az egész nép ellen, a munkáshatalom, önön hatalmatok ellen.

A ti asszonyaitok, a ti gyermekeitek várják otthon a cipőt, ruhát, játékot, szenet, a ti asszonyaitok sorakoznak az üresedő üzletek előtt kétségbeesetten, hogy haza tudják-e vinni mindazt a családnak, amire szüksége van.

AZ ÁRU, AZ IPARCIKK, AZ ÉLELMISZER, A SZÉN NEM TEREM A FÁN, MINT A CSIPKEBEGYŐ; AZ ÁRUT TI TERMELTEK, TI ADJÁTOK A KERESKEDELEMNEK!

Amíg hallgatnak a gyárak gépei, nem lesz áru, amíg hallgatnak a gépek, nincs fizetés, szükségei lát a család, amíg hallgatnak a gépek, nem lesz béte és nyugalom, amíg hallgatnak a gépek, azok dürsölik a markukat, akiktől ti a gyárat, a gépet, a szerszámot elvettétek.

A nép ellen, saját magatok ellen hazátok ellen sztrájkoltok!

Vegyétek hát fel a munkát!

Ezt kéri, ezt követeli tőletek saját családok, ezt követeli a nép érdeke, ezt követeli tőletek a munkásbeszűlet, ezt követeli sokat szenvedett hazánk!

¹⁸ A Dunagőzhajózási Társaság (DGT) tulajdonában voltak a Pécs környéki bányák a 19. század közepétől a II. világháború végéig.

¹⁹ Utalás az 1937. február 24-i, három halálos áldozatot követelő csertetői sortűzre.

Közlekedési dolgozók! Vasutasok! (9. plakát)

Hozzátok szólunk, akik a város, a megye, az ország útőterén – a közlekedésen tartjátok kezezteket. Akik munkába szállítottátok a szabolcsi, meszesi bányászokat, piacra vittétek a Szigeti út háziasszonyait. Akik szénrel megrakott szerelvényeket indítottatok az ország szívébe. Hozzátok szólunk! Rajtatok múlik, hogy meginduljon megyénkben az eleven, a békés élet! (...)

Méret: 15,4 x 20,3 cm, 4 példány; kiadó: MSZMP Baranya Megyei Intéző Bizottsága, Pécsi Szikra Nyomda

Bányászok, Bányászasszonyok! (10. plakát)

Gondoltok ti arra, hogy a sztrájk további fenntartása hová fajul? (...)

Jön a tél – nincs szén. Nincs munka – nem lesz pénz. Ha nem lesz pénz, nem lesz miből élelmezni magatokat és családokat. (...)

Foglaljatok egységesen állást a munka mellett, szereljétek le a hangadókat, azokat, akik a fent leírtakat akarják. Az élet, hazánk léte most a ti kezeetekben van.

Gondolkozzatok!!!

Méret: 15,4 x 20,3 cm, 2 példány; kiadó: MSZMP Baranya Megyei Intéző Bizottsága, Pécsi Szikra Nyomda

Közlekedési dolgozók! Vasutasok!

Hozzátok szólunk, akik a város, a megye, az ország útőterén — a közlekedésen — tartjátok kezezteket. Akik munkába szállítottátok a szabolcsi, meszesi bányászokat, piacra vittétek a Szigeti-út háziasszonyait. Akik szénrel megrakott szerelvényeket indítottatok az ország szívébe.

HOZZÁTOK SZÓLUNK!

Rajtatok múlik, hogy meginduljon megyénkben az eleven, a békés élet! Rajtatok múlik, hogy a bányások minden műszakon pontosan megjelenjenek, hogy a háziasszonyoknak ne kelljen zöldségért végigyalogni a városban, hogy ismét induljanak a vonatok a vidám tanulóktól hangos diákkocsikkal.

Hősöknek nevezünk benneteket — vasutasok! Most azt mondjuk: legyetek igaz magyar hazafiak.

Gondoljatok a közelgő télre, a családokra,

a ti családotokra is.

Ne feledjétek; amíg állnak az autóbuszok, a villamosok, a vonatok és hideg a mozdonyok kazánja, nem jut el az annyira várt szén, az élelem az otthonokba, nem lesz és nem lehet teljes üzem a gyárakban.

KÖZLEKEDÉSI DOLGOZÓK! VASUTASOK!

MÉG MA indítsátok útunk a vonatokat!

MÉG MA vigyétek munkára a bányászokat és munkásokat!

MÉG MA járjon a villamos a Balokányba, Kisállomásra!

Ezt várja tőletek egész Baranya és Pécs, ezt várja tőletek az egész ország!

Bányászok, Bányászasszonyok !

GONDOLTOK TI ARRÁ, HOGY

A SZTRÁJK TOVÁBBI FENNTARTÁSA HOVÁ FAJUL?

Nem, nem gondoltok rá!

Nem gondoltok arra, hogy ezzel alapot teremtetek ahhoz, hogy elszaporodjanak a fosztogatások, a rablások, gyilkosságok.

JÖN A TÉL — NINCS SZÉN.

NINCS MUNKA — NEM LESZ PÉNZ.

Ha nem lesz pénz,
nem lesz miből élelmezni magatokat és családokat.

Vannak nagy családok, akiknek nincs kitarásuk, ahol a gyermekek enni kérnek, de nincs. A szülők nem tudnak adni. Mit fognak tenni ezek a szülők, még ha becsületesek is? Szerezni fognak. Kítől fognak szerezni? Attól a munkatársától, akinek még van.

Ezt akarjátok? Ezért hallgattok azokra, akik akár tudatosan, akár tudatlanul, akár lustaságból, akár más célból növelni akarják népünk tragédiáját?

Nem, ti nem ezt akarjátok és ezért tettekkell kell, hogy ezt megakadályozzátok. Vegyétek fel a munkát, mert csak ez biztosítja saját és gyermekeitek emberi életét.

Ezt követeli tőletek az emberi felelősségérzet, a becsület,
a józan ész.

FOGLALJATOK EGYSÉGESEN ÁLLÁST

A MUNKA MELLETT,

szereljétek le a hangadókat, azokat, akik a fent leírtakat akarják. Az élet, hazánk léte most a ti kezeetekben van.

GONDOLKOZZATOK!!!

Anyák! Gondokkal küzdő háziasszonyok! Magyar nők! (11. plakát)

(...) *A sztrájk a ti ellenségeitek!*

*Rajtatok múlik, elsősorban rajtatok, hogy férjete-
tek, fiatok ismét a gép mellé álljon, hogy megin-
duljon a termelés, hogy visszatérjen a normális,
dolgos, békés élet. (...)*

*BeszéljeteK embereiteKkel! Magyarázzátok meg
nekik, hogy ellenetek harcolnak, saját család-
juk életét veszélyeztetik, ha továbbra is meg-
hallgatják, és követik azokat, akik sztrájkra
biztatják őket. (...)*

Méret: 15,4 x 20,3 cm, 2 példány; kiadó:
MSZMP Baranya Megyei Intéző Bizott-
sága, Pécsi Szikra Nyomda

A kiadás dátumát és a kiadót nem tűn-
tették fel a plakátokon. A megjelenés
körülményeit a *Dunántúli Napló* 1956.
november 25-i számában megjelent, *A
plakátok előtt* című írás alapján rekonst-
ruálhatjuk. E szerint szombaton reggel
(november 24-én) plakátok, röplapok
jelentek meg a pécsi utcákon. A cikk szerzője szemtanúként tolmácsolja az utca emberé-
nek véleményét a plakátokkal kapcsolatban. Tartalmukra a párbeszédék alapján követke-
zethetünk: „*Igaza van a plakátnak, munka nélkül nem lehet pénzt várni.*”; „*a sztrájkot csak
felelőtlen emberek akarják*”; „*A megboldogult férjem is sokat sztrájkolt, - bányász volt szegény
– de akkor az urak parancsoltak. Most meg hallom munkástanácsok vannak, a mi véreink a
vezetők, a kormány is jót akar. Nem szabad így csinálni.*”; „*az áru fogy, munka meg nincs*”;
„*Sztrájkolunk, de a hónap végén egy árva fillért sem kapunk. Miből élünk...*”.

Mindkét forrásban előforduló téma a sztrájk, a munkástanácsok, az elmaradó fizetés,
az áruhiány, a sztrájkot szervezők felelőtlensége, és a kormány védelmező szerepe. A tar-
talmi elemek összevetése arra utal, hogy az írás az Egyetemi Könyvtárban is megtalálható
plakátsorozatról szól. A cikk tehát a plakátok tartalmát adja vissza dramatizált formában,
miközben a megyei pártbizottság mondanivalóját az utca emberének szájába adja. Mind-
ezek alapján megállapítható, hogy a plakátok 1956. november 24-én jelentek meg a helyi
sajtó kampányának kíséretében.²⁰

A plakátsorozat kiadása a helyi pártbizottság munkástanácsok elleni fellépésének csak
egyik eszköze volt. November 17-én a pécsi szénbányászok munkástanácsai küldöttségé-

²⁰ A *Dunántúli Napló* 1956. november 24-i számában „*Minden eszközzel harcba szállunk az ellenforradalom zsoldosaival*” címmel jelent meg vezércikk, amely szerint demagóg, népellenes elemek jogtalan követeléseket fogalmaznak meg, sztrájkot hirdetnek az egész megyében, az élelmiszeriparban is. Családok, ártatlan gyermekek fognak éhezni miattuk. A cikk nem nevezi nevén, de a munkástanácsok követeléseiről és sztrájkjáról van szó. Frazéológiája a plakátokéhoz hasonló.

nek élén Dobrovics Emil egy kilenc pontos követelést kívánt eljuttatni a kormányhoz, a tárgyalások azonban eredménytelenek maradtak. November 23-án megalakították a Baranya Megyei Központi Munkástanácsot, első elnökének Dobrovics Emilt választották. Politikai követeléseik mellett a sztrájk beszüntetésének feltételül fogva tartott társaik szabadon bocsájtását szabták. A pártvezetők utasítására a rendőrség még aznap letartóztatta Dobrovics Emilt.²¹ A plakátok másnap jelentek meg.

12. plakát

Pécs város szovjet katonai parancsnokának 5. számú parancsa 1956. december hó 7-én.²²

Tárgy: a tüntetések, gyűlések, felvonulások betiltása, a kijárási tilalom szigorú betartása.

A szétvert ellenforradalmi erők maradványai a mai napig folytatják a város dolgozóinak provokálását, különböző ellenforradalmi tüntetések, gyűlések és felvonulások megtartásával. (...) Pizkos munkájukban felhasználják az ifjúságot, nőket és a gyermekeket. Lázítják és provokálják őket arra, hogy a népek és az államnak anyagi veszteségeket okozzanak, alkalomadtán még célnélküli vérontásra is uszítanak.

A rend fenntartása érdekében megparancsolom, hogy:

- 1. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány ellen irányuló tüntetéseket, gyűléseket, felvonulásokat betiltom.*
- 2. Szigorúan tartásuk be a kijárási tilalmat.*
- 3. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány és a munkástanácsok kérésére, azon személyekkel szemben, akik a jelen parancsot nem tartják be, a legszigorúbb eljárások lesznek fogantatva.*

Pécs város szovjet katonai parancsnoka: Bojcov sk. gárdaezredes

Méret: 59 x 41 cm, 1 példány; kiadó: Szovjet Katonai Parancsnokság, Pécsi Szikra Nyomda

A forradalom egyhónapos fordulóján országszerte néma tüntetéseket, nőtüntetéseket tartottak. Budapesten december 4-én több ezer nő vett részt a nőtüntetésen a Hősök terén. Válaszul a hatalom december 6-án támogatottságának demonstrálására vörös zászlós tüntetést szervezett. A felvonulókat a pestiek megrámadták, halálos áldozatokat követelő ösz-

²¹ BÁN–ROZS 2006. 74–75.

²² Dunántúli Napló, 1956. dec. 7. A címlapon jelent meg Pécs Város Szovjet Katonai Parancsnokának 5. számú parancsa.

szecsapásokra is sor került. Ezekben a napokban tüntetések zajlottak Egerben, Miskolcon, Tatabányán és Salgótarjánban is.²³

A *Dunántúli Napló* 1956. december 7-én *A tegnapi tüntetés* címmel számolt be az előző nap délutánján tartott nőtüntetésről, melynek során kesztyűgyári asszonyok megkoszorúzták a Kossuth-szobrot, majd visszatértek a gyárba. Közben elterjedt a híre, hogy tüntetés készül, a Széchenyi téren fáklýákat gyújtottak, jelszavakat skandáltak. „*Mivel a tüntetés során több kétes elem rendzavarást kísérelt meg, magyar és szovjet karhatalmisták fél öt tájban széteszlatták a tömeget.*”²⁴ Feltehetően ez a tüntetés és az országos események voltak az előzményei az 5. számú katonai parancsnak. A parancs szövegének tartalmi vonatkozásai is ezt támasztják alá, amely szerint az ellenforradalmi elemek felhasználják a nőket céljaik eléréséhez.

A Központi Munkástanács december 11–12-re sztrájkot hirdetett, amelyhez több pécsi gyár és üzem munkásai is csatlakoztak. A Pécsi Vasútigazgatóság által szervezett sztrájkra azonban nem kerülhetett sor, mert a szervezőket letartóztatták. A későbbiekben a munkástanácsok vezetőségébe mind több, az MSZMP irányvonalához alkalmazkodó vezető került, hatáskörük pedig fokozatosan visszaszorult.²⁵

A plakáttal kapcsolatban még egy ellentmondásra hívnánk fel a figyelmet. Rozs András a sztrájkoknak tulajdonítja Bojcov gárdaezredes november 30-i leváltását a szovjet katonai parancsnokság éléről Péterfia Zoltánné 1956-os naplójára hivatkozva.²⁶ Ugyanakkor a december 7-én Pécs város szovjet katonai parancsnokának 5. számú parancsát Bojcov gárdaezredes adta ki.

Kitekintés

Jelen írás tanulsága szerint a plakát mint sajátos forrástípus vizsgálata a jövőben több szempontból is hozzájárulhatna a forradalom történetével kapcsolatos további kutatásokhoz.

Az események jobb megértéséhez elengedhetetlen a korabeli kommunikációs csatornák, működésének kutatása, a tájékoztatás gyorsasága és a lefedettség mértéke ugyanis jelentősen befolyásolta az egyes cselekedetek elismertségét és sikerét. A rádió és a sajtó mellett a plakátok és a röplapok is a széles körű, gyors tájékoztatást szolgálták mindkét oldalon. Ezek a médiumok ugyanakkor egymást kiegészítették: a tanulmányban több példát láthattunk arra, hogy a plakátok szövegei az újságban is megjelentek ugyanazon a napon.

A Kádár-korszak retorikájának kialakulása tekintetében további kutatásra lehet érdekes a plakátok nyelvi szempontú elemzése, ugyanis a későbbi hivatalos propaganda érvelésének és szóhasználatának egyes elemei már közvetlenül a november 4-e után kiadott plakátokon is megjelentek.

²³ SZAKOLCZAI 2001. 83–86.

²⁴ *Dunántúli Napló*, 1956. dec. 7. 1.

²⁵ BÁN–ROZS 2006. 75–76.

²⁶ ROZS 2009.

FORRÁSOK

PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya (PEK TGYO)

1956-os plakátok 1956-os plakátok, jelzet nélkül

Dunántúli Napló, 1956 nov.–dec.

IRODALOM:

- BÁN–ROZS 2006 BÁN Péter – ROZS András: Baranya megye. In: *A vidék forradalma, 1956*. Szerk. GAGANETZ Péter – GALAMBOS István. Budapest, 2006. 9–22.
- PÉTER 1997 PÉTER Károly: *1956 Baranyában*. Pécs, 1997.
- ROZS 2008 ROZS András: A „mecseki láthatatlanok” és a munkástanácsok utóvédharcai. In: *Pécs és Baranya 1956-ban*. Szerk. ROZS András. Pécs, 2008. 163–190.
- ROZS 2009 ROZS András: Az 1956-os forradalom és szabadságharc Pécssett. In: A 2006. és 2007. évi Előadások Pécs történetéből c. konferenciák válogatott előadásai. Szerk. Kaposi Zoltán – Vonyó József. Pécs, 2009. 297–376. (Tanulmányok Pécs történetéből 20.)
(<http://www.pecstortenete.hu/index.php/95-tanulmanyok/84-rozs-andras-az-1956-os-forradalom-es-szabadsag-harc-pecsett-1-resz>) [2016.10.15.]
- SZAKOLCZAI 2010 SZAKOLCZAI Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Budapest, 2010.

MELLÉKLET

1. plakát *Pécs város és Baranya megye dolgozói!* Kiadja Pécs városi Tanács és a Baranya megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, 1956. október 24.
2. plakát *A szovjet katonai parancsnok parancsa*. Kiadja a Szovjet Katonai Parancsnokság, 1956. november 4.
3. plakát *Pécs város polgárai!* Kiadja a Szovjet Katonai Parancsnokság, 1956. november 7.
4. plakát *Szovjet városparancsnok 2. sz. parancsa*. Kiadja a Szovjet Katonai Parancsnokság, 1956. november 8.

5. plakát *4. számú parancs.* Kiadja a Szovjet Katonai Parancsnokság, 1956. november 14.
6. plakát *Bányászok! Munkások! Parasztok! Családanyák! Fiatalok! Magyar Hazafiak!* Kiadja az MSZMP Baranya Megyei Intéző Bizottsága, 1956. november 24.
7. plakát *Bányászok! Régi hősök és fiatalok!* Kiadja az MSZMP Baranya Megyei Intéző Bizottsága, 1956. november 24.
8. plakát *Munkások! Dolgozók!* Kiadja az MSZMP Baranya Megyei Intéző Bizottsága, 1956. november 24.
9. plakát *Közlekedési dolgozók! Vasutasok!* Kiadja az MSZMP Baranya Megyei Intéző Bizottsága, 1956. november 24.
10. plakát *Anyák! Gondokkal küzdő háziasszonyok! Magyar nők!* Kiadja az MSZMP Baranya Megyei Intéző Bizottsága, 1956. november 24.
11. plakát *Bányászok, Bányászasszonyok!* Kiadja az MSZMP Baranya Megyei Intéző Bizottsága, 1956. november 24.
12. plakát *Pécs város szovjet katonai parancsnokának 5. számú parancsa.* Kiadja a Szovjet Katonai Parancsnokság, 1956. december 7.

VISSZAPILLANTÓ

Interjú Várkonyi Nándor könyvtárosi tevékenységéről

Vajon hányan ismerik a könyvtáros Várkonyi Nándor életútját, tevékenységét? Hányan ismerik őt, aki magánemberként, könyvtárosként, valamint a hétköznapiakban is magával ragadó, nagyformátumú, színes és izgalmas személyiség volt?

Kevés fény vetül a mindennapokban munkálkodó könyvtárosa, arra az emberre, aki éveken keresztül szeretettel dolgozott a könyvek között, és sokat tett több pécsi könyvtári gyűjtemény feltárásáért, megőrzéséért, használhatóságáért. Arról pedig még kevesebbet tudunk, hogy egy nehéz történelmi időszakban Várkonyi Nándor könyvtárosként és emberként hogyan állt helyt, hogyan segítette a barátait, a munkatársait, az olvasóit, és hogyan védte a könyvtár állományát.

Sokan olvasták, olvassák, ismerik eredeti és gondolatébresztő, inspiráló és újszerű látásmódról tanúskodó tudományos munkáit. Gazdag tudással, széleskörű műveltséggel megírt könyvei izgalomban tartottak több nemzedéket. Művelődéstörténészként sok tudós, művész ihletadó barátja, társa volt, gondolhatunk többek között Hamvas Bélára, Weöres Sándorra, Kodolányi Jánosra.

Várkonyi Nándor 1896. május 19-én született Pécsen. Hétgyermekes családban nevelkedett, édesapja kataszteri mérnök volt. Gyermekkorát a Felvidéken, Nyitrán töltötte. Talán ezek az emlékek, az ifjúkori kötődés tette, hogy egész életében különös figyelmet szentelt az elszakított magyarok területének, az ott élő magyarok helyzetének, az ottani irodalomnak és kulturális életnek. De természetesen ez fakadhatott abból a mély elkötelezettségből is, amelyet a magyarság sorsa iránt érzett. Mélyen és őszintén kötődött népe sorsához, kultúrájához.

Várkonyi 1914-ben érettségizett Nyitrán, és még ebben az évben Budára költözött családjával, ahol beiratkozott a budapesti tudományegyetem bölcsészkarára. Az egyetemi években sok tudományterület vonzotta a nyitott lelkű, érdeklődő fiatalembert. Magyar–francia szakosként ókortörténetet, orientaliztikát, művészettörténetet is hallgatott más stúdiumok mellett. Ezekre az évekre visszaemlékezve így fogalmaz Németh László kérdésére válaszolva: *„Autodidakta vagyok. – Lehet ennél súlyosabb bírálatot mondani egy bölcsészeti fakultásról?”*¹

1916 januárjában hívták be katonának, majd kétéves hadi szolgálat után leszerelték. A kegyetlen körülmények között tüdőgyulladást kapott, mely tbc-vé fajult, s ebből az időből ered az a fülbetegsége is, melynek következtében elveszítette hallását. A siketség nagy veszteség, de Várkonyi Nándor megbirkózott ezzel a hatalmas hátránnyal. Németh László szavai szerint azok közé az emberek közé tartozott, *„akik valami nagy fogyatkozást úgy tudnak az életükbe beépíteni, hogy az, ha nem is lesz előny, de nem is korlát többé. A lélek erejét az ilyen esetek mutatják legszebben.”* Ő maga erről így ír: *„A veszteség persze nagy volt. Ismereteink huszonöt-harminc százalékát a fülünkkel szerezzük. Én teljesen a könyvekre szorultam.”*² Talán ezért is lett később olyan lelkiismeretes, elkötelezett könyvtáros.

A háború után folytatta egyetemi tanulmányait, de diplomáját kézhez véve nehezen talált megélhetést. Kényszerpályára került, fizikai munkát vállalva tartotta el magát.

1 NÉMETH 1966. 432.

2 NÉMETH 1966. 433.

Könyvkötészettel foglalkozott, később pedig még a szőnyegszövés mesterségét is komolyan kitanulta. Szakirodalmi háttérrel is felvértezve magát – rajzolta a mintákat, válogatta a legkülönlegesebb motívumokat – olyan darabokat készített, melyeket a felvásárlók szinte eredeti perzsaszőnyegárban vettek át. Ez azonban mégsem bizonyult számára életprogramnak.

Legjobbkor érkezett testvérbátyja hívása. Várkonyi Nándor 1924-ben költözött Pécsre, Várkonyi Hildebrand Dezső invitálására, aki kiváló egyetemi előadó, a lélektan és a pedagógia tanára és ebben az időben a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárának munkatársa volt, majd nem sokkal ezután igazgatója lett.³ Ő ajánlott állást testvérenek az egyetemi bibliotékában.

A visszaemlékező író így idézi fel hajdani önmagát és első találkozását a könyvtárral: „Nem lepett meg, hogy a könyvtárat igen szép épületben találtam, kívülről már ismertem: 1830-ban emelték, a század elejének klasszicista stílusában, mint a Nemzeti Múzeumot s megannyi egykorú középületünket. De meglepett, hogy a bejárat kölépcsőjébe arasznyi mélyedést koptattak a látogatók (...) ez a kitaposott gödrös küszöb sokatmondó volt mégis, és tiszteletet gerjesztett. Odabent tiszteletem gyönyörködéssel párosult.”⁴

Itt dolgozott könyvtárosként – különböző beosztásokban – egészen nyugdíjazásáig, 1956. augusztus 31-ig. Volt ideiglenes napidíjas könyvtáros, gyakornok, segéd-tiszt, alkönyvtárnok, könyvtárnok, osztályvezető és megbízott igazgató is. Nyugdíjazása után is több könyvtárban tevékenykedett.

Könyvtárosi feladatainak lelkiismeretes ellátása mellett részt vett a pécsi közéletben is. Többek között kezdeményezte a pécsi Janus Pannonius Társaság újjászervezését, majd alelnökként segítette annak munkáját. 1945-ben megalakult a Batsányi János Társaság, ahol az elnöki teendőket bízták meg. Alapítója és első elnöke volt a pécsi Nemzeti Pártszártnak. Rendszeresen vállalt nyilvános előadásokat is.

Pécsett folytatta a tudományos munkát is, 1929-ben doktorált summa cum laude műnősítéssel magyar–francia–német irodalomtörténetből. 1935-ben a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen magántanári kinevezést kapott, majd 1940-ig a pécsi Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar előadója lett: témául a magyar- és a világirodalom kapcsolatát választotta. 1941 és 1945 között a Jog- és Államtudományi Karon, végül az 1945/46-os tanévben a Tanárképző Tanfolyamon tartott előadásokat. 1929-ben jelent meg *A modern magyar irodalom* című munkája, s később ennek folytatásaként, 1942-ben *Az újabb magyar irodalom*. Eközben és ezt követően is több írása jelent meg irodalomtörténeti, irodalomtudományi, művelődéstörténeti, történeti, helytörténeti tárgykörökben: a katonaköltőkről, Petőfi Sándorról, a dunántúli irodalomról, az ókori élet, művészet és tudomány rejtélyeiről.⁵ Fordított francia, olasz, német, angol irodalmat és irodalomtörténeti műveket is.

³ Várkonyi Hildebrand Dezső (1888–1971) bencés szerzetes, a pedagógia és a pszichológia egyetemi tanára. A pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem könyvtárának igazgatója (1924–1929) és az egyetem magántanára, a szegedi egyetem intézetvezetője és dékánja, majd a Műegyetem és az ELTE tanszékvezetője lett. PL 2010. II. 358. (Pohánka Éva)

⁴ VÁRKONYI 1976. 189.

⁵ *Elmék és eszmék. Tanulmányok*. [Budapest, 1937.]; *Petőfi arca*. Pécs, [1940.] (A Janus Pannonius Társaság könyvtára 11.); *Szíriat oszlopai. Elsüllyedt kultúrák*. Budapest, [1942.]; 2. kiad. Budapest, [1942], Árdolg. kiad. Budapest, [1972.]; *Magyar katonaköltők*. Pécs, [1940.] (A Janus Pannonius Társaság könyvtára 12.);

Tudományos pályája kiegészült az irodalomszervezői tevékenységgel. 1924-től 1926-ig a *Symposion* című folyóiratot szerkesztette, majd az 1941-ben induló *Sorsunk* alapítója és szerkesztője lett 1948-ig.

Később érdeklődése a művelődéstörténet, a kultúrtörténet felé fordult. 1939-ben látott először napvilágot a *Szíriai oszlopai* című műve, 1943-ban pedig *Az írás története*. Későbbi, hatalmas művelődéstörténeti munkái azonban nem, vagy csak töredékesen jelenhettek meg a szocialista rendszerben. Gondolatköriük, világlátásuk, nézeteik nem alkalmazkodtak a szocialista szemlélethez. Várkonyi Nándor olyan szuverén alkotó volt, aki nem csak hatalmas szellemi kapacitással rendelkezett, de erkölcsi elveiben is meggingathatatlan volt. Így műveinek nagy része csak az 1990-es évek után jelenhetett meg. Várkonyi Nándor 1975-ben hunyt el, tehát nem érte meg legfontosabb műveinek teljes kiadását. Így jelent meg a Széphalom Könyvműhely Kiadó gondozásában *Az elveszett paradicsom* (Budapest, 1994.), *Az ötödik ember* (Budapest, 1995–1997), *A varázstudomány* (Budapest, 1998.), *Az írás és a könyv története* (Budapest, 2001.).

Várkonyi Nándor idős korában önéletrajz írásába kezdett. *Pergő évek* című visszaemlékezéseit 1976-ban a Magvető Kiadó jelentette meg. Az író már nem olvashatta művét nyomtatott formában, hiszen éppen eközben, a Kodolányi Jánosról tervezett fejezet megkezdésekor, 1975. március 11-én hunyt el.

Az alábbi interjú egy szakdolgozathoz készült 2004. július 9-én, 10 órakor Pécsen, a Várkonyi Nándor Városi Könyvtárban, célja a könyvek között élő, a könyvtárban dolgozó Várkonyi Nándor mind teljesebb megismerése volt. A beszélgetés résztvevői: dr. Ruzsásné dr. Faluhelyi Veronika,⁶ aki Várkonyi Nándorral 1944 óta dolgozott együtt a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárában, majd a Pécsi Orvostudományi Egyetem Könyvtárában, Boda Miklósné dr. Szepes Zsuzsanna,⁷ aki a Pécsi Egyetemi Könyvtár fiatal munkatársaként ismerte meg a már nyugdíjas Várkonyi Nándort, Kereszturi József,⁸ a városi könyvtár igazgatója, Várkonyi Nándor hagyatékának jó ismerője, *Az írás és a könyv története* című könyv szerkesztője és dr. Várkonyi Péter⁹, az író fia, orvos-pszichiáter.¹⁰

Hajdú Csilla: Nagyon szépen köszönöm, hogy lehetővé tették a személyes találkozást, és időt szakítottak erre a beszélgetésre! Azt javaslom, hogy először Várkonyi Nándor könyvtárosi pá-

Magyar Dunántúl. Táj és nép. Budapest, 1944.; *Dunántúl.* Átdolg. kiad. Budapest, 1975.; *Az üstökös csóvjaja. Dokumentumok Petőfiről.* Pécs, 1957.; *Stonhenge [Fotóalbum].* Budapest, 1975.

⁶ Ruzsás Lajosné Faluhelyi Veronika (1918–2005) középiskolai tanár, könyvtáros. Egyetemi hallgatóként pécsi Erzsébet Tudományegyetem Kisebbségi Intézetének könyvtárosa (1936–1940), majd a kolozsvári egyetemi könyvtár és a helyi nemzeti színház könyvtárában dolgozott. 1944 és 1960 között az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárának munkatársa, majd 1960-tól 1988-ig a Pécsi Orvostudományi Egyetem Könyvtárának első igazgatója. Faluhelyi Ferenc professzor lánya. PL 2010. II. 188. (Surján Miklós)

⁷ Boda Miklósné Szepes Zsuzsanna (1941–) könyvtáros. A Pécsi Egyetemi Könyvtár munkatársa (1960–1998), 1974-től az Olvasószolgálati Osztály vezetője; Kaposvárott, a Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola Könyvtár Tanszékének vezetője (1998–1999), végül a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Könyvtára munkatársa (1999–2012). (Szóbeli közlés.)

⁸ Kereszturi József (1946–) könyvtáros. A Baranya Megyei Könyvtár munkatársa (1967–1971), majd a Pécsi Tanárképző Főiskola (1971–1975), a szigetvári Járási-Városi Könyvtár (1975–1977) és a Pécsi Városi Könyvtár (1977–2004) osztályvezetője, majd ez utóbbi igazgatója (2004–2009). PL 2010. I. 387. (Surján Miklós)

⁹ Várkonyi Péter (1932–) orvos, pszichiáter, Várkonyi Nándor második gyermeke.

¹⁰ A beszélgetés megszervezése Kereszturi József érdeme.

lyájáról ejtsünk szót, majd életútjának azon részéről, mely a könyvtárral kapcsolatban állt vagy meghatározta, kiegészítette azt. Olyan személyes tulajdonságairól is szívesen kérdeznék, melyeket fontosnak tartanak a téma szempontjából.

Így ír önről Várkonyi Nándor: „1961–62-ben régi kedves kollégám, Faluhelyi Veronka, az Orvostudományi Egyetem Könyvtárának vezetője juttatott számomra félnapos »nyugmelót«”.¹¹ De tudom, hogy már jóval korábban megismerkedtek, mikor Ön 1944-ben az Egyetemi Könyvtárba került.

Faluhelyi Veronika: Akkor, ha szabad pár szóban elmondani, hogyan jöttem én össze Nándorral. 1944-ben Kolozsváron voltam a színháznál színházi rendező, mert színiakadémiát is végeztem a bölcsészkar mellett. De a háborús évek miatt haza kellett jönnöm. Egyszem gyerek voltam, és apám¹² telefonált, hogy azonnal jöjjen haza. Az utolsó pillanatban jöttem júliusban. Az oroszok már ott voltak a határon, így kerültem a pécsi könyvtárba sírva, hogy el kellett hagynom a pályámat, az általam választott, imádott színházat. Így kerültem a Pécsi Egyetemi Könyvtárba áthelyezéssel, mert én Kolozsváron is az egyetemi könyvtárban voltam főállásban. Pécssett az elsők között volt Várkonyi Nándor, aki engem üdvözölt mint új kollégát. Én nem tudtam, hogy ő nem hall, ezért legelőször furcsa volt nekem, hogy ő azon csodálkozik, engem artikulációból is megért. Hát ez csak egy kis érdekesség, sokan irigyelték tőlem, hogy én Nándorral írás nélkül is tudok kommunikálni. Nándor engem úgy fogadott, mintha örökké ismert volna, pedig azelőtt soha nem láttuk egymást. Én azt mondhatom, hogy jobb kollégát, jobb barátot senkinek nem kívánok, mint amilyen Nándor volt nekem. Én akkor tőle tanultam meg mindent, ami a könyvtári munka alapja. A katalogizálást, a szakozást – annak idején még a decimális rendszer volt divatban. Én 1960-ig voltam az Egyetemi Könyvtárban. Egymás melletti szobában voltunk, és nekem az ő közelsége nagy élmény volt. Ott ismertem meg Csorba Győzőt, Tüskés Tibort és sok olyan író, akikkel Nándor állandóan kapcsolatban volt. Egy irodalmi kör volt tulajdonképpen, a Nándor szobája. Mert ő ugyan ragyogó könyvtáros volt, de ugyanakkor ragyogó irodalmár is – hát, ezt nem kell mondanom. Mindig újabb és újabb érdekes emberek bukkantak fel Nándor mellett, nagyon sok író látogatta meg. Akkor azt hiszem, már megjelent a *Szíriat oszlopainak* első kiadása,¹³ és dolgozott a második kiadásán. Állandóan az volt az ő fájdalma, hogy ez nem jelenhetett meg időben. Azt hiszem, nem is jelent meg, csak halála után.

Most nem akarok politikáról beszélni, de azt tudom, hogy nagyon el volt keseredve a magyarországi helyzet miatt. Ő optimista volt, de tulajdonképpen pesszimista is. Úgy értem ezt, hogy ő bízott abban, hogy Magyarországon lesz jobb világ, de ugyanakkor, mikor körülnézett, és egymás után tették ki a kollégáit – többek közt az én férjemet is, Ruzsás

¹¹ VÁRKONYI 1976. 198.

¹² Faluhelyi Ferenc (1886–1944) jogász, egyetemi tanár. 1914 és 1921 között a Pécsi Püspöki Joglyceum, majd a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem nemzetközi jog professzora (1922–1944) és a jogi kar dékánja. A Kisebbségi Intézet megalapítója. PL 2010. I. 218–219. (Ádám Antal)

¹³ A *Szíriat oszlopai* kiadásai: Budapest, [1942.]; Budapest, [1972.] (átdolgozott kiadás); Budapest, 1984. (utánnnyomás). Első teljes kiadás: Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2002.

Lajost¹⁴ – az Egyetemi Könyvtárból, akkor egyre jobban el volt keseredve. De vigasztalta őt az irodalom, a könyvtár és a kollégák is.

Mikor Winis Nándort,¹⁵ az akkori igazgatót elküldték, őt nevezték ki igazgatónak, teljesen kétségbe volt esve, mert megmondta, hogy ő alkalmatlan erre, ő nem is akar igazgató lenni. Előjönnek az akkori évek emlékei. Péter tudja a legjobban, hogyan zajlottak le. És szegény Nándor! Mi nagyon sajnáltuk! Ő nem hallott. Volt ott akkor egy olyan, mondjam így: káder, aki a klinikáról jött mint ápoló, vagy nem is tudom, hogy micsoda, és a könyvtárban tudományos munkatárs lett mindegyikünk felett! Ő volt az – X. Y. – [Magnevezi az illetőt – H. Cs.], aki egymás után rúgta ki az embereket. Nándor kétségbe volt esve! Volt több könyvtári összejövetel, értekezlet, ugye hát ő nem hallott, de mi rémülten hallgattuk, mert mi hallottuk, hogy miket vagdos a Nándor fejéhez a reakciósságtól a rendszerellenességig. És szegény Nándor nem tudta, hogy mi miért vágunk olyan kétségbeesett arcot. Csak ültünk dermedten, és annyira aljasnak találtuk ezt a dolgot, hogy egy olyan ember előtt, aki teljesen a könyvtárnak, a tudománynak és a művészetnek élt, azelőtt olyan dolgokat lehetett mondani – rá. Mi tudtuk, hogy mi hangzik el, ő nem, szegény, mert ki merete volna ezt leírni neki? Csak kapkodta a fejét és kérdezte: „*Most miért, miért ilyenek?*” Mondtuk: „*Nem baj Nándor, majd elmondjuk*” – próbáltunk félrebeszélni. Ebben az időszakban az Egyetemi Könyvtár, amire a jogászoknak és a bölcsészeknek is szükségük volt, egyre lejjebb süllyedt, mert a nívót azt nem Nándor határozta meg, sem mi. Mi csak dolgoztunk, mert hát ment a napi munka. De nemsokára kineveztek egy egyetemi tanárt, Halász Pált¹⁶ igazgatónak, aki aztán megszüntette ezt az egész lehetetlen helyzetet, és akkor kezdtünk normális könyvtári életet élni, és szegény Nándor nagyon-nagyon megnyugodott, hogy nem őrajta van a felelősség súlya. Ő megint tudományos könyvtáros lett, irodalmár, megint jött a baráti kör, mert az említett időkben nem mertek jönni, mert nagyon ellenőriztek. A régi időkről ennyit.

No, most mint ember. Tulajdonképpen azt nem lehet elmondani, hogy ő milyen barát volt, és milyen tudós könyvtáros. Ő mindent tudott, ami a könyvtárral kapcsolatos, és mindent tudott, ami az emberi lélekkel kapcsolatos. Azt lehet mondani, léleklátó volt Nándor. Barát volt, segítőkész ember volt. A családját nagyon szerette, állandóan beszélt róluk: Éváról, Péterről, a feleségéről.

Múltak az évek, és engem 1960-ban megkértek arra, hogy szervezzem meg a Pécsi Orvostudományi Egyetem Könyvtárát, mert egyedül Pécsen nem volt az orvosi egyetem-

¹⁴ Ruzsás Lajos (1914–1981) gazdaságtörténész, egyetemi tanár. 1945 és 1952 között volt a Pécsi Egyetemi Könyvtár munkatársa, és hat hónapig (1947. január 22. – július 10.), Várkonyi Nándor betegsége idején megbízott igazgatója is. 1952-től haláláig a Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézetének munkatársa, majd Történettudományi Osztályának vezetője. Mellette főiskolai-egyetemi oktató is volt: Pécsi Pedagógiai Főiskola Történelem Tanszék, Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar. PL 2010. I. 188. (Gyánti István)

¹⁵ Winis Nándor (1891–1976) 1926-tól 1950-ig a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárának munkatársa, valamint két alkalommal megbízott igazgatója (1942–1946, 1947–1950) volt. Kétszer tették B-listára (rendeltetési állomány), második alkalommal végleg elbocsátották, végül a Pécsi Börtényből ment nyugdíjba. (Schmelczér-Pohánka Éva közlése.)

¹⁶ Halász Pál (1914–1963) jogász, közhivatalnok, egyetemi tanár. Budapesten ügyvéd, majd számos közhivatal munkatársa. 1951 és 1963 között a Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karán, az Állam- és Jogelméleti Tanszéken dolgozott, és mellette csaknem másfél évig a Pécsi Egyetemi Könyvtár igazgatója volt (1951–1952). (Schmelczér-Pohánka Éva közlése.)

nek önálló könyvtára. 1961-ben átjöttem ide. Nándor nagyon helyeselte: „Nagyon jó, csak csinálja!” – mondta. Ő már akkor nyugdíjban volt. Én akkor a semmiből teremtettem meg a könyvtárat. Volt egy szoba, körülöttem uránvárosi legényszállás volt még akkor az, ami most az elméleti tömb. Kaptam egy szobát, és az volt a feladat, hogy ott szervezzem meg a könyvtárat. Egyszál magamban voltam, és még ilyeneket kérdeztek tőlem, mikor telefont kértem, hogy: „Magának minek kell a telefon, rakosgassa könyveket!” „No, jó-jó – mondtam –, de hát azért még írógép is kell!” „Minek magának írógép? – kérdezték – Akkor hát mit csinál egy könyvtáros?” – „Beszerez könyveket, és azokat katalogizálni kell.” Igen ám, de egymagamban mindent nem tudtam csinálni. Nándor akkor már nyugdíjban volt, beszéltem vele, hogy nem jönne-e el hozzám félidőben könyvtárosnak. Hát, boldogan roham! Úgyhogy a Pécsi Orvostudományi Egyetem Könyvtárának a betürendes és szak-katalógusa, ha még egyáltalán megvan, ennek alapja és kezdete Nándor munkája. Nándor nagyon jól érezte magát nálunk, de körülbelül fél év után elhívták a Janus Pannonius Múzeumba. El is ment, mert én csak bizonytalan időre tudtam neki állást biztosítani, mivel az én helyzetem is teljesen átmeneti állapot volt, építkezések folytak, később fölkerültünk a klinikára, ahol ideiglenesen csináltuk a könyvtárat. De a lényeg az, hogy Nándor keze nyoma a mai napig ott van, és talán ezt most már csak én tudom.

Hogyan dolgozott? Precíz volt vagy nagyvonalú? Szeretett-e előre tervezni, vagy kedvelte-e a szervezéssel járó feladatokat?

Faluhelyi Veronika: Ő rendszeresen dolgozott, szervezni nem szeretett nagyon hátrányos helyzetéből kifolyólag: a szervezéshez beszélgetés kell, emberek kellene, utánajárás kell. Nem! Ő reggel bejött, beült a szobájába, leült az asztalához, és elkezdte a munkát, szakozott. Vette a könyvet, ott volt halomban maga előtt. Délfelé pedig kezdtek szállingózni az írók: Tüskés Tibor,¹⁷ Csorba Győző,¹⁸ Rajnai László,¹⁹ Bárdosi Németh János²⁰ és még sokan. Akkor nem volt könyvtár, akkor irodalom volt. Akkor ketten dolgoztak egy szobában, az adminisztráció melletti szobában – most is magam előtt látom, ahogy Nándor ott ül és belemerül az irodalomba. Az írók hozták a műveiket, Nándor elolvasta, kritikát, tanácsot adott. Mindenki szerette. Mert Nándort nem lehetett nem szeretni, minden indulatossága ellenére, mert indulatos ember volt, ha valami nem tetszett neki, akkor üvöltöni is tudott, és csapni az asztalt, ha dühbe gurult. De ez egy pillanatnyi átmenet volt. Különbösen egy mérhetetlen segítőkész jó barát volt, és olyan irodalmi tudása volt, mint nem sok embernek az országban. Mindannak ellenére, hogy ő tulajdonképpen a maga – hogy ezt a szót kimondjam – süket világában élt, mégis mintha mindenütt ott lett volna,

¹⁷ Tüskés Tibor (1930–2009) író, kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő. A pécsi Janus Pannonius Gimnázium tanára (1953–1973). A Pécsi Városi, majd a Baranya Megyei Könyvtár munkatársa (1973–1988). PL 2010. II. 331–332. (Medve A. Zoltán)

¹⁸ Csorba Győző (1916–1995) költő, műfordító, szerkesztő. Jogászként végzett a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán. A Pécsi Városi Könyvtár vezetője (1943–1952), majd 1952 és 1956 között a Baranya Megyei Könyvtár csoportvezetője, 1956 és 1976 között igazgatóhelyettese. Számos verses kötete jelent meg. PL 2010. I. 153–154. (Tüskés Tibor)

¹⁹ Rajnai László (1924–2001) kritikus, irodalomtörténész, műfordító. A *Sorsunk* egyik szerzője, majd a *Jelenkor* munkatársa. 1951-től egy pécsi antikvár könyvesbolt vezetője. PL 2010. II. 166. (Tüskés Tibor)

²⁰ Bárdosi Németh János (1902–1981) költő, író, szerkesztő. 1943-tól pécsi városi tiszviselő. A *Sorsunk* és a *Jelenkor* szerkesztőségi munkatársa. Több verses kötete jelent meg. PL 2010. I. 86. (Tüskés Tibor)

mindenről tudott, rengeteget olvasott, irodalomtól kezdve a napi politikáig mindenben naprakész volt. Élvezet volt vele beszélgetni. Életemnek egyik meghatározó része volt a Nándorral való barátság, ami a mai napig bennem él.

Milyen volt a kapcsolata a munkatársaival?

Faluhelyi Veronika: Nándor nem csinált hierarchiát. Ő, akit szeretett, akit becsült, azzal ő egyformán viselkedett, legyen az takarító vagy főkönyvtáros vagy tudományos munkatárs. Neki az mindegy volt, ember volt, akit meg kell becsülni. De nagyon megvetette azt, aki nem volt emberséges, azt nagyon kikerülte.

Hogyan vélekedett a könyvtárosi hivatásról?

Faluhelyi Veronika: Ő könyvtáros volt és irodalmár, mondjuk így. Mind a kettő százszázalékosan. A könyvtárról tudta, hogy az emberek segítségére van, és könyvtár nélkül nem lehet sem irodalmat csinálni, sem más tudományos munkát végezni. Ő éppen olyan könyvtáros volt, éppen olyan szeretettel volt könyvtáros, mint amilyen nagy szeretettel volt irodalmár. Persze az irodalom egy külön kategória volt nála, szívvel-lélekkel csinálta, megírta a magyar irodalom történetét is. De a könyvtárosságot nagyra becsülte. Azt mondta, hogy ez egy kiszolgáló kötelezettség az emberiséggel szemben, amit nekünk úgy kell csinálni, hogy a maximálisat hozzuk ki belőle, és ahol tudunk, segítsünk. Segítőkézség: ez volt benne, akár irodalmi téren, akár a könyvtárosság terén. A könyvtárosokat éppen úgy segítette a maguk területén, mint ahogy az irodalmárokat segítette kritikájával, tanácsaival, további munkásságra való serkentéssel.

Szepes Zsuzsanna: Az ő életében teljesen elválaszthatatlan volt a könyvtár a mindennapoktól. Hogyha végiggondolom, és ő is ír erről, 12 könyvtár anyaga ment át a kezén. Ezek különböző összetételű gyűjtemények voltak, és csodálatos az életművet figyelni olyan szempontból, hogy akár az ókor, akár a teológia, világirodalom, néprajz, a mitológia hogyan épül be az életműbe azokból a gyűjteményekből, amelyeknek minden darabja keresztülment a kezén. Megemlítem a Szent Mór [Kollégium – H. Cs.], a Maurinum anyagát, azután az Ambrozovics-gyűjteményt, azokat az anyagokat, amelyek speciálisan egy-egy tudományszakot öleltek fel. Ő nem mechanikusan dolgozott, hanem kézbe vette, átlapozta, talán még jegyzeteket is készített, amelyeket később felhasznált a nagy szintéziseknél. A könyvtári munkának azon részeit, azon oldalait, amelyek esetleg a szükséges rosszat jelentették, hogy katalóguscédulákat kell csinálni, hogy gépelni kell, azokat is tisztességgel megcsinálta, hatalmas mennyiségben készítette el. Tette azt is, ami nem okozott számára felüdülést, mert pontosan tudta azt, hogy anélkül, hogy ne adna áttekintést azokról az anyagokról, amelyeket megismert, nehéz lesz másnak hozzáférnie. Tudta, hogy szükséges a katalógus építése. Az nagyon nagy dolog, hogy mindazok a gyűjtemények, amelyek az ő jóvoltából kerültek feltárára, pontosan megismerhetőek. Nem csak a katalógizálást végezte el, hanem állományelemzést is csinált. Pontosán, minden egyes gyűjteménynél szinte statisztikát készített, hogy mit tartalmaz tematikusan az adott könyvcsoport. Ez egy halhatatlanul fontos dolog volt. A munkában, a mindennapokban ez borzasztóan sok időt jelentett, s gondolom, hogy az órában kifejezhető munkaidőnél ő sokkal többet dolgozott.

Faluhelyi Veronika: Én Nándorra még bölcsészhallgató koromból is emlékszem. Óraadó tanár volt az egyetemen, és ezt rendkívüli módon élveztem. Én nem voltam irodalom szakos, esztétika–pedagógia–pszichológia szakos voltam, de azért irodalmat is hallgattam. Úgynevezett szabadbölcsész voltam, nem voltam tanár szakos, de az ember kiválogatta a tanrendből, ami érdekelte. Hát engem Várkonyi Nándor már akkor érdekelt, pedig én még őt nem ismertem. Élvezet volt hallgatni az óráit.

Várkonyi Nándor nagyon sokoldalú egyéniség volt. Volt-e benne elégedetlenség, hogy neki könyvtárosként kell dolgoznia?

Faluhelyi Veronika: Az nem volt! Nem volt benne elégedetlenség.

Várkonyi Péter: Azt a családban sem éreztük így soha. Ő talán az elején úgy érezhette, hogy Pécs menedéket jelent pesti viszontagságai és a háborús körülmények után. De aztán a könyvtár már nem menedék volt számára, hanem az életének az egyik célja. Vagyis, ami eleinte menedék volt, az később már életcél lett. S ez a további életcéljaival is összekapcsolódott. Az irodalom művelésével, az irodalom szervezésével, a *Sorsunk*nak a szervezésével és a többi, nagy kultúrtörténeti munkáival is. Ezt így láttam otthon, részben gyerekfejjel.

A Kodolányi által megrajzolt Ur-Bau, a Vízöntő című regény²¹ könyvtárosa, akit barátjáról, Várkonyiról mintázott az író, mindig sietett, gyakran elkésett. Ez jellemző volt-e Várkonyi Nándorra?

Faluhelyi Veronika: Én azt nem láttam! Nem vettem észre, nem is gondoltam rá.

Várkonyi Péter: Az a tapasztalat, ami a Kodolányi-regényben megjelenik, az otthoni tapasztalat volt. Így merem talán azt mondani, hogy amit ő a regényben írt, az stimmel. Kodolányi nem tudott hamisat írni, az nem létezett! Ha saját maga ellenében is – mert önpusztító jellege is volt néha annak, ahogyan ő kimondta az igazságot –, de mindig igazat írt. Tehát Ur-Baunak ez a tulajdonsága, hogy mindig sietett, a könyvtár lépcsőjén várták, az nem a könyvtárban látott viselkedéséből következett, a könyvtárban Kodolányi nem is láthatta, azt Veronkáék látták! Az otthoni életstílusa viszont tükrözte ezt a zaklatottságot, illetve a túlzott feladathalmozást, amit részint saját maga állított maga elé túlméretezetten, részint pedig az élet, a váratlanul közbejövő események. A kettő együtt ilyen sietést, zaklatottságnak tűnő futást, mindenholnan elkésést eredményezett. Ezt látta Kodolányi ott nálunk 1946-ban. De ez a könyvtárban nem így volt!

Faluhelyi Veronika: Nem, nem!

Várkonyi Péter: Ezt Kodolányi adaptálta a regény könyvtárosa. Ez már írói fantázia! Ezért nem egyezik meg a kettő.

²¹ Mikor Várkonyihoz eljutott a regény, a következőképpen reagált: „Emlékszem, május egyik napján érkezett meg a könyv, s ebéd után, a díványra heveredve, kíváncsian, előlegezett élvezettel fogtam olvasásába. Olvasom, olvasom, mindjobban kerekülök szemmel: hiszen ez én vagyok, Ur Bau a süket könyvtárosa!» Hé, népek, mindenki ide hozzám!« – egybekiabáltam a családot, olvastuk és dőlünk a kacagástól. De nagyon meg is hatódtam, mert rólam írt minden sorát, a karikatúra minden vonását szeretet diktálta.” VÁRKONYI 1976. 494–495.

Várkonyi Nándor beszámolt több helyen arról, hogy nem szerette az igazgatói szerepkört. Mi volt ennek az oka, kommunikációs nehézségei, a túl sok munka, a rendszer jellege?

Faluhelyi Veronika: Először is, ő nem törekedett soha vezetésre. Ő belesöpött ebbe. Sőt, mondhatni, majdhogynem kétségbe volt esve, amikor ráhúzták a könyvtár vezetését. Hát, ugye, tudta a korlátait. Tisztában volt azzal, hogy ő nem egy adminisztratív típus, aki mindenfelé tud intézkedni és rohangálni és dönteni. Ez az egyik. A másik a kor, a kor politikájával nem értett egyet!

Az akkori politikai helyzetben nem szívesen vállalt vezető pozíciót?

Faluhelyi Veronika: Nem akarom részletezni, hogy milyen véleménye volt az akkori időkről. Meglehetősen rossz! Nagyon kétségbe volt esve az ország szempontjából is, és a szűkebb tudomány szempontjából is. Ő tudta azt, hogy itt olyan korlátok fognak tornyosulni, amiket nem lehet átlépni. Láta azt, hogy mi folyik, hogy kit tüntetnek el, kit visznek el, ki esik ki a napi, kiváló társaságból. Például, mikor az uramat kitették, az uram történész volt, az Egyetemi Könyvtárban volt tudományos munkatárs. Ez egyéni dolog, ez nem Nándorral függ össze, de mégis, mert az ő igazgatásának az ideje alatt történt. Egyszer reggel nyolckor bejött egy kézbesítő, és két embernek, egy tanárnak és az én uramnak, Ruzsás Lajosnak hozott egy minisztériumi levelet. Azonnali hatállyal, reggel nyolckor hagyják el a könyvtárat, ezután többet könyvtárban nem dolgozhattak, semmi indok. Amikor Nándornak ezt megmutattuk, hát attól féltünk, hogy rosszul lesz. Rögtön mondta: „*Gondolhatja, hogy ez nem az én döntésem!*” Mondtuk, hogy természetesen tudjuk, mi ennek a háttere, de mégsem számítottunk rá. Borzalmas volt, hogy egyik percről a másikra törtétek ilyenek! De hát akkor bizony sokan rajta voltunk egy listán – ezt később tudtuk meg. Én voltam azt hiszem, a tizedik. Volt még egy egyetemi tanárlány,²² Holub Vera. Mi, a két egyetemi tanárlány, nem passzoltunk bele ennek a kornak a stílusába, káderpolitikájába. Rettegve vártuk, hogy melyik napon kapunk mi is egy olyan lapot, mint az uram. Ez a helyzet szerencsére Halász Pál kinevezésével megoldódott, mert ő annyira bölcs volt, hogy látta, egy egyetemi könyvtárban mégsem hatalmaskodhat egy négy elemi végzett ember. Egy példa az akkori stílusra, amitől, hogy úgy mondjam, Nándor a falnak ment, mikor elmeséltük neki: katalogizáltam, mikor ez az X. Y. [Az előbbieken megnevezett személy. – H. Cs.] megállt mögöttem és kérdezi: „*Az elvtársnő mit csinál?*” Mondom: „*Katalógust.*” Azt mondja: „*Azzal mi lesz?*” „*Hát – mondom –, ezt betürendbe kell tenni azután.*” Ő erre így felelt: „*No, hát az ábécé nem az én kenyerem.*” (Nevetés!)

Várkonyi Péter: Ebben igaza volt!

Faluhelyi Veronika: Most mit lehet erre mondani? Semmit! Hallgattunk és reszkettünk, mert nagyon féltünk! Mindennap úgy mentünk be a könyvtárba, hogy sohasem tud-

²² Holub József (1885–1962) történész, egyetemi tanár, akadémikus. A Nemzeti Múzeum Levéltári és Kézirattári Osztályának vezetője (1909–1923), majd 1923 és 1952 között a pécsi egyetem Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi (magyar történet), majd 1938-tól a Jog- és Államtudományi Karának professzora (magyar alkotmány- és jogtörténet). Három alkalommal ideiglenesen az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárának megbízott igazgatója is volt (1927–1928, 1929–1930, 1934–1935). PL 2010. I. 309–310. (Zemplényi Veronika)

hattuk, nem küldenek-e el minket is. De hát ez volt a munkánk, ebből éltünk. Csinálni kellett! Mertünk volna nem bemenni! Az ember még betegen is bejárt csak azért, hogy nehogy kitegyék. Ez volt a kenyér, mindnyájunknak élni kellett. Nándor politikai nézetei tökéletesen megegyeztek a miénkkel. Az egyik oldalon az ész és a tudás számított, a másik oldalról meg ezt hallottuk: „nem kenyerem a betű”. Ez jellemző volt, és ezt Nándor nagyon nehezen viselte el. Sok mindent nagyon nehezen viselt el ebből az időszakból! A világ akkor változott meg körülöttünk, mikor Halász Palit kinevezték. Ő nagyszerű ember volt, bár nem mindenben értettünk egyet vele, illegális kommunista volt még annak idején, de egy kiváló tudású, egy remek, parádés képességű ember volt! Ő látta azt, hogy mi mit csinálunk, hogy mi nem vagyunk ellenség, csináljuk a dolgunkat. Ő intelligens ember volt, ő aztán egy igazi egyetemi könyvtárat csinált az intézményünkben.

Őn is résztvevője volt a Várkonyi Nándor születésének 100. évfordulójára rendezett emlékülésnek. Olvashatjuk is az erre az alkalomra megjelent kötetben azt a tanulmányát, melyben részletesen bemutatja Várkonyi Nándor könyvtári munkáját, ismerteti az általa feldolgozott állományokat, hagyatékokat, könyvtárakat. Mi motiválta a cikk, az előadás elkészítésére?

Szepes Zsuzsanna: Nagyon boldog vagyok, hogy személyesen is ismerhettem Várkonyi Nándort! Én akkor mint kezdő könyvtáros az Egyetemi Könyvtárban a kutatószobában Holub Verával dolgoztam együtt, és azt a Várkonyi Nándort, akit Veronka [ti. Ruzsás Lajosné Faluhelyi Veronika – H. Cs.] mint kollégát mutatott be, én mint kutatót ismertem meg. Naponta bejött, és én nagyon élveztem azt a diskurzust, amit Holub Verával folytattak a mindennapokról, a világról, könyvekről, könyvtárról. Nagyon sokat tanultam ezekből. Telt-múlt az idő, ő hűséges látogatója maradt a kutatónak. Dolgozott itt is a kéziratok, melyek kiadásra vártak. Nagy szomorúsága volt, hogy ezek a kéziratok nem jelenhettek meg. Abban az időben folytattam tanulmányokat az ELTE-n, magyar–könyvtár szakon. Sokat kellett Pestre járnom, és – erről még nem is nagyon beszéltem – elhatároztam, hogy ezekkel a kéziratokkal bekopogtatok különböző kiadókhöz, s megpróbálom, hátha sikerül valamire menni. Így aztán egyezkedtünk, és ezek a nagyon vékony, másolópapíron levő, dossziékba kötött művek elindultak újtjukra. Jártam a Gondolat Kiadónál, jártam a Magvető Kiadónál, voltam az Akadémiai Kiadónál, és nagyon-nagyon szomorú voltam, mert annyit sem sikerült elérni, hogy ígéretet kaptam volna, hogy maradjon itt a dosszié, majd beveszik a tervekbe. Nagyon szerettem volna, ha sikerül, mert nagyon szerettem őt, és ezek a beszélgetések, találkozások, így utólag is visszagondolva, nagyon-nagyon sok mindenre megtanítottak. Nem csak a szakmára, hanem olyan emberi dolgokra, hogy hogyan lehet vállalni bizonyos problémákat, hurcolnivalókat, amelyekkel együtt kell élni. S amikor a kis cédulákon beszélgettünk, akkor is sokszor segített, hogy bonyolult helyzetekben, hogyan lehet inkább a jót észrevenni, nem azt, amitől el lehet keseredni. Pedig azok a '60-as évek elég nehezek voltak. 1971-ben államvizsgáztam. Jártam többször a Kürt utcában a dossziék miatt is, meg csak úgy, és nagyon igazságtalannak és szörnyűnek éreztem, hogy egy ilyen kvalitású ember nem tud melegben lenni otthon, nem volt csöngő, mert minek, és azon gondolkodott – nem is tudom, talán egy nehezebb szituációban –, hogy tulajdonképpen ezekkel a kéziratokkal is lehetne tüzelni.

De nagyon nagy öröm volt a katedráról azt hallani Budapesten a magyar irodalomtörténet egyik professzorától, Bóka Lászlótól,²³ a magyar irodalomtörténetnek bizonyos részéről, hogy ha nem lenne Várkonyi Nándor irodalomtörténete, akkor nem lenne semmi. Ez abban az időben hangzott el, amikor az ő nevét, és amit tett, írt, nem volt divatos emlegetni. Mi őriztük a kutatóban az ő kötetét!

Hallották-e panaszkodni? Elkeseredett-e néha a könyvtári munka vagy munkahelyi problémák miatt?

Faluhelyi Veronika: Mindennek ellenére, hogy sok rosszat átéltünk, nem volt pesszimista Nándor. Bízott abban, hogy ez majd elmúlik, majd lesz jobb.

Várkonyi Péter: Ebben biztos volt, csak abban nem, hogy ő megéli. Tudta, hogy ez így nem maradhat. Másképpen nem is tudott volna dolgozni a kiadás reménye nélkül.

Faluhelyi Veronika: Ő azért volt elkeseredett, mert nem jelentek meg a művei, a kéziratai.

Várkonyi Péter: Kettőben volt biztos: egyik, hogy ebben a rendszerben ezek a kéziratok nem jelenhetnek meg. Ő a három T-hez hozzátett egy negyediket is: támadja – tudniillik. A másik: hogy nem marad meg ez a rendszer. Egyik pesszimista, a másik optimista.

Faluhelyi Veronika: Nem hitte azt, hogy végleg ilyen marad az ország helyzete. Egy percig sem hitte, csak hát látta a valóságos helyzetet is.

Egy 1951. december 26-án kelt levélben számol be Kodolányinak arról, hogy az új igazgató tudományos munkára kérte fel. Ő Az írás története című műve átdolgozását vállalta. „... sokat veszthetek, sőt mindent...” – írja. Tehát meg is fenyegették, ha nem működik együtt a rendszerrel és nem vesz részt a szellemi életben. Így látta Várkonyi: „A kampány oka pedig az, hogy elő kell venni a veteránokat, mert a szellemi termelés gyarló.”²⁴ Ezt levélben meg is vitatták Kodolányival, aki így reagált: „...a veteránokat valóban elő akarják venni, mert milyen óriási szenzáció lenne, ha kiderülne, hogy ezek a veteránok is azt mondják s úgy mondják, ahogy a syllabusok előírják... De remélem, ebből nem esznek.”²⁵

Kereszturi József: Ő 1955-re szánta megjelenni *Az írás és a könyv történetét*. Az írás története című munkája 1943-ban jelent meg, azt jelentősen kibővítette terjedelmében, és hozzá-tette a könyv történetét. Nem is lehet igazából ezt a két dolgot elválasztani egy bizonyos időtől kezdve. El is készült a kézirat, de ugyanaz lett a sorsa ennek a könyvnek is, mint a többinek, pedig ennek semmi olyan áthallása nem volt, mint a többinek lehetett, ami az akkori hivatalosságok ideológiájába, koncepciójába, szellemiségébe nem fért bele.

*Egy Kodolányinak írt levelében fogalmazza meg Várkonyi Nándor, miszerint azt kifogásolták, hogy a mű szellemtörténeti módszerrel van írva.*²⁶

²³ Bóka László (1910–1964) irodalomtörténész, egyetemi tanár, költő-író, közoktatási államtitkár. Forrás: <http://mek.oszk.hu/01100/011149/html/boka.htm> [2016.03.04.]

²⁴ KODOLÁNYI 2000. 428.

²⁵ KODOLÁNYI 2000. 435.

²⁶ KODOLÁNYI 2000. 549.

Kereszturi József: Lehet, de semmiképpen nem volt benne olyan, ami nem jelenhetett volna meg. Óriási tudásanyaggal írja le az írás kialakulását, Latin-Amerikától Ázsiáig, tehát nem csak az európai, a latin írást, hanem több írásrendszert is bemutat. Lehet, hogy ez zavart bizonyos köröket. A könyv és a könyvtár történeténél pedig – mert ez a kettő kikerülhetetlenül egy – kronológia szerint, megtörtént dolgokat ír le. Máig sincs részletesebb írástörténet, talán könyvtörténet van, de írástörténet nincs! A latin írás történetéről van egy terjedelmes nagy könyv, de az írástörténetről Várkonyi Nándoré a legteljesebb pillanatnyilag. Később jelentek meg kisebb írástörténetek, Tevan Andor, Kéki Béla munkái, de ezek meg sem közelítik sem terjedelemben, sem aprólékosságban, részletességben, föltártságban. Ő végigkövette azt a folyamatot, ahogyan a jelek átalakulnak, s végül írásjelekké lesznek. Talán ez is lehetett kifogás a hivatalosságoknál. Ilyen sehol máshol nincs, egyik könyvben sem! Ellenőriztem! Tehát ez a műve is kéziratban maradt, illetve a többi könyvével együtt – a '90-es rendszerváltozás után – szép sorban a Széphalom Könyvműhely vállalta, hogy megjelenteti Várkonyi Nándor életművét. Ez meg is történt, 2001-ben jelent meg *Az írás és a könyv története* első kiadásban. Teljesült Mezey Katalin szándéka, hogy egy díszesebb, illusztrációkkal teli, szép kiadás jöjjön létre – mert hát Nándor bácsi a teljes illusztrációs jegyzéket mellékelte. Az első kiadáshoz ebből válogattak annyit, amennyire tellett a kiadónak.

Szó van arról, hogy ezt az írástörténetet, itt az egyetemen, ösztől tanítjuk a könyvtár szakon. Éppen ezért utána néztem az azóta megjelent szakirodalomnak is. Várkonyi Nándor írása nagyon érdekes és értékes olyan szempontból is, hogy alig kellett kiegészíteni. Pedig 1955-ben letette a tollat és érdemben már nem foglalkozott ezzel a könyvvel, illetve kézirattal a későbbiekben. Eltelt 46 esztendő a kézirat befejezése és a megjelenés között, tehát nyilvánvaló, hogy voltak azután is olyan felfedezések, amelyekről ő nem tudhatott, hiszen azóta kerültek elő olyan adatok, amelyek halála után derültek ki bizonyos kutatásokból. Ez rendkívül nagy munka lehetett, miközben végig az volt az érzésem, amíg szerkesztettem, hogy a kultúrtörténeti munkáihoz használt források, könyvek megismerése közben fellelt adatok jelennek itt meg. Tehát bizonyos fokig ez a könyv a többi munkájából is következő megállapításokat tartalmazza. Sajnos vannak benne olyan részek, amelyek elvesztek. Nem tudjuk, hogy azokkal mi történt! Nem tudom, talán olyan részeket nem kapott vissza, amelyek ellen ideológiai kifogás merült fel... Különösen a 16–17. század utáni rész töredékes és hiányos. Kutattunk utána, de hát azok elvesztek... Nem tudjuk a sorsát. Két rész megjelent belőle, előbb, mint a könyvben, az *Életünkben* és a *Jelenkorban*.

Szepes Zsuzsanna: Ide tartozik, hogy Várkonyi Nándor nagyon tisztelte azt a Fitz Józsefet, aki az Egyetemi Könyvtárból szakmailag is egy nagyon jó intézményt varázsolt. 1930 és 1934 között volt az Egyetemi Könyvtár főigazgatója. Várkonyi Nándor a maga írástörténetét úgy szerette volna megírni, illetve ahhoz hasonlóan, ahogyan Fitz József megírta a könyv történetét.

Mennyire van benne a mai szellemi életben Várkonyi Nándor mint író, alkotó ember, és a könyvtáros köztudatban benne van-e, hogy ő az elmúlt idők jelentős könyvtáros egyénisége is volt?

Faluhelyi Veronika: Nehéz kérdés! A könyvtárosok körében nem hiszem, hogy ismerik. Sajnos kénytelen vagyok azt mondani, hogy nem. Mi, akik ismertük, és még a közvetlen munkatársai voltunk, még a fiatalabbak is tudták, ki volt Várkonyi Nándor! De a maiak? Már fogalmuk sincs! Tudják, hogy Várkonyi irodalmár volt, vannak könyvei, de hogy könyvtáros is volt? Hát, nem hiszem!

Szepes Zsuzsanna: Esetleg, ha valaki azt a feladatot kapja, hogy dolgozza fel az Egyetemi Könyvtár történetét. De azt gondolom, hogy ezen a területen is hasznos az a bibliográfia, amit Bertók László készített el nagy alaposággal és körültekintéssel. Minden folyóiratban, napilapban megjelent anyagot dokumentálva tette közkinccsé azt a hatalmas opust, ami Várkonyi Nándor életműve.

Kereszturi József: Hogy mennyire van benne a könyvtáros köztudatban? Én azt hiszem, a szellemi köztudatban, bizonyos körökben benne van. Sokszor előfordul, hogy rétegműsorokban, ahol irodalmárok, filozófusok, szerkesztők beszélgetnek egymással, hallok Várkonyi Nándort emlegetni. Könyvtáros körökben, országosan nem igazán. Talán itt Pécsen jobban. Az is számít, hogy van róla elnevezett könyvtár, van Várkonyi Nándor utca is.

A bibliográfiához annyit, hogy a Városi Könyvtár honlapján ez a bibliográfia már hozzáférhető. Ezt 1984-ben a szerkesztő lezárta, tehát éppen 20 évvel ezelőtt. Mindenképpen szeretném a következő években, hogy ez a bibliográfia, vagy Bertók László által folytatva, vagy másként, kiegészüljön ezzel a 20 évvel. Mert új adatok is vannak, hisz' a művei a '90-es években kezdtek megjelenni, készültek ezekről recenziók, voltak megemlékezések. Ezek a dokumentumok pillanatnyilag rejtettek, tehát nagy szükség lenne a bibliográfia folytatására.

A másik, amit mondanék: létezik a Magyar Elektronikus Könyvtár. Itt hozzáférhető számítógépes olvasásra *Az írás és a könyv története*.²⁷ Tehát széles körben elérhető most már! Vagyis remélhető, hogy ismertebbé fog válni. A szellemtörténeti munkáival, tehát életművének fő vonulatával más a helyzet. Ennek értelmezéséhez alapos szellemi fölkesztés szükséges, hogy az olvasó be tudjon illeszkedni Várkonyi Nándor gondolatai közé, ezért nem várható, hogy ezek széles körben, belátható időn belül elterjedjenek. Ezek olyan olvasmányok, melyhez a befogadónak is meg kell érni. De sorban jelennek meg a művei, van, amelyiknek már a második kiadását tervezik, szó van a válogatott irodalmi tanulmányok megjelentetéséről²⁸ is.

Továbbá tudomásom szerint Tüskés Tibor készíti a *Sorsunk* repertóriumát. Ennek kiadását nagyon szeretnénk mihamarabb látni. A *Sorsunk* folyóirat története egyben a Várkonyi Nándor irodalomszervező munkájának a története is.

Emlékét őrizzük itt a Várkonyi Nándor Könyvtárban is. Amikor csak mód van rá, rendezvényeken, programokon igyekszünk kapcsolatot teremteni az ő életművének valamely mozzanatával. Van itt róla egy szép kis kiállítás is.

Jövőre [ti. 2005-ben – H. Cs.] a 30. évfordulója lesz a halálának, márciusban, arra is szeretnénk valamilyen megemlékezést majd. A róla elnevezett könyvtár is jövőre lesz 25 éves.

²⁷ <http://mek.oszk.hu/01600/01653/01653.pdf> [2016.04.05.]

²⁸ Megjelent: VÁRKONYI Nándor: Összegyűjtött tanulmányok. Szerk. MEZEY Katalin. Budapest, 2007.

„A tárgyilagos önismeret lélektani lehetetlenség”²⁹ – írja Várkonyi Nándor a Pergő években. Ha ez így van, nem lehetséges-e, hogy egy-egy ponton a visszaemlékezéseiben túl szigorú önmagához? Például ilyen szavakkal jellemzi magát egy helyen: *neurotikusan túlfeszült életerő; szenvedélyesség, lobbanékonyság; hebehurgya, hamarkodó, kapkodó; kritika nélküli egyensúlytalanság, felelőtlenység; csillapíthatatlan ismeretszomj; jó emlékezet.*³⁰

Várkonyi Péter: Önmagát tekintve mindig kritikus volt, ha a kritikát úgy értem, hogy magas mércét állított magával szemben. Tudás és karakter szempontjából is. Tehát, hogyha ő valamit elhibázott vagy eltúlzott, akkor rögtön elkezdte magát vizsgálni. Ezt mi akkor nem vettük mindig észre, csak utólag, felnőtt fejjel, bizonyos megnyilvánulásából következtettünk arra, hogy ő figyel magát. Ez az önmegfigyelés, amire utalnak a *Pergő évek*ből származó szavak, egy egész életen át tartott, csak nem volt olyan nyilvánvaló. Nehezen lehetett észrevenni, de láttuk különböző otthoni dolgokból. Jellemző volt rá, hogy nem tudott ártani az embereknek, még az ellenségének sem.

Faluhelyi Veronika: Ártani? Soha! Ő inkább, hogy úgy mondjam, lenézte, megvetette, ha valaki rászolgált.

Várkonyi Péter: Az más kérdés, hogy megvetette. Ez igen, ez lehetséges. De tudatosan tönkretenni valakit, ahogyan akkor ez másoktól tapasztalható volt, az képtelenség. Ebből következik, ha valakinek mégis valami bántó jellegűt mondott vagy valami ilyesmit – ami mindenkivel előfordul néha –, az sokszor előtört belőle, és ez nagyon bántotta. Vagyis, ha ő megbántott valakit esetleg, akaratán kívül is, akkor az nagyon tudta őt bántani. Ez ilyenkor egy neurotikus megnyilvánulásban volt észlelhető, egy hirtelen hangkitörésben például. Tehát ő nagyon igyekezett, hogy ne bántson meg senkit, igyekezett megbecsülni az embereket.

De szangvinikus tudott lenni, dühös tudott lenni, ez az igazság. A véleménye is megvolt. Oda is tudott mondani. De ártani? Soha senkinek!

Hamar kimotozható volt-e a lelki egyensúlyából? Érzékeny alkat volt-e? Önéletírásában utal arra, hogy „betegesen röstellkedő, megzavarodó”³¹ alkat volt.

Várkonyi Péter: A halláshiány nagyon nehéz dolog! Ilyen esetben előfordulhatott volna az, hogy ő megszágyenül vagy ilyesmi. Bizony egy süket embernél nem is lett volna ez olyan rendkívüli dolog. De ő nyilvános előadásokat is vállalt, pedig az ő hanghordozása olyan volt, ami a süket emberekre jellemző. Ettől függetlenül merte vállalni a nyilvánosságot, nem csak az egyetemi előadásokat, még gyerekkoromból emlékszem, hogy a Janus Pannoniusz Társaság ülésein ő hozzászólt. A nyilvánosságot is vállalta. Inkább attól féltette magát, hogy nehogy másokat megsértsen.

Faluhelyi Veronika: Egyetemi előadásokat is tartott, és ott mindenki tudomásul vette, hogy ő ilyen.

29 VÁRKONYI 1976. 7.

30 VÁRKONYI 1976. 42.

31 VÁRKONYI 1976. 345.

Szepes Zsuzsanna: Hallatlan örömet jelentett számára, mikor megbízták azzal, hogy előadásokat tartson. Ahogy a gyerekekről ír, ahogy szerette őket, ahogy a figyelemből tudott következtetni arra, hogy a mondandóját hogyan alakítsa. Ez valami fantasztikus emberismeretre és emberszeretetre mutat. Fontos volt számára a kontaktus a hallgatókkal.

Hazavitte-e a munkahelyi problémákat, tudtak-e ezekről?

Várkonyi Péter: Igen! Ezzel kapcsolatban van is egy élményem, amit talán most már el lehet mondani. Veronka biztos emlékszik rá. Már említettem, hogy úgy jött el Pestről, hogy eleinte Pécs és a könyvtár menedék volt számára, de később ez átalakult élete céljává. Hogy mennyire egy volt a könyvtárral, elmesélem ezt a történetet, végülis ez is egy életrajzi adat. 1946/47-ben volt a könyvtárban egy szelekció, hogy a polgári, a fasisztának mondott stb. könyveket selejtezték. No, ennél a selejtezésnél először is minden egyes könyvért a végletekig képes volt harcolni, bárkivel szemben ellenállni, hogy: „Ezt ne, ezt ne!” – veszekedett velük. Ezt nem tudom, hogy elárulta-e a könyvtárnak, de amikor olyan értékeket látott kikerülni – hallatlan értékek voltak, hiszen a könyvtárnak voltak értékei –, azt ő bizony, és ezt most elárulom, 60 év után, betette egy kofferba és hazahozta. Tehát, ha így vesszük a problémáit, akkor valóban hazahozta! (Nevetés!) Mégpedig úgy, hogy nyaktiló veszedelmével, mert ha erre rájönnek, hát, mondanom sem kell, hogy az mivel járt volna!

Faluhelyi Veronika: No, ezt én nem tudtam, hogy hazavitte ezeket a könyveket. De arra emlékszem, hogy bejöttek, és nem is tudom, hogy milyen címen felmentek a raktárba, és sok olyan könyvet, amely akár a Szovjetunióról, akár Sztálinról, Leninről, marxizmusról szólt, lehajították a földre, hogy ez szemét! De miért? Mert más nézőpontot tükröztek ezek a művek, mint az ő szempontjuk. Nem tudom, hogy megvan-e még az a *Révai Lexikon*-sorozat, ahol mind kihúzták, áthúzták ezeket a címszavakat – olvashatatlanná tették. Minden olyat, ami esetleg kritikát fogalmazott meg az ő eszméikről. Akkor mindezt dicsőíteni kellett, nem kritizálni. Ezt Nándor rettenetesen nehezen élte át és mi is. De nem tudtunk semmit csinálni, mert abban a pillanatban elvitték volna az egész könyvtárat.

Várkonyi Péter: Visszatérve a hazahozott könyvekre. A legértékesebbeket kofferba tette és 6 óra után hazahozta. A nagykapun az a gondnok engedte ki mindig, aki ott lakott a könyvtár épületében. Azt mondta nekünk: ezek nagy értékű könyvek, ezeket nem lehet elpusztítani. Meglehetősen sokat hozott haza. De egyszer csak jött valami kontroll, a fülébe jutott, figyelmeztették – egy jóakarója –, hogy ellenőrizni is fogják, hogy a kijelölt könyveket valóban selejtezték-e. Akkor láttam egyszer úgy, hogy itt most nagy baj lehet. Jött haza, és akkor gyorsan az egész család vitte át a koffereket a nagynénémhez. Ezután izgalmas napok következtek. Ez 1946 körül volt. Tényleg megvolt a veszedelme a dolognak, mert ha őt elfogják, az rögtön az állásába került volna, és hát akkor mi még diákok voltunk, a nővérem Pesten volt, én végzős középiskolás voltam. Hát, azok csúnya idők voltak nagyon! No, most, hogy mennyire szerette a könyvtárat: amikor ennek vége lett, később, ugyanúgy, kofferekben csempészte vissza a könyveket, ahogyan elhozta.

Faluhelyi Veronika: A könyvtár épségét őrizte!

Várkonyi Péter: Ez kézzelfogható bizonyítéka annak, hogy ő mennyire egy volt a könyvtárral.

1946-ban Várkonyi Nándor a Parasztpárt Baranya-megyei elnöke volt. Előadásokat is tartott a párt népfőiskolai rendezvényein.

Várkonyi Péter: Erről kevés szó esik mostanában, mintha illene ezt elhallgatni, nem tudom, miért. 1944 előttről kell visszamenni, én akkor 12 éves gimnazista voltam, másodikos–harmadikos. De annyira a család előtt mentek ezek a dolgok, hogy emlékszem rá. Velem gyakran sétált is mint kamaszgyerekkel, sokat beszélgettünk. Ő a leghatározottabban németellenes volt Kodolányival együtt. Ennek voltak bizonyítékai is, például a *Dunántúl*³² című könyve Magyar Dunántúlként jelent meg. Ekkor már a *Dunántúlt* németesíteni akarták. Ez ellen íródott ez a könyv. Bár ennek volt helytörténeti vonása, alapja és kidolgozása. A *Sorsunkban* – ezt idézte Tüskés Tibor is tanulmányában. Megírta azt, hogy ne fizessen elő, akinek ez nem tetszik, de ő idegen szellemiséget nem fog szolgálni, nem fog ilyet megjelentetni. A népi írókkal volt szorosabb kapcsolata, de nem tett különbséget egyébként az írók között. Aki hozzánk jött, az teljesen egyforma bánásmódban részesült, teljesen egyforma volt, függetlenül attól, hogy népi vagy polgári, urbánus vagy népi szellemű ember volt-e. De különben egyre inkább a népiekhez húzódott. Ez igaz! Tehát Illyés, Németh László, Tamási – tehát inkább ebbe az irányba ment. Amikor történt a változás, ugyanis itt nem a kommunizmussal kezdődött minden, hanem volt az a bizonyos másfél-kétéves koalíciós idő, amiben azért valami látszott, hogy hátha itt mégiscsak lehet valami, mondjuk, köztársaság. Akkor ő a Keresztury³³-féle, és ezt hangsúlyozom, a Keresztury-féle Parasztpártnak lett az elnöke Péccsett. De kizárólag csak a Keresztury-éra alatt. Amíg Keresztury volt az első választás után a kultuszminiszter, akkor ő volt a Parasztpárt megyei elnöke, és csak addig. Keresztury jött is le hozzánk. De abban a percben, mikor ez a párt elkezdett vörösödni, akkor ő egyértelműen szakított velem, és akkor teljes egészében szakított a politikával és a közélettel is.

Hogyan tudta magát megőrizni a politikai viharok közepette ilyen tisztán?

Faluhelyi Veronika: Az ő lelkivilága is hozzájárult ehhez!

Várkonyi Péter: A másik, hogy ő nagyon szoros kapcsolatban volt Kodolányival, jó barátok voltak. Apámnak mindig sokat számított a tehetség, de nagyon fontos volt, hogy ki milyen ember. Mind a ketten, Kodolányi is, és ő is – amit én gyerek fejjel, kamasz fejjel, később egyetemista fejjel észrevettem, amikor nálunk voltak – egyben különböztek mindenki mástól: a gondolat és a szavak ellenkezésben nem lehetnek egymással, ebből kifolyólag a szavak és a cselekedetek nem lehetnek ellentétben egymással. Tehát, ahogy gondolkodom, úgy beszélek, ahogy beszélek, úgy cselekszem. Ha valaki ilyen, így gondolkodik, az saját magával nem kerülhet szembe, az ki van zárva! Ez volt az őrizője annak, hogy sem ő, sem Kodolányi nem keveredett bele a politikába, mert ott aztán ennek mindig az ellenkezője

³² *Magyar Dunántúl. Táj és nép.* Budapest, 1944.; *Dunántúl.* Bőv., átdolg. kiad. Budapest, 1975.

³³ Keresztury Dezső (1904–1996) író, költő, irodalomtörténész, kritikus, műfordító, könyvtáros, egyetemi tanár, akadémikus. 1945–1947 között a Nemzeti Parasztpárt tagjaként vallás és közoktatási miniszter volt. <http://mek.oszk.hu/00000/00019/html/k/i006594.htm> [2016.06.12.]

van. Másképp beszélnek, mint ahogy gondolkoznak, és főképp máshogy cselekszenek. Szerintem ez a karakterológia akadályozta meg mindkettejüket abban, hogy a politikában bármilyen részt vállaljanak. Holott korábban mindketten aktívan szerepet vállaltak az ország politikájának alakításában. A közéletben korábban odaálltak, ahová a lelkiismeretük diktálta, nagyon is! De később már nem politizáltak!

Kevesen tudták ezt így megtenni akkoriban...

Faluhelyi Veronika: Nem egy mindennapi magatartás volt ez abban az időben.

Várkonyi Péter: Csak aki önmagát nem adta föl, csak az volt erre képes. Ezt nem lehetett másképp! Egyre inkább így látom én is, fiaként, sok év távolából. Még valamit elmondanék, ami utólag sokszor eszembe jutott. Akkoriban benne éltünk a dolgokban, együtt dolgoztunk vele otthon a családban, akkor nem tudatosult ez, de így utólag, most, hogy visszagondolok rá, nagyon sokat jelentett az a differenciált gondolkodás, amit örökölhettek, eltanulhattak tőle, akik körülötte voltak. Soha ki nem mondta a következőt – talán megemlíthetem, mert ez is az ő hatásához tartozik –, de láttam, tapasztaltam, hiszen mindig vitt magával biciklizni, meg erre-arra. Tehát így tudom summázni magamnak: sose tartsam lehetetlennek, ami annak tűnik, és mindig kételkedjem abban, ami biztosnak látszik. Arra törekedett, hogy ezt tanuljam meg, mert ha ezt elsajátítom, akkor leszek én magam. Ez valahogy így szűrődött le bennem, visszagondolva, szinte mindenben érezni lehetett ezt. Semmit sem fogadott el, ami első látásra igaznak tűnt. A könyvei is így íródtak és ezért vannak. Ennek aztán még van egy filozofikus rezüméje is, ami a mostanában kiadott könyveiben is jól látszik: az evidencia a dolgok elfogadására, a ráció a dolgok kizárására nem minden esetben alkalmas. Ebből tehát az következik, hogy nem kell mindig elfogadni, ami biztosnak látszik, és ami lehetetlennek tűnik, az nem kizárt dolog, ha valakivel beszélgetek; ez szinte mindig bennem van, és ez őneki köszönhető, annak a milliónek, amiben felnőttünk. Mindig az egyén legteljesebb szabadságra való törekvése volt benne. Ennek pedig egyetlen kulcsa az autonóm gondolkodás. Szabad csak az, akinek autonóm gondolkodása van.

Még 1945 előtt érte őt támadás katolikus körökből is, a mítosz kutatás és bizonyos kultúrtörténeti megállapításai miatt.

Várkonyi Péter: Ő mélyen vallásos volt, ezt talán felesleges is mondani. Aki *Az ötödik ember* második részét olvasta, annak számára vitán felül áll, hogy ő mélyen ismerte a kereszténységet, a katolikus vallást. A *Szíriai oszlopainak* első kiadása 1941-ben volt, ezt érte kritika, mégpedig az egyház, a klérus részéről, s emiatt a családnak is volt kellemetlensége, ahogy visszaemlékszem, hiszen Évi, a nővérem az apácákhoz járt iskolába, ez akkor egy kicsit kellemetlen volt. Esztergomból, nem tudom már, hogy ki volt az illető, úgy emlékszem, a Biblia kezelése miatt fogalmazta meg a kritikáit, vagyis hogy nem kiemelten foglalkozott vele mint a kereszténység szent könyvével, hanem az abban levő dolgokat, például a vízőzönt, egybevetette a különböző mitológiákkal, történetekkel. 1943-ig elhúzódott ez a bizonyos vita.

Várkonyi Nándornak nagyon sok barátja volt. Ezek szerint süketsége nem akadályozta a tartalmas emberi kapcsolatok kiépítésében. Cikkeiben, tanulmányokban olyan áradó szeretettel beszélnek, írnak róla, ami egészen varázslatos személyiséget sejtet. Mi volt az ő titka?

Faluhelyi Veronika: Az egyénisége! Ő ilyen volt! Őt mindenki szerette. Nem tudom, biztosan voltak ellenségei is, én nem tudok róla. Csak annyit tudok, hogy Nándort mindenki szerette. Becsülték még azok is, akik nem értették az ő munkásságának a lényegét. Nándort nem lehetett nem szeretni. Bármelyik korosztály, bármilyen foglalkozású emberek. Nándor egy szeretetre méltó ember volt mindenkinek.

Szepes Zsuzsanna: Belülről is áradt belőle valami, még nem is szólt, de valahogy a tekintete olyan bizalmat ébresztett az emberben. Mindenkit tárt szívvvel fogadott, mindenkire türelmes volt. Rendelkezett egy ritka tulajdonsággal is, számára fontosabb volt a másik ember, mint ő saját maga. Valóban élte azt, ami az ars poeticája volt, és biztos, hogy valamiféle karizmatikus egyéniség volt. Ha megjelent, még nem is szólt, már érződött az atmoszférán a jelenléte.

Várkonyi Péter: Én is tapasztaltam. Sétáltunk, és egy játszótér vagy ilyesmi közelébe kerülünk. Arra emlékszem, hogy gyerekek odafutottak hozzá ötven-hatan, más felnőtt is járt ott. Egyszer csak odafutottak a gyerekek, nem lehetett tudni, hogy mit találtak benne vonzónak.

Szepes Zsuzsanna: Harcos Ottó³⁴ emlékszik vissza, hogy diákként az előadásait hallgatni milyen élmény volt, s milyen felejthetetlen, amikor az előadások után elkísérhették a sétáira, és ilyen peripatetikus környezetben folytatódta az előadások.

Várkonyi Péter: Nagyon szeretett sétálni. Nagy kirándulásokat csinált kerékpárral is, gyalog is. Akár 30–40 km-t képes volt lejárni egy nap. Elmentünk és közben beszélgettünk.

Hogyan emlékeznek vissza a barátokra, Kodolányira, Weöres Sándorra?

Várkonyi Péter: Weöres Sándor abban az időben ment oda hozzá a könyvtárban. Ő akkor itt lakott Pécsen. Én még gyerek voltam akkor, de azt tudom, hogy sokat járt hozzánk.

Faluhelyi Veronika: Weöres Sanyi nekem kollégám volt. Nándor úgy bánt Sanyival, mint ha a gyereke lett volna, de tényleg! Sanyi hozta a verseit, Nándor meg mondott neki kritikát, véleményt. Boldog volt Weöres Sanyi, hogy odajöhetett.

Várkonyi Péter: És a Janus Pannonius Társaság jelentette meg Weöres Sándor *Medúza* című kötetét, apám közbenjárására is.

Olvassák-e, értik-e ma Várkonyi Nándor műveit?

Kereszturi József: Fogynak a könyvei, szépen sorban megjelennek. Van, aminek az új kiadását tervezik már. *Az ötödik ember* második kötete például megszerezhetetlen ma már. Tehát hozzáférhetők ezek a könyvek, bizonyára hatnak is, hatni is fognak.

³⁴ Harcos Ottó (1921–1990) tanár, költő, irodalomtörténész, bibliográfus. A pécsi kereskedelmi iskola tanára, a *Sorsunk* című folyóirat munkatársa. PL 2010. I. 290–291. (Eröss Zsolt)

Várkonyi Péter: De itt meg kell említeni életének nagy tragikumát, ami Hippokratészt juttatja eszembe: az alkalmas idő elmúlik. Tehát, ha ezek a kötetek abban az időben jelenhettek volna meg, az felért volna egy kisebb bombával.

Kereszturi József: Éppen azért nem jelenhettek meg!

Várkonyi Péter: Még egy tragikuma ennek a dolognak a következő: ő abban biztos volt, hogy egyszer megváltozik a rendszer, de sajnos abban is biztos volt, hogy az ő életében, ha így megy tovább, nem jelenhetnek meg az írásai. De attól is félt, hogy nem tudja befejezni őket, és ezért bizonyos tudományos kritériumokat, amiket kellett volna, forrásanalízis, forráskritikák, hivatkozások stb., ezeket a járulékos dolgokat elhagyta, és csak írt és írt, hogy be tudja fejezni. De hát így is *Az ötödik ember* befejezetlen, az írástörténet befejezetlen.

Kereszturi József: Hatnak a hiányokkal együtt!

Nagyon szépen köszönöm a beszélgetést, hogy felidéztek Várkonyi Nándorral kapcsolatos emlékeiket. Köszönöm a sok érdekes információt, az adat- és tényyszerű megfogalmazásokat és a szeretettel teli, meghitt hangulatú visszaemlékezést is. Számomra nagyon nagy öröm volt Önökkel találkozni, boldog vagyok, hogy megismerkedhettünk!

IRODALOM

- KODOLÁNYI 2000 *Kodolányi János és Várkonyi Nándor levelezése.* Vál., szerk. ifj. KODOLÁNYI János. Budapest, 2000.
- NÉMETH 1966 NÉMETH László: Látogatás Várkonyi Nándornál. *Jelenkor*, 9. (1966):5. 431–437.
- PL 2010 *Pécs Lexikon.* I–II. kötet. Főszerk. ROMVÁRY Ferenc. Pécs, 2010.
- VÁRKONYI 1976 VÁRKONYI Nándor: *Pergő évek.* Budapest, 1976. (Tények és tanúk)

(Az interjút készítette: Hajdú Csilla;
Pécs, 2004. július 9.)

Interjú Dr. Süle Tamással és Dr. Lázár Gyulával 1956-os emlékeikről

A most következő interjú elkészítésének ötlete akkor merült fel, amikor 2016 októberében Dr. Süle Tamás, a Baranya Megyei Kórház nyugalmazott osztályvezető főorvosa orvostörténeti és numizmatikai témájú könyveket ajándékozott a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztályának. Az osztályon folyó, 1956-os jubileumi előkészületekkel kapcsolatban ekkor mesélt először a Pécsi Orvostudományi Egyetem (POTE) hallgatójaként megélt 1956-os élményeiről. Az interjú ötletének sikerült megnyernie egykori kollégiumi szobatársát, Dr. Lázár Gyulát, a PTE ÁOK Anatómiai Intézetének emeritus professzorát, akivel együtt élték át a forradalom Pécsen zajló eseményeit. Emlékeiket közösen idézték fel 2016. október 24-én.

Mielőtt rátérnénk az 1956-os forradalom pécsi eseményeire, kérem Önöket, hogy röviden mutassák be életútjukat.

Lázár Gyula: Én 1956-ban kerültem ide Pápáról, ahol a Petőfi Sándor Gimnáziumban érettségiztem. Tulajdonképpen nem orvos, hanem kutató biológus akartam lenni, és az édesanyám kérésére jöttem ide az orvosi egyetemre. Másodéves koromban már láttam, hogy kutató is lehetek, amennyiben csatlakozom valamelyik kutatóintézethez. Akkoriban Szentágothai János volt az Anatómiai Intézet igazgatója, egy olyan valaki, akit igazán nagy örömmel követ az ember. Nagy megtiszteltetés volt, hogy egyáltalán ott lehettem. Réthelyi Miklóssal együtt – aki később Budapesten nagy karriert futott be, és most már ő is emeritus professzor –, Szentágothai diákkörösei lettünk, egészen addig, amíg 1963-ban Szentágothai el nem ment Budapestre. Éppen akkor jött haza Amerikából egy tanulmányútról Székely György, akinek múlt héten volt a 90. születésnapja. Ő adott nekem egy témát, egy olyan megjegyzéssel, hogy a béka látórendszere most nagyon előtérben van, mert egy jó modell, a morfológiai ismeretek hiányosak, és az elektrofiziológusok nagyon szeretnék az adatokat. Nekiláttunk tehát a béka látórendszerét kutatni, egészen addig, amíg Székely el nem ment Debrecenbe tanszékvezetőnek. Ő szerette volna, ha én vele megyek, én viszont nem szerettem volna Pécsen elhagyni, főleg nem egy alföldi város kedvéért. Ezután sikerült egy kis kutatócsoportot összehoznom, nyertem kutatási támogatásokat, és ezen a vonalon folytattuk a munkát. Közben anatómiát, szövettant, fejlődéstant oktattam. Docensként már előadásokat is tartottam, azután később, amikor professzor lettem, extrakollégiumokat is, amelyben a Kétdimenziós anatómia című kurzuson a legjobb klinikusok hajlandók voltak egy-egy előadást megtartani. Két évvel ezelőtt úgy gondoltam, hogy most már jobb átadni a fiataloknak, kiléptem az oktatásból, két látórendszeri előadásom maradt még. Az elmúlt egy évben az intézetnek az anatómiai gyűjteményét, múzeumát tettem rendbe, ebből éppen egy könyvet állítok össze. Ennyi volt a karrierem. Közben voltam rektorhelyettes két évig, tíz évig voltam a habilitációs bizottság elnöke, tehát a szokványos egyetemi bizottságokban mindig kaptam valamilyen feladatot. Háromnál többet sosem vállaltam, mert az már a munka rovására ment volna.

Süle Tamás: Egyébként hajdani szobatársamnak ez volt az egyetlen, az első és utolsó munkahelye. Ritkaság, hogy valaki egy munkahelyen fejezi be a pályáját. És azt még elfelejtet-

te megemlíteni, hogy kiváló fotográfus. Többek között megjelent egy gyönyörű könyve, Baranya és Pécs összes református templomáról, GPS adatokkal, de tartalmazza a harangok számát, és feliratait is.¹ Magamról annyit, hogy én ugyan Budapesten születtem, de csak azért, mert úgy gondolták a szüleim, hogy ott jobb megszületni, mint Jászberényben, ahol hét éves koromig éltünk. Mindenféle kalandos utak után 1945-ben kerültem Budára, ahol nagyapámnál laktunk. 1951-ben onnan kitelepítettek egy Békés megyei községbe, Dévaványára, ahol közel három évig mezőgazdasági segédmunkás voltam. Amikor a kitelepítést feloldották, akkor egy kitétel volt, hogy Budapestre nem mehettek vissza, akiket onnan telepítettek ki, ezért Esztergomba mentünk, ahol édesanyámnak volt egy gyerekkori ismerőse. Ott jártam gimnáziumba. A négy gimnáziumot három év alatt végeztem el, hogy a két év veszteségből egyet behozzak. Ezután jelentkeztem a pécsi orvosi egyetemre, ahova legnagyobb meglepetésemre egyből fel is vettek. Mert ugye a származásom az x-es volt. Röviden annyit, hogy édesapám katona-állatorvos volt, aki azért lett katona, mert a szülei szegények voltak, és csak katonai ösztöndíjjal tudta elvégezni az állatorvosi főiskolát. Ez viszont azzal a kötelezettséggel járt, hogy végzés után köteles volt katonai szolgálatba állni. A jászberényi méntelep főállatorvosa lett. A második világháborúban a szovjet frontra vezényelték. 1945-ben, már Magyarországon hadifogságba esett, és még abban az évben a Szovjetunióban meghalt. A Rákosi korszak cinikusságáról csak annyit, hogy a kitelepítési véghatározaton, ami egy féloldali papírosra volt gépelve, és az édesanyám címére jött, az állt, hogy „özv. Dr. Süle Gáborné részére”, a kitelepítés indoka pedig az volt, hogy „örnagyzvegye”. A gimnáziumot kitűnő eredménnyel fejeztem be, a felvételem is jól sikerült, ezért 1956 szeptemberében felvettek a Pécsi Orvostudományi Egyetemre, amit sikeresen elvégeztem.

Lázár Gyula: Szobatársak voltunk első évben.

Süle Tamás: Igen, szobatársak voltunk, ami majd a forradalom szempontjából lesz érdekes. Az első munkahelyem a II. számú Belgyógyászati Klinikán volt, ami akkor az Irgalmas Kórházban² működött. Ott dolgoztam 24 évet, 1986-ig, onnan kerültem a Baranya Megyei Kórházba, ahol megszerveztem a kardiológiai rehabilitációs osztályt, ami a tüdőgyógyintézet legfelső szintjén kapott helyet. Ez azért volt fontos, mert Pécsen is – hála istennek – elkezdett működni a szívsebészet. Ez volt a második munkahelyem, onnan mentem nyugdíjba 2004-ben. Azóta sok mindennel foglalkozom, többek közt numizmatikával, orvostörténelemmel, ebből jelentek meg írásaim, könyveim.³

Mindez jól keretbe foglalja azt a szűkebb történetet, amelyre most kíváncsiak vagyunk. 1956 őszén már egyre több kritika fogalmazódott meg nyíltan a Rákosi-rendszerrel szemben. Mit lehetett ebből érzékelni itt az egyetemen ebben az őszi félévben?

Lázár Gyula: Mikor az egyetemre kerültem, tulajdonképpen nem ezzel voltam elfoglalva, hanem hogy próbáljam megismerni az egyetemi életet meg a várost, és én nem emlékszem

¹ LÁZÁR Gyula Levente: *Református templomok Baranyában*. Pécs, 2011.

² Az államosítás után a Pécsi Irgalmasrendi Kórház épületében működött a II. számú Belgyógyászati és Sebészeti Klinika.

³ SÜLE Tamás: *Az Erzsébet Tudományegyetem Orvosi Kara, az önálló Pécsi Orvostudományi Egyetem rövid története és numizmatikai emlékei*. Budapest, 1982.; *Baranya és Pécs orvostörténelme érmeken*. Pécs, 1990.; *Százötven év pécsi orvosi érmei, 1845–1995*. Pécs, 1996.; HÁGEN József – RAYMAN János – SÜLE Tamás: *Pécs-Baranya numizmatikai bibliográfiája*. Pécs, 2000.

vissza arra, hogy a diákszemélyiségének dátuma előtti időszakban ez szóba került volna. De tudunk róla, az Írószövetségben zajló dolgokat, újságcikkeket olvasta az ember. Előző nyáron az egyik barátunknál nyaraltunk, és egyszer kis piros cetliket találtunk az úttesten meg a bokrokon felakadva. Rákosi volt rajta, egy düledező téglá halmon, egy trónszéken ült, és az volt az aláírás, hogy „*inog már a trónod*”. Úgy hallottuk, hogy léggömbökön küldték be ezeket a szórólapokat. Ez Balatonvilágoson történt, és Aligán volt a pártüdülő. Azért küldték oda, mert megvolt az esély, hogy Rákosi is éppen ott van.

Süle Tamás: Hozzá kell tennem, hogy én 19 éves voltam, mikor Pécsre kerültem. Bevallom őszintén, hogy a Rákosi-rendszer nem volt a kedvencem, lásd az előzményeket, kitelepítés, egyebek. De politikával nem igazán foglalkoztunk, újságot nem olvastunk, már csak azért sem, mert nem emlékszem rá, hogy a kollégiumba⁴ járt volna valami újság. Legfeljebb rádiót hallgattunk, mert a kollégiumban minden szobában volt egy hangszóró, a Kossuth Rádiót adták, és azt lehetett hallgatni. De inkább foglalkoztunk mi a lányokkal akkor egyfelől, másfelől pedig ugye teljesen újak voltunk itt Pécsen. A forradalomig hat hét telt el talán, tehát nem voltunk ismerősek sem a városban, sem az egyetemen, még az évfolyamtársaink közül sem ismertünk mindenkit, mert hiszen akkor 180-an voltunk egy évfolyamon. Úgyhogy nem igazán a politikával voltunk elfoglalva, de kétségtelen, hogy én nem voltam a rendszer híve.

Milyen élményeik kötődnek az október 22-én tartott diákszemélyiséghez?

Süle Tamás: Levi? ... Bocsánat, azt hadd mondjam el, hogy őt hivatalosan Lázár Gyulának hívják, de a második keresztnéve a Levente, és őt mindenki csak Levinek hívja.

Lázár Gyula: Volt osztálytársam, akivel együtt kerültünk Pécsre, ő hozta a becenevet és ez terjedt el azután. Én is jobban szerettem... Október 22-én gyönyörű meleg idő volt, a virágok még mindenhol nyíltak a városban. Arról hallottunk valamit, hogy megalakult a MEFESZ Szegeden. Nem tudtuk, hogy ez micsoda, de mondták, hogy a MEFESZ küldöttsége majd itt lesz, és lesz egy diákszemélyiség az egyetem udvarán. Valamikor három óra körül kezdődhetett délután, rövidnadrágban mentünk és ott ültünk a fűben, lent a földön. Egymás után jöttek a szónokok, Debreczeni László volt a diákszemélyiség elnöke, de hát akkor én még nem hallottam a nevét sem Debreczeninek, később azután mindig áhítattal említették a nevét az idősebbek. Sorban bíráltak egy csomó egyetemi vezetőt, nem tudtuk, hogy ezek kicsodák, nem tudtuk, hogy miért bírálják őket. Mi egymás között puszogtunk, és mindenki bizonytalan volt, hogy itt tulajdonképpen most miről is van szó. Mellettem ült egy falusi kollégám, emlékszem rá, mert jóban voltunk utána is, ő azt kérdezte, hogy az, amit eddig kaptunk a rendszertől, az mind nem igaz? Ő egy szegény falusi gyerek volt, biztosan kapott a rendszertől – nem azt, amit Tamás – tehát ő elbizonytalanodott teljesen, én se nagyon tudtam hova tenni a dolgot, mert a hangnem olyan volt, amit az ember addig nem hallott. Egy kis aggodalom volt inkább az emberben, hogy mikor jelenik meg itt a rendőrség és oszlatja szét az összejövetelt. Amikor kezdett sötétedni, addig hallgattuk az előadásokat, hozzászólásokat, kritikákat, akkor vacsoraidőben a nagyobb része a fűben ülő rövidnadrágosoknak visszament a kollégiumba, többek kö-

⁴ A POTE kollégiuma a 48-as téren álló egykori Szent Mór Kollégium volt.

zött én is. Vacsora után én már nem mentem vissza. Később Péter Károlynak a könyvéből⁵ tudtam meg, hogy a lényeges események akkor történtek, a pontok megfogalmazása és kicsit még keményebb hang megütése.

Süle Tamás: Magam részéről ehhez annyit tudok hozzátenni, hogy először is rengetegen voltunk. A jogi kar felől mentünk be a kollégiumból, mert akkor még csak a jogi kar volt abban a részben, a másik részben volt az orvosi egyetem. Levi is mondta, hogy egészen meglepő volt a hangnem. Olyasmiket ki mertek mondani, hogy mit követel az egyetemi ifjúság, és így tovább. Még a MEFESZ-ről meg Szegedről annyit, hogy a szegedi egyetemről is voltak itt küldöttek a diáksparlamenten, mert ugye önük már előbb megtörténtek ezek az események. Az emelvényen a diákok képviselőitől kívül a városi pártbizottság képviselője és az egyetemi párttitkár is ott volt, és a személyzeti osztály vezetője is. Úgy emlékszem, amikor már olyan értelemben kezdett eldurvulni a dolog, hogy itt nem hunyázkodik meg az ifjúság, a párttitkárok elmentek. A diáksparlament következménye lett az is, és erre már kevesen emlékeznek, hogy a felsőbb évesek elvonultak, és még aznap nekiláttak és szerkesztettek egy újságot, ami másnap megjelent, Pécsi Egyetem⁶ címen. Abban úgy tudom, leírták a diáksparlamentet is, meg a követeléseket is. Ez azért volt nagy esemény, mert teljesen szokatlan volt, és még egy nappal előbb is szinte elképzelhetetlen volt, hogy olyasmiket kimondanak a nyilvánosság előtt, amik ott elhangzottak.

Mennyire követték nyomon itt Pécsen a budapesti eseményeket ezekben a napokban?

Lázár Gyula: Tamás mondta, hogy a rádió hangszórója ott volt a szobánk falán. 23-án az oktatás megszűnt, és nem tudtuk, hogy tulajdonképpen mi történik. Én úgy emlékszem, hogy nagyrészt a kollégiumban töltöttük az időt, és rádiót hallgattunk, és ez az újság, amit Tamás említett, már akkor a kezünkben volt. Valaki hozta kívülről, és a rádióból hallottuk, hogy Budapesten a műegyetemtől elindultak a tüntetők, és késő este már a rádió körüli lövöldözésekről is jöttek hírek, de pontos hírek természetesen nem voltak. A pesti helyszíneket sem ismerte az ember vidékiként, mondtak helyszíneket, azóta már elolvastam, hol voltak, de hát nem akarom ismételni, amit olvastam. Határozottan emlékszem, hogy a rádiónál való harcokat bemondta a rádió, de minden kommentár nélkül. Többet nem tudunk 23-án erről, legalábbis én nem.

Süle Tamás: Célzottan nem kutakodtunk, annyit tudtunk, amit a Levi is elmondott, hogy ott volt lövöldözés is, de részletesen nem tudtunk mást, hiszen internet nem volt még akkor. Meg Facebook sem. Manapság telefonon lehet szervezni bármit, akkoriban viszont csak úgy lehetett telefonálni más városba, ha az ember bement a postára, és kért egy interurbán beszélgetést sürgősségre. Ha szerencséje volt, egy órán belül kapott vonalat, ahol beszélhetett, de csak rövid ideig.

Lázár Gyula: A kollégiumban meg csak a portán volt egy telefon. A portás engedélyével lehetett csak telefonálni. Azt hiszem nem volt nyilvános fülke.

⁵ PÉTER Károly: *1956 Baranyában*. Pécs, 1997.

⁶ *Pécsi Egyetem*. Az MDP Egyetemi és Főiskolai Bizottsága és a MEFESZ lapja. Rendkívüli kiadás. 1956. okt. 24. PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Történeti Gyűjtemények Osztálya, R4009. Másolatban. A Pécsi Egyetem 1953. március 10. és 1956. október 24. között jelent meg kéthetente. (Baranya megye sajtóbibliográfiája: 1832–1984. Szerk. SURJÁN Miklós. Pécs, 1992. 259.)

Részt vettek a tüntetésen október 25-én?

Süle Tamás: Emlékezetem szerint igen.

Lázár Gyula: Igen.

Süle Tamás: Ez volt az, amikor a Kossuth térre mentünk először. Rengeteg ember volt, nem csak egyetemisták. Nem tudom, kik voltak a szónokok, de elhangzottak ilyen-olyan követelések. És ami megmaradt, hogy volt egy Kiss Dénes nevű pedfős,⁷ aki költői hajlamokkal bírt és volt egy 56-os verse is, csak nem emlékszem a címére sajnos.

Lázár Gyula: Én magára a versre sem, meg a szavalásra sem emlékszem... valahol egészen hátul álltam... a Kossuth térnek a nyugati oldalán. Akkor még a szobor a nyugati felén volt a térnek. Be se fértünk a térre, hangosítás nem volt... ha az ember annyira a szélén állt és zúgott a tömeg, akkor nem lehetett semmit hallani.

Süle Tamás: Nagyon jó vers volt, csak nem tudnék idézni egy mondatot sem.

Velünk, vagy ellenünk. (Átnyújtja a Pécsi Egyetem címlapjának fénymásolatát.)

Süle Tamás: *Velünk, vagy ellenünk*, igen. Most már kicsit gyöngö a memóriám, koromra való tekintettel... Igen, ez az. „*Dönts el magyar, mond ki a szót!! Itt visszalépni nem lehet...*” Igen. Ez jó vers volt. De visszatérve a tüntetésre, miután a Kossuth téren lezajlott, felmentünk a Széchenyi térre. Úgy helyezkedett a nép, hogy a Nádor⁸ felé álltunk, mert annak az erkélyéről beszélt valaki. De hogy ki, azt már nem tudom.

Lázár Gyula: Én egy nőszemélyre emlékszem, aki nem túlságosan rokonszenves hangon mondta a szövegét. Ami nekem megmaradt, hogy haza kell zavarni az oroszokat és erre a tömeg zúgta, hogy „*rusz kik haza!*”. Utána azt mondta, hogy meg kell szüntetni a pártot... nem kell párt. Erre már gyérebben volt a válasz. Sokan kiabáltak, hogy „*nem kell párt, nem kell párt!*” De ez már nem volt annyira hangos. És akkor utána, hogy „*szedjétek össze a kommunista vezetőket!*”. ... Arra már nem emlékszem, hogy volt-e reakció, de az a gyanúm, hogy nem nagyon. Tehát én ennyire emlékszem, mert itt viszont volt hangosítás, és valahol ott a lovas szobor előtt álltam.

Süle Tamás: Erre sem esküdnék meg, de nem akkor verték le a Nádorról az ötágú vörös csillagot?

Lázár Gyula: Azt hiszem azt akkorra már leverték, mikorra mi odaértünk. De hazafelé jövet a Rákóczi úton, a kollégium közelében jobb oldalon volt egy nagy sűrű épület, azt hiszem az építőipari vállalat székháza volt. Az északi oldali homlokzaton is volt egy vörös csillag. Akkor már sötétedett, pont akkor verték le, amikor én odaértem a tömeggel. Megálltunk, végignéztük, ahogy egy nagy hosszú létrával fölmászott oda valaki, leakasztotta és ledobta a csillagot. Utána mentünk vissza a kollégiumba.

Önök fiatal egyetemistaként mit vártak a forradalomtól ezekben a napokban?

Süle Tamás: Levi, te mit vártál? (Nevet.)

⁷ A Pécsi Pedagógiai Főiskola hallgatója.

⁸ A Nádor Szálló a Széchenyi téren a korszakban a város leghíresebb szállodájaként üzemelt.

Lázár Gyula: A magam részéről nem tudnám megmondani, hogy mit vártam. Leginkább azt vártam, hogy tisztázódjon, hogy akkor itt most mi lesz. Hogy megússzuk-e ezt úgy, hogy nem lőnek közénk, vagy nem fognak-e bedutyizni. És a magam részéről én egy kicsit kételkedtem... ismerve azt, hogy itt vannak az oroszok. Én Pápán éltem, Pápán nőttem föl, nekem az oroszokkal való találkozás mindennapi élmény volt. Semmilyen konfliktus nem volt Pápán a megszálló orosz hatóság és az ott élő emberek között, sőt nagyon sokan jól meg is éltek ebből a kapcsolatból. Nekem valahogy ez egy nagyon furcsa érzés azóta is. Többször átgondoltam, hogy az egész időszak alatt – tehát még akkor sem, amikor a tankok bejöttek –, nem volt olyan érzésem, hogy ezek meglőnek bennünket. Szerencsére ez nem is következett be a városon belül. Látva a nagy zűrzavart én inkább azt gondoltam, hogy most már legyen rend. Hogy milyen jellegű, arról semmiféle elképzelésem nem volt. Mostanában mindig hangsúlyozzák, hogy „tisztá forradalom”. Az elején biztos, hogy az volt, de a végén már nem. És az ember azért hallott olyan híreket, hogy itt is, ott is megölnek embereket, meg elkezdtek kirabolni üzleteket, ami korábban nem volt. Az emberben volt egy nagy bizonytalanság... és én azt hiszem, hogy olyan természetes – talán gyáva-ságnak is lehetne mondani –, hogy az ember inkább afelé törekszik, hogy ebből most már másszunk ki, és legyen nyugalom. Nekem nem volt a rendszerváltoztatásról elképzelésem, ha pontosan meg akarom fogalmazni, mert nem tudtam, hogyan működne.

Süle Tamás: Röviden én erről annyit mondanék, hogy nagyjából én is azt éreztem, mint amit a Levi elmondott. Tehát azt vélhetően el sem tudtuk képzelni, hogy itt most gyökeres változás lesz, hogy bejön egy kapitalista rendszer a szocializmus helyett. (Nevet.) De a magam részéről annyit vártam, hogy talán egy kicsit enyhül az a borzasztó politikai nyomás, amely a Rákosi-rendszerben volt. Hogy egy kicsit szabadabb lesz a diákság élete, meg az országé is. Azt, hogy egy gyökeres rendszerváltoztatás lesz, el sem tudtam képzelni én sem. Akkor.

1956-ban három felsőoktatási intézmény működött Pécsen. Milyennek látta a viszonyukat a forradalom napjaiban?

Süle Tamás: Igazán kevés időt töltöttünk itt Pécsen ahhoz, hogy erről bőségesen tudnánk... de például a diákparlamenten is voltak ott pedfősök meg jogászok is. És ilyen módon jó volt a viszony és együttműködtek a hallgatók a forradalomban.

Lázár Gyula: Körülbelül nekem is ez volt a benyomásom. A tüntetéseken is együtt vettünk részt, csak a pedfősök nyugatról jöttek, mi keletről mentünk. Aztán a város közepén találkoztunk. Akkor még egyáltalán nem ismertük egymást. A jogászokkal szorosabb volt a viszony, mert az ő kollégiumuk helyileg is közelebb volt. Átjártak a 48-as téri kollégiumba, de inkább később alakultak ki baráti kapcsolatok jogászok meg orvosok között.

Süle Tamás: Akkoriban még jogász meg pedfős hallgató lányoknak sem udvaroltunk, csak orvostanhallgatóknak, mert azokkal találkoztunk nap mint nap az előadásokon. (Nevet.)

Hogyan viszonyultak az oktatók az eseményekhez?

Lázár Gyula: Nem volt oktatás. (Nevet.)

Süle Tamás: Az utolsó oktatási nap, ha jól emlékszem október 22-e volt. Dél előtt még voltunk egyetemen, de utána megszűnt az oktatás, még a fél év végi kollokviumok is elma-

radtak. Csak év végén jöttek a szigorlatok, kollokviumok. Mert nem volt oktatás, ha jól emlékszem, 1957 februárjában indult újra.

Lázár Gyula: Nem, január 14-én. Megvan róla a papírom.

Süle Tamás: Jó, akkor te jobban emlékszel. De vizsga nem volt.

Lázár Gyula: Nekem sajnós volt. Az anatómus csoportvezetőm bepalizott, hogy van szorgalmi kollokvium és menjek el arra.

Süle Tamás: Jó az lehet, de hivatalos, kötelező nem volt.

Lázár Gyula: Az nem volt. Nemrégiben elővettem az indexemet és belenéztem, le van zárva a félév jegyek nélkül.

Próbáltak az oktatók, mondjuk a kollégiumon keresztül hatni az ifjúságra?

Süle Tamás: Megalakult az egyetemi zászlóalj, amelynek a parancsnoka Rozsos István, akkor szigorló orvos volt, aki később egy kiváló sebészfőorvos lett Kaposváron.

Lázár Gyula: Ő is anatómus volt különben.

Süle Tamás: Igen, egyetemista korában, de védelem után sebész lett. Nehogy beteljen [a magánó – M. M.] míg elmondom róla a következő sztorit. Akkor a Dischka Győző utcában egy épületben volt az anatómia és a törvényszéki orvostani intézet. Rozsos bejárt, mint tudományos diákkörös az anatómiára. Beöthy Konrád törvényszéki professzornak volt egy Buffi nevű kutyája, akivel mindig együtt ment be és ott volt vele a szobájában. Egy olyan barátságosan, mogorva kutya volt.

Lázár Gyula: Egy tacsó.

Süle Tamás: A kutya néha kiment az előtérbe, és egyszer a Rozsos arra ment, ott volt a Buffi, aztán egy kicsit fenékebe billentette. Igen ám, de ezt meglátta a Beöthy professzor és megkérdezte: „*Kollega Úr, maga mikor fog szigorlatozni törvényszékiéből?*” Mire a Rozsos: „*Először vagy másodszor?*” (Nevet.) Aztán így nem lett belőle semmi baj. Na jó, erről ennyit, de hol tartottunk? Nem tudom...

Az oktatók...

Süle Tamás: Igen, utólagos elmondásból tudom, Debreczeniéktől, meg Rozsos István emlegette később, ha nagyon fontos döntést kellett hozni, akkor azért megkérdezték Lissák Kálmánt,⁹ ő volt a dékán, de a többi professzort is. Például Rozsos konkrétan kért tanácsot Donhoffertől¹⁰ is egyszer, meg Cholnokytól¹¹ is, hogy mit hogyan csináljon. Azt hiszem, ők csitítani próbáltak, hogy nagy atrocitások ne legyenek. De nem ellenezték.

Lázár Gyula: Igen ehhez csatlakoznék annyiban, hogy Lissák akkor Marseilles-ben volt egy kongresszuson és ő nem volt itt 22-én és 23-án, hanem, ha jól emlékszem 24-én jelent meg az egyetemen. Átjött a kollégiumba... erre emlékszem, mert éppen ott ténferegtem a kollégium bejáratánál, amikor megérkezett. Próbálta a körülötte álló embereket ilyen

⁹ Lissák Kálmán 1956 és 1957 között a Pécsi Orvostudományi Egyetem rektori jogú dékánja volt.

¹⁰ Donhoffer Szilárd 1950-től a POTE Kórélettani Intézetének tanszékvezető egyetemi tanára.

¹¹ Cholnoky László 1952 és 1967 között a POTE Vegytani Intézet tanszékvezető egyetemi tanára, 1956-tól 1961-ig dékánhelyettes.

hangnemben befolyásolni, hogy „*Igen, igazatok van, de vigyázzatok*” – ennyi csitítás volt az ő részéről. Mint dékán ezt nyilván a kötelességének érezte, én erre emlékszem...

Süle Tamás: Ha jól emlékszem, akkor Cholnoky volt a dékánhelyettes, 22-én és 23-án ő képviselte az egyetemet, és valószínűleg ő is csitítóan szólt. Tehát nem azt mondta, hogy most akkor mindent hagyjatok abba, hanem csak módjával, okosan, ügyesen.

A forradalom alatt különféle szervezetek alakultak az egyetemen és a városban. Vállaltak Önök ezekben valamilyen szerepet?

Süle Tamás: Megalakult az egyetemi zászlóalj, amit hivatalosan úgy hívtak, hogy Egyetemi Nemzetőr Zászlóalj. A zászlóaljnak három százada volt, ez körülbelül háromszáz embert jelentett, és ha jól emlékszem, akkor az, aki kollégista volt automatikusan tagja lett az egyetemi zászlóaljnak. De voltak kintiek is, például a Debreczeni Laci kint lakott, mert ő pécsi volt.

Lázár Gyula: Öneki nem volt fegyvere, úgy tudom.

Süle Tamás: Tagja volt a zászlóaljnak, de hogy volt-e puskája, azt nem tudom.

Lázár Gyula: A könyvében¹² azt olvastam éppen, hogy ezt a bírósági tárgyaláson a szemére vetették, hogy ugyan neki nem volt fegyvere, viszont a szavak fegyverével küzdött.

Süle Tamás: Voltak külsősök is, de nem túl sokan. Nem tudom, hogy volt-e olyan kollégista, aki azt mondta, hogy kösz, én nem lépek be.

Lázár Gyula: Egy évfolyamtársunk volt, aki nem vette fel a fegyvert, mert azt mondta, hogy ez ellenforradalom. És semmi baja nem lett. A többiek átvették a fegyvert, mentek oda, ahova éppen kellett, ő pedig ott tanyázott a szobában.

Hogyan történt az egyetemi zászlóalj felfegyverzése?

Süle Tamás: A kollégiummal szemben, a gép-
ipari technikum tetején felállítottak egy géppuskát, és ha kiálltunk az ajtón, akkor jobb kéz felől az ÁVO épületének tetején is megjelent egy géppuska, oda volt irányítva a kollégiumra. Október 28-án az ÁVO-t megszüntette Nagy Imre, akkor onnan az ÁVO-sok eltűntek, és úgy tudom, hogy onnan hoztak fegyvert nekünk...

Lázár Gyula: Nem, nem jól tudod. Korábban Nagyatádról idevezényeltek egy gépkocsizó lövészezredet, azzal, hogy csináljanak itt rendet, le is fegyvereztek néhány bányászalakulatot, akik már akkor fegyverrel rendelkeztek. És mikor 28-an megtörtént ez a bejelentés, akkor ők átálltak a forradalom mellé, s ők hozták.

„Lázár Levivel őrségben a kollégium udvari bejáratánál”

¹² DEBRECZENI László: *Egy orvos barangolásai börtönországban: börtön-kálváriám stációi 1957–1959*. Pécs, 2004.

Süle Tamás: Vadonatúj, mondhatjuk zsír új fegyverek, ládákban voltak, és pucoltuk róluk a zsírt. Ezeket dióverőnek hívták, mert hosszú volt és még szuronyt is lehetett tenni a végére. A zászlóaljparancsnok és a századparancsnokok pisztolyt is kaptak.

Lázár Gyula: Meg dobtáras géppisztolyt.

Süle Tamás: Meg ezt a bizonyos dobtáras géppisztolyt, ennek volt egy beceneve, davajgitárnak hívták. Minden századnak volt még egy-két golyószórója, amelynek nagy tárai voltak, jó nehezek, ezért a golyószóróhoz mindig tartozott egy rakaszos.¹³ Én is rakaszos voltam, az ágyam alatt tartottam a rakaszokat a szobánkban, aminek később lesz jelentősége. Ehhez még azt kell hozzátennem, hogy hála a jó istennek, nem került sor arra, hogy valakinek is el kelljen sütnie a puskáját, mert nekünk például fogalmunk sem volt, hogyan kell bánni vele.

Lázár Gyula: Mi nem kaptunk katonai kiképzést.

Süle Tamás: A felsőbb évesek már jártak honvédelemre. Nyáron a szünetben pedig menni kellett katonának. De nekünk életünkben akkor volt először a kezünkben puska. Egyébként volt honvédelmi tanszék az egyetemen, ennek volt a vezetője Csikor Kálmán, aki a forradalomban városparancsnok lett. Nagyon érdekes, a *Pécs Lexikonban*¹⁴ meg lehet nézni, hogy ludovikás volt valamikor. 1920 körül születhetett, a Ludovikán végzett, a második világháborúban a fronton volt, ahol átállt a szovjetekhez, s utána pártfunkciói is voltak itthon. A forradalomban átállt, és úgy tudom, hogy nagyon tisztességesen végezte a dolgát és nagyrészt neki is köszönheti a város, hogy nem volt véraldozat.

Lázár Gyula: Ez egyértelműen így van, és nagyon örültem, mikor Debreczeni könyvét elolvastam, meg személyes beszélgetésben is megemlítettem, hogy én arra a következtetésre jutottam, hogy Csikornak köszönheti Pécs, hogy nem volt vérengzés, mert november 3-án már beszélt az oroszokkal. ... Tehát megkaptuk a fegyvereinket és akkor bizonyos feladatokat el kellett látni, mint a járőrözés a városban. Tamással együtt elfoglaltuk a pártiskolát annak idején... (Nevet.)

Süle Tamás: Van egy sztorim, majd elmondom...

Lázár Gyula: Katonai szempontból egy kiváló akció volt. Ha lettek volna fegyveresek, akkor úgy lőttek volna le bennünket, mint a nyulakat. Egy századdal, szakasszal, nem tudom, milyen haderő volt, felvonultunk a pártiskolához. Ott volt fent a Damjanich utcában. Akkoriban nagyon gyér volt a közvilágítás, az egyik kerítésoszlop mellett pislákkolt egy lámpa, és a parancsnokunk úgy döntött, hogy itt mászunk át a kerítésen, mert akkor bele lehet kapaszkodni az oszlopba, tehát kiváló célpontok voltunk. Mindenki átmászott a kerítésen, és akkor két csoportra osztottak bennünket. Tamás az egyikbe került, én a másikba, egy darabig hasaltunk a fűben, legalábbis én, nem történt semmi, és akkor mondd el a te sztoridat, hogy te meg...

Süle Tamás: Mi előlről mentünk. A kapu zárva volt, lehet, hogy egy ablakon másztunk be, a lényeg az, hogy bejutottunk valahogy. Az volt a feladat, hogy szintenként végig minden szobába be kellett nyitni, hogy van-e ott valaki. Mentem a folyosón, volt egy ajtó, nem olyan, mint a többi, de azt is ki kellett nyitni, és akkor majd összerójtam magam, úgy megijedtem. Kiderült, hogy ott voltak a takarító szerszámok. Egy partvis föl volt állítva,

¹³ A rakasz hosszú sorozatot kilövő fegyverek tartozéka, a löszert tartalmazó heveder tárolására szolgáló láda.

¹⁴ DÁVID Ferenc: Csikor Kálmán. In: *Pécs Lexikon* I. Szerk. ROMVÁRY Ferenc. Pécs, 2010. I. 149.

hirtelen ránéztem, és azt hittem, hogy egy ember áll ott, de egy partvis volt. Egy lélek nem volt az egész házban, és akkor elvonultunk haza, hála a jó istennek minden atrocitás nélkül.

Lázár Gyula: Mellesleg, hogy a tüzéronkról információt nyújtsak, minden puskához egy darab tár tartozott öt tölténnyel, és két darab támadó kézigránát.

Süle Tamás: Amiről nem tudtuk, hogyan kell használni.

Lázár Gyula: Nem is biztos, hogy mindenkinek jutott kézigránát, nekem volt kettő, az íróasztalfiókban tartottam...

Süle Tamás: Nos, ami még nagyon lényeges és érdekes, és ez nagy élmény a mai napig is, hogy az egyetemi zászlóaljat kivezényelték november 3-án este a volt Bőrgyárhoz, hogy ott várjuk a szovjeteket.

Lázár Gyula: Csikor akkor már tudta, hogy onnan nem jönnek, tehát ezért mentette meg Pécsset.

Süle Tamás: Mert a hatos úton jöttek Budapest felől, de ezt mi nem tudtuk. Kivezényeltek, fölálltunk csatárláncba, aztán ültünk, feküdtünk és rohadtul fáztunk, mert nagyon hideg volt már este. Én ugyan pufajkában voltam, de akkor is nagyon fáztunk, vártunk és féltünk is, hogy jönnek-e a tankok. Valamikor jóval éjfél után jött a parancs, hogy visszavonulunk a kollégiumba. Talán éjjel egy óra körül lehetett, hogy visszamentünk, és örömmel lefeküdtünk, és puska az ágy fejéhez, rakaszok az ágy alá. Lefeküdtünk, aludtunk, és akkor valamikor hajnalban nagy zörgés, durrogás...

Lázár Gyula: Öt órakor én ébredtem fel elsőként.

Süle Tamás: Kinéztünk az ablakon, mi az alagsorban laktunk, inkább fél alagsor volt, a 48-as tér felé nézett két ablaka. Ott állt a tank, az ágyúja ráirányítva a kollégiumra, a tornyában pedig kint állt a szovjet katona, és a géppuska is rá volt irányítva a kollégiumra. Ugy emlékszem, hogy egy ferde szemű ázsiai szovjet katona a géppisztolyával piszkált ki az ágyból minket, hogy keljünk föl.

Lázár Gyula: Először engem piszkált ki a folyosóra, mert én ébredtem fel elsőnek, meg én az ajtóhoz is... volt egy kollegánk, akinek hiányzott az egyik lába, ő volt a legközelebb, utána én voltam a második. Amikor zörgették az ajtót, én mentem oda, négy és fél dioptriás szemüvegem volt, de nem volt a szememen. Ott álltam pizsamában és majdnem az államig ért a gyerek. Akkor láttam, mi a különbség az ő fegyverzete, meg a mienk között. Neki olyan golyószórója volt, aminek egy láda volt az oldalán, és egy befűzött rakaszból jöttek volna vissza a töltények. Ő akkor engem megböködvé a szerszám nyelével vagy hegyével kitessekelt a folyosóra, úgyhogy amíg őket lefegyverezték, én addig a folyosón

„Molnár Lajos fotója a kollégiumi szobánk ablakából”

ténferegtem, de aztán bezavartak egy másik szobába, mert nem szerette a folyosó másik végén álló gyerek, hogy én oda megyek, és csak úgy belebámulok a képibe szemüveg nélkül, és betuszkolt az első szobába.

Süle Tamás: Szegény ott tapogatózott, mert nem volt szemüvege, de aztán ezek bejöttek a szobába, és kipiszkáltak minket az ágyból. Aztán összeterezték a népet, ha jól emlékszem a földszinti társalgóba...

Lázár Gyula: Az ebédlőbe.

Süle Tamás: Az ebédlő mellett volt a társalgó, mindegy, egymás mellett voltak. Egy ruszki tiszt beszélt, egy tolmács fordított, a lényege az volt, hogy mindenki hordja ki a puskáját a tankhoz, és ha ez simán megtörténik, akkor nem lesz bántódásunk. Elkezdtük kihordani, én magamban azon imádkoztam, hogy véletlenül valaki valahogy el ne süssön egy puskát, mert ha az megtörtént volna, akkor nekünk annyi lett volna. Hála istennek senki nem sütötte el a puskáját, kihordtuk. De féltünk, rohadtul féltünk.

Lázár Gyula: Péter Karcsi könyvéből tudom, hogy a Kornyszin volt éppen, aki odajött, a városparancsnok. Arra is emlékszem, hogy erősen fasisztázott minket, de főleg az volt a lényeg, hogy a fasiszták minket félrevezettek, és most már ennek itt vége, harcok befejezve, és mindenki menjen haza. Ez volt a záró szó, és hogy vigyük le a fegyvereket. A tank elé egy nagy kupacba összeraktuk, egy nagy teherautóval később elvitték, a tank meg maradt, úgyhogy mikor kiléptünk a kapun egyenesen a tankágyú csövébe láttunk bele.

Hogyan élték meg a forradalom leverését?

Süle Tamás: Egyrészt közvetlenül akkor féltünk, utána olyan értelemben is volt félelmünk, hogy majd nem visznek-e el minket.

Lázár Gyula: Ez ott lógott a levegőben.

Süle Tamás: Hány embert vittek el 1945 után malenkij robotra? Valaki ment az utcán, elvitték. Még olyan gondolataink is voltak, hogy esetleg majd összetereznek minket, és valahova elvisznek. Hála istennek nem ez történt, nekünk ott a kollégiumban semmiféle bántódásunk nem esett. Az más kérdés, hogy később a vezetők közül többen is komoly büntetéseket kaptak, kizárták őket az ország összes egyeteméről, volt, akit börtönbe csuktak. Később – úgy tudom – az összes kizárt, hacsak nem disszidált, befejezhette az egyetemet. Debreczeni László is olyan hét–nyolc évvel később tudta befejezni az egyetemet.

Lázár Gyula: Még egyet azért hozzátennék ehhez. Negyedikén este a Jogász utcából átjött valaki a kollégiumba azzal, hogy nem félünk-e, hogy visszajönnek az oroszok éjjel és elvisznek valakit. Ez inkább a külsősök fejében fordult meg, én nem gondoltam erre. Felajánlotta, hogy három embert el tudna helyezni, ha akarunk, akkor alhatunk ott nála. Egy éjszakát ott töltöttem, és még két másik kolléga is jött velem. Másnap reggel jöttünk vissza a kollégiumba, nem jöttek az oroszok értünk, és akkor ez engem megnyugtatót, hogy itt talán nagyobb baj nem lesz.

Süle Tamás: Nem tudom, hogy ilyen kis epizódokat érdemes-e elmondani... Egyik az volt, hogy aki messzebb lakott, nem tudott hazamenni, mert nem jártak a vonatok, így én sem tudtam hazautazni Esztergomba. Úgyhogy a kollégiumban maradtunk talán húszan-huszonöten.

Lázár Gyula: Egy hétig én is ott voltam legalább, akkor már csak ketten voltunk a szobában, úgy emlékszem.

Süle Tamás: A szobában igen, a többiek közelebb laktak, ők hazamentek.

Lázár Gyula: A bonyhádiak hamar leléptek... jött egy teherautó Vas megyéből, egy Zala megyéből, az több kollégánkat elvitt, de Veszprém megyéből nem jött semmi, Esztergomtól se, tehát mi ott maradtunk.

Süle Tamás: Pontosán már nem tudom, hogy november vége felé, vagy december elején tudtam hazamenni. A lényeg az, hogy ott voltunk, maradtak lányok is, és maradt élelmiszer is, mert a forradalom alatt az egyetemisták Baranyából gyűjtöttek be élelmiszert, amit Budapestre szállítottak a forradalmároknak. De nemcsak élelmiszer, hanem például bor is maradt, az udvaron álltak hordóban valami rissz-rossz borok. A lányok főztek, mi azt megettük, a társalgóban kártyáztunk, beszélgettünk, úgyhogy végül is nem volt rossz életünk.

A hallgatók nagy része, mint Önök is, vidéki volt. Milyen volt a helyiek és a kollégisták viszonya a forradalom napjaiban?

Süle Tamás: Olyan értelemben semmilyen, hogy mi igazán senkit nem ismertünk Pécsen, hiszen alig voltunk itt néhány hete, de egy érdekes epizódot elmondok. Nevezetesen azt, hogy a forradalom alatt a munkások nagyon szerették a diákokat, és „a hős forradalmár diákoknak” a Dohánygyárból, amely a kollégium mögött van, rengeteg cigarettát hoztak át, de nem csomagoltat, hanem ömlesztve. A kollégiumban kiosztották, én kaptam körülbelül 130 szál cigarettát, mondom magamban, most mi a nyavalyát csináljak vele, hát rágyújtottam ostoba módon. Akkor kezdtem el dohányozni, amit szerencsére 25 évvel ezelőtt abbahagytam.

A nagyobb szervezkedésekben a felsőbb évesek vettek részt, mert a kollégiumon belül a vezetőségből nem nagyon ismertek minket név szerint, hiszen mindössze, hat hete voltunk Pécsen. De voltak, akik vidéken szerveztek ezt, azt. Sőt olyan is volt – ezt is csak elmondásból tudom –, hogy felsőbb évesek, akik a zászlóalj magasabb beosztású tagjai voltak, Pécsen mentek letartóztatni. Többek közt letartóztatták Nemes Alajos rendőrkapitányt, meg egy-két párttitkárt is talán, de hála istennek semmi bántódásuk nem esett, sőt, aztán el is engedték őket hamarosan.

A forradalom milyen hatással volt a későbbi életükre? Befolyásolta-e ez az Önök pályáját a későbbiekben?

Süle Tamás: Én azt mondhatom, hogy nem. Amikor végzett az ember, akkor pályázni kellett, hogy hol akar dolgozni. Ebbe ugyancsak beleszóltak. Volt, aki belgyógyász akart lenni, őt elküldték urológusnak, vagy Pécsen akart maradni, de elküldték vidékre. Nekem szerencsém volt, én a II. számú Belgyógyászati Klinikára jelentkeztem, belgyógyász akartam lenni, felvettek, dolgoztam 24 évet, majd a kardrehabon 18 évet, aztán nyugdíjba mentem. Tehát nem esett bántódásom, és a pályámat szerencsére úgy folytathattam, ahogyan elképzeltem.

Lázár Gyula: Tulajdonképpen én is ezt mondhatnám el. Még annyit talán, hogy amikor visszajöttünk, és újra megindult az egyetemi élet, még egy olyan fél évig voltak azért visz-

szhangjai a forradalomnak. Például emlékszem rá, a DOZSO-ban¹⁵ volt egyszer egy fotókiállítás, ahova kiraktak fotókat, mert néhányan fényképezkedtek pufajkásan, puskával. Czigner Jenő, aki később Szegeden lett fül-orr-gégész professzor, egy kiváló szakember, meg egy ragyogó kolléga, az egyik ilyen nagy vádlokként ki volt plakátolva, de senkinek nem volt semmi bántódása. Tehát nem nagyon volt szó 56-ról az egyetem alatt. Az embernek megvolt az eléggé kemény tanulási feladata, gyakorlatok, magánélete, hivatalosan pedig nem nagyon volt téma. Még elmesélném, Molnár Lajos szobatársunk, kollégánk hogyan lett Mecseki Láthatatlan.

Süle Tamás: Aki sajnos már meghalt, a Lajka, ő kiváló ortopédsebész lett.

Lázár Gyula: November 5-én elhatároztuk, hogy körülnézünk a városban, hol állnak tankok és mi történik. Elindultunk az Ágoston téren keresztül a Tettye utcán felfelé, aminek a felső végén állt egy tank. Már majdnem elértük a Tettye tér alját, amikor egy rövid géppisztolysorozat hangzott mögöttünk, és a golyók a fejünk fölött süvítettek. Megtorpan-tunk és körbenéztünk, hogy honnan jött a lövés, de nem láttunk senkit. Rövid tanakodás után tovább indultunk, de néhány méter megtétele után újból jött egy sorozat, de már jóval alacsonyabban fütyülő golyókkal. Beláttuk, hogy ezeket a figyelmeztető lövéseket nekünk szánták, ezért visszamentünk a Tettye utca kezdetéig, onnan nyugat felé gyalogoltunk a Szőlő utcáig, és azon felmentük a Magaslati útig. Itt találkoztunk egy korunkbeli lánnyal és fiúval, akik a Szőlő utca folytatását képező szurdokból jöttek lefelé. Megkérdezték, hogy hova megyünk. Mondtuk, a pálosok felé, megnézni, van-e ott tank. Mondták, hogy van, de inkább menjünk fel a Mecsekre a szabadságharcosokhoz, ők is onnan jönnek, élelemért jöttek le. Elköszöntek, mi meg tanakodni, kezdtünk Lajossal, hogy mit tegyünk. Ő azt javasolta, hogy menjünk fel és harcoljunk. Ehhez nekem semmi kedvem nem volt. Azzal érveltem, hogy a tankok itt állnak a városban és az országban, nincs értelme a további ellenállásnak. Ő azt bizonygatta, hogy majd jönnek az amerikaiak, és addig ki kell tartani. Akkor már tudtunk a szuezi válságról és próbáltam meggyőzni, hogy az sokkal fontosabb az amerikaiaknak, mint mi. Ha jönnének, az a harmadik világháborút jelentené. Az érveim nem hatottak, így elbúcsúztunk egymástól. Ő felment és csatlakozott a Mecseki Láthatatlanokhoz, én meg visszamentem a kollégiumba. Később soha egy szót nem említettünk senkinek arról, hogy ő Mecseki Láthatatlan volt, mert láthatatlanul le tudott szivárogni szerencséire, mikor a többiek elmentek Jugoszláviába.

Süle Tamás: Nem tudtak róla, tehát simán befejezhetette az egyetemet.

Lázár Gyula: Azt nem lehet megítélni, hogy ha tudtak volna róla, akkor mi lett volna. Nyilván őt is elkönyvelték azok közé, akik haza tudtak menni az egyetemről.

A záró kérdés: mi az első gondolat vagy emlék, ami a forradalomról eszükbe jut?

Süle Tamás: Utólag visszanezve én nagyon örülök, hogy részese lehettem ennek, mert ez a magyar történelemnek egy nagyon dicső epizódja lesz az utókor számára is. Azt gondolom, hogy ezt sokkal jobban kellene a mai ifjúsággal ismertetni, és a lényegéről beszélni, nem az extrémításokról, a lényegéről, mert szerintem fogalmuk sincs róla. Negyven évig ellenforradalomnak titulálták, és nem részletezték az iskolában. Most nem tudom, hogyan tanítják, de olyan nagyon aprólékosan valószínűleg nem, pedig kellene!

¹⁵ A Doktor Sándor és a Zsolnay Vilmos Művelődési Ház összevonása után lett intézmény neve DOZSO.

Lázár Gyula: Körülbelül ugyanezt tudnám én is mondani, most azért még egy mondat. Ha éppen nem itt vagyunk akkor, és nem a kollégiumban lakunk, és nem hozzák ide a fegyvert, akkor nem valószínű, hogy 19 évesen az ember tudta volna, hogy mit csináljon, vagy egyáltalán lépett volna valamit...

Süle Tamás: Hát Pécsen nem, meg Pápán sem, meg valószínűleg Esztergomban sem, de ha Budapesten lettünk volna 18 évesen, akkor lehet, hogy...

Lázár Gyula: Igen, de az egy más dolog...

Süle Tamás: Igen, az egy más dolog volt. Budapest az Budapest volt.

(Az interjút készítette: Méreg Martin;
Pécs, 2016. október 24.)

„Vonyó, veled az a baj, hogy kívülről nézed a dolgokat!” Beszélgetés Vonyó Józseffel¹

Egy nyilvános beszélgetés szerkesztett változatát olvashatja a Tisztelt Olvasó. A közlés alapja a pécsi Művészetek és Irodalom Házában 2016. január 26-án, az *Őn már városunk része – Portrébeszélgetés-sorozat* című program keretében lezajlott rendezvény hangfelvétele. *Vonyó József* történész, ny. címzetes egyetemi tanár beszélgetőpartnere két korábbi tanítványa volt. *Bernáth Miklós*, a pécsi Virágmandula Kft. ügyvezető igazgatója, *Eröss Zsolt*, a Kft. keretében működő *Kronosz Kiadó* vezetője, felelős szerkesztője.

Bernáth Miklós: Kedves Jóska! Elsőként – azt gondolom – segítsük a közönségünket abban, hogy bemutatjuk, mikortól datálódik a mi ismeretségünk? Hadd mutassak meg először Neked egy ágrajzot, amely a két világháború közötti pártok politikai palettán való elhelyezkedését, illetve átalakulásukat, megszűnésüket mutatja. Ez a „térkép” egy szemináriumot ért, ha jól emlékszem, 1991-ben.

Vonyó József: Valóban adtam ilyen feladatokat, mert meggyőződésem volt, hogy a konkrét történeti eseményeket csak a korabeli gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális viszonyok egészének rendszerében lehet helyesen értelmezni és értékelni, ezért nagy hangsúlyt helyeztem a struktúrák megismerésére, értelmezésére, megértésére. A felmutatott „térkép” ennek egyik jele és bizonyítéka.

Bernáth Miklós: Később, pályakezdő tanárként a Leőwey Klára Gimnáziumban kisebbik fiadnak voltam az osztályfőnöke és történelemtanára, még később, amikor már pályaelhagyóként elindítottam a vállalkozásomat, akkor egyik legjobb ügyfelemmé váltál, mindenféle érdekes megbízást adva. Nagyobbik fiaddal pedig ugyannak, a nemsokára 100 éves sportegyesületnek, a Pécsi Vasutas Sportkörnek vagyunk a tagjai; igaz, ő a Tájfutó Szakosztályé, én pedig a Férfi Kosárlabda Utánpótlás Szakosztályé.

Vonyó József: Ezek a momentumok valóban kapcsolatunk szinte megszakítás nélküli folytatását biztosították, amelyek közül cégeddel, a Virágmandula Kft-vel történő, változatos tartalmú együttműködés volt a legrendszeresebb. Ez pedig a nyomtatástól az ajándékkészítéssel át a könyvszerkesztésben történő segítségnyújtásig terjedt, egyben megalapozta azt az együttműködést is, amely Eröss Zsolt vállalkozásával létrejött fúziókat követően teljesedett ki. Erről később talán lesz még mód részletesebben szólni.

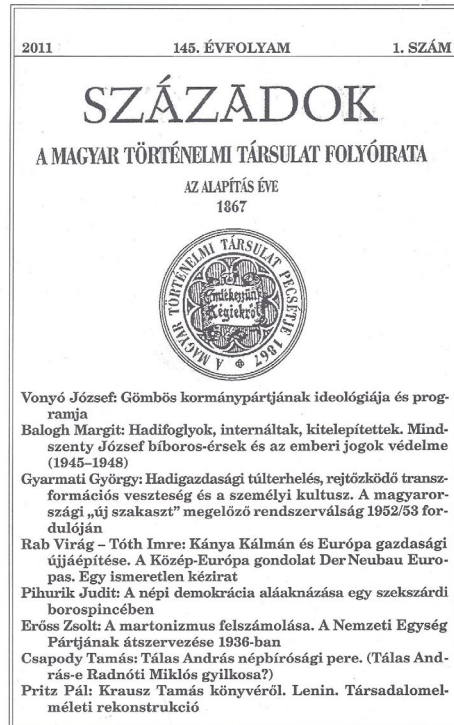
Eröss Zsolt: Jóskaival – túllépve a tanár-diák kapcsolat általam egyébként fontosnak vélt formalitásain – több mint tíz éve vagyunk pertuban, ennek ellenére nem találtunk olyan képet, amelyen közösen szereplnénk. De jellemző, hogy Jóska az archívumából mégiscsak előbányászott egy fotót, talán a 2005-ös balatonfenyvesi történésztáborból, ahol gyanúsán vidáman üldögélek a tábortűz mellett egy kerti széken... ebből is jól látszik, hogy Jóska még erre a kérdésre is sokkal többet készült, mint én magam, úgyhogy most visszaforgatnám ezt a kérdést: hogyan is ismerkedtünk meg?

¹ A Szerkesztőség ezúton is köszönti a 2016. szeptember 1-én Pécs megyei jogú város „Pro Civitate” díjjal kitüntetett történészt, lapunk szakmai tanácsadó testületének tagját.

Vonyó József: Zsolt az egyik szemináriummi csoportomba járt, történetesen olyan szemeszterben, amikor nekem egy hónapra el kellett utaznom Lipcsébe. A kieső idő hasznosítását úgy oldottuk meg, hogy feladatot adtam a hallgatóknak, amelyet távollétem idején kellett megoldaniuk. Esszét kellett írniuk, melyben a két világháború közötti magyar politikai élet egy-egy problémájának lényegét, okait és megítélését kellett elemezniük. Én két héttel a félév vége előtt jöttem vissza, s az esszéket az utolsó két szemináriumon közösen vitatta meg és minősítette a csoport. Ezt a feladatot Zsolt oldotta meg messze a legjobban. Akkor figyeltem fel rá. Később nálam írta szakdolgozatát, egy 5,5 szerzői íves, kismonográfiányi munkát a Gömbös által létesített kormánypárt, a Nemzeti Egység Pártja főtitkáráról, Marton Béláról. Ennek rövidített változatát 3,5 szerzői ív terjedelemben közölte a legrangosabb magyar történeti szakfolyóirat, a *Századok*, márpedig diákok részéről nem nagyon gyakori, hogy ilyen megtörténik közvetlenül a végzés után. Ráadásul együtt jelenhetett meg tanár és tanítvány írása, mert ugyanannak a pártnak egy másik vonatkozásáról készült tanulmányom is ebben a számban jelent meg. (1. kép) Ez a kapcsolat aztán tovább folytatódott, és máig tart. A későbbiek során ki fog derülni, hogy milyen területeken dolgozunk együtt.

Eröss Zsolt: Én is emlékszem erre a szemináriumra. Magyar–történelem szakos voltam, és egyszer összeszámoltam, az öt év alatt kb. 120 tanárnál tanultam szemináriumokon, előadásokon, de egy kezemen meg tudnám számolni azokat, akikről olyan útravalót kaptam, amit jelen pillanatban a kiadói munka során is használok-hasznosítok, amennyire tőlem telik. Jóska természetesen köztük volt. Ez pedig a módszertani alapossághoz, pontosabban a módszertan fontosságához és e fontosság felismertetéséhez kapcsolódik. Ahhoz, hogy nem elég egy témáról mindent elolvasni, felkutatni, köpni-vágni kívülről, belülről, hanem ezt át is kell tudni adni, vagy „*el is kell tudni adni*”. (Egy könyvkiadónál már a gyakorlat sem lényegtelen.) Nem elég, ha a kutatás során az ember fejében összeáll egy kép, összeállnak az összefüggések, az ok-okozati viszonyok hálózata, ezt megszerezni és hitelesen közvetíteni is tudni kell, és talán ez volt annak a szemináriumnak a legfontosabb tanulsága. Talán ezért is nem lett belőlem igazi történész, hanem csak amolyan történészkedő kiadó.

Azt gondolom, hogy mindenfajta tevékenységnek és legfőképpen a kutatói tevékenységnek kell, hogy módszertani megalapozottsága legyen, egy olyan vezérlő fonala, mely nemcsak a haladási utakat, metódusokat irányítja, hanem egyben a minőség garanciáját is jelentheti, ha azt jól választják meg és következetesen alkalmazzák. Ez egy ember életére,

1. kép

mindennapjaira, pályájára vonatkozóan is érvényes megállapítás lehet.

A Te eddigi pályádat is nagyon sokirányú és sokrétű tevékenység jellemzi. Oktattál alapképzésben az egyetemen, levelező képzésben, doktori képzésben, 200 felé közelít a szakdolgozói száma, önálló könyvek, tanulmányok szerzője vagy, könyvek, könyvsorozatok, folyóiratok szerkesztője, konferenciák szervezője, tudományos műhelyek irányítója, intézmények tisztségviselője. A dolog érdekessége talán igazából az, hogy a magam részéről legalábbis egyik tevékenységedről sem tudom azt mondani, hogy ez amolyan mellékes dolog, nincs is mögötte igazából érdemi munka, vagy éppen tartalom nélküli funkcióról lenne szó. A felsoroltak mindegyike önmagában egy nyolc órás státuszt is kitenne, nálad viszont nyoma sincs slendriánságnak, vagy annak – én legalábbis soha nem tapasztaltam –, hogy bizonyos munkákat, amiket az önéletrajzodban feltüntetsz, azt másokkal végeztetted volna el, pedig azért lehetne példákat hozni ezekre a dolgokra. Nyilván ennek a munkamorálnak, pozitív értelemben vett teljesítménykényszernek van valami mélyről jövő gyökere. Örökölted ezt felmenőidtől, így szocializálódta különböző közegekben, vagy mind a kettő? Honnan van ez a hajtóerő, ami mozgat?

Vonyó József: Hát, ez bonyolult kérdés, és azt hiszem, megválaszolásához érdemes visszanyúlnunk bizonyos családi gyökerekhez. Sellyén, az Ormánság fővárosában, annak is a déli, legszélső fél utcájának egyik legkisebb, szoba-konyha-kamrás házában születtem. Siklóson éltem le életem jelentős részét – hároméves koromtól 19 éves koromig. Alacsony kis házunk az Arany János utcában állt, melyet ma Kanizsai Dorottya utcának neveznek, azelőtt Kígyó utca volt – kacsaringós vonalvezetése miatt. A „kocsiút” – akkoriban így neveztük faluhelyen az úttestet – burkolata földes volt, (2. kép) száraz időben lábfejközépig érő porban szaladgáltunk, amikor esett az eső, akkor bokáig ért a sár. A ház pici udvarában tölthettük a szabadidőnket. (3. kép) A végében disznóól volt, benne évenként hizlalt és télen levágott disznókkal, meg tyúkok kapirgáltak benne, akik tojtak és levágtuk, megettük őket stb. Nem bírom ki, hogy el ne meséljek két apró, jellemző történetet arról, milyennek láttuk gyermekként az ötvenes éveket. Nem mondtam, de azzal kellett volna

2. kép

3. kép

kezdenem, hogy egyidős vagyok a háború utáni Magyarországgal. Tudniillik, 1945. április 13-án születtem, azon a napon, amelyen az utolsó német katona kitette a lábát Magyarországról. Így az '50-es évek első fele volt a kisgyerekkorom. Az egyik emlék disznóvágáshoz kapcsolódik. Eleinte mangalicákat tartottak szüleim, és később jöttek a rövid szőrű, angol hússertések. Egy alkalommal anyámék kivételesen *fekete szőrűt* vettek. Amikor levágására került sor, kétségbeesve mentem anyámhoz, hogy nem lesz-e ebből baj? „*Miért lenne baj?*”

– kérdezte ő. „*Hát, tilos a feketevágás.*” – volt a válaszom. A másik abból az időből való, amikor a Rákosi-kor, az 1950-es évek első, nagyon szigorú éveit után, a Nagy Imre-kormány időszakában jött egy kis változás, egy kis enyhülés. Ez a közellátáson is meglátzott. 1954 karácsonyán, amikor húgom, aki 7,5 évvel volt fiatalabb nálam, alig múlt 2 éves. Apámék ezen a karácsonyon először tudtak banánt és narancsot venni. Mind a hármunk számára ott volt egy-egy banán és egy-egy narancs a fenyőfa alatt, de a banán tiszta zöld volt. „Csöngetett a Jézuska”, bementünk, és húgocskám felkiáltott: „*Jé, bubojkát is hozott a Jézuska!*”

Fontosak a család korábbi generációi is. Apai nagyszüleim – az ő házukban születtem – hihetetlen szegénységben éltek. Nagyapám a sellyei Draskovits grófoknak volt erdei munkása. Anyai nagyapám viszont egy 25 holdas, kuláknak minősített parasztember volt Gordisán, akitől ‘49-ben el is vették a földjét. Ő a térségbe nem volt hajlandó bemeni, ezért aztán 1953-ig Komlót építette, persze kényszerből. Csak a gordisai ház és kert, meg a siklói hegyen lévő szőlője maradt meg. Ebből is látszik, hogy itt nem nagyon voltak előzmények, ami a szellemi munkát illeti. Apai nagyapámról én magam is felnőtt koromban tudtam meg, hogy ő egy betűt nem tudott elolvasni és leírni soha életében, tehát abszolút analfabéta volt. Másik nagyapám és nagyanyám sokat olvasott, de csak télen, mert nyáron erre nem volt idő. Szüleim a vendéglátásban dolgoztak, apám pincér volt, anyám pedig csapos, illetve konyhán dolgozott. Apámnak hat elemije, anyámnak négy elemije volt. Én voltam az első, aki ennél magasabb végzettségre tett szert a családban. Apámnak azonban volt egy különleges, ösztönös művészi érzéke, amit nem élhetett meg, mert nem tanulhatott. Fialta korában, tüdőbetegsége idején, faragott egy kb. fél méter magas, szép, arányos kápolnát. Úgy képzelje el mindenki, hogy készített egy nagy, egységes gipszhasábot, és ebből a gipszhasábból faragta ki totálisan egyedül, minden segítség nélkül. A kápolna belső terét is kialakította, amelyben még az oltárt is kifaragta. (4. kép) Ösztönös tehetség volt. Különleges, művészi szép, dőlt írása volt, gyönyörű, folyó betűkkel, hosszú, lapos „a”, „á”, „o” és „ö” betűkkel, a többi betű bolha nagyságú volt. A szöveg kezdőbetűje pedig gyakran színes, részben satírozással készített, díszes, iniciálészerű nagybetű. Gyönyörű volt – és olvashatatlan. Mókás következménye is volt ennek. Dombóváron dolgozott két évig. Mikor elkerült onnan Pécsre, levelet írt egy pincér barátjának, amit ő nem tudott elolvasni. Volt egy törzsvendégük, egy patikus, akiről azt hitték, mindent el tud olvasni. Elvitte hát a pincér a levelet őhozzá, aki nemrég ment vissza az étteremből, itallal kellően föltöltött állapotban. A patikus ránézett a papírra, és adott a pincérnek egy gyógyszert. Szellemi munkával kapcsolatos indítást tehát nemigen kaptam otthon. Annál inkább arra, hogy a munkát komolyan kell venni, megbecsülni, precízen végezni, és keményen kell dolgozni.

4. kép

Általános iskolában a tanulás mellett sok mindent csináltunk. Az alsó tagozatban például néptáncoltunk. Elsőáldozó is voltam és ministráns, egészen hetedikes koromig. (5. és 6. kép) Ennek majd esetleg jelentősége lehet a továbbiakban. A gimnáziumot is Siklóson végeztem. Itt két dolgot érdemes megemlíteni. Az 1955-ben alapított siklósi Tánacsics Mihály Gimnázium az '50-es évek végén, a '60-as évek elején egy elzárt kis gimnázium volt, nem voltak kapcsolatai, de azért a diákok ezen túl tudnak lépni. Erre

5. kép

6. kép

volt példa, hogy öt legjobb barátommal – már nem emlékszem, melyikük ötlete alapján – megalapítottuk a Külföldre Levelezők Klubját, a KKK-t. Ez azt jelenti, hogy magyarul, oroszul, németül és olaszul (ezeket a nyelveket ismertük) leveleztünk az összes szocialista országba, ezen kívül Olaszországba és még Burmába is próbálkoztunk – sikertelenül. Rengeteg képeslapot és jelvényt gyűjtöttünk. Ezekből kiállítást is rendeztünk. A kultúrház ifjúsági klubjának két nagy falát beborították a tablóink a világ különböző tájairól származó jelvényekkel és képeslapokkal. A levelezés olyan intenzív volt, hogy egyik tagunknak, Cserni Pityunak egy alkalommal a következő címmel küldtek levelet az NDK-ból: „Cserni István, Magyarország, Szabadság út 13.” –, és megkapta.

Bernáth Miklós: Lehet tudni valamit ennek a gyűjteménynek a sorsáról?

Vonyó József: Mindenki maga őrizte a sajátját. Az én képeslapgyűjteményemet, amikor főiskolai hallgatóként már nem volt rá időm, meg kedvem is egyre kevesebb, apám gondozta és gyarapította. Ő akkoriban Pécsen, a Várady Antal utcai Vasutas vendéglőben dolgozott, ahol minden vasárnap csereakciókat szerveztek különböző gyűjtők számára. Itt ő remek anyagot gyűjtött össze. Tőle Tamás fiam örökölte meg a lapokat. Ma ennek a gyűjteménynek Tamás által kibővített, rendszerezett, részben katalogizált változata egy ötfiókos, méretes komódban van. Tomi egyszer megszámlolta, több mint tízezer képeslapról van szó. A korszak iskolai oktatásának egyik jellegzetes eleme volt a politechnikai

oktatás. A Siklós-Villányi Állami Gazdaság Szőlészetében – a Göntér-dombon – tanultam meg a szőlőtermesztés csínját-bínját, amit aztán a nagyapám szőlőjében is gyakoroltam. (7. kép)

Az iskolai évek kapcsán fontos dolog az – légy szíves Miklós, állj föl² –, hogy ezzel az alkattal számomra természetesen a sport volt a legfontosabb gyerekkoromban. Azon a bizonyos poros utcán futóversenyeket rendeztünk, amelyeken mindig egy évvel fiatalabb öcsém nyert. Ő egyébként kiváló tehetségű atléta lett volna, hogyha 18

7. kép

éves korában nem törik el a lábát a katonaságnál. Megyei ifjúsági csúcsokat tartott annak idején gátfutásban, meg síkfutásban. Akkor, amikor a Németh Miklós, a későbbi világcúcstartó, olimpiai bajnok gerelyhajító budapesti iskolája nyerte meg az országos négytusa bajnokságot, akkor a Siklói Állami Általános Iskola csapata, benne az öcsémmel, a harmadik lett az országban. Ennek olyan előzményei is voltak, hogy a sportpályán mi tízpróbaversenyeket rendeztünk. Megnéztük, hogy a tízpróba milyen számokból áll, készítettünk eszközöket, gerelyt például botból tudtunk csinálni. Ezzel kapcsolatban is volt egy érdekes történet. Természetesen nem volt diszkoszunk. Mi mással lehetett volna diszkoszt vetni, mint egy nagy sparhelt-karikával. Na, anyánktól kaptunk is a fenekünkre, amikor kiderült, hogy eltörtük a karikát, a „karikadiszkoszt”. Sokat futballoztunk,

8. kép

9. kép

fejlebbajnokságokat rendeztünk, megtanultunk úszni teljesen magunktól az öcsémmel, és fontos volt a torna. Gimnáziumi csapatunkkal többször indultunk a megyei középiskolai versenyen. (8. és 9. kép) Rajongtam a sportért, és sportújságíró szerettem volna

² A beszélgetés e pontján a 195 centiméteres, kisportolt kérdező mellett áll a 164 centis interjúalany.

10. kép

1967-ben. Életem nagy élménye ez az időszak, itt, tanulmányi csoportunkban váltam igazi közösségi emberré. Kiváló társaság volt, egy példaadó tanárral az élén, egy csoportvezető tanárral, Gergely Jánossal, akit mi csak Gergely atyának szólítottunk egészen haláláig. Olyan kohéziót teremtett az egyébként rendkívül sokszínű csoportban, hogy ma is minden évben találkozunk valakinek a lakhelyén, ismerkedve annak környékével is, és minden alkalommal ott folytatjuk a beszélgetést, ahol egy évvel korábban abbahagytuk. Ez óriási élmény mindannyiunk számára. (10. kép)

Eröss Zsolt: Nehéz tőled kérdezni, mert sok kérdést, amit fel szerettünk volna tenni, előre megválaszolod. Azt hiszem, ez is alaptermészetedhez tartozik, a „minden-mindennel összefügg” kérdéshez és a két lépéssel előre gondolkodáshoz. Visszamenőleg hadd tegyem fel tehát a kérdést: Jóska, hogy ha nem történész lettél volna, mi lettél volna? És egyben köszönöm is a válaszodat.

Voltak politikai ambícióid, sőt, volt egy nagyon komoly szerepvállalásod is. Az előzményekből csak sejtem, hogy ennek is mélyebb gyökerei vannak. Hogyan alakult ez a pálya, illetve miért léptél vissza, mi az, amiben csalódtál, mert azt gondolom, csalódtál?

Vonyó József: Ennek megválaszolásához is korábbra, a gyermekkorig kell visszanyúlnom. Vallásos nevelésben részesültem, s – mint már említettem – ministráltam, hittanra jártam, ez tartott egészen hetedikes koromig. Mindez nem igazán szülői hatásra történt. Anyám református volt, de mi, gyerekek apánk után katolikusok voltunk, ők azonban nem éltek intenzív vallási életet, elvértve voltak templomban is. Viszont beíratk bennünket hittanra, és volt egy György atya nevezetű fiatal káplán, aki nagyon pozitív hatással volt ránk. Az egész fiútársaság nagyon szeretett járni az ő hittanóráira és az ahhoz kapcsolódó

játékfoglalkozásokra a templomhoz kapcsolódó paplakba. Viszont 1956 után őt is, meg a plébánost is elpaterolták Siklósról a forradalomban játszott szerepük miatt. Egy mogorva, öreg, kövér plébános jött helyettük, ő tartotta a hittan foglalkozásokat is. Kezdetől nem kedveltük, és amikor fölpofozta egyik társunkat hittanórán, utána bojkottként egyszerűen elszaladtunk az iskolából, ahol akkor voltak a foglalkozások. Azt szoktam mondani, hogy ekkor lettem ateista. Előtte még Pannonthalmán akartam továbbtanulni, ettől kezdve ez szóba se jöhetett. Miután otthon semmiféle politikai hatások nem értek, se a nagyszülők részéről, se apámék részéről, azok az ismeretek és élmények voltak meghatározóak, amelyek közösségi fórumokon értek – egyrészt az egyház, másrészt az iskola részéről. Az egyházi foglalkozásokon megismert erkölcsi tanítás elemeit máig felfedezem magamon, az iskola pedig a hivatalos ideológiának megfelelő ismeretanyagot, tudást, gondolkodásmódot közvetítette. 1960 késő tavaszán, kora nyarán mint a gimnázium első évfolyamának legjobb diákját elkezdtek kapacitálni, legyek KISZ-tag. Én akkor azt sem tudtam, hogy mi a KISZ. Abszolút naív voltam elég sokáig – későn érő típus vagyok. A következő tanévben megválasztottak az iskola KISZ titkárának, amit én nagyon lelkesen csináltam, eleinte önkontroll nélkül, túlságosan lelkesen is. Az egyik első élmény az volt, hogy megválasztásom után nem sokkal ünnepi beszédet kellett mondanom március 15-én. A beszéd közben azt tapasztaltam, hogy a közönség, tehát az iskolatársaim a zibongóban állva egyre inkább morajlanak, és mind többen nevetgélnek. A végén megkérdeztem Szabó Árpád tanár urat, a KISZ-tanácsadó tanárt, jó volt-e a beszéd? „Igen – mondta ő –, csak azt nem értem, hogy miért verted állandóan az asztalt.” A KISZ-munkát tovább folytattam a főiskolán. 1967 elején – még a főiskola elvégzése előtt a Pécsi Orvostudományi Egyetem függetlenített KISZ-titkárának választottak. (11. kép) Ezt a tisztséget

töltöttem be 1969 nyarától a Tanárképző Főiskolán is. 1972-ben kerültem a történelem tanszékre. Én tehát addig függetlenített KISZ-titkár voltam. Ez azzal is együtt járt, hogy tagja lettem az MSZMP-nek is. Később – már oktatóként – a főiskolai pártvezetőség ifjúsági felelőse lettem, 1982-ben pedig, amikor létrejött a Janus Pannonius Tudományegyetem, s vele együtt az egysé-

11. kép

ges egyetemi pártszervezet, a tanárképző kari pártvezetőség titkárának választottak. 1988 novemberében, egy nappal Grósz Károly ominózus, fehérterrorral fenyegető sportcsarnoki beszéde után választottak meg az egyetem utolsó párttitkárának, így nekem kellett fölszámolnom az egyetemi pártszervezetet.

Én ezt a munkát (is) nagyon komolyan vettem, de úgy, hogy egyre kritikusabban vizsgáltam a politikai kérdéseket. Utaltam már naivitásomra és késői érésemre. Engem az 1968-as csehszlovákiai események még éppen csak megérintettek. Viszont a '70-'80-as évek fordulójának lengyelországi eseményei már alapvetően elgondolkodtattak, különös tekintettel arra, hogy ugyanebben az időszakban kezdtem alaposabban kutatni a

Nemzeti Egység Pártjának, a Gömbös-féle kormánypártnak a történetét, és fölfedeztem azt, hogy alapvető hasonlóság van az MSZMP szerkezete, működése és a Nemzeti Egység Pártjának a működése között. Ettől kezdve – '82-től már kari párttitkárként – igen kritikusan közelítettem az általam is képviselt párt politikai gyakorlatához. Nem csak én, hanem nagyon sokan és egyre többen párttagok is. Ennek volt következménye, hogy az 1985-ös, még a dicső eredményeket hangoztató pártkongresszus előtt – a tagság előző éveiben megfogalmazott véleményeit is összegezve – egy olyan húszoldalas, elemző dokumentumot írtunk le a kari pártvezetőséggel, amely teljesen más, kritikus képet mutatott, követelve az MSZMP szerkezetének, szervezetének, működésének és politikájának az átalakítását. Én nem voltam a reformkörök tagja, de ezekkel a körökkel értettem egyet, és dolgoztam együtt velük informálisan. Így kerültem az 1989. októberi átalakuló pártkongresszusra, ahol a megyei képviselőcsoport engem bízott meg a főszovalással. (12. kép) Ott is ebben a szellemben szóltam, utána pedig ennek következtében két és fél hónapig, október elejétől december 20-ig én lettem az MSZP Baranya Megyei Szervezőbizottságának az elnöke. Nem vállaltam tovább ilyen jellegű funkciót, de ezt a feladatot tisztességgel próbáltam elvégezni. Ennek lett következménye az, hogy '90-ben országgyűlési képviselőnek indítottak. A korabeli politikai viszonyok és hangulat mellett természetes volt, hogy nem került be a parlamentbe MSZP-s egyéni képviselő a környékről. Az már nagy sikernek számított, hogy én bejutottam a második fordulóba, amikor már csak három főre szavaztak. Ez is szerepet játszhatott abban, hogy utána én voltam a listavezető az MSZP pécsi önkormányzati listáján, amelyről két ember bekerült a közgyűlésbe. Toller László volt a másik, és később csatlakozott hozzánk Szili Katalin. Én lettem ennek a legkisebb frakciónak a vezetője ebben a négy évben. Ezt is igyekeztem tisztességgel végigcsinálni, de 1994-től ilyen aktív politikai szerepet már nem vállaltam. Ennek kapcsán hadd mondjam el, hogy az utóbbi hetekben egy karcsú verseskötet hatása alatt állok. Nem tudom, ki ismeri, ki nem, mindenkinek jó szívvel ajánlom figyelmébe Bertók László *Firkák szalmaszála* című könyvét. Ő firkáknak nevezi ezeket a kétsorosokat, szerintem azonban bölcsességgel teli szellemes sziporkákról van szó. Többek között a következőket írta az elmúlt egy-két év tapasztalatai alapján:

„Pártok I.

*Dörögnek a pártok nehézfegyverei,
Ölni egyszerűbb, mint észre téríteni (?)”*

Dr. Vonyó József:

Tiszta helyzetet alakítsunk ki!

(A vita első szakaszában kapott szót dr. Vonyó József baranyai küldött. Felszólását rövidtve ismerjük.)

Amikor elindultam hazulról, feleségem ezzel bocsátott el: ottán tiszta helyzetet teremtesek! Én ennek a tiszta helyzetnek a kialakításához nem hozhatok jelszavakkal akarok hozzájárulni, nem személyeskedő megjegyzésekkel, hanem szósznak tűnő érvelésekkel. Az egyik alapdőlésnek, amely kirajzolta a hazámól, egyes platformokból, az a lényege, hogy stratégiaként kezel egy taktikai kérdést: az a logikája, hogy legyen nagy létszámú párttagság ami választási győzelmet biztosít, ez pedig a hatalom megtartását teszi lehetővé. Meggyőződésem szerint nem ez a lényeg. A lényeg az, hogy a hatalom megszerzése, illetve megtartása esetén ez a hatalmat mire, hogyan kívánjuk felhasználni. Képesek leszünk-e eddigi gyakorlatunkon alapuló ideológiai görccseinktől mentesen, egy valóban realitás helyzetekre, képesek vagyunk-e a mai Magyarországon, amely valóban megfelel a nemzet nagy többsége érdekeinek, képesek vagyunk-e kialakítani olyan szervezetet, egy olyan pártot, amely alkalmas arra, hogy ezt a programnyilatkozati tervet, amely elütünk van, illes-

ve az az alapzabálytervezet, amellyel megismerkedtünk, egyrészt alkalmas arra, hogy megvalósuljon, másrészt alkalmas az új párt megszerzésére. Éppen ezért én ezek elterjedését javaslom. Mindezt azért is mondom, mert meggyőződésem szerint a választási győzelemnek, a hatalomban való részvételünk nem elsősorban a párttagság nagyságán múlik, hanem azon, hogy milyen támogatást kap a párt a választók nagy többségétől. Környezetemben azt tapasztalom, hogy ma az együttélés MSZMP-nek lényegesen kisebb esélye van nagy szavazatom megnyerésére, mint két vagy három, markáns, a mai MSZMP-ből megadós pártnak együttesen. Ezért nekem az a véleményem, hogy a hazám megadására, a programnyilatkozat és az alapzabálytervezet korrekciója után, onborságes minden szociális szervezetnek, melyeknek meggyőződése külön szerveződést diktál, de ugyanakkor hosszútávra képesek az együttműködésre, akár választási szövetségre is. Ezt azonban nem kerülhet sor, úgy, hogy itt most címkézzük, minősítsük ezeket a csoportokat, hanem nem csak az lehetséges, hogy ezt a minősítést a társadalom később fogja elvégezni, a választásokon. Sokan a tagság kívánóságára hivatkoznak, amikor ezt a választást elodázzák, kívánják az egyéves megőrzését. Félő, hogy az csoport

jelent, melyet mi magunk teremünk meg. Nehezíti a helyzetet, hogy a párttagság a választás körülményeiről hosszú években keveset tud, keveset kapott, és most nekik kell itélkezniük ebben a benyújtott helyzetben, és erre szükebb körben nem lehetnek képesek. Ezért erre a tagságra hivatkozva nem lehet elodázni a hazám nélküli lépéseket. Fejthető az a véleményem, hogy azok a platformok, amelyek nem tudnak együtt maradni, inkább váljanak el egyéni pártokká. Ez olyan tiszta helyzetet teremthet, amely az egész társadalom javára szolgálhat. Mindezeket nem azért mondtam el, hogy papucsférfiakat felesleges kérdések eleget tegyek, hanem meggyőződésemből.

12. kép

„Pártok II.

*Úgy akar győzni, hogy a többit gyalázza.
Nem derül ki jobb-e, de nagyobb a szája.”*

„Kampány, 2014

*Mintha disznóól lenne az ország,
röfögnek, túrnak, egymást tapossák.”*

Messze nem ez volt a helyzet 1994-ben, mint amit ezek a sorok tükröznek, de a csírái benne voltak. Én nagyon fontosnak, szükségesnek, elkerülhetetlennek tartottam a rendszerváltást, de abban bíztam, hogy végre kötöttségek, merev normák nélkül lehet normálisan és értelmesen politizálni. Nagyon régóta vallottam, és ebben éppen úgy benne van a gyerekkori katolikus hittanoktatás lenyomata, mint a későbbi egyéb szellemi hatások, hogy aki politikai vagy akármilyen vezető szerepet tölt be, annak három dologra kell figyelnie. Az első az, hogy a helyzetét, lehetőségeit – beleértve a tehetségét, amivel rendelkezik – arra használja ki, hogy cselekedjen és jót cselekedjen. A második, hogy ne ártson senkinek, de akadályozza meg azt, hogy más ártson másoknak, akkor is, ha az illető úgy érzi, hogy most neki ártottak. A harmadik, hogy ne önmagával és más politikusok, pártok lejáratásával foglalkozzon, hanem az általa vagy a részvételével működő szervezet, testület által vezetett közösség érdemi ügyeivel, problémáinak megoldásával, helyzetének javításával. Ezzel szemben azt tapasztaltam, hogy minden pártban háttérbe szorulnak azok az emberek, akik valami hasonlót akarnak csinálni. És velük szemben azok érvényesülnek, akiknek nem az a fontos, hogy valami hasznosat tegyenek egy közösség, például a város, vagy akár a saját politikai közösségük érdekében, hanem az a fontos számukra, hogy ők pozícióba juthassanak, ebből előnyöket élvezzenek, és így tovább. Ertől saját pártom sem volt mentes.

1993 őszén ismét országgyűlési képviselőjelöltnek választott az MSZP pécsi szervezete. Megdöbbentő volt számomra az a tülekedés, ami az MSZP-ben is megindult a pozíciókért, miután 1993-tól már érezni lehetett, hogy fordul a közhangulat, és sikerre lehet számítani. Amikor azt láttam, hogy nem a tartalmi kérdések, hanem az egyéni ambíciók és az ezekből táplálkozó – esetenként személyeskedő – viták dominálnak, s hiába próbáltam normális mederbe terelni a folyamatokat, lemondtam jelöltségemről, mondván: „*Tudjátok mit, csináljatok, amit akartok, én meg szépen félrevonulok, és megyek vissza a szakmába.*” Pedig már akkor érzékelhető volt, hogy országgyűlési képviselő lehettem volna, ha nem lépek vissza, de nagyon rossznak és károsnak tartottam ezeket a jelenségeket. A tavaszi országos választási sikert követően jött a nagy fölbuzdulás, hogy akkor most megnyerjük a városi választásokat is. Egy ilyen hangulatú gyűlésen én azt mondtam: „*Ácsi, először nézzük meg, hogy mik a problémái a városnak, milyen válaszaink, reális megoldási javaslataink vannak ezekre, tehát mit kéne csinálni azért, hogy ezek a problémák megszűnjenek, és a város egy nagyon jó, biztató fejlődés útjára lépjen, és kik azok az embereink, akik alkalmasak, képesek és készek arra, hogy ezeket megcsinálják.*” Egyik párttársam erre így reagált: „*Mit lafacafázunk itt, ki akar városi képviselő lenni?*” Na, erre indulatosan kifakadtam: „*Uraim, ti ugyanolyanok vagytok, mint azok az emberek, akiket joggal szidtok, és észre sem veszitek, hogy ha ugyanazt csináljuk, mint akiket kritizálunk, ugyanolyanok leszünk, mint akiket joggal*

kritizálunk.” Meg is kaptam érte az akkori városi elnöktől: „Vonyó, veled az a baj, hogy kívülről nézed a dolgokat.” Egész politikai életünk egyik rákfenéjének tartom, hogy a legtöbb politikus csak „belülről”, azaz kizárólag saját – jobb esetben csak politikai közössége – szempontjából képes nézni a dolgokat. Képtelenek felülemelkedni partikuláris szempontjaikon, vagyis „kívülről” vagy inkább „felülről” nézni önmagukat. Ezzel pedig megfosztják magukat attól a lehetőségtől, hogy kritikusan szemlélve tetteiket, elkerüljék az önzérek teremtette csapdákat, és maguk számolják fel hibáikat. Én rengeteget érveltem, húszoldalas tervezetet is készítettem arról, hogy mit kéne tenni a párt megújítása érdekében. Amikor a fentieket tapasztaltam, meg azt, hogy mondjuk nem kellett annak a Horváth Gyulának a tudása, aki nemrég halt meg sajnos, és kiváló, nemzetközi hírű területfejlesztő szakember volt már akkor is, miközben tőle fényévnnyi távolságra lévő embereknek, a törtetőknak az előmenetele volt fontos, és őket ismerték el, akkor én azt mondtam, hogy nekem ebből elég, nekem ez nem kell. Ekkor vonultam vissza a politikából.

Eröss Zsolt: Alkalmas lettél volna egyébként politikusnak?

Vonyó József: Nem. Nem.

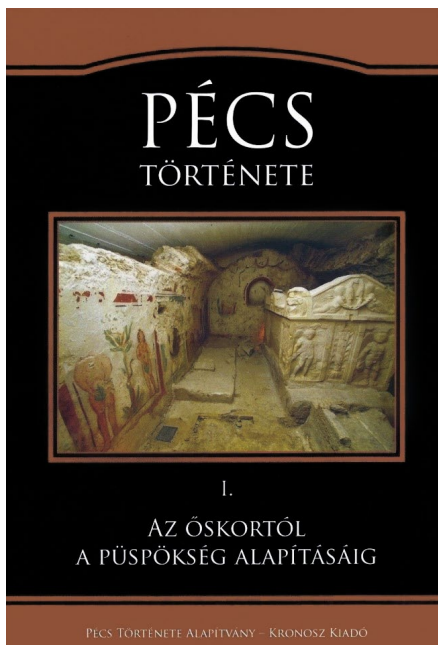
Eröss Zsolt: Bővebben?

Vonyó József: Föl kellett ismernem, hogy a megtapasztalt politikai gyakorlat kizárólag a hatalomról szól. Én ezt a politikatörténet kutatójaként pontosan tudom, és tudtam akkor is, hogy a politika lényege a hatalom megszerzése, megtartása, és miután messze elsődleges célja ennek a tevékenységnek, ezért annak minden alárendelődik. Ezt az elmúlt 25 évünk fényesen bizonyítja – akárhova nézünk, akármelyik oldalra nézünk. Vannak különbségek, de a lényegi elemek alapvetően hasonlóak. Én abban a naiv hitben éltem még akkor is, hogy ezen lehet változtatni. Ezért sokszor hangoztattam, hogy lehet mások ócsárlásával, lejáratásával rövid távon valamilyen sikert aratni, de hosszú távon csak annak a pártnak lesz hitele és támogatottsága a társadalomban, amelyik, egy: értelmes programokat ad, és olyan embereket állít ki, akikről kiderül, hogy egyrésztől képesek ezeket a programokat megvalósítani, mert megvan hozzá a tudásuk, akaraterejük, másrészt hitelesek, becsületesek; kettő: az a párt, amelyik nem hazudik, hanem igazat mond, akkor is igazat mond, ha kiderül, hogy rosszat csinált, bevallja, hogy rosszat csinált. Az, aki ezt elhallgatja, lehet, hogy 8–10 évig is sikerrel jár, de hosszú távon nem lehet nyertes. Hát ez is naivitásnak bizonyult. Azaz alkalmatlanságom egyik oka a naivitásom. Másrészt én nem vagyok egy erős ember, egyébként érdekes módon, nagyjából 60 éves koromra jutottam el odáig, hogy határozottabb lettem. Én lamentáló, mérlegelő típus vagyok. Hadd emlékeztessenek ezzel kapcsolatban Albert Einstein egyik gondolatára (nem szó szerint idézve), mely szerint azok érvényesülnek, akik határozottak, és akármilyen hülyeséget vagy valótlanságot hajlandók határozottan képviselni. Azok mellett pedig, akik mérlegelnek, elszalad az idő, mert mire ők végre valamire jutnak a dolgok alapos végiggondolása alapján, addigra a másik már rég cselekedett. Ilyesféle dolgok miatt be kellett látnom, hogy – legalábbis ebben a világban – alkalmatlan vagyok politikusnak.

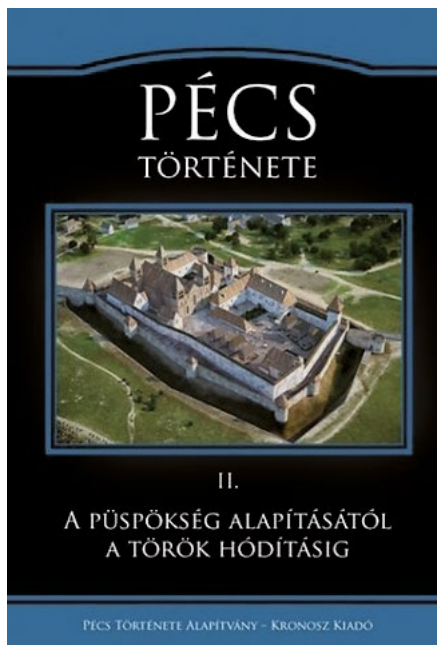
Bernáth Miklós: Ezzel a képviselői, azaz politikai szerepvállalással lettél „városunk része”?

Vonyó József: A program szervezőjétől kellene megkérdezni, hogy miért tekintenek annak, és hívtak meg a sorozatba. Ehhez nyilván nem elégséges az, hogy immár ötven éve vagyok

pécsi lakos, hisz’ sokan sokkal régebb óta élnek itt, sőt, itt is születtek, s családjuk tősgyökeres tükének tekintheti magát. Bizonyára rövid életű képviselői tevékenységemnek is szerepe volt ebben. Én azonban e tekintetben sokkal fontosabbnak tartom azt a szakmai szervezőmunkát, melyet a város történetének feltárása és bemutatása érdekében végzek 1992 óta – megszakítás nélkül. Képviselői munkám legnagyobb teljesítményének is azt tartom, hogy sikerrel kezdeményeztem a Pécs Története Alapítvány létesítését, melyet a közgyűlés egyik 1992. áprilisi ülésén rendeleti úton létre is hozott. Ennek keretében irányítom a *Pécs története* című monográfiásorozat kiadását szolgáló kutatási programot. Eddig 24 konferencián, 20 tanulmány-, illetve 4 dokumentumkötetben mutattuk be a kutatómunka eredményeit, és megjelent a nyolckötetesre tervezett sorozat első két kötete is. Az első a város és térsége államalapítás előtti történetét mutatja be Visy Zsolt professzor szerkesztésében, a Font Márta professzorasszony által szerkesztett második kötet pedig Pécs középkori történetét tárgyalja. (13. és 14. kép) Mindkettő megírásában több kiváló régész és történész szakember vett részt – mindannyian pécsi kötődésűek, itt születtek,

13. kép

14. kép

tanultak vagy dolgoznak ma is. E program sikeres megvalósításának egyik kulcsa az az egyre gördülékenyebb együttműködés, amely az Alapítvány és a Kronosz Kiadó között kialakult. Igényes és országosan is elismert, színvonalas szerkesztői, könyvtervezői munkánknek köszönhetően – s ebben a kötetek szerzői és szerkesztői mellett Eröss Zsoltnak is kiemelkedő szerepe van – nemcsak tartalmas, szakmailag igényes, hanem esztétikai tekintetben is nívós könyveket adhatunk ki közösen. Úgy gondolom, hogy ha valamiért, akkor leginkább a Pécssett – és országos viszonylatban is – mind ismertebbé váló, reményeink szerint a várost és polgárait egyaránt gazdagító munka eredményei miatt érezhetem magamat a „város részének”.

Eröss Zsolt: Elmondtad, miért lettél történész, de régóta foglalkoztat egy másik kérdés ezzel kapcsolatban – és e tekintetben nem vagy egyedül, hanem nagyon sok kortárs történészt is fel lehetne sorolni –, hogy a politikai meggyőződés és a történészi érdeklődés nem egy nyomvonalon halad, hanem éppen az „ellenkező oldal” áll a történész érdeklődésének fókuszában, ez kerül a kutatások középpontjába és a fő vonulatába. Nálad hogyan, miért alakult ez így?

Vonyó József: Az embernek vannak elképzelései, tervei, de sokszor a véletlenek alakítják a sorsát. Amit elmondtam a terveimről, meg a pályám alakulásáról, az is ebbe a „véletlen” kategóriába tartozik, tehát nem a terveim szerint alakult a pályám. A kutatási témám is véletlennek köszönhető. Amikor a főiskolai történelem tanszéken azt mondták, hogy doktorálni kell, elmentem a Szita Lászlóhoz, a Baranya Megyei Levéltár igazgatójához, aki nekem tanárom volt, és együtt dolgoztunk vele a Magyar Történelmi Társulatban. Ő a kezembe adta a Nemzeti Egység Pártja Baranya megyei szervezetének iratanyagát, öt, összesen körülbelül 80–90 cm, majdnem egy folyóméter hosszú iratcsomót. Ennek a pártnak sehol az országban nem maradt meg ilyen kompakt iratanyaga. Ettől kezdve fő kutatási témám lett a párt története és vezérének, Gömbös Gyulának élete, politikai pályája. Sokan vitatják ugyan, de én máig állítom, hogy az a politika, amit Gömbös megvalósított, a Mussolini-féle rendszerhez hasonló tendenciákat mutató jobboldali radikális párt- és államszervezet-átalakítási kísérlet volt. Erre utalsz nyilván, amikor azt mondd, hogy a politikai szerepvállalásom ellentétes a szakmai munkám tartalmával. Jóllehet, mint mondtam, ennek kezdete véletlennek tekinthető, de én nem csak ezzel foglalkoztam, hanem a '80-as években elkezdtem intenzíven kutatni a korabeli rendszer működési mechanizmusát, akkor még nem történészként, hanem, ha úgy tetszik, politikusként. De később ehhez visszanyúltam, és erről is születtek elemzéseim. Ez a dolog egyik oldala. A dolog másik oldala az, hogy ebben semmi ellentmondás nincsen. Sőt, szerintem az a szerencsés, hogy ha nem érzelmi alapon választ az ember témát. Tudniillik, ha érzelmi alapon választasz hozzád közel álló témát, akkor óriási veszélye van annak, hogy érzelmi alapon fogsz közelíteni a kutatás tárgyához. Nem az lesz a törekvésed, hogy föltárj mindent, és annak alapján kritikus, reális elemzést készíts, hanem, hogy igazold a saját vagy a politikai irányzatod – gyakran csak vélt – igazát az adott kérdésben. Ez pedig nem tudományos munka, hanem politikai propagandamunka vagy annak megalapozása. Ha valaki elolvassa az én Rákosi- és a Kádár-korról írt tanulmányaimat, meggyőződhet róla, hogy semmivel sem vagyok kevésbé kritikus ezzel a rendszerrel szemben, mint például Gömbös politikájával kapcsolatban. Mindkettő esetében igyekszem egyaránt fölmutatni a pozitív és negatív vonásokat. 2014-ben megjelent Gömbös-biográfiámban is erre törekedtem. Meggyőződésem, hogy egy kutató történésznek ezt kell tennie – akár egy személyről, akár egy politikai irányzatról, akár egy ország helyzetéről van szó. Mindent föl kell tárni, mindent be kell mutatni, mindent mérlegre kell tenni, a pozitívumokat és negatívumokat egyaránt. Ezt kell tennem, ha munkám eredményeit akár szakmai, akár szélesebb nagyközönség elé tárom, de közben nyilvánvalóan értékelni is kell a politikai tetteket abból a szempontból, hogy azok közül mi volt hasznos a társadalom számára, mi volt az, ami kárt okozott, vagy rossz útra vitte annak fejlődését. Ezek alapos és lehetőség szerint tárgyilagos mérlegelésével lehet határozott véleményt alkotni bárkiről vagy bármiről, vagy bármilyen országhelyzetről. Ám történeti jelenséget vagy személyt sem minősíthetek csak alapvetően

pozitívnak vagy alapvetően negatívnak, a nélkül, hogy megfélemlenék arról: a részletek tekintetében a domináns vonásokkal ellentétes elemek is jellemzik. Hadd mondjak pécsi példát. A Kádár-korszakról nagyon elítélő vélemények vannak. Ennek van reális alapja. De mikor fejlődött annyit a pécsi kultúra, mint a '70-es–'80-as években? A példákat mindenki tudja sorolni: a Bóbita Bábszínházról kezdve Eck Imre balettjén át a múzeumi hálózat kiépítéséig. És a sor – szerencsére – még hosszan folytatható. Itt ül közöttünk Takács Gyula, a Baranya Megyei Tanács akkori kulturális elnökhelyettese, akinek ebben óriási és elévülhetetlen érdemei vannak. Joggal fogalmazzák meg művészek, tudósok is azt, hogy Aczél György így meg úgy korlátozott embereket, de a fenti kulturális fejlődés Aczél György nélkül nem valósulhatott volna meg Pécsen. Szerintem így kéne mérlegre tenni mindenkinek mindenféle dolgot. Ebben nem vezérelhet az a szempont, hogy a vizsgált személy, jelenség az én politikai irányzatomhoz közel áll vagy azzal ellentétes, mert ha én kutató akarok lenni, és tudományt akarok művelni, akkor akarnom kell, és ki kell tudnom kapcsolni a szimpátiáimat, különben nem tudományos tevékenységet folytatok, hanem politikai propagandamunkát.

Bernáth Miklós: Lassan elkezdd szorítani bennünket az idő, úgyhogy én most egy nagyobb ugrok, egy kicsit más témában szeretnék kérdezni, hogy még jusson több mindenre idő. A Virágmandula Kft. irodájában – ahol egyébként talán nem derült ki, de Zsolttal közösen, munkatársakként dolgozunk –, és ami egyébként a Kronosz Könyvkiadónak is a székhelye, sokat, sokszor beszélgettünk. Az egyik ilyen beszélgetés tárgya a bolognai folyamat volt. Ugye azért izgalmas a dolog, mert családjában gyerekeink, ismerőseink ennek a rendszernek elszennvedői vagy előnyeinek élvezői voltak. Én magam pedig egy nagyon megdöbbentő kritikát hallottam a Történettudományi Intézet egyik akkor vezető beosztású kollégájától, és én magam is igyekeztem tájékozódni, így megkérdeztem a te véleményedet erről az egészről. A program kidolgozása kezdetén ez a Magyar Bálint nevéhez köthető oktatáspolitikai talán egyik legjobban vitatott eleme volt. Te a szokott vehemenciáddal, igazából számomra akkor egy csodálatos és nagyon jó képet festettél, legalábbis a történelemszféra, a bolognai előnyökről. Hogyan látod ezt ma, illetve ezzel kapcsolatos további kérdésem – mert félek, újabb lehetőségem már nem lesz kérdezni Tőled –, hogy mi a véleményed a történelemoktatás helyzetéről, megint csak saját tapasztalatok alapján? E kérdés apropója, hogy nagyfiam hetedikes történelemkönyve borzalmas, nagyon nehezen haladunk vele, de ezt látom mindenütt; a történelemoktatás egyre inkább való (ismét csak) átpolitizáltsága, szakmaiatlansága kapcsán is.

Vonyó József: Két egymáshoz kapcsolódó és kapcsolható téma. Hozzá kéne tennem, hogy a bolognai rendszerű oktatás kérdésével nem akkor kezdtem el foglalkozni, amikor előkeült az, hogy be kéne vezetni Magyarországon, hanem korábban. Két inspirációm volt e tekintetben. Egyrészt, egyik fiatal kolléganőm hosszabb időt töltött Belgiumban a leuveni egyetemen, ahol megtapasztalta ennek a jellemzőit és pozitívumait, a másik pedig Tamás fiam, aki külföldön tanult, többek között Oxfordban doktorált. Én németországi egyetemeken jártam, de ott ez nem volt annyira jellemző, meghatározó, mint az angol-szász országokban vagy például Belgiumban, Hollandiában. Elkezdtem végiggondolni a dolgokat, és a Rab Virág kolléganőmmel elhatároztuk, hogy készítünk egy tervezetet a történelemszféra bolognai rendszernek megfelelő megreformálásáról, amit előterjesztenénk intézetünkben. Amikor meghallották a kollégák, akkor olyan vehemenciával torkoltak le

bennünket, hogy hozzá sem kezdtünk. Viszont, amikor előkerült az, hogy előbb-utóbb be kell vezetni Magyarországon is a bolognai rendszerű oktatást a felsőoktatásban, mindenki igyekezett elodázni azzal, hogy nem kéne vele foglalkozni, majd úgy is elhal a terv, nem lesz ebből semmi se. Tamás fiammal egyszer, amikor itthon volt, egy délután alatt összeállítottunk egy 17 oldalas, konkrét programot. Amikor kiderült, hogy a rendszer bevezetése mégis csak elkerülhetetlen, intézetigazgatónk, Fischer Ferenc, aki tudott tervezetünkről, eljött a lakásunkra, hogy egy óra alatt beszéljük meg, mit kéne és lehetne tenni az ügy érdekében. Megérkezett hozzánk délután fél kettőkor, és éjjel fél tizenkettőkor ment haza. Akkor és ott alakult ki a nálunk végül – igaz jelentős módosításokkal – megvalósított program alapja. Ennyit sztorizásként az előzményekről. A dolog lényege azonban nem ez. Itt a második kérdésre is ki kell térnem. A magyarországi történelemoktatásnak az általános iskolától kezdve az érettségig és a történelemszakképzésnek a felsőoktatásban alapvető problémája az, hogy – minden pozitív fejlődés ellenére, mert sok pozitív változás történt – még mindig az ismeretközvetítésre helyezik a hangsúlyt és nem a megértésre. Mellesleg, biztos vagyok benne, hogy ez nemcsak a történelem tantárgyra, illetve szakra érvényes, hanem más tárgyakra is. Nekem meggyőződésem, hogy az oktatásnak minden szinten alapvető funkciója – legalábbis az kéne, legyen –, hogy megtanítsa a diákot a maga életkori sajátosságainak megfelelően és az iskolai fokozatnak megfelelően önállóan tanulni, és a tanultakat a gyakorlati életben hasznosítani. Ez két dolgot jelent számomra. Egyrészt azt, hogy nem kéne minden fontos adatot megtanítani, még azt a vázlatot sem, amit egyébként az általános iskolai tanterv tartalmaz. Egy történelemórán azt kéne csinálni, hogy elemzünk történeti szituációkat, problémákat, akármilyen jellegű problémáról van szó. A téma földolgozása során meg kéne vizsgálni, hogy mi okozta az adott problémát; milyen szempontokat kéne figyelembe venni ahhoz, hogy – a diákokkal együtt, közös munkával – feltárhassuk ennek az okait és a megoldás módjait, azaz milyen ismeretekre van szükségünk ahhoz, hogy ezeket a problémákat meg tudjuk oldani. Ez után azt is végig kell gondolni, végiggondoltni a diákokkal mint „tanulótársakkal”, hogy miért hasznos ez számukra? Például, miért hasznos ez számukra a mai magyar társadalomra jellemző mentalitás megértése szempontjából. Hosszú előadás lenne, ha konkrét példák sorolásába kezdenék. Ezt a módszert (is) nyilvánvalóan teljesen másképp lehet alkalmazni alacsony szinten általános iskolában és teljesen más szinten középiskolában, ahol már önálló gondolkodásra képes gyerekek vannak, és – szerintem – kizárólag ezt lenne szabad csinálni az egyetemen. Már csak azért is, hogy magát a módszert és annak iskolai alkalmazási lehetőséget is megismerjék és gyakorolják a leendő általános és középiskolai történelemtanárok. Az utolsó 10–15 évben az egyetemen minden kurzusomon, mikor először léptem a terembe és bemutatkoztam, a következők voltak első szavaim: *„Egy szavamat se higgyék – elsőre és főntartás nélkül! De ne csak az enyémet, senkiét se! Olvassanak el mindent, hallgassanak meg mindenkit, mindezt alaposan gondolják végig önállóan, és alakítsák ki a saját, szuverén véleményüket! Mert csak ez az igazi tudás!”* Meggyőződésem ugyanis, hogy az előadásokból, könyvekből megismert és a vizsgán visszaszajkózott adatok, történetek nem képeznek igazi, hasznos tudást. Az csupán holt ismeret. Az jó a kvízzjátékokban, de semmi haszna sincs az életben – minden látszat ellenére. Az nem igazi műveltség, nem gyakorlatias műveltség. Másrészt, minden szemináriumot azzal kezdtem: *„Két alapelvem van. Az egyik: minden órát kérdéssel kezdünk, de nem az én kérdésemmel, az Önök kérdéseivel. Alaposan gondolják végig mindazt, amit el kellett, hogy olvassanak az órára, és tegyenek fel lényegre utaló kérdése-*

ket. Ne azt, hogy ki, mikor született, meg mikor alkották ezt vagy azt a törvényt, stb., hanem ellentmondásokat, problémákat keressenek, és ezeket fogalmazzák meg kérdés formájában.” A szeminárium nem úgy zajlott, hogy végigmentünk egy elolvasott anyagon, hanem ezeket a problémákat próbáltuk közös munkával megoldani, amennyire lehetett. Ez – a csoport összetételtől, fölkészültségtől függően – hol sikerült, hol nem. A másik alapelvem az volt, hogy a szemináriumon szabad „hülyeséget” mondani. Mert ha úgy is tűnik, hogy valaki valótlanúságot mond, azt sem véletlenül mondja. Ráadásul az vitát generál, ebből pedig kialakulhat egy intenzív beszélgetés, ami gondolkodásra és az érvek, ellenérvek megfogalmazására készíti. Nem azért, mert én diktálom, hogy vitatkozzanak, hanem azért, mert a szituáció olyan lesz, hogy ők maguktól vitatkoznak – feltéve persze, hogy a társaság, vagy legalább annak nagyobb része megfelelően felkészül, megismeri az adott történeti problematika lényegét és legfontosabb elemeit. Ennek a módszernek a lényege az, hogy a nélkülözhetetlen ismeretszerzés önálló munkával történik otthon, a könyvtárakban, az órán viszont már nem annak mechanikus számonkérése, tartalmi ismétlése történik, hanem gondolkodó, gondolkodtató elemzése, értelmezése, végső soron gyakorlati alkalmazása. A szemináriumon tehát az ismeretek hasznosításának módszertanát kell megismerniük a hallgatónak. És itt jön a nevelés kérdése. A nevelésen az iskolában mind a mai napig tulajdonképpen az *érzelmi* és *erkölcsi* nevelést értik. Ez persze nagyon fontos dolog, de az mindig ideológiavezérelt. Az volt régen is, az most is. A közvetített erkölcsi norma egy adott vallási, ideológiai, eszmei értékrendet tükröz, mert nincs elvont erkölcs. Ugyanakkor az iskolában nem kap elegendő hangsúlyt, sőt, gyakran elsikkad az *értelmi* nevelés. Úgy gondolom, hogy az a módszer, amiről beszéltem az értelmi nevelés lényege. Önállóan ismeretet szerezni, az ismereteket önállóan rendszerezni, ezeket végiggondolni, elemezni és értékelni, abból következtetéseket levonni, és a gyakorlati hasznosításra alkalmas elemeket kivonni és végiggondolni – erre kell az iskolának felkészítenie a diákokat. Ez az értelmi nevelés lényege. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy ez az értelmes nevelés. Szerintem olyan oktatásra van szükség, amelyik ezt szolgálja. Ha így lenne, nem fordulhatna elő a Miklós által felidézett eset. Akkor egy nálunk végzett nagyon tehetséges, nagyon tisztességes középiskolai történelem tanárnő nem tenne fel olyan kérdést, mit csináljon, mit mondjon, amikor a hetedikes lánya hazajön az iskolából, és azt kérdezi, hogy: „*Anyá, mi értelme van történelmet tanulni?*” Ha így csinálnánk, nem lenne ilyen probléma. Ehhez kapcsolódik: egyes kollégáim gyakran mondják, hogy egyre rosszabb évfolyamok jönnek az egyetemre, semmit se lehet velük kezdeni. Mire én visszakérdeztem: „*Kik képezték azokat a tanárokat, akik ezeket a diákokat ide küldik nekünk? Mi voltunk azok. Végig kéne gondolnunk, hogy jól csináljuk-e!*”

Itt térek vissza a bolognai képzés ügyéhez. Az általunk kidolgozott koncepciónak az lett volna a lényege, hogy stabil ismereteket nyújtó alapképzést ad az első három évben, BA-szinten, amelynek meghatározó elemét képezi egy alapos módszertani ismeretanyag. Gözsy Zoltán kollégámmal és még néhány más kollégával kidolgoztunk egy három tárgyból álló blokkot, ami heti hét tanítási órát jelent egy féléven keresztül. A többi egyetemen sehol nincs ilyen alapos módszertani képzés. Ez részben elméleti, részben gyakorlati jellegű, ami azt szolgálja, hogy olyan alapismereteket szerezzenek a hallgatók, amelyeket aztán később a szemináriumokon tudnak gyakorolni. Tudnának, ha az összes kolléga így szervezné, vezetné a szemináriumait. Ez sajnos nem így van. A „Bolognával” mi volt a probléma? Nem csak az, hogy a benne rejlő lehetőségeket nagyon sokan nem gondolták

végig. Csupán két elemet emelek ki a további okok közül. Az egyik az, hogy rossz volt a bevezetés módja. Az a kormányzat, amelyik – szerintem egyébként szükségszerűen és helyesen – elrendelte a bolognai rendszerű képzési szisztéma bevezetését, ezt rosszul csinálta. Tudniuk kellett volna azt, hogy milyen a magyar felsőoktatásban dolgozók gondolkodás-módja, mentalitása. Ennek markáns eleme – a magyar társadalom többségére is jellemző módon – az: lehetőleg ne, vagy minél kevesebbet kelljen változtatni a bevett gyakorlaton, azon, amit és ahogy eddig csináltunk. Mert az jó, és ezt kéne jobban csinálni, tehát nem valami mást, újat kéne kezdeni. Egy ilyen szituációban először is meg kellett volna nyerni az embereket az ügynek, és föl kellett volna készíteni őket egy teljesen új szemléletű és új módszerű képzésre. Ha rajtam múltott volna, én minimum egyéves kemény munkára szorítottam volna a felsőoktatásban dolgozókat annak érdekében, hogy gondolják végig ennek a rendszernek mindenféle elemét, csinját-bínját, és közös munkával dolgozzanak ki egy annak megfelelő új képzési szisztémát. Mi a Történettudományi Intézetben végigmentünk ezen az úton. Igaz, sok kínnal-keservvel, kompromisszumokkal, de valami mégiscsak kialakult. De ez nem volt, nem is lehetett elég. Azért nem, mert elegendő időt – legalább egy-két évet – kellett volna biztosítani arra, hogy mindenki felkészüljön az új feladatra, egy új szellemű, módszerű oktatásra. Egyértelműen tudomására kellett volna hozni mindenkinek, hogy döntöttünk: ezt kell csinálni, ennek ilyen és ilyen követelményei, feltételei vannak. Ebből fakadóan ilyen és ilyen elvárások vannak mindenkivel szemben, veled szemben is. A te szakon belüli szűkebb szakterületeden mást és máshogy kell tanítanod, mint eddig, és kapsz néhány évet, hogy fölkészülj rá. De ehhez arra is szükség lett volna, hogy hazahívjunk és irányító pozícióba helyezünk rengeteg magyar szakembert, aki külföldi egyetemeken tanít a legkülönbözőbb szakmában, és akik a gyakorlatból ismerik ezeket a képzési rendszereket és módszereket. De nem őket hívták haza, nem órájuk hallgattak, hanem csak a hazai erőkkkel akarták megoldani azt a feladatot, amelyre nem voltunk felkészülve, melynek lényegét és elemeit nem ismertük. A tényleges bevezetést tehát egy minimum két-, hároméves felkészülésnek kellett volna megelőznie. Ehhez persze korábban kellett volna kezdeni az átállást, nem az utolsó pillanatban. Ezzel szemben a gyakorlatban egy év alatt kellett előkészíteni és indítani a BA-képzést, és csak utána lehetett hozzákezdeni a IV–V. évfolyamon folytatandó master (MA) képzés programjának a kialakításához. Ez önmagában kapitális hiba volt, körülbelül olyan dolog, mintha azt mondanák a házépítésnél, hogy építsd meg az alapot, aztán majd kiderül, hogy milyen házat építesz rá. Kérdezem én, lehet alapot tervezni anélkül, hogy tudnám, milyen házat akarok építeni? Ilyen szerencsétlenségek sorozata befolyásolta kedvezőtlenül az egész ügy sikerét.

A másik ilyen probléma az, hogy a rendszer tervezése és bevezetése során az egzisztenciális érdekek játszottak domináns szerepet. Három példát említek. Nálunk is az volt az egyik döntő szempont, hogy senkinek ne legyen kevesebb órája, mert akkor el kell bocsátani. Tehát nem a dolog lényege, a képzés minőségének a javítása volt a fontos, hanem a meglévő oktatógárda megélhetésének biztosítása. Ez persze nagyon fontos szociális kérdés, amire figyelni kell, de ha mindig ebből indulunk ki, akkor a szükséges tartalmi változásokra soha az életben nem kerül sor. Egy másik példa az egzisztenciális ügyekre. A minisztérium a Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Intézetére bízta a történészképzés programjának koordinálását. Ott a középkor kutatása és oktatása a legfaj-súlyosabb, kiváló nemzetközi rangú kutatógárda – mondhatni: iskola – alakult ki. Ők

úgy látták jónak, hogy az őskortól napjainkig terjedő időszak oktatása során a képzési idő 40%-a a középkor tanítására jusson, miközben az általános és a középiskolában a középkor története csupán a tananyag töredéke. Az MA-képzést az ELTE-n szintén nem a tartalmi kritériumok szerint alakították ki, hanem – megint csak egzisztenciális érdekek szerint – olyan programot állítottak össze, melyben minden tanszéknek azonos óraszám jutott – függetlenül a tényleges tartalmi igényektől. Így pedig nem lehet minőségi változást, minőségi fejlődést elérni.

Erőss Zsolt: Nagyon sok kérdés felmerül ezzel kapcsolatban, amire már feltehetően nem marad időnk, például a kutató- és/vagy oktatóegyetem kérdése...

Vonyó József: Két mondatot azért, részletezés nélkül. Szerintem a kettő nem állítható szembe egymással, tudniillik nem lehet úgy oktatni egyetemi színvonalon, hogy valaki nem kutat, mert az oktató csak így szerezheti meg azt a tudást, tehet szert azokra a módszertani ismeretekre, amelyeket át kell adnia a diákoknak. A probléma nem itt van, és a viták nem ebből származnak, hanem abból, miként értékelik, mennyiben ismerik el a két teljesítményt. Bár ebben is tapasztalhatók pozitív változások, például az egyetemi tanári kinevezések szempontrendszerében, a tekintetben, hogy az oktatási tevékenységet sokkal inkább elismerik, mint korábban, az előmenetelt igazából még mindig az határozza meg, hogy ki milyen kutató, mennyit publikál. Tehát az, hogyan foglalkozik a diákjaival, milyen intenzitással, milyen mélységben, mennyire személyesen – akár tanórái tartalmáról és jellegéről, színvonaláról, intenzitásáról, akár doktori vagy szakdolgozati témavezetésről van szó –, ezt és ennek a minőségét nem vizsgálják. Igaz, ezt nehezebb is vizsgálni. Az egyetemet egyébként joggal kezelik kutatóintézetként, mert – jóllehet, különböző színvonalúak és intenzitásúak – olyan kutatási kapacitások vannak minden egyetemen, ami indokolja ezt. Én mégis azt vallom, hogy az egyetem elsősorban oktatási intézmény, és ha az oktatás és a kutatás ütközik egymással, akkor szerintem egy tanárnak – legalábbis időlegesen és akut esetekben – az oktatást kell előtérbe helyeznie a kutatással szemben. Ezt persze nagyon nehéz kimondani, mert saját egzisztenciális érdekeit sérti vele az ember. Én voltam olyan „szerencsétlen”, hogy mindig ezt csináltam. De ezt éreztem etikus magatartásnak, így éreztem jól magam. És soha nem fogom megbánni, mert abszolút jó szívvvel csináltam, ezt szerettem, ezt élveztem, és örömeimet leltem benne.

Bernáth Miklós: Nagyon sokat megtudtunk a közéleti szerepedről, tanári szerepedről, hitvallásodról, picit beszélj magadról még, a hobbiról, s egyáltalán, hogyan érzed magad mostanában?

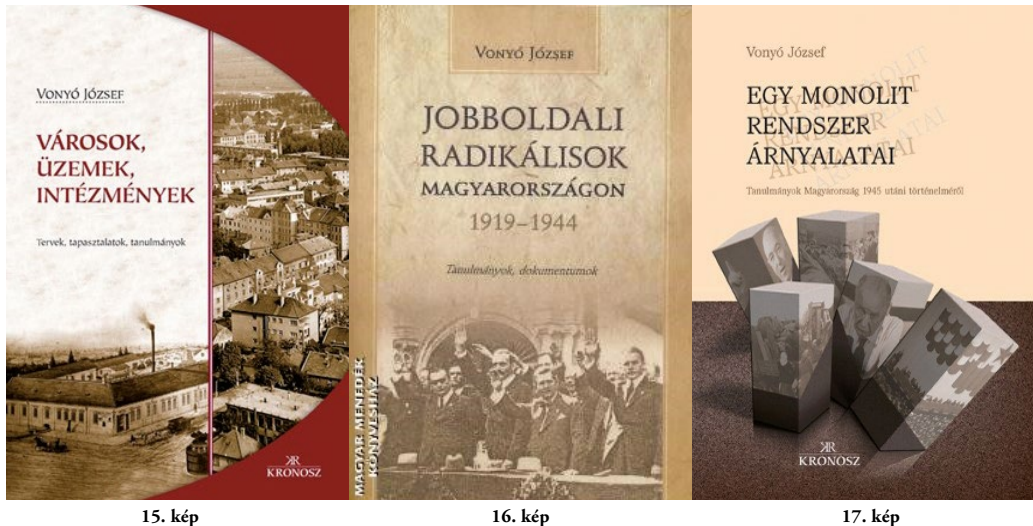
Vonyó József: Az ember sok mindennel szereti az idejét eltölteni, olvasás, zenehallgatás stb., stb., de hogyha a komoly, szellemi munkától távoli hobbit kell mondanom, akkor kettőt említek: az egyik a horgászat, de én nemcsak fogom a halat, meg is főzöm, és állítólag nem is főzök rossz halászlét. A másik a tánc. Hozzá kell tennem, hogy én azokkal szeretek táncolni, akivel tudok táncolni. A táncnak abban is nagy szerepe volt, hogy a feleségem az lett, akivel ma is együtt élünk, immár több mint 47 éve. Hogy vagyok mostanság? Egykori tanáromat, Gergely Jánost idézem: amikor már otthon betegeskedett, s megkérdeztem tőle, hogy vagy? – mindig ez volt a válasza: „Korszerűen”, azaz kor-szerűen. Időnként, ha olyan volt a helyzet, akkor az „o”-ra tett egy ékezetet. Na, hát, én is ezt kell, hogy mondjam, korszerűen élek, de – amennyire tőlem telik – igyekszem kettős értelemben. Az

ember nem hazudtolhatja meg a korát, és nem lehet nem tudomásul venni az idő múlását, de én ebből nem csinállok problémát. Nem foglalkozom azzal, hogy hány éves vagyok. Azt persze tudomásul kell venni, hogy már elmúltam hetven. Nem tudom kihagyni, hogy ne idézzem megint Bertók Lászlót:

„Hetvenes

*Pudvásodik a test, csak a lenge lélek
ölelget, mintha... mint fát a kéreg.”*

Ezt nem lehet nem tudomásul venni, de amennyire lehet, igyekszem nem törődni vele. Mert ilyen korban is lehet értelmes, aktív és hasznos életet élni. Azt mondtam az előbb, voltam olyan „szerencsétlen”, hogy az oktatás miatt háttérbe szorítottam a kutatást – bár soha nem hanyagoltam el. Amikor 2012. május 31-én nyugdíjba mentem, elkezdtem bepótolni azt, amit elmulasztottam addig az oktatás miatt a kutatásban. Azóta

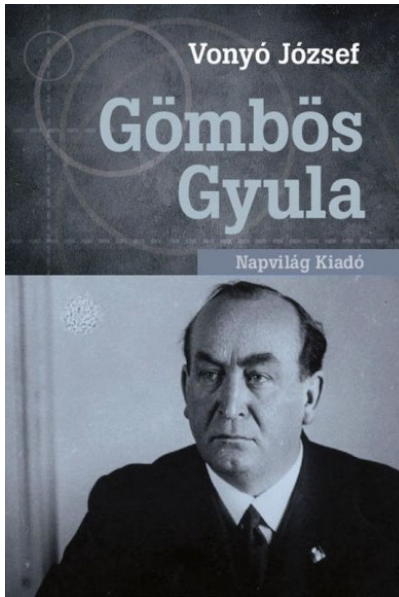

15. kép

16. kép

17. kép

megjelent négy könyvem. Kiadtam három kötetben a tanulmányaimat, melyeket – Erőss Zsolt kiváló szerkesztői és könyvtervezői munkájának köszönhetően igényes formában – a Kronosz Kiadó jelentetett meg 2012 decemberében. Ezek 2012 karácsonyán a fa alá kerültek. Az egyik – *Városok, üzemek, intézmények. Tervek, tapasztalatok, tanulmányok* – a feleségem ajándékként, a másik – *Jobbdali radikálisok Magyarországon 1919–1944. Tanulmányok, dokumentumok* – a két fiam ajándékként, a harmadik – *Egy monolit rendszer árnyalatai. Tanulmányok Magyarország 1945 utáni történelméről* – a három unokám ajándékként ott volt becsomagolva a karácsonyfa alatt mindenki számára. (15., 16. és 17. kép) Aztán 2013-ban írtam egy rövidebb, népszerű–tudományos műfajú Gömbös Gyula-életrajzot, ami Napvilág Kiadónál jelent meg 1914 áprilisában. Ennek jelentős mértékű bővítésével és továbbfejlesztésével készítettem el több mint harminc ív (540 oldal) terjedelmű akadémiai doktori értekezésemet *Gömbös Gyula és a hatalom. Egy politikussá lett katonatiszt* címmel, amit tavaly szeptemberben nyújtottam be. Elindult a bírálati

18. kép

Akadémiai doktori értekezés

Vonyó József

Gömbös Gyula és a hatalom

Egy politikussá lett katonatiszt

Pécs, 2015

19. kép

folyamat, idén év végére talán el is jut oda, hogy védhetek, ha elfogadhatónak tartják.³ (18. és 19. kép)

De a legfontosabb az, hogy a háttérben ott van egy család, élén a feleséggel, Baranyai Anikóval, aki igazgatóként 20 évig vezette sikerrel a pécsi Köztársaság Téri Általános Iskolát. Volt három gyermekem, sajnos azt kell mondanom, hogy volt, mert Évi lányunk 19 éves korában meghalt. Ha itt van jogász, akkor ő tudja értékelni azt, hogy az első félét egy négyessel – amit oroszból kapott – abszolválta. Ez azért nagy szó, mert római jogból is jelesre vizsgázott Benedek professzornál. A két fiamra nagyon büszke vagyok. Péter fiam kiváló tájfutó, többszörös magyar bajnok, többszörös világbajnoki résztvevő, sikeres edző, sportvezető, ma egy Máltai Szeretetszolgálat kebelében működő, szociális célokat szolgáltató cégnek a vezetője a tájfutás mellett. Kiváló szakács, önállóan épített egy kemencét magának, hogy két-, háromnaponta süthessen kenyeret a családnak, meg egyéb finom ételeket, és nem utolsósorban kiváló apa. Tamás pedig Oxfordban végzett, ott is doktorált gazdaságtörténetből. Tanított a groningeni egyetemen Hollandiában, Londonban a London School of Economics-on – ezek ideiglenes állások voltak. 2014 októbere óta a milánói Bocconi Egyetemen tanít gazdaság- és társadalomtörténetet – immár kinevezett oktatóként. Szakmájának nemzetközileg ismert művelője, a világot járja, előad és szekciókat szervez konferenciákon – Angliától és Németországtól Japánig és a Dél-afrikai Köztársaságig. Mind a ketten nősek. Péter felesége, Réka közgazdász, szintén a Máltai Szeretetszolgálatnál dolgozik.⁴ Tamás 2015. május 30-án nősült, egy kijevi honos, orosz hölgyet vett feleségül. Angolul tudnak csak egymással kommunikálni. És Péteréknél van három csodálatos unokánk. Virág 19 éves, az ELTE első éves biológia–némettanár szakos

³ Az MTA Doktori Tanácsa 2016. november 22-ére tűzte ki az értekezés nyilvános vitáját, amelyen Vonyó József magas pontszámot elérve, sikerrel védte meg disszertációját. (*A Szerkesztő*)

⁴ Ma már a PTE Kancellária Pályázatmenedzsmnt és Innovációs Igazgatóságának munkatársa. (*A Szerkesztő*)

hallgatója, 4,8 átlaggal zárta az első félévet. A 17 éves Andris a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumának második osztályos tanulója, kiválóan szaxofonozik, verseket ír, amellet pedig történelemből, matematikából és fizikából sem teljesít rosszul. A 6,5 éves Levente idén lesz első osztályos, egyébként ő „Andrisnak a tanítványa”. Szerintem nagyon kevés olyan középiskolás van, aki annyit tud az állatvilágról, mint a Levi.

Eröss Zsolt: Nagyon sok mindenről szó esett, de lassan be kellene fejeznünk, nem élhetünk vissza a hallgatóság türelmével. Egyetlenegy tanulságot szeretnék levonni zárásul a mai estével kapcsolatban: pontosan kétfővel több kérdezőtársad volt itt, mint amennyire szükséged lett volna, de ezt tudomásul vesszük, és nagyon örülünk neki, mert mi is élvezettel hallgattuk az előadásodat.

AKTUÁLIS SZÁMUNK SZERZŐI

BATALKA Krisztina	levéltárvezető, Budapesti Műszaki Egyetem Levéltára
BERNÁTH Miklós	ügyvezető igazgató, Virágmandula Kft./Kronosz Kiadó
ERŐSS Zsolt	történész, könyvüzletág-vezető, Kronosz Kiadó
HAJDÚ Csilla	könyvtáros, Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Irodalom és Kultúra Tanszék
HALÁSZ Imre	CSc, történész, főiskolai tanár, Budapesti Gazdasági Egyetem, Gazdálkodási Kar, Zalaegerszeg
MÉREG Martin	könyvtáros, PTE ETKK Történeti Gyűjtemények Osztálya
POLYÁK Petra	levéltáros, PTE Egyetemi Levéltár